

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

EXPUNEREA PREZENTATĂ DE TOVARĂȘUL NICOLAE CEAUȘESCU
LA SESIUNEA SOLEMNĂ COMUNĂ A COMITETULUI CENTRAL AL PAR-
TIDULUI COMUNIST ROMÂN, MARI ADUNĂRI NAȚIONALE ȘI ACTI-
VULUI CENTRAL DE PARTID ȘI DE STAT, CONSACRATĂ SĂRBĂTO-
RIRII CENTENARULUI PROCLAMĂRII INDEPENDENȚEI DE STAT A
ROMÂNIEI. 9 MAI 1977

CONTRIBUȚIA SOCIALIȘTILOR LA LUPTA PENTRU APĂRAREA
INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE (1934-1938)

NICOLAE JURCA

JOHN KASSON, DIPLOMAȚIA AMERICANĂ ȘI INDEPENDENȚA
ROMÂNIEI (1877-1880)

ION STANCIU

GÎNDIREA ȘI ACTIVITATEA SOCIAL-POLITICĂ A LUI DINICU
GOLESCU

APOSTOL STAN

RELAȚIILE POLITICE ALE MOLDOVEI CU POLONIA ÎN SEC.
XVI-XVIII ÎN LUMINA UNOR CERCETĂRI RECENTE

VENIAMIN CIOBANU

DOCUMENTAR

RECENZII

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

INSEMĂRI

6

TOMUL 30

1977

IUNIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import-Presă, P.O.BOX. 136—137, Telex 11 226, București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, Nr. 6,
Iunie 1977

S U M A R

Expunerea prezentată de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat, consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977 1001

★

NICOLAE JURCA, Contribuția socialiștilor la lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale (1934—1938) 1023

ION STANCIU, John Kasson, diplomația americană și independența României (1877—1880) 1035

DAN CERNOVODEANU, Din corespondența inedită a medicului militar Nicolae Stoescu în timpul războiului de independență 1051

★

APOSTOL STAN, Gîndirea și activitatea social-politică a lui Dinicu Golescu (200 de ani de la naștere) 1071

★

S. GOLDENBERG, V. ȘCHIOPU, Înainte și după Guruslău (30 iulie — 16 august 1601) 1087

VENIAMIN CIOBANU, Relațiile politice ale Moldovei cu Polonia în secolele XVI—XVIII în lumina unor cercetări recente 1103

DOCUMENTAR

I. ȘERBĂNESCU, Poziția P.C.R. față de unele probleme ale dezvoltării României în anii 1945—1947 1121

VASILE BOZGA, România în anii făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate 1139

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică consacrată împlinirii a 70 de ani de la marea răscoală a țărănilor din 1907; Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de Istorie în anul 1976 (*Radu Manolescu*); Lucrările colocviului V al secției orînduirii comunei primitive a Institutului de Arheologie — București (*Eugen Comșa*); Sesiune științifică la Sibiu (*Ioan Florea*); Al II-lea Congres internațional de turcologie (*Ioan Matei*); Precizări în legătură cu voluntarii transilvăneni din războiul pentru independența de stat a României (*Barbu B. Berceanu*); Pentru respectarea adevărului. Răspuns unei recenzii (*Ștefan Olteanu*); Pe marginea unei recenzii (*Ioan Scurtu*). 1159

RECENZII

- ȘTEFAN S. GOROVEI, *Mușatinii*, București, Edit. Albatros, 1976, 170 p. + il. + 1 pl. („Memoria pământului românesc”) (Paul Cernovodeanu) 1179
- AL. ZUB, *Junimea. Implicații istoriografice 1864—1885*, Iași, Edit. Junimea, 1976, 384 p. (Lucian Boia) 1181
- SZAKALY FERENC, *A Mohácsi csata* (Lupta de la Mohács), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975, 141 p. (Maria Preda) 1184
- GEORG G. IGGERS, *New Directions in European Historiography*, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut, 1975, 321 p. (Victor Eskenasy) 1189

ÎNSEMNĂRII

- Istoria României**: ILIE CORFUS, *Însemnări de demult*, Iași, Edit. Junimea, 1975, 340 + 14 reproduceri (Tr. Ionescu-Nișcov); GH. GEORGESCU-BUZĂU, CONSTANTIN ȘERBAN, *Răscoala de la 1784 din Transilvania, de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, Edit. politică, 1974, 294 p. (Ioana Constantinescu, Paul Cernovodeanu); EMIL CERNEA, *Istoria statului și dreptului român*, vol. I, Tipografia Universității București, 1976, 343 p. (Tudor Voinea); **Istoria Universală**: ȘTEFAN NĂSTĂȘESCU, *Suveranitatea și dinamica relațiilor internaționale*, București, Edit. politică, 1976, 167 p. (Nicolae Dascălu); G. L. ARȘ, *I. Kapodistria i grečeskoje nacionalno-osvoboditelnoe dvizenie 1809—1822 gg* (I. Capodistria și mișcarea națională greacă de eliberare), Moscova, 1976, 328 p. (Nestor Camariano); GERALD A. HODGETT, *A Social and Economic History of Medieval Europe*, London, Methuen and Co Ltd, 1972, 246 p. (Constantin Șerban) 1193

REVISTA DE ISTORIE

TOME 30, N° 6,
juin 1977

SOMMAIRE

- L'exposé présenté par le camarade NICOLAE CEAUȘESCU à la session solennelle commune du Comité Central du Parti Communiste Roumain, de la Grande Assemblée Nationale et de l'appareil central de parti et de l'Etat, consacrée à la célébration du centenaire de la proclamation de l'indépendance d'Etat de la Roumanie, le 9 mai 1977 1001

★

- NICOLAE JURCA, L'apport des socialistes à la lutte pour la défense de l'indépendance et de la souveraineté nationale (1934—1938) 1023
ION STANCIU, John Kasson, la diplomatie américaine et l'indépendance de la Roumanie (1877—1880) 1035
DAN CERNOVODEANU, La correspondance inédite du médecin militaire Nicolae Stoenu pendant la guerre d'indépendance de la Roumanie 1051

★

- APOSTOL STAN, La pensée et l'activité socio-politique de Dinicu Golescu (lors de la célébration de son bicentenaire) 1071

★

- S. GOLDENBERG, V. SCHIOPU, Avant et après la bataille de Guruslău (30 juillet — 16 août 1601) 1087
VENIAMIN CIOBANU, Les relations politiques de la Moldavie avec la Pologne aux XVI-e — XVIII-e siècles à la lumière d'investigations de récente date 1103

DOCUMENTAIRE

- I. ȘERBĂNESCU, La position du Parti Communiste Roumain face à certains problèmes du développement de la Roumanie pendant les années 1945—1947 1121
VASILE BOZGA, La Roumanie durant l'étape d'édification de la société socialiste multilatéralement développée 1139

LA VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique consacrée au 70-e anniversaire de la grande révolte des paysans de 1907; L'activité scientifique des enseignants de la Faculté d'histoire en 1976 (*Radu Manolescu*); Les travaux du V-e colloque de la section d'étude de la

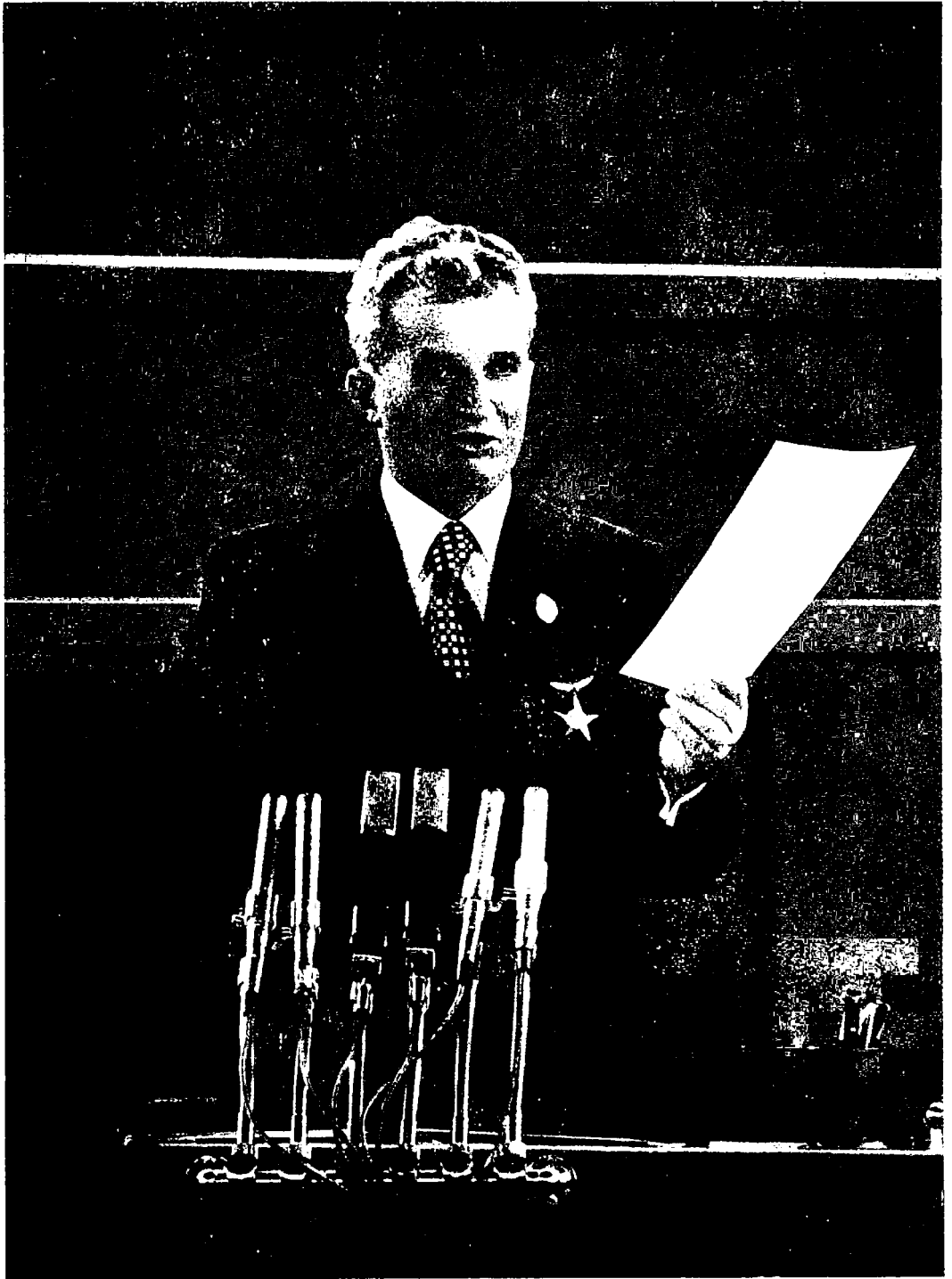
commune primitive organisé par l'Institut d'archéologie de Bucarest (*Eugen Comşa*); Session scientifique à Sibiu (*Ioan Florea*); Le II-e Congrès international de turcologie (*Ioan Matei*); Précisions concernant les volontaires transylvains à la guerre d'indépendance d'Etat de la Roumanie (*Barbu Berceanu*); Pour le respect de la vérité. Réponse à un compte rendu (*Ştefan Olteanu*); En marge d'un compte rendu (*Ioan Scurtu*); ă ă 11:9

COMPTE RENDUS

- ŞTEFAN S. GOROVEI, *Muşatinii* (La lignée des Muşatini), Bucarest, Editions Albatros, 1976, 170 p. + ill. + 1 pl. („Memoria pămîntului românesc”) (La mémoire de la terre roumaine) (*Paul Cernovodeanu*) 1179
- AL ZUB, *Junimea. Implicaţii istorografice. 1864—1885* („Junimea”. Implications historiographiques. 1864—1885), Jassy, Editions Junimea, 1976, 384 p. (*Lucian Boia*) 1181
- SZAKALY FERENC, *A Mohácsi csata* (Le combat de Mohács), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975, 141 p. (*Maria Preda*) 1184
- GEORG G. IGGERS, *New Directions in European Historiography*, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut, 1975, 321 p. (*Victor Eskenasy*) . . . 1189

NOTES

- Histoire de la Roumanie:** ILIE CORFUS, *Însemnări de demult*, (Notes de jadis), Jassy, Editions Junimea, 1975, 340p. + 14 reproductions (*Tr. Ionescu-Nisecov*); GH. GEORGESCU-BUZĂU, CONSTANTIN SERBAN, *Răscoala de la 1784 din Transilvania, de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan* (La révolte de 1784 de Transylvanie dirigée par Horia, Cloşca et Crişan), Bucarest, Editions politiques, 1974, 294 p., (*Ioana Constantinescu, Paul Cernovodeanu*); EMIL CERNEA, *Istoria statului şi dreptului român* (L'histoire de l'Etat et du droit roumain), vol. I, Tipographie de l'Université de Bucarest, 1976, 343 p. (*Tudor Voinea*); **Histoire Universelle:** ŞTEFAN NĂSTĂSESCU, *Suveranitatea şi dinamica relaţiilor internaţionale* (La souveraineté et la dynamique des relations internationales), Bucarest, Editions politiques, 1976, 167 p. (*Nicolae Dascălu*); D. L. ARŞ, *I. Kapodistrija i greşeskoie nacionalino-osvoboditelnoie dviženie 1809—1822 gg* (I. Capodistria et le mouvement national grec de libération), Moskva, 1976, 328 p. (*Nestor Camariano*); GERALD A. HODGETT, *A Social and Economic History of Medieval Europe*, London, Methuen and Co Ltd, 1972, 246 p. (*Constantin Şerban*) 1193

**EXPUNEREA PREZENTATĂ DE TOVARĂȘUL
NICOLAE CEAUȘESCU LA SESIUNEA SOLEMNĂ
COMUNĂ A COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI
COMUNIST ROMÂN, MARI ADUNĂRI NAȚIONALE
ȘI ACTIVULUI CENTRAL DE PARTID ȘI DE STAT,
CONSACRATĂ SĂRBĂTORIRII CENTENARULUI
PROCLAMĂRII INDEPENDENȚEI DE STAT
A ROMÂNIEI. 9 MAI 1977**

Dragi tovarăși și prieteni,

De la înalta tribună a sesiunii comune a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României, adresez întregului popor român un salut călduros și cele mai bune urări din partea conducerii partidului și statului, a mea personal.

Cucerirea independenței României — urmare directă și firească a Unirii Principatelor și creării statului național român — a deschis o epocă nouă în istoria milenară a poporului român, afirmind cu putere, în fața întregii omeniri, voința și hotărârea sa de a trăi liber, stăpîn în țara și pe destinul său.

În mod fericit, la 8 mai sărbătorim făurirea, în 1921, a Partidului Comunist Român, care reprezintă astăzi forța politică conducătoare a întregii națiuni și căruia îi datorăm minunatele condiții de viață actuale, adevărata independență a patriei noastre.

Și la 9 mai sărbătorim marea victorie din 1945 asupra fascismului, la care poporul nostru, după răsturnarea dictaturii fasciste la 23 August 1944, a fost participant activ, cucerindu-și pe frontul de luptă libertatea, independența, dreptul la o viață nouă.

Putem deci spune că la această sesiune solemnă sărbătorim trei mari evenimente istorice scumpe poporului nostru și care, fiecare în parte au deschis minunate perspective pentru dezvoltarea liberă a patriei noastre, pentru afirmarea demnă a poporului nostru în rîndul națiunilor lumii.

Poporul român sărbătorește centenarul independenței cu mărețe succese în înfăptuirea Programului adoptat de Congresul al XI-lea al partidului, în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înain-

tarea țării spre comunism, cu realizări remarcabile în dezvoltarea relațiilor internaționale, în afirmarea sa tot mai puternică în lupta pentru progres social, democrație, libertate și pace între toate națiunile lumii.

LUPTA NECURMATĂ PENTRU LIBERTATE ȘI NEATÎRNARE — TRĂSĂTURĂ CARACTERISTICĂ FUNDAMENTALĂ A ÎNTREGII ISTORII A POPORULUI NOSTRU

Dragi tovarăși,

Această măreață sărbătoare are loc în deceniul în care vom aniversa și împlinirea a 2 050 de ani de la constituirea, pe aceste meleaguri, a primului stat dac centralizat și independent de către Burebista — moment de cea mai mare importanță în istoria milenară a poporului nostru. Este cunoscut că încă din acele vremi, dacii „*cei mai drepti și cei mai viteji dintre traci*”, așa cum îi numea Herodot, au cunoscut o perioadă de puternică înflorire economico-socială, ridicată la un grad foarte înalt în timpul lui Decebal — eroul legendar, intrat în conștiința poporului nostru ca simbol al neînfricării și spiritului de jertfă în apărarea libertății și independenței. La această evoluție pozitivă a poporului dac, o contribuție importantă au avut-o și amplele relații de influențare reciprocă cu marile civilizații ale antichității, cum au fost cea greacă, persană și apoi romană. Între statul dac și marele Imperiu roman vecin au existat strînse și îndelungate legături în cele mai diferite domenii. Ca urmare însă a politicii de expansiune duse de împărații de la Roma, între cele două state s-au născut conflicte, au izbucnit războaie. În decursul acestor crâncene încleștări armate s-a manifestat cu putere voința fermă a dacilor de a-și păstra neatîrnarea și integritatea teritorială, de a ține piept celei mai puternice forțe militare pe care a cunoscut-o antichitatea. Sînt cunoscute versurile puse de poeți pe seama lui Decebal, care, adresîndu-se poporului, pentru a-l îmbărbăta, spunea :

„Ei sînt romani, și ce mai sînt?
Nu ei, ci de-ar veni Cel-sînt
Zamolxe, c-un întreg popor
De zei, i-am întreba : Ce vor?
Și nu le-am da nici lor pămînt
Căci ei au cerul lor !”

Și într-adevăr am apărut și vom apăra întotdeauna pămîntul patriei noastre. Lupta eroică a dacilor a stîrnit aprecierile cele mai elogioase ale istoricilor lumii vechi. După cucerirea Daciei de către romani — care, ca orice cucerire, a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împlinirii strînse a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Din unirea dacilor cu romanii s-a plămădit, în decursul secolelor, un popor nou, plin de energie și vigoare, moștenitor

al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași — poporul român. Păstrînd de la daci setea nestinsă de libertate, voința de a nu-și pleca fruntea sub jugul străin, hotărîrea de a rămîne mereu el însuși, unic stăpîn pe viața și pe soarta sa, și continuînd spiritul rațional, judecata și pasiunea create de un romanilor, poporul român, nou apărut în lume, avea să împlinească, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltîndu-se continuu și afirmîndu-se cu putere în rîndul popoarelor și, astăzi, al națiunilor lumii.

Intrarea Imperiului roman în perioada declinului său politic și militar — ca urmare a puternicelor contradicții interne ce-l măcinau și a loviturilor date de popoarele ce se ridicau la luptă pentru eliberarea de sub dominația acestuia — a făcut ca legiunile romane să părăsească Dacia. În aceste împrejurări, poporul nostru, aflat încă în plin proces de cristalizare a fizionomiei sale etnice și spirituale, a rămas să facă față singur, prin propriile-i forțe, valurilor migratoare ce aveau să treacă peste teritoriile sale. În veacurile vastelor mișcări demografice, în vecinătatea țării noastre s-au așezat unele populații migratoare; după cum se știe, între acestea și poporul român s-au statornicit de-a lungul timpului relații de prietenie și într-ajutorare reciprocă, de conviețuire pașnică și colaborare. În această perioadă deosebit de frămîntată, unele populații, cum sînt maghiarii, germanii, slavii, tătarii și alții, s-au așezat și pe teritoriile locuite de români, legîndu-și pentru totdeauna soarta de poporul nostru, muncind și trăind împreună, făurind laolaltă progresul material și spiritual, luptînd cot la cot pentru libertate și independență, pentru dreptate socială și o viață mai bună. În același timp, populații de naționalitate română s-au așezat pe teritorii vecine, rămînînd să conviețuiască cu popoarele respective. Acestea au fost caracteristici specifice ale procesului de formare a poporului român și a popoarelor vecine, ca de altfel a multor altor popoare europene, ale constituirii lor în națiuni distincte, în state naționale de sine stătătoare.

Documentele istorice, descoperirile arheologice atestă faptul că pe teritoriile de bază ale vechii Dacii s-a accentuat procesul de formare și dezvoltare a poporului român, acesta continuîndu-și aici existența neclintit, muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației. Luptînd fără preget pentru păstrarea ființei proprii, pentru apărarea libertății și neatîrnării, a granițelor strămoșești, poporul român a dezvoltat, totodată, relații de prietenie și solidaritate cu popoarele vecine, participînd activ la viața comunității mondiale.

Odată cu terminarea marilor migrațiuni, dezvoltarea forțelor de producție și schimbarea caracterului relațiilor sociale, pe teritoriul țării noastre s-a trecut la o organizare administrativă superioară, luînd ființă primele nuclee voievodale, ai căror conducători, cum sînt Gelu, Glad, Menumorut, au dus lupte grele pentru apărarea și consolidarea entităților politice distincte. Din această perioadă datează și începuturile conlucrării strînse dintre populația română și populația bulgărească așezată pe malul drept al Dunării în cadrul regatului bulgaro-valah al Asăneștilor — condus cînd de români, cînd de bulgari — și care a contribuit la dezvoltarea ambelor popoare. Pe măsura dezvoltării lor economico-sociale tot mai puternice, formațiunile voievodale românești s-au unit în state feudale, constituîndu-se astfel cele trei principate române cunoscute sub numele

de Țara Românească, Moldova și Transilvania, între care s-au desfășurat tot timpul largi și strinse legături economice, sociale și culturale, politice și militare și care au fost unite pentru prima oară, într-un singur stat unitar, sub glorioasa domnie a lui Mihai Vodă Viteazul.

Concomitent cu acest proces de organizare și consolidare statală a principatelor românești, la sud de Dunăre a luat ființă Imperiul otoman, care, prin politica sa de dominație și asupra, reprezenta un grav pericol pentru integritatea și libertatea multor popoare, inclusiv a poporului nostru. Ulterior, în vecinătatea țărilor române s-au creat și alte mari state și imperii, cum sînt imperiul țarist și imperiul habsburgic, care urmăreau, de asemenea, scopuri expansioniste.

Formîndu-se și dezvoltîndu-se în aceste împrejurări istorice și geografice particulare, poporul român a trebuit să ducă, timp de secole, bătălii grele contra cotropitorilor și agresorilor de tot felul, împotriva dominației străine, îndeosebi a Imperiului otoman. Lupta necurmată pentru dezvoltarea de sine stătătoare, pentru libertate și neatîrnare constituie astfel trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinînd însuși modul lui de existență, concepțiile și idealurile sale. Nenumăratele bătălii pe care poporul român a fost nevoit să le poarte de-a lungul timpului, ca și jafurile și agresiunile distrugătoare la care a fost supus, eforturile de refacere, birurile pe care a trebuit să le plătească au avut repercusiuni negative asupra dezvoltării sale, au îngreunat și încetinit evoluția sa economică și socială, au determinat rămînerea lui în urmă. În același timp, toate aceste suferințe și lupte l-au oțelit, i-au călit voința și dîrzenia, i-au sporit dragostea de țară, i-au întărit hotărîrea de a nu ceda în fața nici unei greutăți, de a nu pregeta în fața nici unei jertfe pentru apărarea patriei. Se poate spune că nu există palmă de pămînt care să nu fi fost udată cu sîngele moșilor și strămoșilor noștri în lupta pentru libertate și neatîrnare, pentru progres economic și social. Nenumărate sînt locurile care vorbesc despre neîntrecuta vitejie a înaintașilor ! Nenumărați sînt marii domnitori și eroi populari care și-au înscris numele în mărețul nostru hronic național ! În cartea de aur a țării au rămas nemuritori marii conducători de oști ca Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ioan de Hunedoara, Ioan-Vodă cel Viteaz, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul și atîția alții. Dar și mai mulți sînt eroii anonimi, masele largi populare care, timp de sute și sute de ani, au făcut zid în calea cotropitorilor, păstrînd prin vremuri, ca o flacără sacră, libertatea pămîntului străbun. Iată de ce, acum, cînd sărbătorim centenarul independenței naționale, ne îndreptăm gîndurile pline de recunoștință spre toți eroii neamului, spre nenumăratele generații care au rămas neclintite în marile furtuni ale istoriei. Întregul nostru popor îi va cinsti veșnic pe bravi și eroicii săi înaintași, pe toți aceia care, cu prețul vieții, au păstrat ființa patriei, au ținut sus steagul demnității și neatîrnării sale, au asigurat progresul economic-social al țării.

Dragi tovarăși,

Timp de aproape 500 de ani, țările române au cunoscut asupra străină, trebuind să plătească biruri grele Imperiului otoman. Cu toate acestea, spre deosebire de celelalte popoare din bazinul dunărean, care

fuseseră integrate Imperiului otoman sau imperiului habsburgic, poporul român a reușit să-și păstreze autonomia statală. Ca urmare a hotărîrii cu care și-a apărat patria, poporul nostru a reușit să încheie cu Imperiul otoman, încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn, tratate care prevedeau obligația Porții de a respecta organizarea țării și a nu se amesteca în treburile sale interne, și chiar angajamentul de a apăra țara împotriva atacurilor străine. Tratatul conținînd înțelegeri și angajamente asemănătoare au încheiat domnitorii români și cu imperiul țarist. Desigur, în decursul timpului aceste tratate nu o dată au fost încălcate, ceea ce a determinat riposta inversunată a țărilor române, lupta lor fermă de apărare, impunerea cu arma în mînă a drepturilor sale legitime. Referindu-se la situația în care se găsea România în secolul trecut, Karl Marx scria: „*Principatele dunărene sînt două state suverane sub suzeranitatea Porții, căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta să le apere de toți dușmanii din afară, oricare ar fi ei, și totodată să nu se amestece în treburile lor interne*”. Statutul de autonomie al țărilor române a asigurat condiții pentru un progres mai intens al forțelor de producție, pentru apariția noilor relații capitaliste, precum și pentru întărirea conștiinței unității naționale și desfășurarea luptei în vederea făuririi statului unitar deplin suveran. Aceasta a făcut ca țările române să poată duce cu succes lupta împotriva agresorilor și, în același timp, să ofere posibilitatea unor reprezentanți înaintași ai popoarelor vecine, subjugate de Imperiul otoman, să se refugieze pe teritoriile țărilor noastre și să organizeze lupta pentru eliberare, pentru afirmarea acestor popoare ca entități naționale distincte.

Secolul al XIX-lea a determinat profunde transformări revoluționare în viața poporului nostru, ducînd la accelerarea dezvoltării forțelor de producție, la apariția relațiilor noi, capitaliste, la schimbarea structurii sociale prin intrarea pe arena istoriei a burgheziei în ascensiune și a noii clase revoluționare a proletariatului, prin realizarea de reforme economice, sociale și politice. S-a intensificat, de asemenea, lupta pentru unitate, care a culminat cu împlinirea visului secular al unirii Moldovei și Munteniei într-un singur stat. Crearea statului național român, dezvoltarea forțelor de producție și a noilor relații sociale, precum și situația politică internațională au pus la ordinea zilei, în modul cel mai imperios, lichidarea oricăror relații de dependență față de Poartă și abolirea prevederilor Tratatului de la Paris, ce stabilea dreptul de garant al marilor puteri europene față de România. Cucerirea deplinei independențe de stat a țării apărea ca o necesitate obiectivă pentru afirmarea noilor clase și forțe sociale, pentru progresul multilateral al societății și afirmarea națiunii române libere în marea familie a popoarelor lumii.

Împlinirea acestui deziderat vital devenea posibilă și ca urmare a condițiilor internaționale prielnice. Datorită puternicelor contradicții interne, precum și luptei de eliberare a popoarelor asuprite, forța Imperiului otoman slăbea tot mai mult. De asemenea, în această perioadă izbucnește un nou și acut conflict ruso-turc, ce evolua cu repeziciune spre declanșarea războiului în Balcani.

Hotărîrea de luptă creștea puternic în rîndurile tuturor categoriilor populației odată cu dezlănțuirea atacurilor armatelor otomane împotriva garnizoanelor române de la Dunăre și a populației civile de pe teritoriul țării noastre. În parlamentul român au avut loc în acest timp dezbateri

furtunoase, majoritatea deputaților cerind cu insistență intrarea țării în războiul împotriva Porții. Definind rațiunea superioară a acestui demers, care devenea imperios pentru destinele României, președintele Consiliului de Miniștri din acea vreme, I. C. Brătianu, spunea : „*Nu avem să cucerim . . . , nu avem să luăm Constantinopole; avem să ne afirmăm și să ne asigurăm naționalitatea Română înaintea Europei, care trebuie să asculte dreptățile noastre*”. Iar ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu, cerea cu insistență : „*Noi trebuie să dovedim că sîntem o națiune vie, trebuie să dovedim că avem conștiința misiunii noastre, trebuie să dovedim că sîntem în stare să facem și noi sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri*”.

Dînd curs voinței arzătoare a întregului popor, aspirațiilor și idealurilor sale fundamentale, Parlamentul român a hotărît să rupă total și definitiv raporturile de dependență față de Poarta otomană. În memorabila zi de 9 mai 1877, sfatul țării a proclamat, prin vot unanim, deplina independență de stat a României. Vor rămîne adînc întipărite în memoria tuturor generațiilor cuvintele motiunii votate cu acest prilej : „*Ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacarea lor oficială*”. Prin acest act solemn, ziua de 9 mai a intrat în istoria poporului nostru ca una din cele mai mari sărbători naționale. Proclamarea independenței a pus capăt oricărei dependențe politice față de puterile străine, a afirmat în mod răspicat caracterul de sine stătător al națiunii noastre, deschizînd o eră nouă în existența poporului român, în dezvoltarea României pe calea progresului și civilizației.

CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI — MĂREAȚĂ VICTORIE DOBÎNDITĂ PRIN LUPTA EROICĂ A POPORULUI ÎN RĂZBOIUL DIN 1877

Dragi tovarăși,

După Unirea Principatelor și realizarea statului român unitar, printre importante reforme săvîrșite a fost și crearea și pregătirea tinerei noastre armate naționale. În 1877, forța militară de apărare a României număra peste 100 000 de oameni. Instruirea și dotarea armatei au fost intensificate pentru a putea respinge atacurile tot mai insistente întreprinse de oștirile otomane de pe celălalt mal al Dunării și pentru a fi gata să acționeze în îndeplinirea înaltei misiuni ce-i revenea în acele momente istorice. În întreaga țară s-a dezvoltat o largă mișcare patriotică pentru colectarea de fonduri necesare echipării oștirilor române și înrolarea voluntară în armată a tinerilor din toate categoriile sociale.

Evoluția războiului ruso-turc, a desfășurării luptelor pe frontul din Balcani, înțelegerile intervenite între guvernul român și guvernul rus, precum și necesitatea de a cuceri, pe cîmpul de luptă, dreptul la totala neatîrnare față de Imperiul otoman, care refuza să recunoască prerogativele suverane ale statului român, au făcut ca armata română să treacă Dunărea și să ia parte directă la marea confruntare militară din Peninsula balcanică.

În acest război, alături de munteni, olteni și moldoveni, au luat parte, într-o formă sau alta, și românii din celelalte provincii aflate sub stăpînirea străină. Locuitorii din Transilvania, Bucovina, Banat și-au făcut auzit cu putere glasul în sprijinul luptei de independență a României. „*Cauza ostașului român — scria „Gazeta Transilvaniei” — e o cauză generală română, victoria lui e a întregii națiuni*”. În pofida măsurilor represive luate de autoritățile austro-ungare, din aceste provincii au fost trimise ofrande pentru ostași, iar un mare număr de tineri au trecut munții și s-au înrolat în armată, vărsîndu-și sîngele în războiul pentru cucerirea independenței țării — aspirație scumpă a românilor de pretutindeni.

Merită să subliniem, totodată, faptul că și unii locuitori de origine maghiară din Transilvania și de origine germană și-au manifestat simpatia față de cauza poporului român și au acordat sprijin luptei pentru independență, unii oferindu-se chiar să se înroleze în unitățile românești și în serviciile de Cruce Roșie. Una din publicațiile maghiare ce se pronunțau cu hotărîre pentru independența României, ziarul „Alföld” din Arad scria că, așa cum arată experiența istorică, „*maghiarii și românii trebuie să fie în orice împrejurare prieteni sinceri*”, că noi „*trebuie să dăm mîna ; atunci vom putea întîmpina fără teamă multe pericole*” și că „*maghiarii și românii numai împreună pot avea un viitor*”. De altfel, în decursul istoriei nu o dată mulți maghiari, secui, sași, șvabi au luptat alături de oștile române și au pecetluit cu sîngele lor frăția, solidaritatea în lupta comună, pentru un viitor comun, liber pe aceste meleaguri.

Oștile noastre au luptat pe teritoriul Bulgariei timp de aproape 6 luni, luînd parte la grele bătălii, pînă la victoria finală împotriva Imperiului otoman. În asaltul redutelor Plevnei, în luptele de la Grivița, Rahova, Smîrdan și în alte bătălii, ostașii români au dovedit un eroism fără seamăn, ducînd mai departe tradițiile glorioase de la Rovine, Călugăreni și Vaslui, afirmînd încă o dată înaltele virtuți ale poporului nostru, capacitatea sa de a-și cucerii cu arma în mînă drepturile fundamentale, libertatea și independența. În aceste lupte au luat parte peste 52 000 de ostași, din care peste 10 000 și-au dat viața. Marea epopoe a bătăliilor pentru independență, actele de eroism și jertfele ostașilor români, patriotismul clocotitor de care erau animați, comportarea cu adevărat impresionantă în acest greu război a tinerei noastre armate au atras admirația și simpatia opiniei publice internaționale. Dînd o înaltă apreciere comportării strălucite a armatelor române în războiul din 1877, cunoscutul revoluționar italian Garibaldi spunea : „*Descendenții vechilor noastre legiuni, românii, se luptă astăzi cu eroism pe țărmul Dunării pentru independența lor ; îmi pare că este bine a face să se audă o aplaudare din partea capitalei vechii lumi și a Italiei întregi, îndreptată valoroaselor noastre rude*”. De asemenea, corespondentul de front al unor ziare americane și elvețiene comunica de la fața locului, încă după primele lupte purtate de ostașii noștri, că „*Armata română merită a fi pusă lîngă orice altă armată a Europei și oricine poate fi mîndru de soldații și ofițerii ei care au dat probe atît de strălucite de vitejie*”.

O adevărată incununare a victoriilor strălucite cîștigate de dorobanții români în marele război pentru independență îl constituie momentul, cu profunde semnificații, cînd faimosul comandant al armatelor otomane de la Plevna, generalul Osman Pașa, învins, și-a întins sabia colonelului

român Cerchez și i-a spus : „*Capitulez cu armata mea, predându-mă în mâinile junei și bravei armate române*”.

În războiul de acum 100 de ani pentru cucerirea independenței de stat a României, oștile române au luptat cot la cot și și-au vărsat singele împreună cu armatele rusești. Consemnând însemnătatea colaborării de arine româno-ruse pentru cucerirea victoriei în războiul împotriva Imperiului otoman, țarul Alexandru al II-lea afirma la sfârșitul anului 1877, într-o scrisoare adresată prințului Carol cu prilejul decorării acestuia : „*După o rezistență de cinci luni, eforturile unite ale trupelor noastre aliate au fost încununată de succes deplin. Armata lui Osman Pașa a depus armele și Plevna a căzut. Doresc a consacra amintirea acestui strălucit succes*”. La rindul său, Marele Duce Nicolae, în Ordinul de zi din 5 decembrie 1877, consacrat contribuției armatelor române la victoria operațiunilor militare din Balcani, spunea : „*Împăratul a fost martor la abnegația voastră, la valoarea voastră fără margini, la bărbăția voastră . . . V-am admirat în nenumărate ocazii și vă reînnoiesc viu simțita și sincera mea grațitudine*”. În cursul acestui mare război, care a avut o importanță hotăritoare pentru cauza libertății și independenței popoarelor din Balcani, s-a încheiat o puternică solidaritate și frăție de arme între ostașii români și ostașii ruși, s-a dezvoltat și mai mult tradiționala prietenie, cu vechi rădăcini istorice, dintre cele două popoare. Faptele dovedesc că, în ciuda politicii imperiului țarist și acționind împotriva acestei politici, între poporul român și poporul rus, între forțele democratice, progresiste din cele două țări au existat întotdeauna relații strânse. Aceste raporturi aveau să capete un conținut nou în condițiile dezvoltării mișcării muncitorești, revoluționare din cele două țări, ale întăririi solidarității de clasă dintre proletariatul din România și cel din Rusia, ale luptei pentru victoria Revoluției din Octombrie și apărarea tinărului stat sovietic, pentru progres și pace.

De asemenea, în războiul din 1877 s-a manifestat puternic solidaritatea poporului nostru cu poporul bulgar, care gemea sub jugul Imperiului otoman, frăția de arme cu luptătorii bulgari care au participat, alături de români și ruși, la bătăliile împotriva dușmanului. De altfel, întreaga luptă de eliberare națională purtată de forțele înaintate ale poporului bulgar este legată de colaborarea și sprijinul frățesc al poporului român. Pe teritoriul țării noastre și-au găsit adăpost și s-au organizat revoluționarii bulgari conduși de Hristo Botev. Tot aici, după înfrângerea răscoalei bulgărești din aprilie — mai 1876, s-a ținut „cel dintii parlament neoficial al Bulgariei” — cum i-a spus poetul revoluționar bulgar Ivan Vazov — care a hotărît trecerea la o nouă organizare a luptei de eliberare. În tabăra de la Ploiești au fost pregătiți circa 6 000 de voluntari bulgari. Comentind toate acestea, fostul președinte al Sobraniei bulgare, Z. Stoianov, avea să scrie frunzașului socialist român Zamfir Arbore : „*Timp de jumătate de secol, de-a lungul unor vremi teribile pentru noi, privirile poporului bulgar n-au încetat să se îndrepte spre malul stîng al Dunării ; toți cei care au fost cinstiți și mari, toți cei care aveau cîte o inițiativă, toți cei care nu puteau trăi și respira în Bulgaria aservită au trecut în sfînta Românie*”. În aceste împrejurări istorice hotăritoare, au fost dezvoltate relațiile tradiționale de prietenie și întrajutorare dintre poporul român și poporul bulgar, s-a întărit solidaritatea lor de luptă, continuată apoi în condițiile bătăliilor

duse de forțele progresiste, revoluționare din țările noastre, pentru libertate și dreptate socială, pentru o viață mai bună.

Faptele, istoria arată că și alte popoare din Balcani, cum sînt grecii, sîrbii, albanezii, au găsit sprijin în organizarea luptei lor de eliberare națională pe teritoriul țării noastre. În perioada războiului de la 1877, în România s-au format și s-au instruit grupuri de luptători sîrbi care au luat parte la bătăliile duse pe teritoriul Iugoslaviei împotriva dominației otomane. Aceste puternice manifestări de solidaritate și frăție sînt o ilustrare elocventă a relațiilor strînse de prietenie, bună vecinătate, colaborare și solidaritate care au existat timp de secole între popoarele din Balcani în lupta lor împotriva asupririi, pentru libertate pentru o viață demnă.

Dobîndirea independenței de stat a României nu a fost deci rezultatul unor împrejurări întîmplătoare sau al unei conjuncturi politice, nu a reprezentat un dar primit din afară, ci este rodul luptelor purtate timp de veacuri de înaintași, lupte care au culminat cu marea victorie obținută în 1877 pe cîmpul de bătălie împotriva Imperiului otoman — ce a deschis o eră nouă în dezvoltarea liberă și independentă a patriei noastre. Trebuie să spunem că fără cucerirea independenței România nu ar fi putut să-și asigure dezvoltarea și nu ar fi putut să se afirme din plin atît ca națiune, cît și pe plan internațional. Lupta pentru neatîrnare a însoțit permanent dezvoltarea poporului nostru, căpătînd tot mai multă amploare și forță odată cu formarea națiunii române, cu crearea statului român unitar ; ea a constituit o expresie a victoriei afirmării națiunii noastre, a voinței ei de a fi stăpînă pe propria soartă, pe propriul viitor, de a păși de sine stătător pe calea progresului și prosperității. Prin vitejia și sacrificiile date de armata noastră, de întregul popor, în marea familie a țărilor Europei apărea astfel un nou stat independent, o nouă națiune liberă, energică și viguroasă, hotărîtă să nu mai admită niciodată nici un fel de tutelă asupra sa, să participe cu drepturi egale la viața internațională.

Sărbătorind astăzi centenarul independenței de stat a României, evocînd această marea pagină a istoriei noastre naționale, ne plecăm cu profundă venerație în amintirea tuturor celor care au luptat și s-au jertfit pentru dreptul sacru al poporului român de a fi liber și stăpîn în țara lui. Eroismul înaintașilor de acum un secol va trăi veșnic în conștiința profund recunoscătoare a întregii națiuni, iar opera făurită cu singele lor, de generațiile de la 1877, va străluci întotdeauna în istoria noastră ca una din cele mai mari izbînzii pe drumul libertății, progresului, independenței și fericirii poporului român.

Stimați tovarăși,

Acum, la aniversarea acestui mare eveniment, este bine să subliniem învățămintele profunde pe care le oferă istoria națiunii noastre, ca de altfel întreaga istorie universală. Greutățile prin care a trecut poporul român, adversitățile pe care le-a înfruntat, precum și victoriile pe care le-a cucerit în momentele de răscruce ale existenței sale demonstrează în mod incontestabil că un popor hotărît să-și apere glia, libertatea și neatîrnarea, decise să nu precupețească nimic pentru a-și afirma drepturile inalienabile, pentru a-și cucerii un loc demn sub soare, nu poate fi înfrînt și îngenunchiat de nimeni și de nimic, niciodată ! Chiar dacă el poate suferi întrîngeri

vremelnice, chiar dacă un timp forțele agresoare se dovedesc superioare, pînă la urmă el nu poate fi oprit din drumul său, victoria cauzei sale nu poate fi împiedicată și, mai devreme sau mai târziu, acel popor va ieși triumfător în lupta sa dreaptă. Cu atît mai valabilă este această concluzie în zilele noastre, cînd raportul de forțe mondial s-a schimbat în favoarea popoarelor ce aspiră la o viață liberă, de sine stătătoare, la progres și prosperitate. Dreptul la libertate, la existență de sine stătătoare, la lichidarea exploatării și asupririi constituie unul din drepturile fundamentale ale omului, ale popoarelor și națiunilor. Cucerirea independenței și suveranității naționale se dovedește a fi legitate obiectivă a dezvoltării sociale, o necesitate a mersului înainte al civilizației umane, un imperativ fundamental al istoriei. Nu poate fi vorba de nici un fel de drept cînd nu există dreptul fundamental de a fi stăpîn la tine acasă, de a fi stăpîn pe destinele tale.

Totodată, experiența istorică a poporului nostru, ca și întreaga experiență socială mondială confirmă adevărul de necontestat potrivit căruia orice stat care promovează o politică de dominație și asuprire, care nescotește și încalcă drepturile elementare ale altor popoare, oricît de puternic ar fi la un moment dat, de oricîtă forță militară ar dispune, el este sortit, pînă la urmă, înfrîngerii, prăbușirii, dispariției. Omenirea a cunoscut, de-a lungul existenței sale milenare, mari și puternice imperii care au invadat și subjugat alte popoare, dar care, ca urmare a luptei dîrze, curajoase a acestora, au dispărut ca imperii pentru totdeauna de pe fața pămîntului. Istoria confirmă cu putere justetea tezei universal valabile, pusă în evidență de teoria științifică materialist-dialectică, a marxismului, că un popor care asupește alte popoare nu poate fi nici el cu adevărat liber, stăpîn în propria sa țară, nu se poate bucura nici el pe deplin de bunăstare și fericire. Acest adevăr este dovedit și de însăși situația poporului turc, care, în timpul Imperiului otoman era supus celei mai crunte asuprii feudale, trebuia să plătească cu propriul său sînge războaiele de cîmpie duse de clasele stăpînitoare. Numai raporturile de deplină egalitate între națiuni, concurența rodnică și reciproc avantajoasă între state suverane pot asigura dezvoltarea nestingherită, cu adevărat liberă, a fiecărui popor.

Poporul român a făcut întotdeauna o deosebire netă între politica de dominație și asuprire a claselor exploătătoare și masele largi populare, ele însele exploătate și asuprite. De aceea, poporul nostru a întreținut legături strînse cu popoarele din imperiile care au atentat la libertatea și suveranitatea sa națională, a dezvoltat relații de solidaritate cu forțele înaintate ale acestora în lupta pentru lichidarea orînduirilor perimate din punct de vedere istoric și dezvoltarea societății în concordanță cu cerințele obiective ale progresului, pentru înfăptuirea idealurilor de libertate națională și socială, pentru bunăstare și fericire.

Odată cu proclamarea independenței noastre naționale și cucerirea victoriei împotriva Imperiului otoman, și mai ales după marea revoluție democratică condusă de Kemal Atatürk, întemeietorul statului turc modern, care a pășit pe calea unei dezvoltări social-politice noi, între poporul român și poporul turc s-au dezvoltat relații de colaborare și bună vecinătate. Faptul că România și Turcia sînt astăzi state libere și suverane creează largi perspective pentru o colaborare tot mai fructuoasă, bazată pe stimă și prețuire reciprocă, pe respectul independenței și suve-

ranității naționale, pe dreptul fiecărui popor de a-și făuri viața în mod liber, așa cum dorește.

Acum, sărbătorind centenarul independenței de stat a României în condițiile unor raporturi de prietenie, stimă și prețuire reciprocă cu toate statele vecine, dorim să afirmăm că vom face totul pentru dezvoltarea cooperării largi, multilaterale cu toate popoarele din Balcani, în interesul propășirii tuturor națiunilor din această zonă, al destinderii și colaborării internaționale. O importanță esențială are, în această direcție, lichidarea conflictului din Cipru prin asigurarea conviețuirii pașnice a celor două comunități și respectarea independenței și integrității acestei țări, soluționarea pe cale pașnică a problemelor litigioase dintre Turcia și Grecia, dintre toate statele din Balcani, în spiritul înțelegerii și respectului reciproc, extinderea colaborării, sub diferite forme, între națiunile din această regiune, instaurarea unui climat de încredere și cooperare pașnică și fructuoasă, în scopul transformării Balcanilor într-o zonă a păcii și bunei vecinătăți, lipsită de arme nucleare, care să asigure popoarelor noastre dezvoltarea pe calea civilizației și progresului.

DOBÎNDIREA NEATÎRNĂRII A DESCHIS CALEA FĂURIRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR, A DEZVOLTĂRII NAȚIUNII ROMÂNE, A PROGRESULUI SOCIETĂȚII NOASTRE

Dragi tovarăși,

Cucerirea independenței a marcat începutul unei etape noi în dezvoltarea economico-socială a României, în creșterea forțelor de producție și consolidarea noilor relații capitaliste. Are loc, în această perioadă, un puternic avânt al forțelor sociale noi, o intensificare a luptei revoluționare a maselor muncitoare de la orașe și sate. Proletariatul, care se afirmă tot mai puternic drept cea mai avansată clasă a societății, începe să joace un rol tot mai mare pe arena politică a țării, în lupta pentru dreptate socială și o viață mai bună. România participă tot mai activ la comerțul internațional, la schimbul de valori materiale și spirituale cu celelalte state. În această perioadă începe însă și penetrația capitalului străin în economia românească, ceea ce duce la dependență față de marile monopoli imperialiste internaționale. Lupta proletariatului, a partidului clasei muncitoare este îndreptată acum nu numai împotriva exploatații capitaliste și moșierești, ci și împotriva dominației marilor monopoli, pentru salvagardarea independenței țării.

Progresul societății românești impunea, ca o cerință obiectivă, încheierea procesului de făurire a statului național unitar — aspirație multiseculară a întregului nostru popor. În primul război mondial, armata română, masele populare duc o luptă eroică împotriva ocupanților militariști germani, pentru apărarea patriei, a integrității sale teritoriale, manifestându-și încă o dată, cu putere, înaltul spirit patriotic, vitejia și abnegația. Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a

dus la prăbușirea imperiului țarist, determină și dezmembrarea imperiului habsburgic, deschizând o eră nouă în istoria omenirii — era revoluției proletare, a eliberării sociale și naționale a popoarelor. În condițiile prăbușirii marilor imperii absolutiste din Europa, lupta maselor populare din cele trei provincii românești impune unirea Transilvaniei cu România — măreț act de dreptate istorică pentru care s-au jertfit nenumărate generații ale înaintașilor. Făurirea statului național unitar român a fost astfel rodul luptei principalelor clase și pături ale societății, al întregului nostru popor, o expresie a legităților obiective ale progresului social și național, care a asigurat unitatea deplină și pentru totdeauna a națiunii noastre, deschizând calea afirmării ei tot mai puternice în viața economică și politică a lumii. Putem spune acum că fără cucerirea independenței din 1877 nu ar fi fost posibilă nici realizarea statului național unitar în 1918; așa cum nu ar fi fost posibile evenimentele următoare care au asigurat victoria socialismului în România.

Odată cu realizarea statului național unitar, România intră într-o nouă etapă a dezvoltării sale economice, sociale și politice. În această perioadă are loc o puternică creștere a forțelor de producție, se produc mari schimbări în structura societății, în raporturile dintre clase, în afirmarea noilor forțe sociale, în întreaga viață politică a țării. Totodată, ca urmare a victoriei Revoluției Socialiste din Octombrie, pe plan internațional se înregistrează un puternic avânt al mișcării revoluționare a maselor muncitoare, al luptei de eliberare a popoarelor. În aceste condiții, în țara noastră se manifestă o tot mai intensă radicalizare politică a maselor muncitoare, ceea ce are ca rezultat crearea Partidului Comunist Român în 1921 bazat pe concepția științifică a materialismului istoric. Proletariatul, în frunte cu partidul său revoluționar, își propune sarcini noi, impuse de transformarea democratică a societății românești, devine stegarul luptei pentru salvagardarea suveranității și independenței naționale a României, pentru îndeplinirea aspirațiilor ei fundamentale. Și i-a revenit Partidului Comunist Român, detașamentul de avangardă revoluționară al proletariatului, al tuturor forțelor înaintate din România, misiunea de a conduce lupta victorioasă a poporului.

Sint cunoscute marile bătălii de clasă desfășurate sub conducerea partidului pentru apărarea drepturilor și intereselor oamenilor muncii, pentru unirea forțelor democratice, patriotice, în vederea barării ascensiunii fascismului, pentru pace și prietenie cu Uniunea Sovietică, cu toate popoarele vecine.

Partidul nostru a organizat și condus masele largi populare la lupta împotriva politicii cercurilor guvernante, de infeudare a țării Germaniei naziste, împotriva războiului dezlănțuit de Hitler contra Uniunii Sovietice, pentru ieșirea României din acest război și alăturarea ei coaliției antihitleriste. Realizând o largă unitate a tuturor forțelor care se pronunțau pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste, întărind colaborarea cu forțele militare, partidul a pregătit și a dus la victorie insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă, de la 23 August, care a deschis poporului român calea luării soartei în propriile sale mâini. După mărețea victorie a insurecției, poporul român s-a angajat cu întreaga armată, cu toate forțele sale materiale și umane, alături de armata sovietică, de întreaga coaliție antifascistă în războiul antihitlerist, pînă la înfrîngerea definitivă

a Germaniei naziste. În luptele pentru realizarea acestei grandioase victorii — de la care se împlinesc astăzi 32 de ani — s-a pecetluit pentru totdeauna prietenia de nezdruccinat dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice, dintre Partidul Comunist Român și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, dintre cele două țări ale noastre, s-au pus bazele colaborării multilaterale româno-sovietice în opera de edificare a socialismului și comunismului, a păcii pe planeta noastră.

Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 a deschis calea unei dezvoltări noi, democratice și progresiste a societății românești, precum și a lichidării definitive a oricărei dependențe a poporului nostru față de monopourile străine, de cercurile imperialiste internaționale. România și-a dobândit, pentru prima dată în mod cu adevărat plenar, independența și suveranitatea națională, la baza căroră au fost puse eliberarea poporului de orice exploatare și asuprire, cucerirea puterii politice și economice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu celelalte forțe sociale, edificarea noii orînduiri socialiste în care masele muncitoare, poporul își făuresc în mod conștient propriul viitor, propria istorie.

SUCESELE ISTORICE OBTINUTE ÎN ANII SOCIALISMULUI DE POPORUL ROMÂN ELIBERAT PENTRU TOTDEAUNA DE EXPLOATARE ȘI ASUPRIRE, LIBER ȘI STĂPÎN PE SOARTA SA

Stimați tovarăși,

În cele peste trei decenii care au trecut de la eliberarea țării, poporul nostru a parcurs mai multe etape ale dezvoltării sale istorice, înfăptuind revoluția democratică, prin instaurarea puterii muncitorești-țărănești, asigurînd triumful revoluției socialiste, construind cu succes și consolidînd orînduirea socialistă, trecînd la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism.

Sucecele de însemnătate istorică obținute în anii socialismului în făurirea bazei tehnico-materiale a noii societăți, în înflorirea generală a țării demonstrează cu putere uriașa forță și capacitate creatoare a poporului român eliberat pentru totdeauna de exploatare și asuprire, liber și stăpîn pe soarta sa. Politica partidului de industrializare, de dezvoltare a forțelor de producție, alocarea în acest scop a unei însemnate părți a venitului național, a sporit potențialul economic al țării, bogăția națională a poporului nostru, a asigurat consolidarea tot mai puternică a independenței și suveranității României.

Sărbătorim centenarul independenței cu rezultate deosebite în realizarea prevederilor planului cincinal pe 1976 — 1980. Așa cum am mai arătat în alte împrejurări, planul producției industriale în anul 1976 a fost realizat în proporție de 101,9 la sută, obținîndu-se față de 1975 un ritm de creștere de peste 11,5 la sută, superior celui prevăzut în cincinal. În agricultură s-a înregistrat, de asemenea, o creștere a producției de peste 17 la sută, obținîndu-se cea mai mare recoltă din întreaga istorie a țării. Au fost

realizate prevederile privind ridicarea nivelului de trai al poporului, au cunoscut un nou și important progres învățămîntul, știința, cultura, întreaga viață socială a patriei noastre. De asemenea, în primele 4 luni ale acestui an, în ciuda greutăților și pierderilor provocate de cutremurul catastrofal de la 4 martie, planul producției industriale a fost îndeplinit în proporție de 103 la sută, cu o creștere de 12 la sută față de perioada corespunzătoare a anului trecut. Aceasta demonstrează forța economiei noastre socialiste, hotărîrea întregului popor de a transpune în viață obiectivele Congresului al XI-lea, justetea politicii marxist-leniniste a partidului nostru care aplică în mod creator legitățile generale la condițiile concrete ale României, exprimă faptul că clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea, intelectualitatea, întregul popor, liber și stăpin pe destinele țării, pot gospodări mai bine, pot conduce mai bine destinele țării, pot să-i asigure un viitor demn, fericit — viitorul comunist.

Ca urmare a succeselor obținute în dezvoltarea economiei, a punerii în evidență a noi resurse și posibilități de sporire a producției de bunuri materiale și de creștere a eficienței întregii activități economice, Comitetul Central al partidului a adoptat recent hotărîrile, care au fost date publicității, cuprinzînd un amplu program de măsuri privind sporirea retribuției tuturor categoriilor de oameni ai muncii în acest cincinal cu 30 la sută, față de 18—20 la sută, cît prevedeau Directivele Congresului al XI-lea, creșterea veniturilor țărănimii, îmbunătățirea sistemului de pensionare și majorarea pensiilor atît la orașe, cît și la sate, mărirea alocațiilor pentru copii, precum și alte măsuri menite să asigure ridicarea mai accentuată a nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor. Toate aceste măsuri demonstrează că partidul nostru acționează neabătut în spiritul hotărîrilor Congresului al XI-lea, al prevederilor Programului partidului, punînd pe primul plan al politicii sale, al întregii opere de construcție socialistă și comunistă omul, bunăstarea și fericirea sa, făurirea unei vieți tot mai îmbelșugate și prospere pentru întregul nostru popor. Fără îndoială că toate aceste măsuri vor da un nou și puternic îmbold activității creatoare a tuturor categoriilor de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, întregului nostru popor, vor determina intensificarea eforturilor pentru îndeplinirea planului pe 1977 și a planului cincinal, în vederea sporirii neconținute a producției industriale și agricole, valorificării superioare a resurselor materiale și umane ale societății, creșterii productivității muncii și, pe această bază, creșterii bogăției naționale, a venitului național, asigurării ridicării patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație, ridicării gradului de civilizație a întregului nostru popor.

Dragi tovarăși,

Odată cu dezvoltarea în ritm înalt, pe baza științei și tehnicii avansate, a forțelor de producție, a întregii economii naționale, s-au produs profunde schimbări și în structura socială a țării. Temelia de granit a orînduirii noastre o constituie alianța indestructibilă a clasei muncitoare — clasă conducătoare în stat — cu țărănimea, cu intelectualitatea și celelalte categorii sociale, unitatea tuturor oamenilor muncii în jurul partidului, forța politică conducătoare a națiunii noastre. Întreaga noastră societate este astăzi alcătuită din clase și categorii sociale prietene, stăpine pe mij-

loacele de producție și pe munca lor, care produc valorile materiale și spirituale și care asigură înaintarea accelerată a patriei spre culmi tot mai înalte de progres și bunăstare. În procesul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate se accentuează apropierea acestor clase, a tuturor categoriilor sociale, conlucrarea lor armonioasă, se realizează ștergerea treptată a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală, dintre munca agricolă și cea industrială, apropierea continuă a condițiilor de muncă și viață ale oamenilor muncii de la sate de cele de la orașe, omogenizarea tot mai pronunțată a nivelului general de civilizație al societății noastre socialiste.

Un factor important al dinamismului dezvoltării noastre economico-sociale, o expresie a superiorității orinduirii noi pe care o edificăm este perfecționarea continuă a democrației socialiste, asigurarea condițiilor pentru participarea activă și efectivă a oamenilor muncii, a întregului popor la elaborarea și înfăptuirea politicii interne și externe a țării, la conducerea tuturor domeniilor de activitate, a întregii societăți. În țara noastră există un larg sistem de organisme de conducere colectivă a tuturor întreprinderilor și instituțiilor economice și sociale, de jos și pînă sus, forme organizate de participare a oamenilor muncii de la orașe și sate la conceperea și realizarea programelor de activitate din toate sectoarele societății. În dubla lor calitate de proprietari ai mijloacelor de producție și producători ai tuturor bunurilor materiale și spirituale, oamenii muncii acționează direct, într-un spirit de înaltă răspundere, pentru asigurarea bunului mers al întregii activități economice și sociale, al construcției socialiste și comuniste. O ilustrare elocventă a cadrului larg de manifestare a maselor în viața social-politică a țării, de întărire a democrației socialiste o constituie și recentul Congres al țărănimii, care a stabilit programul de perspectivă al modernizării agriculturii noastre, precum și apropiatul Congres al consiliilor oamenilor muncii din unitățile economice, care va da o bază nouă activității acestor organisme și se va pronunța, totodată, asupra căilor de înfăptuire în continuare a politicii partidului de industrializare a țării, de înflorire continuă a economiei noastre naționale. Realitatea însăși dovedește că democrația noastră socialistă se deosebește fundamental de democrația formală de tip burghez, asigură oamenilor muncii posibilitatea de manifestare deplină în calitate de stăpîni ai bogățiilor naționale, de făuritori conștienți ai propriei lor istorii, ai propriului lor viitor fericit. Societatea noastră asigură înflorirea multilaterală a personalității umane, afirmarea plenară a tuturor energiilor și capacităților creatoare ale omului, manifestarea sa liberă, în condițiile împletirii armonioase a intereselor personale cu interesele întregii colectivități, întregii națiuni, ale progresului neînterupt al patriei noastre socialiste.

Pornind de la realitatea că pe pămîntul patriei noastre, alături de poporul român s-au așezat de-a lungul timpului și populații de alte naționalități, că împreună au muncit, au creat și au luptat pentru libertate, progres și o viață mai bună, și ținînd seama de învățămintele istoriei, care arată că numai laolaltă își pot făuri un viitor fericit, partidul nostru a promovat și promovează cu consecvență o politică națională justă, marxist-leninistă. Partidul și statul nostru asigură egalitatea deplină în drepturi a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, participarea lor activă la întreaga viață economică, socială și politică, adoptă măsuri

consecvente pentru amplasarea judicioasă a forțelor de producție pe teritoriul patriei, creînd astfel condiții de muncă și viață tot mai bune pentru toți cei ce muncesc. În același timp, în societatea noastră sînt create toate condițiile pentru ca oamenii să se poată manifesta activ, să poată folosi limba maternă în toate domeniile de activitate. Să facem totul pentru a întări continuu frăția și unitatea dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, dintre oamenii muncii români, maghiari, germani, sirbi și de alte naționalități, în lupta comună pentru împlinirea idealurilor și aspirațiilor de progres și bunăstare, pentru făurirea destinului lor luminos, pentru înflorirea Republicii Socialiste România. Trebuie să fim pe deplin conștienți că promovarea unei politici naționale juste constituie și va constitui permanent o parte inseparabilă, esențială a operei de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism.

Partidul nostru acționează constant pentru întărirea și perfecționarea continuă a statului socialist, pentru creșterea rolului său în organizarea întregii activități economico-sociale. Ne preocupăm consecvent de așezarea pe baze științifice a conducerii societății, de apropierea tot mai strînsă a factorilor de conducere de unitățile de bază, de întărirea legăturilor organelor de stat cu masele largi populare, de aplicarea fermă a legalității socialiste în toate sferele activității economico-sociale.

Manifestînd înaltă răspundere pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale poporului, a muncii sale pașnice, creatoare, a independenței și suveranității patriei, partidul acordă și va acorda o atenție de prim ordin întăririi armatei noastre, pregătirii ei de luptă și politice, dotării cu mijloace moderne, creșterii continue a capacității de apărare a patriei. Pornind de la îndelungata experiență istorică a poporului nostru — inclusiv a războiului din 1877 — ca și de la experiența altor popoare, care dovedesc că rolul hotărîtor în apărarea patriei îl au masele populare, că neatîrnarea țării nu poate fi decît rodul luptei întregului popor, întărim continuu activitatea gărzilor patriotice, asigurăm pregătirea tineretului, a întregului popor pentru a fi gata în orice moment să apere cuceririle revoluționare ale socialismului, libertatea, independența și integritatea României.

Chezășia mersului ferm al poporului nostru pe calea progresului, a unei vieți tot mai prospere și luminoase, este creșterea continuă a rolului conducător al partidului în societate, manifestarea sa tot mai puternică ca centru vital al întregii națiuni. Partidul va milita cu hotărîre pentru a-și îndeplini cu cinste misiunea ce-i revine în elaborarea științifică a politicii de înaintare a României pe calea socialismului și comunismului, în conducerea întregii activități organizatorice, politice de înfăptuire a acestei mărețe opere, în asigurarea bunăstării, fericirii și libertății națiunii noastre. Aceasta pune răspunderi mari în fața tuturor membrilor partidului nostru, impune creșterea exigenței și combativității revoluționare a tuturor comuniștilor, situarea lor fermă în primele rinduri ale luptei pentru promovarea noului în întreaga viață socială, pentru unirea tuturor forțelor poporului în înfăptuirea politicii partidului și statului, pentru slujirea devotată a intereselor supreme ale națiunii noastre socialiste. Un loc central în activitatea partidului nostru îl va ocupa și în viitor formarea conștiinței socialiste a maselor, lărgirea orizontului lor ideologic,

politic și de cultură generală, educarea omului nou cu o concepție revoluționară despre lume și viață, cu o înaltă ținută etică, animat de profunde sentimente patriotice, de nețărmurit devotament față de cauza poporului, a socialismului și comunismului. Marele Festival național „Cântarea României” constituie cel mai larg cadru de intensificare a activității cultural-educative, a participării maselor largi populare la dezvoltarea valorilor spirituale noi ale patriei — o formă nouă de afirmare a talentului, sensibilității și geniului creator al poporului nostru. La această mare sărbătoare a istoriei noastre naționale să facem angajament solemn că vom acționa neabătut pentru întărirea continuă a unității și forței partidului nostru, că nu vom precupeți nimic pentru înfăptuirea programului său de construcție a socialismului și comunismului, pentru îndeplinirea cu cinste a măreței misiuni ce-i revine în făurirea destinului nou, liber al patriei noastre.

Să ne angajăm solemn că vom acționa pentru întărirea necontenită a unității întregului popor în cadrul Frontului Unității Socialiste, în frunte cu partidul comunist, acționind neabătut pentru creșterea forței economice a patriei și sporirea bogățiilor sale naționale, că vom face totul pentru a asigura ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor, viitorul luminos al României socialiste!

**PRINCIPIILE RESPECTĂRII INDEPENDENȚEI
ȘI SUVERANITĂȚII POPOARELOR, ALE DEPLINEI
EGALITĂȚII ÎN DREPTURI ȘI NEAMESTECULUI ÎN
TREBURILE INTERNE — CONDIȚIA ÎNTĂRIRII PĂCII,
SECURITĂȚII ȘI COLABORĂRII INTERNAȚIONALE**

Dragi tovarăși și prieteni,

Trăim o epocă istorică a cărei caracteristică fundamentală o constituie procesul ireversibil de eliberare a tuturor popoarelor de sub dominația străină, lichidarea totală a rușinosului sistem colonial, afirmarea tot mai puternică a voinței națiunilor de a pune capăt oricărei politici imperialiste de dominație, ingerințe și dictat, a oricăror forme de asuprire străină. Întreaga evoluție mondială pune în evidență faptul că astăzi condiția esențială a întăririi păcii și colaborării este respectarea riguroasă a independenței și suveranității fiecărei națiuni, a dreptului fiecărui popor de a trăi liber, de sine stătător, de a se dezvolta corespunzător intereselor și aspirațiilor sale fundamentale, fără nici un amestec din afară.

Poporul român — care a suferit el însuși consecințele asupririi străine, ale dominației imperialiste și a dat nenumărate jertfe pentru eucerirea independenței și libertății patriei — sprijină activ, într-un spirit de înaltă solidaritate, lupta popoarelor subjugate pentru afirmarea ființei naționale, pentru dreptul de a fi stăpîne pe soarta lor. Milităm cu cea mai mare fermitate pentru respectarea dreptului tinerelor state independente de a-și făuri viața așa cum doare, pentru întărirea independenței lor economice și politice, pentru afirmarea lor nestingherită în viața internațio-

nală contemporană. Pornim de la experiența istorică—inclusiv a poporului nostru — care arată că factorul hotărîtor al consolidării independenței naționale este dezvoltarea unei puternice economii naționale proprii.

România acordă sprijin activ popoarelor care luptă împotriva politicii rasiste, de apartheid, pentru lichidarea oricăror forme de tutelă sau dominație străină. Considerăm, de asemenea, că trebuie făcut totul pentru a se evita angajarea în conflicte și ciocniri a statelor africane între ele, deoarece aceasta nu poate aduce decît profunde daune intereselor lor naționale, cauzei independenței și suveranității popoarelor lor, nu poate sluji decît cercurilor imperialiste, deschizînd calea amestecului în treburile lor interne, împiedicînd dezvoltarea lor economică și socială, mersul lor înainte spre bunăstare și fericire.

Este necesar să se facă totul pentru soluționarea pe cale pașnică a oricăror diferenduri dintre aceste state, pentru întărirea unității lor și dezvoltarea unei largi colaborări africane, în scopul propășirii economico-sociale a fiecărei țări.

România consideră că o problemă fundamentală a lumii de azi este intensificarea eforturilor pentru lichidarea subdezvoltării, a împărțirii lumii în țări bogate și țări sărace ca urmare a îndelungatei politici imperialiste de dominație colonială. În lichidarea înapoierii economice rolul hotărîtor îl au, desigur, înseși popoarele țărilor în curs de dezvoltare, care trebuie să-și mobilizeze forțele pentru punerea în valoare a tuturor mijloacelor și resurselor materiale și umane de care dispun. Dar, odată cu aceasta, de cea mai mare însemnătate este instaurarea unei noi ordini economice internaționale care să garanteze promovarea unei colaborări echitabile, respectarea dreptului fiecărui popor de a fi stăpîn pe bogățiile naționale, accesul larg al țărilor rămase în urmă la cuceririle științei și tehnicii înaintate, ale cunoașterii contemporane, în vederea accelerării progresului lor economic și social. Lichidarea subdezvoltării și instaurarea noii ordini economice internaționale reprezintă o continuare firească a luptei pentru lichidarea tuturor vestigiilor colonialismului și neocolonialismului, pentru abolirea definitivă a politicii imperialiste pe plan mondial și, de aceea, vom acționa cu toate forțele în vederea înfăptuirii acestui deziderat arzător al epocii noastre. Trebuie să fim pe deplin conștienți că atît progresul țărilor slab dezvoltate, cît și stabilitatea economiei mondiale, progresul tuturor statelor, inclusiv al celor dezvoltate, sînt condiționate astăzi de realizarea noii ordini economice internaționale, de o politică nouă de egalitate și colaborare economică.

În cadrul politicii noastre externe vom acorda și în viitor o atenție principală întăririi prieteniei, solidarității și colaborării multilaterale cu toate țările socialiste, vom întări în continuare relațiile cu țările în curs de dezvoltare și țările nealiniat, cu tinerele state care și-au cucerit independența și au pășit pe calea dezvoltării economice și sociale de sine stătătoare. În spiritul coexistenței pașnice, vom promova totodată, largi relații economice, tehnico-științifice, culturale cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, inclusiv statele capitaliste dezvoltate, participînd activ la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori. La baza tuturor raporturilor internaționale ale României vom situa, ca și pînă acum, în mod ferm, principiile deplinei egalități în drepturi, respec-

tului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu folosirea forței. Mai mult ca oricând trebuie acționat astăzi cu cea mai mare fermitate pentru ca aceste principii să călăuzească întreaga viață internațională, să stea permanent la temelia relațiilor dintre toate statele lumii.

Un obiectiv central al activității internaționale a țării noastre va continua să fie și în viitor înfăptuirea securității și colaborării în Europa, transpunerea în viață a documentelor semnate de țările participante la Conferința general-europeană de la Helsinki — și care constituie un tot unitar. Trebuie făcut totul pentru pregătirea în bune condiții a reuniunii de la Belgrad, astfel încât aceasta să dea un nou și puternic impuls înfăptuirii în practică a prevederilor acestor documente. Considerăm că trebuie intensificate eforturile pentru dezvoltarea largă și neîngrădită a colaborării economice, tehnico-științifice, culturale și în alte probleme umanitare între toate statele continentului. În același timp, ținând seama de uriașa concentrare de trupe și armamente existentă pe continentul nostru, apreciem că trebuie să se treacă la măsuri ferme de dezangajare militară în Europa — fără de care nu se poate vorbi de asigurarea unei securități și colaborări reale și trainice. Trebuie să facem totul ca în Europa să fie instaurate relații de deplină egalitate, respect reciproc și încredere între state, care să dea fiecărei națiuni garanția că se află la adăpost de orice agresiuni sau ingerințe în treburile lor interne, pentru a-și putea consacra plenar forțele cauzei înfloririi lor economice și sociale, progresului și prosperității.

Ca și pînă acum, vom continua să milităm, împreună cu toate statele iubitoare de pace, pentru înfăptuirea dezarmării generale și, în primul rînd, a dezarmării nucleare — cerință vitală a omenirii contemporane. Considerăm că o importanță deosebită ar avea, în acest sens, adoptarea unor măsuri parțiale, cum ar fi lichidarea bazelor militare de pe teritoriile altor state, retragerea în interiorul frontierelor naționale a trupelor străine și a armamentului acestora, reducerea treptată a armatelor naționale, desființarea blocurilor militare; aceasta ar duce, fără îndoială, la întărirea încrederii între state, la reducerea poverii cheltuielilor militare ce apasă pe umerii popoarelor, la diminuarea pericolului unui nou război mondial, ar da o nouă perspectivă luptei pentru colaborare și pentru pace în lume.

Soluționarea problemelor deosebit de complexe ale vieții internaționale impune instaurarea unei politici noi pe arena mondială, participarea activă la viața lumii contemporane, în condiții de deplină egalitate a tuturor statelor, și îndeosebi a țărilor mici și mijlocii, a țărilor în curs de dezvoltare, a statelor nealiniat, care reprezintă marea majoritate a populației globului. În această direcție un rol important revine Organizației Națiunilor Unite, care oferă cadrul larg de participare organizată a statelor la dezbaterile problemelor și poate aduce o contribuție însemnată la democratizarea relațiilor internaționale, la respectarea fermă a principiilor dreptului internațional, la promovarea unei politici de destindere și colaborare pe planeta noastră.

De la tribuna acestei sesiuni solemne a organelor supreme de partid și de stat doresc să afirm încă o dată voința fermă a României socialiste, a întregului nostru popor, de a dezvolta tot mai larg colaborarea și solida-

ritatea cu țările socialiste, cu țările din Balcani și din întreaga Europă, cu toate statele iubitoare de pace, întărind continuu conlucrarea pentru crearea unui climat internațional în care fiecare națiune să se poată dezvolta liber și suveran, să poată participa cu drepturi depline la realizarea unei politici de pace și colaborare, să-și asigure dezvoltarea corespunzătoare voinței proprii. Sintem ferm hotărâți să facem totul pentru întărirea continuă a colaborării și solidarității tuturor forțelor revoluționare, progresiste, democratice, antiimperialiste de pretutindeni, în lupta pentru triumful idealurilor de libertate și independență a popoarelor, pentru cauza păcii și colaborării între toate națiunile lumii.

Dragi tovarăși,

Sărbătorim cucerirea independenței României angajați într-o gigantică bătălie pe întinsul front al muncii și creației, pentru dezvoltarea în ritm înalt a economiei naționale, pentru înfăptuirea revoluției tehnicoștiințifice, pentru creșterea continuă a bogăției naționale, a venitului național și ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Obiectivul strategic al acestei uriașe bătălii, trasat de Programul partidului, este făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului în România.

În această gigantică bătălie, în realizarea acestor mărețe obiective, vom avea fără îndoială de învins încă multe greutăți, de trecut obstacole grele, vom avea de făcut față și unor insuccese, dar vom avea bucuria multor satisfacții și împliniri, vom avea bucuria de a realiza prin forța brațelor și minții noastre cea mai dreaptă societate din lume, de a asigura cu adevărat libertatea și independența patriei noastre.

Acum, cînd intrăm în al doilea secol al independenței patriei noastre, să facem legămint solemn în memoria marilor noștri înaintași, în fața întregului popor că nu vom da înapoi în fața nici unei greutăți, că vom ține întotdeauna și în orice împrejurări sus steagurile de luptă, atît tricolorul, cît și steagul roșu, servind cu devotament și dirzenie cauza revoluționară a poporului, independența și suveranitatea patriei, cauza socialismului și comunismului în România.

Sintem angajați și participăm activ, de asemenea, în uriașa bătălie pe marele front al luptei împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului, pentru o politică nouă de egalitate între națiuni, de pace și colaborare între popoare.

Acum, la aniversarea centenarului independenței patriei noastre, declarăm solemn că vom acționa cu toată hotărîrea pentru întărirea solidarității cu toate forțele progresiste, antiimperialiste, cu toate popoarele lumii, fără deosebire de orînduire socială, animați de dorința de a contribui activ la înfăptuirea năzuințelor tuturor națiunilor de a fi stăpîni pe bogățiile naționale și pe destinele lor, de a-și făuri în mod liber și independent viitorul lor fericit.

Avem deplina încredere că viitorul aparține popoarelor care vor să trăiască libere, că prin lupta lor unită se va înfăptui o nouă ordine economică și politică internațională, o lume mai dreaptă și mai bună, a prieteniei și păcii pe planeta noastră!

Cinstind marile evenimente istorice, pe marii noștri înaintași, pe toți moșii și străbunii noștri, avem datoria de onoare de a fi participanți

activi la făurirea noii istorii a patriei noastre, a istoriei sale socialiste, de a făuri condițiile pentru realizarea istoriei viitoare — istoria comunistă a poporului nostru.

Ce minunat ar răsună în aceste împrejurări, adecvate momentului, versurile lui Eminescu :

Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,
 Țara mea de glorie, țara mea de dor?
 Viața în libertate veșnică să-ți fie,
 La trecutu-ți mare, mare viitor !
 Pe creste comuniste să te înalți slăvită,
 Dacă fiii-ți mândri aste le nutresc ;
 Și să fii ca stinca, tare și unită,
 Dulce Românic, asta ți-o doresc !

În încheiere, doresc să vă adresez dumneavoastră, participanților la sesiunea solemnă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Marii Adunări Naționale, să adresez tuturor activiștilor de partid și de stat, întregului nostru popor noi și tot mai mari succese în construcția socialismului și comunismului, multă sănătate și fericire, o viață tot mai demnă, mai liberă, prosperă și îmbelșugată.

Să se întărească neconținut independența și suveranitatea patriei noastre !

Să înflorească continuu scumpa noastră patrie — Republica Socialistă România !

Sub conducerea Partidului Comunist Român, forța politică conducătoare a națiunii noastre, înainte spre noi și tot mai mari victorii pe calea luminoasă a bunăstării și fericirii, a civilizației socialiste și comuniste !

Să se întărească solidaritatea tuturor țărilor socialiste, a tuturor forțelor antiimperialiste, progresiste de pretutindeni !

Să triumfe pacea și colaborarea între toate popoarele lumii !

CONTRIBUȚIA SOCIALIȘTILOR LA LUPTA PENTRU APĂRAREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE (1934—1938)

DE

NICOLAE JURCA

Lupta pentru apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale, împotriva oricărei dominații străine, constituie una din trăsăturile fundamentale ale istoriei poporului nostru și, în același timp, mijlocul prin care el și-a păstrat, în pofida tuturor vicisitudinilor istoriei, ființa și entitatea sa națională, afirmându-se suveran în concertul popoarelor lumii. „Întreaga istorie a poporului român — se evidențiază în Programul partidului, adoptat de cel de-al XI-lea Congres — se înfățișează ca istoria unor neconținute lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru afirmarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație”¹.

În anii 1934—1938, în condițiile în care situația politică s-a agravat, iar în interior activitatea organizațiilor fasciste s-a intensificat, P.C.R. și-a sporit eforturile pentru unirea tuturor forțelor democratice, antifasciste, pentru apărarea intereselor maselor populare și a libertăților democratice, împotriva fascismului și războiului, pentru apărarea independenței și suveranității naționale. Angajat ferm pe pozițiile sale patriotice, partidul comunist a declarat, în repetate rânduri, că în ce-i privește pe comuniști, sint gata să apere „cu arma în mână independența României dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist”².

Istoriografia noastră a consacrat, după cum era și firesc, o serie de studii acțiunilor întreprinse de forțele democratice și patriotice, în fruntea cărora s-a situat cu consecvență Partidul Comunist Român, pentru apărarea patriei, a independenței și suveranității țării, împotriva fascismului³. Pe platforma comună a luptei pentru salvagardarea independenței

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 29.

² Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab—XIX—23.

³ Din numeroasele studii consacrate unei asemenea problematici cităm, spre exemplificare: Gh. I. Ioniță, V. Smârcea, *Acțiuni desfășurate în România în anii 1933—1940 pentru apărarea independenței și suveranității patriei, împotriva fascismului*, în *Din lupta antifascistă pentru independența și suveranitatea României*. Edit. militară, București, 1969, p. 41—104; Gheorghe Zaharia, Mircea Mușat, *Lupta pentru independență și unitate statală — permanență a istoriei poporului român*, în „Anale de istorie”, anul XXI, nr. 1/1975, p. 58—71; Gh. I.

și suveranității naționale, alături de partidul comunist, s-au situat și celelalte partide muncitorești — Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Unitar și Partidul Socialist (Popovici) ⁴. Contribuției aduse pe acest tărîm de fiecare din partidele socialiste i se cuvin studii speciale. Articolul de față își propune să fie o modestă contribuție în această direcție, să umple un gol ce se resimte, încă, în literatura de specialitate.

În frontul larg al luptei antifasciste, care a angajat, într-o formă sau alta, toate forțele democratice și patriotice, s-au înrolat și socialiștii, aducîndu-și partea lor de contribuție la apărarea intereselor naționale ale poporului român, grav amenințate de pericolul militar-fascist. Antifascismul militanților socialiști rezida în convingerea că „dacă există un dușman al națiunii el este, pretutindeni ca și la noi, fascismul”⁵. Încă de la instaurarea fascismului în Germania, mișcarea socialistă și social-democrată din România a atras atenția opiniei publice asupra pericolului pe care acesta îl reprezenta pentru pacea și securitatea lumii, pentru independența și suveranitatea popoarelor. Congresul al XV-lea al P.S.D., din mai 1933, avertiza că nazismul german „este un permanent pericol pentru pacea lumii”⁶. Rezoluția congresului cerea guvernului român „să se opună la orice revizuire a tratatelor în folosul unui regim barbar care este un permanent pericol de război”⁷.

În condițiile ascensiunii fascismului pe plan internațional, al transformării Germaniei în principal promotor al politicii de revizniri teritoriale, mișcarea legionară, reacționară și antipatriotică prin esența sa, cunoscute o deosebită recrudescență, devenind un pericol potențial atît pentru regimul politic intern, pentru soarta democrației, fie ea chiar burgheză, cit și pentru orientarea politicii externe a țării, pentru însăși independența și suveranitatea patriei. Nesocotind fățiș și brutal cele mai vitale interese naționale ale poporului, Garda de fier preconiza înfăptuirea totală a țării Germaniei naziste și acoliților ei. Apreciînd că, cel puțin pe plan extern, guvernele României au dus în acei ani o politică corespunzătoare intereselor fundamentale ale poporului — de apărare și conservare a independenței naționale — Lotar Rădăceanu considera că numai în cazul venirii la putere a fasciștilor „lucrurile ar putea lua o altă înfățișare”⁸.

Ioniță, *P.C.R. și masele populare (1934—1938)*, București, Edit. științifică, 1971, p. 203—239; Constantin Olteanu, Ilie Ceaușescu, Vasile Mocanu, *Activitatea P.C.R. în armata (1921—1944)*, București, Edit. militară, 1974; Ion Popescu-Puțuri, *Lupta multiseculară a poporului român pentru apărarea dreptului de libertate socială și națională. P.C.R., continuatorul tradițiilor de luptă pentru suveranitatea și independența poporului român*, în „Anale de istorie”, anul XXI nr. 3/1975, p. 23—45; Volumele: *Din lupta antifascistă pentru independența și suveranitatea României*, București, Edit. militară, 1969; *Împotriva fascismului*, București, Edit. politică, 1971; *Apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale*, București, Edit. politică, 1975.

⁴ Vezi: Gh. I. Ioniță, *Activitatea teoretică desfășurată de P.C.R. în perioada interbelică pentru apărarea unității naționale, a independenței și suveranității țării*, în „Anale de istorie”, anul XXI, nr. 4/1975, p. 56—73.

⁵ „Șantier” anul I din 1 noiembrie 1933.

⁶ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 21 din 21 mai 1933.

⁷ Ibidem.

⁸ Lotar Rădăceanu, *Socialism și naționalism*, Edit. Cercul de literatură socialistă, București, 1937, p. 56.

Asasinarea de către legionari, la finele anului 1933, a primului ministru I. G. Duca, adept al menținerii formelor parlamentare burgheze de guvernare și al orientării externe filofranco-engleze, antihitleriste, a fost calificată de Partidul Social-Democrat ca „cea mai ticăloasă armă de luptă a partidelor reacționare și a excrescenței lor, fascismul internațional”⁹. Procesul intentat asasinilor lui I. G. Duca, judecat în aprilie 1934 la Consiliul de război, prilejua oficiosului social-democrat „Lumea nouă” observația că aderarea Gărzii de fier la principiile politicii naziste „înseamnă totodată și aderarea la teza revizuirii granițelor existente. Ori, aceasta înseamnă, în limbajul legilor statului burghez : *trădare de patrie*”¹⁰.

Consecvență tradițiilor sale internaționaliste, mișcarea muncitorească din România, inclusiv cea socialistă, s-a solidarizat cu lupta anti-fascistă a forțelor democratice și progresiste din alte țări¹¹. Socialiștii considerau că în acest fel slujesc și națiunea căreia îi aparțin. Replicând legionarilor care încercau să convertească internaționalismul socialiștilor în lipsa de patriotism, Lotar Rădăceanu afirma : „noi, social-democrații, ne iubim neamul nostru, limba și cultura noastră, istoria poporului nostru mai mult și mai adânc decât cei care, bătându-se în piept că sînt mari români, nu mai încap în piele de atîta naționalism”¹².

În februarie 1934, cînd fascismul a reprimat cu cruzime insurecția proletariatului austriac, clasa muncitoare din România, forțele democratice și progresiste au organizat noi și puternice acțiuni antifasciste¹³. Pornind de la considerentul că menținerea Austriei independente și democratice era o problemă de interes internațional, cu consecințe serioase pentru soarta și independența și a altor popoare, o delegație a P.S.D., formată din L. Rădăceanu, I. Jumanca ș.a., a înmînat un memoriu primului ministru, prin care se cerea ca România să „intervenă ea însăși și să determine un demers colectiv al Micii Antante pentru menținerea regimului democrat în Austria și prin aceasta însăși pacea lumii”¹⁴.

La împlinirea, în vara anului 1934, a două decenii de la izbucnirea primului război mondial, organizațiile politice, sindicale și de tineret social-democrate au organizat numeroase acțiuni pacifiste (întruniri, conferințe antirăzboinice ș.a.), pe care le-au reeditat în luna octombrie 1934, cu ocazia zilei internaționale a tineretului¹⁵. Cu același prilej, gazeta „Lumea nouă”, aprecia că „pacea lumii e mai puțin asigurată decât oricînd”, datorită prezenței fascismului german¹⁶.

Acțiunile întreprinse de diplomația românească în vederea întăririi relațiilor de prietenie cu țările vecine, cît și pentru asigurarea unui climat

⁹ Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, Edit. Socialistă, p. 431.

¹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 46, mapa 1016 ; „Lumea nouă” anul XXVIII nr. 14 din 1 aprilie 1934.

¹¹ Vezi pentru detalii : Nicolae Jurca, *Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu lupta antifascistă a forțelor democratice și progresiste din alte țări (1933—1939)*, în „Revista de istorie”, tomul 29, nr. 1/1976, p. 35—49.

¹² Lotar Rădăceanu, *Socialism și naționalism*, p. 44.

¹³ Vezi pentru detalii : Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă 1933—1939*, București, Edit. politică, 1972, p. 108—124.

¹⁴ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 9, din 25 februarie 1934.

¹⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 209, mapa 42 ; „Lumea nouă” anul XVIII, nr. 34 din 19 august 1934.

¹⁶ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 32, din 5 august 1934.

de securitate internațională, toate subordonate scopului apărării independentei și integrității teritoriale a țării, s-au bucurat de sprijinul mișcării socialiste și social-democrate. Când, în februarie 1934, s-au pus bazele Înțelegerii Balcanice, organizație care avea drept țel apărarea păcii și securității, menținerea statu-quo-ului teritorial¹⁷, P.S.D. a salutat acest pact pe care-l considera de o importanță capitală pentru transformarea Balcanilor într-o zonă a colaborării și înțelegerii¹⁸.

Stabilirea relațiilor diplomatice, în iunie 1934, între România și Uniunea Sovietică, act politico-diplomatic care corespunde pe deplin intereselor ambelor popoare, semnifică înfăptuirea unui deziderat pentru care clasa muncitoare din România a militat încă de la crearea statului sovietic. Alături de Partidul Comunist Român, celelalte partide muncitorești — Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Unitar au salutat evenimentul, încercînd să-i descifreze întreaga semnificație. „Azi, cînd — după tărăgănări vinovate — punctul de vedere al Partidului Social-Democrat a trebuit să fie acceptat de oficialitate — consemna L. Rădăceanu — noi nu putem decît să ne exprimăm satisfacția deplină”¹⁹. Instalarea oficială, în decembrie 1934, a primului ambasador sovietic la București prilejuiește presei socialiste o serie de reflecții în legătură cu conținutul nou al relațiilor dintre cele două state. „Spre deosebire de vechile ambasade ale Rusiei țariste, care au însemnat *întotdeauna* directă imixtiune reacționară în politica României — se arată în „Proletarul”, organul de presă al P.S.U. — stîrnirea de agitații pentru înăsprirea agresiunii ciocoști în țara noastră, spre deosebire și de spiritul războinic al vechilor ambasadori ruși [...], noua ambasadă sovietică vine, și nu poate altfel, pentru că reprezintă puterea proletariatului, ea vine cu gânduri și intenții de pace, de sinceră și permanentă prietenie între popoarele celor două state”²⁰.

În toamna anului 1934, împreună cu partenerii săi din Mica înțelegere și Înțelegerea Balcanică, România a sprijinit intrarea Uniunii Sovietice în Liga Națiunilor. Faptul a fost salutat și apreciat de presa socialistă „ca o speranță de menținere a păcii”²¹. În ședința Senatului din 12 decembrie 1934, exprimînd punctul de vedere al P.S.D., Iosif Jumanca a declarat că prin intrarea U.R.S.S. în forul internațional „ideea de pace în Europa va fi servită”²².

Anul 1935 a marcat o deteriorare a situației internaționale, ca urmare a intensificării acțiunilor revanșarde și revizioniste ale Germaniei naziste și a celorlalte puteri fasciste. Aceste acțiuni războinice ale statelor fasciste au fost facilitate, în mare măsură, de politica tolerantă și conciliatoare a unor state capitaliste din occident. În toamna anului 1935, profitînd de climatul de insecuritate care se crease, Italia mussoliniană a declanșat acțiunile agresive împotriva Etiopiei. Mișcarea de masă din România în fruntea căreia s-au aflat comuniștii, în favoarea poporului etiopian, căzut victimă agresiunii fasciste italiene, a înregistrat o intensitate deo-

¹⁷ Vezi: Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, București, Edit. politică, 1971.

¹⁸ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 7 din 4 februarie 1934.

¹⁹ „Lumea nouă”, anul XXVIII, nr. 34 din 19 august 1934.

²⁰ „Proletarul”, anul VII, nr. 84 din 9 decembrie 1934.

²¹ „Calendarul muncii”, 1935, p. 38.

²² „Monitorul oficial”, partea III-a, Senatul nr. 12 din 19 decembrie 1934, p. 109—114.

sebită, îmbrăcînd cele mai diverse forme²³. Comitetul executiv al Partidului Social-Democrat, examinînd situația creată prin agresiunea fascismului italian, a hotărît să ceară guvernului român să ducă „o politică hotărîtă de apărare a păcii și de sancționare a acelor care provoacă în mod criminal războiul”²⁴. În această împrejurare, Congresul Uniunii muncitorilor din porturi și transporturi, ținut între 14—16 septembrie 1935, a votat o moțiune împotriva pericolului fascist și a războiului, îndemnînd, în același timp, guvernul să apere „pacea omenirii, care înscamnă și pacea României”²⁵. În ședința Senatului din noiembrie 1935, P.S.D., prin reprezentantul său, a cerut guvernului, ca în interesul păcii, cît și al menținerii integrității sale teritoriale, România să continue cu și mai multă hotărîre politica alianțelor sale tradiționale cu Franța, Anglia, cu țările Micii Înțelegeri, precum și cu Uniunea Sovietică²⁶. În același cadru, Iosif Jumanca, în numele partidului său, a aprobat adeziunea României la sancțiunile adoptate de Liga Națiunilor împotriva Italiei²⁷.

Hotărîrea forțelor democratice și progresiste din România de a stăvili calea ascensiunii fascismului, de a apăra, cu orice preț, independența și integritatea teritorială a țării a fost reafirmată în decembrie 1935 de organizațiile semnatare ale acordului de front popular de la Tebea. Blocul pentru apărarea libertăților democratice, Partidul Socialist, Frontul Plugarilor și Madosz-ul s-au pronunțat „împotriva războiului, pentru pace, pentru menținerea și întărirea pactelor de alianță și prietenie cu statele care luptă pentru pace”²⁸.

Începînd cu anul 1936, cînd pacea și stabilitatea internațională erau tot mai amenințate de politica revanșardă și revizionistă a statelor fasciste, mișcarea antifascistă de la noi se va concentra tot mai mult asupra obiectivelor care vizau apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale. Plenara C.C. al P.C.R. din iulie 1936 a pus în centrul atenției problema pericolului fascist și revizionist, care amenința țara. Plenara a reafirmat că partidul comunist „luptă pentru o politică externă și internă care să asigure adevărata apărare a țării împotriva atacului militar din partea fascismului german”²⁹.

Pe o poziție hotărîtă antifascistă și antirăzboinică se înscriu și lucrările Congresului al XVI-lea al P.S.D., din aprilie 1936, care ajungea la concluzia că „războiul nu poate fi împiedicat decît prin solidaritatea internațională a popoarelor în cadrul pactului Societății Națiunilor”³⁰.

Creșterea pericolului fascist și de război, amenințările directe la adresa independenței și fruntariilor țării, determină pe socialiști să-și clarifice poziția față de o eventuală agresiune împotriva României. În

²³ Vezi Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare (1934—1938)* p. 217—218.

²⁴ „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 36 din 8 septembrie 1935.

²⁵ „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 39 din 20 septembrie 1935.

²⁶ „Monitorul oficial”, partea III-a Senatul, nr. 8 din 17 decembrie 1935, p. 312; „Dimineața”, anul 31, nr. 10 395 din 3 decembrie 1935; „Lumea nouă”, anul XXIX, nr. 49 din 9 decembrie 1935.

²⁷ Ibidem

²⁸ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 20, mapa 82, „Vremuri noi”, anul I, nr. 3 din 1936.

²⁹ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XX—3, nr. inv. 956.

³⁰ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 15, din 12 aprilie 1936.

articolul „Noi și războiul”, publicat în revista „Șantier” din 1 mai 1936, Lotar Rădăceanu afirma categoric: „dacă totuși războiul va izbucni împotriva luptei noastre disperate, nu vom fi niște impotenți slăbănogi și plingăreți, ci vom fi cu hotărâre alături de dreptul lezat și împotriva tulburătorilor păcii”³¹.

Sub presiunea exercitată de cercurile cele mai reacționare din țară și străinătate, în august 1936, Nicolae Titulescu, de numele căruia se legau atâtea acțiuni politico-diplomatice realiste, menite să consolideze independența țării, a fost demis din funcția de ministru al afacerilor externe³². Presa social-democrată, ca de altfel întreaga presă progresistă din țară, a deplins faptul, exprimându-și, totuși, speranța că această schimbare nu va pune în „discuție politica noastră externă”³³.

Între 30—31 august 1936 s-au desfășurat la Sinaia lucrările sesiunii Consiliului permanent al Micii Înțelegeri. Comunicatul dat la terminarea lucrărilor a evidențiat deplina unitate de vederi, atît cu privire la situația internațională, cît și în legătură cu problemele care interesau direct statele membre. „Muncitorimea din Țara românească — consemna cu satisfacție „Lumea nouă” — are bucuria să constate că, cel puțin în politica noastră externă s-au afirmat, încă odată, principiile luminoase ale democrației”³⁴.

Intensificarea acțiunilor antifasciste și antirevizioniste, de apărare a independenței și suveranității naționale, a fost stimulată în cursul anilor 1936—1937 de campania pacifistă care s-a desfășurat în întreaga lume. Forțele democratice și progresiste din România au aderat, din primul moment, la această inițiativă de pace. În primăvara anului 1936, cînd s-a lansat convocarea Congresului mondial pentru pace de la Bruxelles, printre semnatarii apelului s-a aflat și C. Titel Petrescu, ca reprezentant al mișcării pentru pace din România³⁵. În vederea participării la Congresul de la Bruxelles a reprezentanților mișcării pacifiste din România, la 16 iulie 1936, s-au pus bazele unui comitet de inițiativă. Activitatea desfășurată de acest comitet a făcut ca la scurt timp să-și exprime adevărată pasiune la lupta pentru pace personalități, grupări și partide politice, în cadrul cărora forța dinamizatoare o reprezenta Partidul Comunist Român. La rîndul lor, Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Unitar, Partidul socialist (Popovici), precum și sindicatele afiliate Confederației Generale a Muncii au aderat la această largă mișcare pentru pace³⁶.

În zilele de 3—7 septembrie 1936, în prezența a 4 500 de delegați, reprezentînd 35 de state, s-au desfășurat la Bruxelles lucrările celui mai mare Congres pentru pace de pînă atunci. Delegația pentru pace din

³¹ „Șantier”, anul V, din 1 mai 1936.

³² Vezi: Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Edit. științifică, București, 1966.

³³ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 36 din 6 septembrie 1936.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Vezi pentru detalii: Ion Iacoș, *Lupta maselor populare împotriva războiului și a pericolului fascist. Comitetul Român pentru pace (1936—1939)*, în „Studii. Revistă de istorie”, tomul 19, nr. 3 1966, p. 513—531; Gh. I. Ioniță, *Solidaritatea forțelor democratice din România cu Congresul mondial pentru pace (Bruxelles — 1936)*, în „Analele I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, anul XVII, nr. 2/1967, p. 69—85.

³⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 67, mapa 5; „Scnteia”, anul VI, nr. 12—13 (81—82) din 15 septembrie 1936; Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, p. 444.

România reprezenta P.C.R., P.S.D., P.R.Ț., P.N.Ț., P.N.L., și alte organizații³⁷.

La 5 septembrie 1936, în timp ce la Bruxelles se țineau lucrările Congresului pentru pace, a avut loc la Casa poporului din București adunarea secțiunilor social-democrate din Capitală, închinată problemelor păcii. Cu acest prilej, participanții au cerut ca politica externă a României „să-și urmeze cursul neclintit pe linia politică de securitate colectivă în cadrul S(ocietății) N(ațiunilor), alături de Franța, Anglia, Rusia Sovietică și Mica Înțelegere, prin măsuri energice colective împotriva turburătorilor păcii”³⁸. În rezoluția adoptată, muncitorii socialiști au declarat că „sînt gata să apere țara împotriva oricărei agresiuni și să susțină pînă la ultimele ei consecințe orice acțiune a țării pentru aplicarea politicii de securitate colectivă, în spiritul pactului Societății Națiunilor”³⁹.

În această perioadă, pe baza indicațiilor C.C. al P.S.D., s-au ținut întruniri politice pentru pace și în alte localități din țară (Galați, Cluj, ș.a.)⁴⁰. Acțiuni asemănătoare au întreprins P.S.U., P.S. (Popovici), organizațiile tineretului socialist și social-democrat și I.M.S.E.R.⁴¹.

În luna octombrie 1936 s-au pus bazele Comitetului Reuniunii Universale pentru pace (R.U.P.) din România, din conducerea căruia făceau parte, printre alții, Nicolae Titulescu — președinte de onoare, dr. Nicolae Lupu — președinte activ, dr. Petru Groza, Gr. Filipescu, C. Rădulescu-Motru — vicepreședinți, Victor Eftimiu și Isabela Sadoveanu — secretari generali. În cadrul Comitetului acționau și militanții social-democrați C. Titel Petrescu, Lotar Rădăceanu, Ioan Flueraș, Isabela Sadoveanu, Ion Clopoșel, Gh. Grigorovici⁴². Din inițiativa Comitetului român al R.U.P. s-a constituit un birou de presă, sub președinția publicistului socialist Ion Clopoșel, care s-a îngrijit de publicarea a numeroase articole, în presa centrală și locală, prin care se milita pentru pace, se condamna politica războinică, revanșardă și revizionistă promovată de statele fasciste⁴³.

În cursul anului 1937 au continuat acțiunile pacifiste desfășurate sub auspiciile Reuniunii Universale pentru pace. În iunie 1937 a vizitat România Jules Jézequel, vicepreședinte al R.U.P. cu sediul la Geneva, care s-a interesat de mișcarea pacifistă din țara noastră. La București el a luat contact cu Comitetul român al R.U.P., cu o serie de membri ai acestuia,

³⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 1 202; „Lumea nouă” anul XXX, nr.41 din 11 octombrie 1936; „Steagul roșu”, anul VIII, nr. 5, din septembrie 1936 și nr. 6 din 1 octombrie 1936; „Arena”, anul I, nr. 7 din 31 mai 1936; „Gîndul vremii”, anul IV, nr. 9 din 15 noiembrie 1936.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 25, dosar 4162, f. 197—198; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 37 din 13 septembrie 1936.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 19/1936 (Circulara C.C. al P.S.D. către secțiunile de partid din țară) și mapa 38.

⁴¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 201, f. 26; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 25 din 21 iunie 1936; „Dimineața” anul 32, nr. 10 472 din 19 februarie 1936; nr. 10 508 din 28 martie 1936; nr. 10 566 din 25 mai 1936; nr. 10 583 din 11 iunie 1936, nr. 10 708 din 14 octombrie 1936.

⁴² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 67, mapa 16; Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, p. 444—445; „Buletinul Informativ al R.U.P.” nr. 1 din 15 decembrie 1936, „Gîndul vremii”, anul IV, nr. 9 din 15 noiembrie 1936.

⁴³ „Buletinul informativ al R.U.P.”, nr. 1 din 15 decembrie 1936.

printre care și socialiștii C. Titel Petrescu, Lotar Rădăceanu, Isabela Sadoveanu ș.a., precum și cu redacțiile unor ziare care militau pentru pace⁴⁴. În cursul lunii august 1937, consacrată de obicei acțiunilor anti-războinice, s-au organizat serbări și competiții sportive ale tineretului, dedicate luptei pentru pace⁴⁵. Aceste acțiuni, realizate prin conlucrarea comuniștilor, socialiștilor și a altor democrați și antifasciști, au avut partea lor de contribuție la stăvilirea pericolului fascist, la apărarea independenței și suveranității patriei și au constituit, în același timp, un exemplu de colaborare a forțelor democratice și patriotice, pentru apărarea intereselor vitale ale poporului român.

O puternică indignare a produs în opinia publică din țară discursul rostit la Milano, la 1 noiembrie 1936 de Mussolini, care a încercat să ironizeze ideile de pace, dezarmare și securitate și s-a pronunțat pentru revizuirea granițelor, stabilite prin tratatele de pace. Consecvent politicii sale profund patriotice. P.C.R. a urmărit îndeaproape planurile revizioniste ale statelor fasciste și a luat atitudine publică împotriva lor. Comitetul Central al P.C.R. a lansat un manifest în care își exprima hotărârea de a lupta împotriva oricărei revizuii a tratatelor⁴⁶.

Situându-se pe o poziție asemănătoare, Comitetul executiv al P.S.D. s-a întrunit pentru a examina situația politică în lumina ultimelor evenimente. Cu acest prilej s-a reafirmat punctul de vedere al partidului „că este hotărât să lupte împotriva fascismului ațîțător de războaie, atît în ordine internă, cît și în ordine externă, fiind gata să apere țara împotriva oricărei agresiuni și să susțină pînă la ultimele consecințe aplicarea politicii de securitate colectivă...”⁴⁷. Conducerea P.S.D. a hotărât să ia inițiativa convocării la București a unei conferințe a mișcării muncitorești din țările Micîi Înțelegeri, care să dezbată gravele probleme cu care erau confruntate popoarele amenințate de politica revanșardă și revizionistă a Germaniei naziste și a sprijinitorilor ei⁴⁸. La 14 noiembrie 1936, în preajma deschiderii sesiunii parlamentului, pe a cărei ordine de zi figurau importante probleme ale politicii interne și externe, P.S.D. a convocat o mare întrunire publică. Participanții la discuții au formulat severe critici la adresa guvernului pentru faptul de a nu fi luat măsuri hotărîte împotriva organizațiilor fasciste care „sapă la temelia statului actual”⁴⁹. În legătură cu linia politicii externe a țării, s-a cerut întărirea alianțelor cu toate statele care ne garantează integritatea hotarelor. În ședința Senatului, din 27 noiembrie 1936, senatorul Iosif Jumanca a reluat criticile la adresa toleranței guvernului față de mișcarea legionară, căreia i se permitea să-și propage ideile nu numai în ceea ce privește problemele interne, dar și în legătură cu politica externă a țării. Evocînd faptul că sesiunea parlamentului se desfășoară în preajma aniversării a optsprezece ani de la actul Unirii Transilvaniei cu România, el a cerut ca ziua de 1 decembrie să fie

⁴⁴ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 24 din 13 iunie 1937.

⁴⁵ Ion Iacoș, *op. cit.*, p. 258.

⁴⁶ Arhiva I.S.I.S.P., cota AXX-22, nr. inv. 947.

⁴⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 1 208 și 1 210; „Lumea nouă” anul XXX, nr. 45 din 8 noiembrie 1936; nr. 46 din 15 noiembrie 1936.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 47 din 22 noiembrie 1936.

transformată într-o „manifestație politică împotriva tuturor acelor care pun în discuție rezultatele revoluțiilor naționale din 1918”⁶⁰. În calitate de reprezentant al partidului social-democrat și participant la actul unirii de la Alba Iulia, Iosif Jumanca a declarat că mișcarea muncitorească consideră „unirea ca un act de necesitate istorică, prin care s-a înfăptuit un înalt principiu de dreptate socială și națională. [. . .]. Teritoriile care s-au unit cu România veche — argumenta militantul social-democrat — sînt locuite de o covârșitoare majoritate românească, care au dreptul intangibil la o viață de stat proprie”⁶¹. Pentru acest motiv, Iosif Jumanca califică pretențiile revizioniste ca „o acțiune de josnic imperialism, cu scopul de a-și supune noi țări și popoare”⁶².

În toamna anului 1936 au avut loc în întreaga țară manifestații caracterizate printr-un puternic spirit antifascist, în cadrul cărora organizațiile socialiste, masele populare în general, s-au pronunțat împotriva declarațiilor revanșarde și revizioniste ale conducătorilor Germaniei naziste, Italiei fasciste și Ungariei hortyste. Asemenea întruniri antirevizioniste s-au ținut la Galați, Cluj, Brașov, Timișoara, Ploești, Iași, Chișinău, Oradea, Craiova și în alte localități⁶³. Întruniți, la 26 noiembrie 1936, într-o adunare de protest, reprezentanții P.C.R. și P.S.D. (N. Popescu-Doreanu, I. Trandafirescu, C. Titel Petrescu, I. Mirescu, I. Flueraș și I. Clopoțel) au condamnat cu energie discursul lui Mussolini și au relevat cu mîndrie reacția negativă a întregii națiuni față de fascism⁶⁴.

Începînd cu anul 1937, situația politică a țării s-a complicat îngrijorător, ca urmare a presiunilor tot mai puternice ale statelor fasciste din exterior și ale mișcării fasciste din interior. Față de o asemenea situație, guvernul român a continuat acțiunile diplomatice menite să conserve și să dezvolte relațiile tradiționale de prietenie cu o serie de țări și în mod deosebit cu cele din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Mișcarea socialistă și social-democrată a urmărit cu interes și a salutat orice acțiune întreprinsă în acest scop. „Dacă voim să păstrăm independența și fruntăriile, astfel cum au fost hărăzite prin tratatele de pace, dacă voim să păstrăm pacea în acest colț al Europei — afirma gazeta „Lumea nouă” — sîntem datori să întărim alianțele noastre cu Franța, Anglia, Rusia, Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică și celelalte state care roiesc în jurul Societății Națiunilor”⁶⁵. Referindu-se la sistemul alianțelor politice ale României, Lotar Rădăceanu, în cuvîntul său la Congresul P.S.D. din Cehoslovacia din vara anului 1937, aprecia că Mica Înțelegere poate constitui „un instrument prețios” pentru colaborarea economică și menținerea independenței naționale nu numai ale statelor membre, dar și a

⁶⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 1 216; Monitorul Oficial, partea III-a, dezbaterile parlamentare, Senatul, nr. 6 din 12 decembrie 1936, p. 101—102; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 49 din 6 decembrie 1936.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapele 46 și 49; colecția 50, dosar 4 201, f. 269—270; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 49 din 6 decembrie 1936; „Adevărul”, anul 50, nr. 16 215 din 2 decembrie 1936.

⁶⁴ Ion Spălățelu, *Printre foarfecele cenzurii*, Edit. politică, București, 1974, p. 181.

⁶⁵ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 21 din 23 mai 1937.

⁶⁶ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 23 din 6 iunie 1937.

tuturor popoarelor din bazinul dunărean ⁵⁶. În intervenția sa din 12 martie 1937, pe marginea discutării în Senat a proiectului de lege pentru prelungirea stării de asediu, Iosif Jumanca, atrăgând atenția asupra pericolelor tot mai grave care planau asupra țării, a cerut guvernului să „ia cele mai potrivite măsuri pentru a pune la adăpostul oricărei surprize atit regimul constituțional, intern, cit și politica externă a țării . . .”⁵⁷.

Adunările muncitorești de la 1 Mai 1937, dat fiind împrejurările în care au avut loc, au constituit o viguroasă manifestare împotriva mișcării legionare care încerca să împingă România în orbita țărilor fasciste, precum și un prilej de reafirmare a dorinței clasei muncitoare ca România să-și conserve relațiile tradiționale de prietenie cu statele democratice, pacifiste. Aceste manifestații, cu caracter patriotic și internaționalist, pacifist și antirăzboinic ale comuniștilor, socialiștilor, ale tuturor muncitorilor, s-au desfășurat într-un puternic spirit de revoltă și luptă, datorită faptului că autoritățile au recurs la diverse măsuri pentru a le împiedica ⁵⁸.

Sărbătorirea, în această perioadă, a unor evenimente importante din istoria poporului român a prilejuit afirmarea unor puternice sentimente patriotice izvorite din grija pentru păstrarea independenței și integrității teritoriale a țării. Asemenea idei și sentimente se degajă din articolul lui C. Titel Petrescu, consacrat omagierii a 60 de ani de la proclamarea independenței de stat a României. Referindu-se la mijloacele prin care putea fi apărută independența țării, liderul social-democrat preciza, ca singură soluție, alcătuirea unui guvern din concentrarea forțelor democratice ⁵⁹. În perspectiva expirării, la 14 noiembrie 1937, a mandatului guvernării liberale, conducerea P.S.D. a reafirmat ideea formării unui guvern democrat, care să asigure funcționarea normală a vieții parlamentare și constituționale, iar pe plan extern să garanteze alianțele firești ale țării „pentru a face să biruiască postulatele securității colective și regulile de drept public și internațional”⁶⁰.

Campania electorală care a precedat alegerile parlamentare de la 20 decembrie 1937 a fost folosită de Partidul Comunist, de celelalte forțe democratice și patriotice, inclusiv de mișcarea socialistă, pentru a atrage atenția corpului electoral asupra pericolului pe care-l reprezenta, pentru interesele fundamentale ale țării, politica trădătoare a organizațiilor fasciste care, în cazul unei victorii, ar înhăma țara la remorca statelor fasciste și revizioniste, principalii dușmani ai independenței și integrității statului român ⁶¹. În manifestul său din noiembrie 1937, C.C. al P.C.R. a propus tuturor forțelor democratice din țară să lupte pentru izgonirea agenților lui Hitler și Mussolini din țară, să susțină politica de securitate colectivă

⁵⁷ „Monitorul oficial”, partea III-a, dezbaterile parlamentare, Senatul, nr. 43 din 12 iunie 1937, p. 2 473–2 474.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapele 46 și 58; Ibidem, fond 29, mapa nr. 148; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 17–18 din 1 mai 1937; nr. 19 din 9 mai 1937; nr. 20 din 19 mai 1937; vezi detalii: Olimpiu Maticescu, Elena Georgescu, *1 Mai în România 1890–1970*, Mica bibliotecă de istorie, București, 1970, p. 265–266.

⁵⁹ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 20 din 16 mai 1937.

⁶⁰ Ibidem, nr. 44 din 31 octombrie 1937.

⁶¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, mapele 70, 73, fond 29, mapa 154; „Lumea nouă” anul XXX, nr. 43 din 24 octombrie 1937, nr. 49 din 5 decembrie 1937; Gh. I. Ioniță, *PCR și masele populare*, p. 234–237.

promovată de statele democratice ⁶². Pe o poziție asemănătoare s-au situat și celelalte partide muncitorești — P.S.D., P.S.U., P.S. (Popovici)⁶³. Presa socialistă s-a ridicat cu hotărâre împotriva Gărzii de fier a cărei activitate criminală, contrară intereselor țării, era pusă în întregime în slujba statelor fasciste și revizioniste. Încriminând telegrama trimisă de C. Z. Codreanu căpeteniilor fasciste — Hitler și Mussolini, care încurajau tendințele revizioniste îndreptate împotriva României, ziarul social-democrat „Lumea nouă” considera că o asemenea atitudine are un singur nume: „trădarea românismului”⁶⁴.

Activitatea desfășurată de forțele democratice și patriotice pe linia apărării independenței, suveranității și integrității teritoriale a țării, împotriva politicii războinice și revizioniste a cercurilor fasciste, a continuat și la începutul anului 1938. Pregătirea și desfășurarea unor manifestări dedicate aniversării unor evenimente remarcabile din istoria patriei, ca actul Unirii Principatelor, au prilejuit reafirmarea unor puternice sentimente patriotice și pacifiste, de ostilitate față de fascism și politica sa revanșardă și revizionistă ⁶⁵.

În apărarea drepturilor și libertăților democratice, a culturii progresiste românești și împotriva obscurantismului fascist, pentru apărarea independenței și suveranității poporului român s-au ridicat numeroși publiciști socialiști și social-democrați, ca M. Gh. Bujor, Nicolae Deleanu, Ion Pas, Lotar Rădăceanu, C. Titel Petrescu, Ștefan Voitec, Al. Claudiu, Ion Clopoțel, Ion Felea, A. Braeșter, Iordăky Lajos, Ion Bizgă ș.a. care, prin talentul și conștiința lor cetățenească, întregesc galeria intelectualilor patrioți și antifasciști.

Lupta eroică dusă în cel de-al patrulea deceniu de comuniști, de socialiști, de celelalte forțe democratice și patriotice, desfășurată sub steagul apărării patriei, independenței și suveranității naționale, împotriva fascismului revanșard și revizionist, se înscrie la loc de cinste în cartea de aur a tradițiilor progresiste ale poporului român, apărător de totdeauna a gliei strămoșești și a unei existențe de sine stătătoare. Din studiul acestei perioade plină de frământări și contradicții, de pericole reale și potențiale, se detașează cu pregnanță ideea că în acele momente de răscruce ale poporului nostru, ca de altfel și a altor popoare, ca de atâtea ori în istorie, clasa muncitoare, detașamentele sale politice, s-au situat în fruntea acțiunilor pentru apărarea și conservarea ființei naționale, a integrității teritoriale, a dreptului sacru și inalienabil al poporului român de a fi liber și stăpîn pe destinele sale, barînd calea spre putere a fascismului. „După cum se știe — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice și al culturii socialiste — datorită luptei clasei muncitoare, sub conducerea partidului comunist, mobilizării forțelor democratice, ascensiunea fascistă

⁶² Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXI—7, nr. inv. 982.

⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 29, mapa 154; fondul 46, mapele 43, 47, 49, 73, 81; „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 49 din 5 decembrie 1937.

⁶⁴ „Lumea nouă”, anul XXX, nr. 45 din 7 noiembrie 1937.

⁶⁵ Vezi: Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 237—238.

mului a putut fi împiedicată pînă în anul 1938⁶⁶). Evocarea luptei anti-fasciste desfășurată în etapa la care ne-am referit prilejuiește constatarea, plină de învățăminte, că în fața dușmanului comun—fascismul, cu toate deosebirile de vederi care mai stăruiau, comuniștii și socialiștii s-au întîlnit, adeseori, pe platforma luptei comune. Succesele obținute de forțele patriotice și progresiste în acești ani, precum și înfrîngerile care n-au lipsit, au fost sursa unor învățăminte ce vor fi valorificate, în lupta comună, în perioada dictaturii militaro-fasciste, a înfăptuirii insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste și a revoluției democrat-populare, ceea ce va duce la realizarea deplinei unități, politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din România.

L'APPORT DES SOCIALISTES À LA LUTTE POUR LA DÉFENSE DE L'INDÉPENDANCE ET DE LA SOUVERAINETÉ NATIONALE DURANT LA PÉRIODE (1934—1938)

— RÉSUMÉ —

Durant la période 1934—1938, comme suite de l'accroissement du danger fasciste sur le plan européen et de l'intensification de l'activité des organisations fascistes, en tête avec la Garde de Fer, sur le plan intérieur, aux forces démocratiques et au peuple roumain tout entier se posaient des tâches et responsabilités accrues en ce qui concerne la défense de l'indépendance et de la souveraineté nationale, gravement périlitées. Le Parti Communiste Roumain se trouva à la pointe de la lutte pour la coalisation de toutes les forces démocratiques et antifascistes, pour la défense des droits et libertés démocratiques, contre le fascisme et la guerre, pour la défense de l'indépendance et de l'intégrité territoriale de la patrie.

Sur la plate-forme commune de la lutte pour la sauvegarde de l'indépendance nationale se sont situés également les autres détachements politiques de la classe ouvrière — le Parti Social-Démocrate, le Parti Socialiste Unitaire et le Parti Socialiste (Popovici).

L'examen de cette période, pleine de contradictions et remous, de dangers réels et potentiels, révèle qu'à ces moments cruciaux de l'histoire de peuple roumain, les communistes et les socialistes — surmontant les différences de vue qui persistaient encore — se sont souvent rencontrés sur la plate-forme de la lutte conjointe contre l'ennemi commun — le fascisme. Les succès remportés durant cette période par les forces patriotiques et progressistes, en tête avec les communistes et les socialistes, ainsi que les défaites qu'elles ont subies ont constitué la source d'enseignements qui seront valorisés dans la lutte commune pendant la période de la dictature militaro-fasciste et de la guerre, pendant le déroulement victorieux de l'insurrection d'août 1944.

⁶⁶ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă, de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste. 2 iunie 1976. București, Edit. politică, 1976, p. 21.

JOHN KASSON, DIPLOMAȚIA AMERICANĂ ȘI INDEPENDENȚA ROMÂNIEI (1877—1880)

DE
ION STANCIU

Răsunsetul evenimentelor din 1877, când între Rusia și Imperiul Otoman a izbucnit un nou război, s-a făcut simțit la vremea sa nu numai în cancelariile europene, în mod tradițional preocupate de Balcani. Depășind hotarele Europei, ecoul acestor evenimente a răzbătut și dincolo de Atlantic, izbutind să atragă atenția și în Statele Unite ale Americii.

Interesul cu care S.U.A. au privit în anul 1877 și în anii următori spre țările din sud-estul Europei era numai în parte un fenomen nou. El a fost pregătit anterior, într-o lungă perioadă de timp, de o serie de contacte și relații ocazionale, înlesnite fie de războiul de eliberare al grecilor din 1821—1829, datorită simpatiei pe care marea republică americană a arătat-o acestei lupte, fie de împrejurările anilor revoluționari 1848—1849 și apoi, mai recent, de criza orientală din 1854—1856¹. Pe de altă parte, ca urmare a lentei dar permanentei expansiuni înregistrate în prima jumătate a secolului trecut în Europa, în general, comerțul american prinsese deja rădăcini în Grecia și Imperiul Otoman, în regiunile europene ale acestuia. În anii 50 vasele americane au pătruns pe Dunăre, deschizând drum mărfurilor americane spre regiunile limitrofe, în direcția Europei centrale și în acest context și pe piața principatelor române.

Deși întreruptă în anii războiului civil din S.U.A. (1861—1865), penetrația comercială americană s-a reluat apoi în anii următori, bucurându-se de o incurajare tot mai vizibilă din partea reprezentanților rețelei consulare a S.U.A. aflați la Constantinopol, Galați, București și Belgrad².

Se întrezărea, în acest fel, posibilitatea lărgirii legăturilor pînă atunci mai mult sporadice dintre Statele Unite și regiunile Dunării și Bal-

¹ Pentru repercusiunile unora din aceste momente în relațiile timpurii româno-americane vezi I. Stanciu, *Pagini din începutul relațiilor politice dintre Principatele române și S.U.A.*, în „Revista de istorie”, nr. 6, 1975, p. 913—926; vezi de asemenea Paul Cernovodeanu și I. Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în Țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă la 1859*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, p. 119—133, 155—161.

² Vezi C. Bușe, *The First American Consuls in Romania*, în „Revue roumaine des études internationales”, nr. 1, 1970, p. 71—81; vezi de asemenea pentru începuturile legăturilor comerciale româno-americane I. Stanciu, *Considérations sur les rapports commerciaux entre la Roumanie et les Etats Unis d'Amérique jusqu'en 1914*, în „Revue roumaine d'histoire”, XI (1974), nr. 4, p. 603—630, și Sergiu Columbeanu, *The Romanian Principalities and the world sea traffic after the Adrianopole treaty. The beginnings of the American-Romanian maritime relations*, în „Nouvelles études d'histoire”, v. V, p. 241—250.

canilor, tendință stimulată și de primele semne ale modernizării vieții lor economice.

Războiul din 1877 a creat condiții și unor importante schimbări de natură politică în zona respectivă, schimbări care nu au scăpat neobservate nici ele, de la început, în Statele Unite.

În afara știrilor pe care le avea prin intermediul presei, guvernul american a fost pus la curent cu mersul evenimentelor pe cale diplomatică, chiar de către statele interesate, aflate în conflict. La 30 mai 1877, prin Aristarchi Bey, reprezentantul său la Washington, guvernul turc a făcut cunoscut printr-o notă Secretarului de Stat al S.U.A. unul din aspectele noi ale crizei orientale, acela al relațiilor sale tot mai încordate cu guvernul român.

Considerînd că prin convenția încheiată de către guvernul român, la 16 aprilie, cu Rusia acesta își încălcase obligațiile ce o legau de puterea suzerană, Poarta otomană anunța guvernul american că la 3 mai fusese notificată suspendarea din funcție a prințului Carol. Prin notă, guvernul turc dădea astfel a înțelege că își păstra în continuare vechile sale drepturi asupra principatelor române³.

În același timp, guvernul român, care vedea altfel lucrurile și care la 9 mai declarase deja public starea de independență a României față de Imperiul Otoman, a ținut și el să informeze guvernul S.U.A. de atitudinea și acțiunile sale, utilizînd singurul canal direct existent, consulatul american din București, care funcționa aici din 1867.

La 27 mai 1877, Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe al României, a anunțat guvernul american, printr-o notă transmisă vice-consulului american Adolf Stern, despre acțiunea Turciei de a plasa torpile pe Dunăre, întrerupînd astfel navigația pe fluviu. Împotriva acestui gest de ostilitate, guvernul român, în cadrul unei acțiuni conjugate a marilor puteri europene, sugera drept necesară și „o intervenție americană”⁴.

Apelul vădea desigur intenția ministrului român de a asocia și Statele Unite la o largă acțiune cu caracter internațional care implica recunoașterea, indirectă, a procedurii juste adoptate de guvernul român în raporturile sale cu Constantinopolul.

Pe aceeași linie, care întărea la Washington impresia unei hotărîte acțiuni independente din partea României, în iunie 1877, tot prin Stern, guvernul american a fost informat de o nouă măsură privind instituirea legii marțiale împotriva delictelor comise la adresa securității armatei române și a operațiilor sale militare⁵. Continuînd să mențină acest contact, cîteva zile mai tîrziu, la 14 iunie 1877, printr-o altă notă înminată lui Stern, Mihail Kogălniceanu solicita din nou participarea S.U.A. la o intervenție a marilor puteri care să determine Imperiul Otoman să înceteze incursiunile bandelor sale înarmate la nordul Dunării împotriva populației românești pașnice⁶.

³ *Papers relating to the Foreign Relations of the US, 1877*, Washington, 1877, p. 614, nota lui Aristarchi Bey, primită la 1 iunie 1877 (Aceeși sursă, citată în continuare *FRUS*).

⁴ United States National Archives, Microcopy T 285, rola 2, Despatches from the US consuls in Bucharest, scrisoarea lui Stern, din 27 mai 1877, către Secretarul de Stat.

⁵ *Ibidem*, scrisoarea lui Stern din 12 iunie, prin care transmite această notă, adresată de România și celorlalte puteri.

⁶ *Ibidem*, raportul lui Stern către Departament din 14 iunie 1877.

Deoarece Statele Unite au adoptat, însă, față de conflictul din Balcani o poziție de strictă neutralitate, toate aceste apeluri au rămas fără răspuns, guvernul american nedorind a se angaja într-un fel sau altul.

În lunile următoare, cînd evenimentele au urmat un curs evident ireversibil, Departamentul de Stat al Statelor Unite a continuat, totuși, să fie informat prin comunicările lui Stern, din București, și despre alte aspecte ale situației: despre intrarea României în război cu Imperiul Otoman, despre eroismul arătat de armata română în luptele purtate la sudul Dunării.

„Pentru întia dată în două sute de ani — scria Stern la 17 septembrie 1877, cu toată admirația — românii au făcut un război și au luptat cu bravură”⁷. „Trupele române — observa în continuare vice-consulul american — au luptat minunat, chiar și miliția, care s-a luat la întrecere cu rușii în prima linie”⁸.

Chiar din această fază, odată cu primele ecouri asupra războiului, guvernul american, deși neutru, a început la rîndul său să manifeste un vizibil interes de natură politică și militară în desfășurarea evenimentelor. La 28 mai 1877 Departamentul de Stat al S.U.A. a dat instrucțiuni ministrului său la Constantinopol, Horace Maynard să aibă îndeaproape în vedere protecția minorității de religie mozaică din întreg cuprinsul Imperiului Otoman, inclusiv și cu deosebire chiar a celei din România, dat fiind declanșarea ostilităților tocmai în această zonă⁹. Interesul guvernului american față de această chestiune s-a menținut și după ce condițiile politice din Balcani s-au modificat ulterior, ca urmare a înfringerii Turciei.

În ce privea România, încă de la 15 februarie 1878 viceconsulul Stern observa că prin dobîndirea independenței sale, ea obținuse „admiterea ca stat în familia națiunilor și legătura sa directă și permanentă cu viața, spiritul economic și industria Europei occidentale”¹⁰. România devenea astfel un stat „cu drepturi egale extinse asupra tuturor supușilor săi” și în consecință Stern sugera chiar din acel moment ca guvernul american să recunoască independența acesteia. Statele Unite și-ar fi asigurat procedînd astfel, după părerea lui Stern, „o grațitudine istorică” din partea României, țară menită să joace, în opinia vice-consulului american, un rol important în răsăritul Europei¹¹.

Stern sesizase cît se poate de corect punctul de plecare pentru viitoarele relații româno-americane. Se puna de acum problema ca Statele Unite să se pronunțe asupra noului statut internațional al României ca și al celorlalte țări a căror independență fusese înscrisă la 19 februarie/3 martie 1878 în tratatul de pace încheiat de către Rusia și Turcia la San Stefano.

În perspectiva recunoașterii independenței României, Serbiei și Muntenegrului, cu care Statele Unite trebuiau să între de acum în relații politice directe și permanente, Departamentul de Stat era confruntat cu o

⁷ *Ibidem*, scrisoarea nr. 124.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *FRUS, 1877*, p. 593—594, răspunsul lui Maynard din 26 iunie 1877 privind măsurile întreprinse de el ca și considerațiile sale asupra trecutului și stadiului chestiunii în momentul respectiv.

¹⁰ U. S. National Archives, Microcopy T 825, rola 2, raport către Secretarul de Stat.

¹¹ *Ibidem*.

nouă extindere a rețelei sale diplomatice, prin crearea posturilor necesare în sud-estul Europei și prin reorganizarea corespunzătoare a serviciului consular adiacent.

La început, adoptarea unei soluții în această problemă a suferit însă o amănare din partea guvernului american. Așteptând mai întâi o decizie internațională clară în problema orientală, care nu părea încheiată doar prin scoaterea din luptă a Imperiului Otoman, dar și din cauza unor reduceri a alocațiilor în sectorul reprezentanțelor diplomatice americane peste hotare ¹², Secretarul de Stat William Evarts a recurs doar la o serie de măsuri cu caracter provizoriu. Ele n-au făcut însă decît să pună și mai bine în lumină nerăbdarea și în același timp importanța pe care noile state independente din sud-estul Europei o acordau recunoașterii lor și stabilirii de relații politice și cu Statele Unite.

Pe de altă parte, la Washington, acest răgaz a fost convingător pentru interesul guvernului american însuși de a acționa, odată cu celelalte state europene.

În acest sens a fost ilustrativă dintî-un bun început încercarea Departamentului de Stat de a proceda mai întâi la revitalizarea serviciului consular american în România prin numirea unui consul la Galați, la 23 mai 1878, în persoana lui Timothy Smith. Autoritățile românești l-au primit cu căldură pe noul consul american care, neexistînd posibilitatea de a se cere altfel acreditarea sa, era purtătorul unei scrisori autografe a președintelui S.U.A., Rutheford B. Hayes, către prințul Carol, cerînd recunoașterea lui T. Smith ¹³.

Ministrul de externe român nu și-a ascuns însă părerea de rău că Statele Unite nu-și inaugurasă relațiile lor cu România independentă printr-un gest mai semnificativ, deschizînd la București o legăție ¹⁴. Smith însuși, fiind primit în audiență de către prințul Carol, se declara „convins că viitorul apropiat va fi martor al sosirii unui ministru diplomatic din partea Președintelui Statelor Unite, acreditat, așa cum se cuvine, pe lângă Majoritatea sa Regele României” ¹⁵. În realitate, exprimîndu-se astfel, Smith își depășea limita propriilor sale împuterniciri, pe care Departamentul de Stat nu era încă pregătît să le modifice ¹⁶.

În aceste împrejurări, meritul de a fi întreprins primii pași spre găsirea unei soluții definitive, contribuind la înfăptuirea înnoirii așteptate în relațiile dintre România și Statele Unite a revenit ministrului S.U.A. la Viena, John A. Kasson.

Capitala Austro-Ungariei era, pentru întreprinderea unei asemenea acțiuni, după cum Kasson însuși remarca, „cel mai ușor și cel mai obișnuit

¹² Edward Younger, *John A. Kason, Politics and Diplomacy from Lincoln to McKinley*, State Historical Society of Iowa, Iowa City, 1955, p. 287.

¹³ Cf. Frank G. Siscoe, *Eugene Schuyler, First American diplomat in Romania*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 2, 1972, p. 214.

¹⁴ Vezi George Fotino, *Reprezentanța diplomatică la Washington*, în *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. 1, București, 1967, p. 374. Smith se adresează desigur lui Carol apellînd la titulatura viitoare a acestuia, deoarece în momentul respectiv Carol era încă domnitor și nu rege.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Asupra nemulțumirii stîrnite la Washington de afirmațiile și atitudinea lui Smith la București vezi C. Bușe, *op. cit.*, p. 80-81.

accesibil post pentru toate țările care se aflau pe Dunăre”, mai ales după întreruperea în 1877 a raporturilor lor cu Constantinopolul¹⁷.

Nu numai poziția geografică a Vienei a făcut însă ca, pentru un timp, acesta să devină canalul diplomatic cel mai nimerit pentru stabilirea primelor contacte directe cu Bucureștii și Belgradul. Personalitatea lui John Kasson s-a dovedit a fi un factor mai important chiar.

Deși aflat la prima sa misiune în slujba Departamentului de Stat, el era un nume cunoscut deja în lumea diplomatică europeană. Descendent al unei vechi familii americane de origine scoțiano-irlandeză, cu un remarcabil trecut¹⁸, John Kasson reprezenta o figură proeminentă în viața politică a țării sale. Educat în domeniul dreptului¹⁹, el ajunsese un membru activ al partidului republican și fusese un susținător ardent al Președintelui Lincoln. Numit Asistent Post-master General of the U.S. (1861—1862), Kasson reprezentase mai întâi cu succes țara sa, în 1863, ca postal commissioner, în Europa la primul Congres Poștal Internațional ținut la Paris. În 1867, la al doilea Congres poștal, tot în capitala Franței, în aceeași calitate, Kasson a negociat convenții cu 6 state europene²⁰.

O experiență hotărâtoare pentru rolul pe care-l va juca mai târziu în acțiunea sa de stabilire a legăturilor politice cu țările din sud-estul Europei a constituit-o însă lunga călătorie pe care Kasson a întreprins-o în anii 1870—1871 prin țările acestei regiuni ca și în Turcia, Siria, Palestina și Egipt. Cu acest prilej el s-a informat asupra obiceiurilor, religiilor și sistemelor de guvernare din țările vizitate²¹. Interesul său pentru sud-estul Europei va avea din plin prilejul să se manifeste încă din primul moment al numirii ca ministru plenipotențiar și trimis extraordinar la Viena, în 1877. Deși a ajuns la post după ce războiul ruso-turc izbucnise, Kasson s-a arătat de la început activ, împrumutând ceva din dinamismul său întregii acțiuni diplomatice americane în sud-estul Europei în acești ani. El a dat imediat instrucțiuni noului atașat militar american, colonelul W. B. Hazen să se deplaseze în România pentru a urmări operațiunile militare de la Dunăre la fața locului și pentru a-i raporta situația, informațiile, multe din ele privind și România, fiind apoi transmise la Washington²².

¹⁷ *FRUS, 1879*, Washington, 1879, p. 38, nr. 126, Kasson către Evarts, scrisoare din 12 noiembrie 1878. La informarea guvernului american în general asupra evenimentelor din Balcani și de multe ori și asupra României, au mai jucat de asemenea un rol apreciabil, în afara lui Horace Maynard, ministrul S.U.A. la Constantinopol, și Henry Boker, ministrul american la Petersburg, ca și atașajii militari americani în Turcia și Rusia, respectiv Alexander Chambers și Francis V. Greene, ultimul fiind martor ocular la luptele de la Plevna, Șipca, Filippoli etc., unde a însoțit trupele ruse, în perioada august 1877 — sfârșitul anului 1877. Principalele ziare și reviste americane „New York Time”, „Chicago Tribune”, „North American Review” ș.a. au avut și ele corespondenți în Balcani, care au transmis pe această cale publicului din S.U.A. numeroase relatări privind mersul războiului, cuprinzând și informații privitoare la România și armata română.

¹⁸ Primii membri ai familiei sale sosiseră în America în 1722, iar unul dintre înaintași, Archibald Kasson, luptase ca general de brigadă în războiul de independență (vezi *The National Cyclopedic of American Biography*, vol. IV, New York, 1897, p. 379.).

¹⁹ *Ibidem*. Născut la Vermont, la 11 ianuarie 1822, își urmase studiile la Burlington și la Universitatea din Vermont „unde a terminat în 1842 primul în clasa sa”.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 380

²² Hazen, numit atașat militar în iunie 1877, a ajuns la Viena în septembrie iar în octombrie s-a deplasat, conform instrucțiunilor lui Kasson la Galați, București și Giurgiu. (U. S. National Archives, Microcopy 77, rola 14, Diplomatic instructions Austria, f. 462 — 466 și

După ce Rusia și Turcia au încheiat pace a de la San Stefano, Kasson a susținut pentru un timp chiar ideea ca în eventualitatea unui conflict anglo-rus, despre a cărui posibilitate se vorbea, guvernul american să sprijine hotărît Rusia²³. O astfel de confruntare nu a avut însă loc, deoarece puterile europene au decis în cele din urmă revizuirea condițiilor păcii ruso-turce în cadrul unui congres de pace ce trebuia să se țină la Berlin.

Agitîndu-se, printre problemele așteptatei păci și chestiuni privitoare la România, Kasson a început să arate un interes sporit țării noastre și unora din chestiunile viitoarelor sale relații cu Statele Unite încă înainte ca deschiderea congresului să aibă loc.

El a dedicat unul din rapoartele sale exclusiv României, deoarece anticipase ridicarea la Berlin a problemei independenței. Kasson a propus cu acest prilej Departamentului un întreg plan, detaliat, prin care recomanda ca, deși nu participa la congres, guvernul american să se angajeze că prin mijloace diplomatice va acționa în același sens cu puterile europene în intențiile lor de a condiționa recunoașterea independenței României de o serie de clauze politice²⁴.

Propunerea lui Kasson a fost primită cu foarte mult interes de către Secretarul de Stat, care, în principiu a socotit-o drept „în mod deosebit demnă de luat în seamă”²⁵.

Deoarece Evarts nu dorea ca Statele Unite să aibă vreo legătură cu congresul puterilor europene, planul lui Kasson nu a dat însă, practic, roade.

Încurajat totuși, ministrul american din Viena a păstrat în atenția sa atît problema condiționării recunoașterii independenței cît și alte chestiuni privind România, care cu timpul se vor ridica și îi vor atrage luare aminte.

La 3 august 1878, deoarece textul Tratatului abia încheiat la Berlin nu avusese timp încă să ajungă la Washington, Kasson a transmis superiorilor săi o sinteză a deciziilor conferinței, prin care reliefa importanța ce o prezenta, din punct de vedere american, acest document de politică europeană. Kasson atrăgea atenția „asupra acelor puncte ale tratatului care pot afecta interesele convenționale, comerciale și religioase ale Statelor Unite”²⁶. Între ele, el insista asupra stipulațiilor care priveau tocmai România, Serbia, Muntenegru și Bulgaria, rezumînd punctele referitoare la noul lor statut politic internațional ca și „prevederile religioase” de care era condiționată, după cum se știe, atît independența primelor 3 țări cît și autonomia Bulgariei. Kasson sugera pornind de aici ca pînă la îndeplinirea acestor condiții Statele Unite să încorporeze și ele stipulațiile respective în toate tratatele pe care urma să le încheie cu statele din sud-estul

481—482 vezi de asemenea Microcopy T 157 rola 25, Despatches from the US ministers to Austria, scrisoarea nr. 19, Kasson către Secretarul de Stat, transmițînd raportul lui Hazen din 16 octombrie, cuprinzînd observațiile sale de la București și Giurgiu. Prin depeșele nr. 34, 75, Kasson expediază și alte informații culese de Hazen despre situația militară din Balcani.)

²³ E. Younger, *op. cit.*, p. 284

²⁴ *FRUS, 1878*, Washington, 1878, p. 42—43. Depeșa este datată 5 iunie 1878 și a parvenit la Washington 15 zile mai tîrziu.

²⁵ U. S. National Archives, Microcopy 77, rola 14, Diplomatic instructions, Austria, nr. 41, Evarts către Kasson, scrisoare din 23 iunie 1877; vezi și E. Younger, *op. cit.*, p. 286.

²⁶ *FRUS, 1878*, p. 50.

Europei²⁷. Kasson se arăta cu acest prilej preocupat nu numai de ideea negocierii unor tratate cu noile state de la Dunăre, după cum reiese din sugestia de mai sus. Ca și Stern cu câteva luni mai înainte, ministrul american din Viena reamintea acum și el Departamentului de Stat nevoia de a se organiza rețeaua diplomatică și consulară a Statelor Unite, în lumina noii situații, recunoscute prin Tratatul de la Berlin.

„Din cunoașterea mea asupra condiției acestor câteva principate acum devenite independente sau autonome mă simt autorizat — scria el — să insist pe lângă guvernul american asupra recomandabilității — așa spune aproape asupra necesității — de a stabili un reprezentant consular al Statelor Unite în fiecare din ele . . . Ar trebui un consulat la București, la Belgrad și la Antivari”²⁸.

În ce privea instituirea unor reprezentanțe diplomatice, însă, cunoscând desigur dificultățile financiare existente, Kasson propunea deocamdată doar atașarea țărilor respective la „o jurisdicție diplomatică convenabilă”²⁹.

El își asumase de altfel, pentru sine, această sarcină încă mai dinainte. În virtutea aceleiași apropieri a Vienei de țările din sud-estul Europei, Kasson se considerase „. . . obligat să accepte jurisdicția chestiunilor privindu-i pe cetățenii americani care se aflau în aceste principate și care au apelat la această legație”³⁰. Doar câteva luni mai târziu însă, acest provizorat i se părea ministrului american greu de continuat. La 12 noiembrie 1878 Kasson scria pe adresa Departamentului de Stat că ezită să-și asume în continuare jurisdicția amintită fără sancțiunea superiorilor săi și cerea Secretarului de Stat Evarts să-i comunice neîntârziat instrucțiunile necesare³¹.

Kasson acționa determinat în primul rînd de aspectul politico-diplomatic al chestiunii care cerea clarificarea atitudinii Departamentului de Stat. Austro-Ungaria, unde el era acreditat, tocmai procedase la trimiterea la București a unui reprezentant diplomatic cu rang de ministru plenipotențiar, Rusia numise un ministru rezident, Italia anunțase și ea numirea unui ministru plenipotențiar și se vorbea, în culise, de apropiata numire a unui trimis de același rang diplomatic de către Germania. Problema recunoașterii independenței României intra astfel într-o fază nouă, față de care situația ministrului american din capitala Austro-Ungariei devenise de-a dreptul incomodă. Ziarele din Viena relataseră că guvernul american ar fi numit și el un trimis special pentru a recunoaște independența României și a Serbiei, iar Kasson nu fusese în măsură nici să neghe nici să confirme știrea, deși personal se îndoia de autenticitatea ei³². Kasson cerea de aceea ca, cel puțin temporar, problema jurisdicției chestiunilor diplomatice, împreună cu protecția drepturilor cetățenilor americani în România și Serbia să devină obiectul unei instrucțiuni formale³³.

Departamentul de Stat a acceptat să atribuie jurisdicția temporară solicitată de Kasson, care a putut ca urmare, 3 luni mai târziu, să deschidă

²⁷ *Ibidem*, p. 51.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, 1879, p. 38, Kasson către Evarts, scrisoare din 12 noiembrie 1878.

³¹ *Ibidem*.

un „canal extra-oficial și prietenesc” cu Bucureștii, stabilind cele dintii contacte politice directe cu diplomația românească. Inițiativa a aparținut totuși guvernului român. La 15 februarie 1879, pe baza instrucțiunilor primite din țară ministrul României în Austro-Ungaria, Ion Bălăceanu, l-a abordat pe colegul său american comunicându-i verbal „dorința guvernului său de a intra în relații diplomatice cu guvernul Statelor Unite”³⁴. Bălăceanu „dorea ca această comunicare să fie considerată ca oficială”, explicând totodată că în funcție de gradul diplomatic pe care guvernul american avea să-l confere viitorului său reprezentant în România, prințul Carol era deja pregătit să trimită un reprezentant de un rang egal la Washington³⁵.

Ca urmare a întrevederii cu Bălăceanu — prima întvedere oficială între un diplomat român și unul american — Kasson a recomandat imediat acceptarea propunerii guvernului român. Departamentul de Stat a primit cu interes această veste. Înțelegând din propunerea diplomatului român că inițiativa unei numiri la București era lăsată la latitudinea guvernului american, la 7 martie 1879 Evarts îi comunica lui Kasson părerea departamentului în legătură cu această problemă. „În timp ce simpatizează, întru cît acest guvern nu poate privi lucrurile decît astfel, cu acele state a căror admitere în comunitatea națiunilor marchează începutul unei ere de libertate, auto-governare și prosperitate pentru popoarele lor, el nu poate totuși decît să recunoască că există anumite obstacole în luarea doritei inițiative”. Numirea de către Președinte a unor noi reprezentanți diplomatici nu se putea face decît cu solicitarea fondurilor necesare din partea Congresului, ceea ce nu părea posibil, explica Evarts, deoarece recenta legislație redusese la limită reprezentarea diplomatică și consulară, motivînd-o doar pe dovezile clare ale unei „strînse legături între interesele materiale ale celor două țări”. Avînd în vedere acest lucru, Evarts socotea recomandabil ca să se aștepte mai întîi soluționarea problemei încă nerezolvate a recunoașterii lui T. Smith și chiar numirea de către România, la rîndul său, a unui consul în Statele Unite³⁶.

Ca urmare, dorind să dovedească utilitatea neîndoielnică a stabilirii de relații diplomatice cu noile state independente din sud-estul Europei, Kasson și-a concentrat în lunile următoare în mod special atenția asupra diferitelor aspecte ale acestei probleme, culegînd și transmițînd informații la Washington.

La 31 martie 1879 el comunica o serie de date generale privind România. Deși nu avea la îndemină statistici mai recente, în raportul său Kasson descria noua situație teritorială a României, stabilea cu aproximație populația țării la o cifră între 5.250.000 și 5.500.000 locuitori, înșirînd apoi și alte date utile³⁷. Ele se refereau la compoziția religioasă a populației, la organizarea și capacitatea armatei române, la situația finanțelor publice ale țării, încheind cu cifrele de bază privind starea comerțului import și

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem*, 1879, p. 49, Kasson către Evarts, scrisoarea din 16 februarie 1879.

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ U. S. National Archives, Microcopy 77, rola 14. Diplomatic instructions, Austria, nr. 93.

³⁷ *FRUS*, 1879, p. 58. Raportul a ajuns la Washington la data de 16 aprilie 1879.

export — pe 1875, pe care le compara cu cele din 1874. Partea economică a raportului său, care ocupa și spațiul cel mai întins, cuprinde de asemenea o prezentare a situației pe care o ocupă în importurile României celelalte state ca și țările spre care erau dirijate exporturile României. Concluziile lui Kasson la acest tablou privesc, cum era de așteptat, locul și perspectivele comerțului american în România. Kasson remarca influența atribuită pe de o parte acestuia în scăderea puternică înregistrată în exportul României în Anglia în ultimii ani 1871—1875, datorită competiției făcute de cerealele americane produselor similare românești; pe de altă parte, enumerând articolele exportate de Anglia în România, ministrul american nu putea să nu observe că „concuranța americană ar putea avea succes” și ea. Kasson nu se îndoia chiar că deja o parte din exporturile engleze reprezentau de fapt mărfuri fabricate în S.U.A., în special mașinile agricole. În viitor, „agricultura fiind marea lor industrie s-ar părea că există o largă cerere pentru introducerea mașinilor americane perfecționate pentru dezvoltarea ei profitabilă”, conchidea Kasson. El mai adăuga însă ca o concluzie finală că „întreaga problemă a comerțului României și a capacității sale ca piață pentru produsele și manufacturile americane va trebui studiată în țară însăși, de către reprezentanții consulari ai guvernului [nostru — n.a.] care cunosc ce poate furniza Statele Unite pentru a ajuta la dezvoltarea țării sau la satisfacerea nevoilor ei prezente”³⁸.

Kasson era, în convingerile sale, un adept al încurajării expansiunii comerciale americane nu numai în România, ci și în celelalte țări din regiunea Balcanilor, idee pe care a transmis-o cu perseverență și în corespondența cu Washington-ul.

Remarcând potențialul economic al sud-estului Europei, el urmărise declanșarea puternicei rivalități între puterile europene, după congresul de la Berlin, pentru a stăpîni această piață promițătoare și era gata la rîndul său să determine guvernul american să nu rămînă în afara competiției.

Într-un raport al său tot din 31 martie 1879, Kasson prezenta, cu o nerăbdare vizibilă, modul în care Anglia izbutise deja să încheie un tratat comercial avantajos cu Serbia. Anglia se grăbise să numească un însărcinat cu afaceri la Belgrad și „prin acest reprezentant — comenta ministrul american — tratatul a fost prompt încheiat, cu acea putere de a prevedea care caracterizează guvernul englez în toate problemele comerciale”. Austro-Ungaria și ea — observa Kasson — făcea presiuni neobișnuite pentru a-și asigura o situație dominantă în comerțul Serbiei³⁹.

Kasson a avut ocazia să-și prezinte pe larg punctul său de vedere asupra viitorului relațiilor S.U.A. cu România și celelalte țări din sud-estul Europei doar cîteva luni mai tîrziu, în vara lui 1879, cînd a plecat în Statele Unite pentru consultații cu secretarul de stat Evarts asupra măsurilor ce se impuneau.

³⁸ *Ibidem*, p. 59.

³⁹ *Ibidem*. În scrisoarea care însoțea aceste două rapoarte, tot din 31 martie, Kasson remarca că „este un fapt sigur că ambele principate vor fi supuse mult mai mult decît înainte principiilor progresului și influenței competiției europene deoarece comerțul lor a devenit activ cu puterile comerciale, căutînd avantaje prin intermediul tratatelor comerciale (vezi U. S. National Archives, Microcopy T. 157, rola 26, Despatches from U. S. Ministers to Austria, nr. 179)

După cum o dovedesc cu prisosință instrucțiunile cu care s-a reînțors apoi la Viena, în cursul acestor convorbiri avute la Departamentul de Stat Kasson a fost convingător, determinind o cotitură hotărîtă în modul de a vedea al diplomației americane. În instrucțiuni, datate 30 iulie 1879, William Evarts admitea că schimbările petrecute pe harta îndepărtatului colț de sud-est al Europei, „nu puteau să se dovedească decît pline de interes pentru acele națiuni care rămăseseră spectatori pasivi la evenimentele care avuseseră apoi loc”. Independența și chiar autonomia dobîndită de țările din Balcani, „par să deschidă o eră de dezvoltare politică și economică a acelor state care nu poate să aibă decît consecințe profitabile asupra țărilor care au sau pot avea mai tîrziu relații strînse de prietenie și comerț cu țările care intră acum în familia națiunilor”⁴⁰.

Everts dădea totodată o deplină recunoaștere aportului decisiv cu care Kasson contribuise la formarea și consolidarea unei concepții tot mai active a Departamentului american de stat în aceste probleme :

„Recentele dumatile scrisori arată faptul că ați făcut de la început o inteligentă evaluare a importanței mișcării politice danubiene și că ați subliniat nu numai odată avantajele ce pot decurge din intrarea într-o legătură mai strînsă cu România și Serbia,—avantaje pe care alte puteri nu au întîrziat să le întrevadă avînd drept rezultat relațiile internaționale mai strînse deja stabilite cu ele. Propunerile indirecte făcute de către dumneavoastră în diferite momente și raportate în scrisorile dumneavoastră tind către aceeași concluzie. Rapoartele și sugestiile dumneavoastră asupra acestui subiect au răspuns la unele și în parte au anticipat așteptările acestui guvern că interesele de producție și comerț ale Statelor Unite și ale cetățenilor lor vor justifica în cele din urmă în astfel de relații cu comunitățile eliberate de la Dunăre”.

În consecință, avînd în vedere revenirea lui Kasson la post ca și faptul că și pînă atunci guvernul român ca și cel sîrb utilizaseră Viena drept punct de contact, Evarts adăuga în instrucțiunile sale că găsea „deosebit de nimerit” să-l autorizeze tot pe el „să răspundă la ofertele de încercare care v-au fost făcute privind stabilirea de relații politice între Statele Unite cu Serbia și România”. Precizînd întinderea acestei împuterniciri, secretarul de stat îi acorda ministrului său la Viena o largă libertate de acțiune, în scopul unei informări cît mai exacte : „aveți instrucțiuni, prin urmare, ca imediat ce considerați posibil după întoarcerea la postul din Viena să mergeți la Belgrad și București pentru a afla ce formă de raporturi diplomatice este dorită de către guvernele Serbiei și României și ce grad de agenți diplomatici le vor fi acceptabili din partea Statelor Unite și cît de departe sînt pregătite aceste guverne să intre într-o acțiune reciprocă față de noi”. După o „completă discuție” asupra acestor probleme, Kasson urma să raporteze Departamentului nu numai rezultatele ei ci să și recomande „ce acțiune socotiți necesară sau convenabilă din partea guvernului Statelor Unite în această chestiune”⁴¹.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 79.

⁴¹ *Ibidem*, p. 79—80.

În eventualitatea, așteptată, ca în contactele lui Kasson să se ridice și problema negocierii unor tratate cu România și Serbia, instrucțiunile prevedeau „pentru a asigura din partea dumneavoastră o discuție pricepută și o ghidare bună vă puteți referi la tratatele și convențiile în vigoare ale Statelor Unite”. Kasson trebuia să mențină un strins contact cu Departamentul asupra acestor negocieri neoficiale și la nevoie avea permisiunea să întreprindă și alte vizite la București și Belgrad, deși era de așteptat ca discuțiile asupra detaliilor preliminare să nu dureze prea mult ⁴². Instrucțiunile erau însoțite și de copiile citorva tratate și convenții — a tratatului de comerț și navigație italo-american din 26 februarie 1871, a tratatului consular dintre aceleași țări din 8 mai 1878 și a convenției pentru marca fabricii dintre S.U.A. și Austro-Ungaria din 25 noiembrie 1871 — documente pe care Kasson le putea lua drept model în negocierile amintite cu România și Serbia ⁴³.

Dată tot 30 iulie, ca și instrucțiunile de mai sus, Evarts pregătise pentru Kasson și o scrisoare privind explicațiile prealabile pe care acesta ar fi trebuit să le obțină de la ministrul de externe român, profitând de vizita pe care urma să o facă la București, în legătură cu situația neclară a consulului Timothy Smith și a agentului comercial William Paine ⁴⁴. T. Smith nu era încă recunoscut oficial în calitate de consul, iar Paine, numit agent comercial la București doar de câteva luni, în februarie 1879 ⁴⁵, nu fusese nici el recunoscut, iar Kasson trebuia să convingă pe oficialii români că cei doi reprezentanți americani întruneau condițiile necesare recunoașterii lor ⁴⁶.

Cu acest mandat, Kasson a putut trece, după întoarcerea sa la Viena, la stabilirea contactelor necesare. În octombrie 1879 el i-a comunicat lui Vasile Boerescu, ministrul de externe al României, pe care a avut prilejul să-l întâlnească într-o stațiune balneară din Austria, că avea autorizația să înceapă discuții neoficiale pentru negocierea termenilor unui tratat de prietenie, comerț și navigație româno-american, deplasându-se la nevoie chiar și la București ⁴⁷. Această întrevvedere, și ea o noutate în relațiile dintre cele două țări, fiind cea dintâi dintre un ministru de externe român și un diplomat american, „a limpezit lucrurile” ⁴⁸, iar ca urmare scrisoarea adresată de prințul Carol, la 21 octombrie, Președintelui S.U.A., R. Hayes,

⁴² *Ibidem*, p. 80

⁴³ *Ibidem*, anexele 1—3 (Aceste instrucțiuni sînt aceleași cu documentul nr. 121 din Microcopy 77, Diplomatic instructions, Viena, rola 14. Ca și în celelalte cazuri de pînă acum însă, vom prefera și vom cita în continuare după FRUS, atunci cînd ele sînt publicate în această colecție, mai accesibilă).

⁴⁴ U. S. National Archives, Microcopy 77, rola 14, Diplomatic instructions, Viena, scrisoarea nr. 122.

⁴⁵ *Ibidem*; vezi și G. Fotino, *op. cit.*, p. 375.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Kasson i-a expus lui Bălăceanu felul în care vedea guvernul american tratatul cu România printr-o scrisoare din 6 octombrie 1879. Boerescu, la rîndul său, a agreat ideea încheierii unui tratat chiar în cursul întrevederii sale cu Kasson. (vezi U. S. National Archives, Microcopy T 157, rola 27, Despatches from U.S. Ministers to Austria, nr. 247, Kasson către Evarts, scrisoarea din 10 octombrie 1879). Informația apare și într-o scrisoare a lui E. Schuyler către V. Boerescu, din 22 noiembrie 1880, anexată în copie, cu nr. 2, la raportul lui Schuyler către Evarts, din 4 februarie 1881 (Microcopy T 727, Despatches from US Ministers in Bucharest, rola 1) vezi de asemenea F. Siscoe, *op. cit.*, p. 214.

⁴⁸ F. Siscoe, *op. cit.*, p. 214.

exprima cu claritate spiritul în care oficialitățile românești înțelegeau stringerea relațiilor dintre cele două țări. Prințul Carol își exprima sincera dorință” de a vedea o stabilite între Marea Republică Americană și națiunea română, relații frecvente și prietenești”, deoarece pe cele două țări „le apropie mai multe decât un singur interes pe terenul fructuos al muncii și progresului . . .”. Prințul Carol îl mai anunța pe președintele american că dăduse deja însărcinarea ministrului său de externe, „să-mi propună măsurile necesare pentru o completă reglementare a relațiilor oficiale dintre cele două țări”⁴⁹.

Reluînd contactul cu Bălăceanu la Viena, Kasson a abordat mai întâi, începînd chiar din octombrie 1879 problema tratatului, care-l preocupa evident în mod deosebit. Pentru a ușura negocierile, Kasson ceruse la Washington să-i fie trimisă copia unui tratat american redactat în limba franceză, aceasta fiind forma preferată în diplomația românească și nu cea engleză. Departamentul de stat i-a expediat copii ale textelor convențiilor consulare americane cu Franța și Belgia din 23 februarie și 5 decembrie 1868 ca și o copie a tratatului comercial cu Belgia, încheiat la 8 martie 1875⁵⁰, iar la 12 decembrie 1879 Kasson avea deja pregătit și îi înmîna lui Bălăceanu textul unui proiect de tratat, pentru a servi drept bază deschiderii discuțiilor neoficiale⁵¹.

Proiectul conținea clauze care asigurau tratamentul comercial reciproc pe baza clauzei națiunii celei mai favorizate. Între alte prevederi, apărea și un punct privind obligația ca cele două părți să acorde depline libertăți cultelor religioase în țările lor⁵².

Printr-o notă din 15 februarie 1880, guvernul român a acceptat în principiu deschiderea negocierilor neoficiale pentru un asemenea tratat. O altă notă din 9 mai 1880 făcea cunoscută ministrului american și contra propunerea sa în privința formei și fondului, guvernul român fiind dispus să negocieze pe baza modelului oferit de recentul Tratat încheiat între Anglia și România la 5 aprilie 1880, pe care Bălăceanu l-a transmis lui Kasson la 6 aprilie⁵³.

Departamentul de Stat, aflat la curent cu problemele tratatului româno-englez acceptase, de altfel, utilizarea acestuia drept model încă mai dinainte. El îi ceruse lui Kasson să se familiarizeze cu prevederile sale cît mai repede pentru a putea ca în aceste negocieri să nu omită „nici o precauțiune capabilă să asigure, spre folosul comerțului american, toate privilegiile de care se poate bucura națiunea cea mai privilegiată”⁵⁴.

În legătură cu negocierea unei convenții pentru marca fabricii, prinsă și ea în instrucțiunile din 31 iulie 1879, Kasson a primit ulterior

⁴⁹ *Ibidem*. Vezi de asemenea U. S. National Archives, Microcopy T 157, rola 27, Despatches from the U. S. Ministres to Austria, nr. 256, scrisoarea lui Kasson către Evarts, din Belgrad, 31 octombrie 1879. Kasson ceruse un răspuns la scrisoarea președintelui Hayes din august 1879 prin scrisoarea adresată lui Bălăceanu la 6 octombrie, amintită mai sus.

⁵⁰ U. S. National Archives, Microcopy 77, rola 14, Diplomatic instructions, Viena nr. 134, Evarts către Kasson, scrisoare din 11 octombrie 1879.

⁵¹ *Ibidem*, Microcopy T 727, rola 2, aceeași scrisoare a lui Schuyler din 22 noiembrie 1880.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, Microcopy 77, rola 14, Diplomatic instructions, Viena, nr. 170, Evarts către Kasson, scrisoare din 4 mai 1880.

indicații să amine deschiderea discuției cu Serbia și România pînă cînd Congresul S.U.A. avea să dea noua sa lege în domeniul respectiv ⁵⁵.

Guvernul român, ca și cel sîrb de altfel, după cum Kasson avusese deja prilejul să constate în timpul vizitei întreprinse de el la Belgrad ⁵⁶, lega însă chestiunea tratatelor de cea a reprezentării diplomatice și de relațiile politice ce urmau să se stabilească între România și S.U.A.

Kasson nu a reușit de altfel, în 1879, să obțină recunoașterea lui W. Paine ca agent comercial din partea oficialităților românești, care așteptau numirea unui diplomat. La 25 octombrie 1879 Paine a și trecut, de aceea, însărcinările sale tot lui Kasson ⁵⁷, deși el a rămas în continuare la București.

La începutul anului 1880, cînd guvernul român mai aștepta recunoașterea independenței, dintre puterile europene, doar din partea Franței, Angliei și Germaniei, ministrul de externe, Vasile Boerescu s-a adresat din nou guvernului american, prin William Paine, în legătură cu intențiile Statelor Unite în această problemă ⁵⁸. Kasson, care telegrafiasse imediat la Washington după instrucțiuni, a fost informat că Departamentul de Stat se interesase de modul în care procedase în aceeași problemă Olanda și, la 28 ianuarie, Președintele Hayes se adresase comitetului special al congresului S.U.A. în legătură cu stabilirea relațiilor diplomatice cu România „în zilele care urmează” ⁵⁹.

În privința recunoașterii independenței României printr-un document expres, Departamentul de Stat socotea că acest lucru fusese făcut prin scisoarea de acreditare a consulului T. Smith din 15 august 1878, adresată de Președinte prințului Carol, astfel că „nimic nu mai pare necesar acum pentru deplina stabilire a relațiilor dintre principatul României și Statele Unite — socotea departamentul — decît acțiunea respectivă a Congresului, care se crede că nu va întîrzia prea mult” ⁶⁰.

În sfîrșit, la 11 iunie 1880, Departamentul de Stat al S.U.A. a putut trece la numirea primului diplomat american în România, în persoana lui Eugene Schuyler. Prieten personal al lui Kasson ⁶¹, căreia își și datora în parte, probabil, numirea sa la București, Schuyler era în acel moment consul general la Roma, fiind „cel mai bine cunoscut diplomat american din Europa”, după cum a scris despre el Frank Siscoe, care i-a dedicat activității sale în România un studiu special ⁶².

Schuyler a fost numit la București agent diplomatic și consul general, cu instrucțiunea de a convinge autoritățile românești din partea guver-

⁵⁵ *FRUS*, 1880, Washington, 1880, p. 38, Evarts către Kasson, scrisoare din 19 decembrie 1879.

⁵⁶ E. Younger, *op. cit.*, p. 287.

⁵⁷ U. S. National Archives, Microcopy T 285, rola 2, scrisoarea lui Paine către Departament, din 14 iunie 1880

⁵⁸ *FRUS*, 1880, p. 51, scrisoarea lui Kasson către Evarts din 18 februarie 1880, incluzînd textul telegramei lui Paine din 15 februarie, prin care făcea cunoscută întrebarea pe care Boerescu i-o adresase cu o zi înainte.

⁵⁹ *Ibidem*, Evarts către Kasson, scrisoare din 9 martie 1880. La paginile 818 și 819 se află și corespondența lui Evarts cu ambasada Olandei, constînd din două scrisori, datele 10 februarie și 2 martie.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ F. Young, *op. cit.*, p. 287.

⁶² F. Siscoe, *op. cit.*, p. 209, 211.

nului american de dorința lui „sinceră și deschisă de a menține relații de strinsă prietenie și schimburi comerciale între cele două națiuni pe durabilă bază de înțelegere mutuală și bunăvoință”⁶³.

Schuyler, care mai vizitase Bucureștii în 1876, dar care nu se așteptase la numirea sa în România, a plecat din Roma în iulie 1880 și s-a îndreptat spre noul său post trecând prin Viena. Aici, timp de 9 zile a avut consultări cu Kasson, care l-a pus la curent cu stadiul problemelor românești în acel moment⁶⁴.

La 10 august 1880 Schuyler a ajuns la București și în ziua următoare a anunțat Ministerul de Externe că guvernul american hotărâse deschiderea unei legații în România, gest salutat cu satisfacție de guvernul român, convins că acesta va avea „un fericit efect în stringerea încă și mai mult a legăturilor de cordială armonie care unesc cele două state”⁶⁵.

Schuyler era acreditat „direct pe lângă suveranul României”, iar scrisoarea Departamentului de Stat prin care se făcea acreditarea consemna faptul că Statele Unite recunoșteau „în chipul cel mai deplin suveranitatea desăvârșită și independentă a României”⁶⁶.

Actul recunoașterii independenței de stat a României de către Statele Unite era astfel înfăptuit. El a fost completat ulterior prin ridicarea lui Eugen Schuyler de la rangul de agent diplomatic și consul general la acela de însărcinat cu afaceri în iunie 1881 și Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, în septembrie 1882, situație care a satisfăcut mai bine necesitățile de reprezentare ale Statelor Unite în România, la legația americană⁶⁷.

La rîndul său, guvernul român, dorind să sublinieze semnificația recunoașterii independenței țării și de către SUA ca și stadiul nou în care pășeau relațiile dintre cele două țări, a trimis în Statele Unite, în misiune specială, pe colonelul Serghie Voinescu. El a ajuns la Washington la mijlocul lunii noiembrie 1880, fiind primit în calitate de „trimis extraordinar” al prințului Carol mai întâi de Secretarul de Stat Everts, la 17 noiembrie, iar a doua zi de Președintele Hayes. Cu acest prilej, constituind prima întâlnire între un președinte american și un diplomat român, Voinescu a înmînat o scrisoare a prințului Carol notificînd Președintelui SUA independența României ca stat liber și suveran⁶⁸.

În cuvîntul său de răspuns, Președintele Hayes, exprimîndu-și plăcerea de a lua act de acest mesaj, comunica de asemenea că aprecia în mod deosebit „sentimentul prietenesc care l-a inspirat pe Înălțimea Sa Regală de a trimite un ofițer de distincția dumneavoastră pentru a-mi anunța mie și prin mine poporului Statelor Unite urcarea sa pe tronul unei națiuni care prin admirabilul său curaj și purtarea sa, și-a cîștigat locul între puterile Europei. Sper — continua Președintele Hayes — că stabilirea unor

⁶³ Ibidem, p. 213; vezi de asemenea U.S. National Archives, Microcopy 77, rola 17, Instructions to the US Legation in Bucharest, 1880–1906, scrisoarea lui Everts către Schuyler din 28 iunie 1880.

⁶⁴ Ibidem, p. 215.

⁶⁵ Ibidem, p. 215–216.

⁶⁶ vezi G. Fotino, *op. cit.*, p. 375–376.

⁶⁷ În legătură cu această problemă vezi detalii la F. Siscoe, *op. cit.* p. 215–217, 234.

⁶⁸ Vezi detalii, în legătură cu misiunea lui Voinescu, la G. Fotino, *op. cit.*, p. 377–379 și F. Siscoe, *op. cit.*, p. 216–218.

legături comerciale prospere între cele două țări va fi în avantajul reciproc al industriilor lor”⁶⁹.

O scrisoare în același spirit, datată 20 noiembrie 1880 și semnată de Președintele Hayes, către Carol, a fost înmînată lui Voinescu⁷⁰, care putea raporta la București în legătură cu îndeplinirea misiunii sale în SUA că atît la Președinte cît și la Secretarul de Stat, „precum și în toate celelalte cercuri”, se bucurase de o primire „din cele mai cordiale și foarte măgulitoare pentru țara și guvernul român”⁷¹.

Eforturile diplomatice depuse în anii 1877—1880, în cadrul contactelor româno-americane, prilejuite de dobîndirea independenței de stat a României și de problema recunoașterii ei, au fost astfel încununate de deplin succes. Ele au condus la stabilirea între cele două țări a relațiilor politice permanente, care au permis o lărgire a posibilităților de dezvoltare a raporturilor dintre cele două țări și popoare. Chiar în 1880 Schuyler a putut relua și duce mai departe negocierea unor tratate și convenții⁷² a căror necesitate se făcea tot mai simțită în relațiile româno-americane. Problemele ridicate în timpul prezenței lui Schuyler în România, ca și cele din anii 1877—1880, au continuat de altfel să definească preocupările existente în relațiile româno-americane încă mult timp și după aceea⁷³, în procesul de înnoire generat și în raporturile dintre România și Statele Unite ale Americii de evenimentul din 1877.

JOHN KASSON, LA DIPLOMATIE AMÉRICAINÉ ET L'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE (1877—1878)

— RÉSUMÉ —

La participation de la Roumanie, pour obtenir par la voie des armes son indépendance, à la guerre russo-turque de 1877—1878 a suscité un écho notable non seulement en Europe mais aussi aux Etats Unis d'Amérique. Dès le début, le gouvernement roumain a informé Washington sur l'aggravation de ses rapports avec l'Empire ottoman, par l'intermédiaire du consulat américain à Bucarest, lequel a communiqué à son tour au gouvernement américain, l'action militaire de la Roumanie.

A l'issue de la guerre, les difficultés d'ordre financier surtout ont empêché les Etats Unis, pour un certain laps de temps, d'établir ses rapports avec la Roumanie sur de nouvelles bases, correspondant au nouveau statut international de celle-ci. Le mérite d'avoir déterminé le Département d'Etat des U.S.A., à partir de 1878 et au cours des années suivantes, à procéder à l'établissement des relations politiques avec la Roumanie et avec la Serbie, l'autre pays, qui avait accédé à l'indépendance — est revenu dans ces circonstances au ministre des U.S.A. à Vienne, John Kasson.

⁶⁹ cf. F. Siscoe, *op. cit.*, p. 217.

⁷⁰ Arhivele Statului, București, Fond Casa regală, dosar 55/1880, 13—14, în original.

⁷¹ G. Fotino, *op. cit.*, p. 378.

⁷² Vezi F. Siscoe, *op. cit.*, p. 221, 233—234 și G. Fotino, *op. cit.*, p. 382—385.

⁷³ În legătură cu o seamă de aspecte din problematica relațiilor româno-americane pînă la 1914 vezi I. Stanciu, *Considérations sur les rapports commerciaux entre la Roumanie et les Etats Unis d'Amérique jusqu'en 1914*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 4, 1972, p. 614—630.

Celui-ci a assumé temporairement la représentation des intérêts américains dans ces pays, a établi en 1879 le contact avec le ministre de la Roumanie dans la capitale de l'Autriche, a pris connaissance du désir persistant du gouvernement roumain d'avoir à Bucarest une légation américaine aussi. En saisissant les intérêts politiques et surtout ceux économiques qui recommandaient un resserrement des rapports des U.S.A. avec les nouveaux Etats indépendants du Danube, Kasson persuada à l'été 1879 ses supérieurs du Département d'Etat de la nécessité de procéder à la discussion de la modalité de représentation diplomatique des Etats Unis à Bucarest et à Belgrade et d'entamer sans retard des négociations visant à la conclusion de traités commerciaux sur la base de la clause de la nation la plus favorisée avec les deux Etats. A l'automne et à l'hiver 1879 de même qu'au printemps de l'année suivante, Kasson a réussi par de nouveaux contacts à Vienne, à initier et à conduire à une stade assez poussé les négociations inofficielles concernant le traité de commerce. Dans ce stade, en juin 1880, le gouvernement américain a nommé son premier représentant diplomatique à Bucarest, Eugene Schuyler qui a ouvert, durant le mois d'août de la même année, la légation américaine dans la capitale de la Roumanie. Schuyler, tout d'abord agent diplomatique et ultérieurement ministre plénipotentiaire, a assumé la charge de continuer les négociations entreprises par Kasson. Sa nomination ainsi que la réception réservée à l'automne 1880 à Sergiu Voinescu, envoyé en mission spéciale du gouvernement roumain aux U.S.A., ont consigné également la reconnaissance officielle par le gouvernement américain de l'indépendance d'Etat de la Roumanie, «son entrée dans la famille des nations». Cet acte significatif a marqué un progrès visible dans les rapports entre les deux Etats et peuples.

DIN CORESPONDENȚA INEDITĂ A MEDICULUI MILITAR NICOLAE STOENESCU ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ

DE

DAN CERNOVODEANU

Printre mărturiile unor participanți direcți la diversele operațiuni ale armatei române în timpul campaniei din 1877—1878, mărturii concretizate prin documente scrise—jurnale de campanie, memorii de război, misive expediate de pe front ș.a. — se numără și cele 38 de scrisori, inedite pînă în prezent, trimise direct de pe diferite cîmpuri de luptă, din țară sau de peste Dunăre, de către medicul de batalion cl. II-a Nicolae Stoenescu unora dintre membrii familiei sale. Conținutul foarte variat al acestor epistole vădește feluritele preocupări ale expeditorului lor, predominînd însă relatările „de visu” ale unor episoade trăite intens și nemijlocit în prima linie de operațiuni ale armatei române în războiul nostru de independență, la Calafat, Verbița, Plevna, Vidin, ca și în alte puncte de contact imediat cu inamicul, în descrierea cărora martorul ocular în cauză dovedește un bun spirit de observație, o judicioasă înțelegere a situațiilor, cît și o redare foarte exactă și minuțioasă a evenimentelor la care a asistat sau la care a luat parte efectiv în calitatea sa de medic militar atașat unor unități luptînd în linia întii a frontului. De asemenea, mai trebuie subliniat și interesul pe care multe din aceste scrisori îl prezintă prin semnalarea a numeroase știri privind activitatea unor servicii medico-sanitare ale armatei noastre în timpul războiului de Independență.

Doctorul Nicolae Stoenescu, autorul scrisorilor de care ne vom ocupa mai jos, s-a născut la Cimpulung (Muscel) la 30 ianuarie 1854¹ ca fiu al pitarului² Iordache Stoenescu (1831—1902) și al legiuitei sale soții Fotinia Andrițoiu (1834—1882), fiind cel mai vîrstnic dintre cele șase odrasle (patru fii și două fiice) ale părinților săi. Familia Stoenescu, originară de pe meleagurile muscelene, scobora dintr-un vechi neam de moșneni din Cimpulung,

¹ v. *Anuarul Armatei române*, București, 1877, p. 372, precum și dr. V. Gomoiu (în colab. cu farm. Gh. Gomoiu și Maria V. Gomoiu), *Adaos la vol. I (completare și rectificare de date) din Repertoriul medicilor, farmaciștilor și veterinarilor din ținuturile românești (tînainte de 1870)*, București, 1941, p. 147.

² cf. diplomei domnești nr. 2 061, emisă la 26 februarie 1856 de către Barbu Dimitrie Știrbei (în arhiva familiei Stoenescu); v. de asemenea *Bibl. Acad. R.S.R., Mss. rom.*, nr. 872, *Arhondologia Țării Românești după noua legiuire din anul 1837 asupra rangurilor*, f. 343, poziția pitari, nr. 2 772, Iordache Stoenescu înălțat la rangul respectiv prin ofisul nr. 421 din 26 februarie 1856.

posesori ai unei proprietăți obștești în vatra acestui oraș obținută prin danie domnească care, conform unei străbune tradiții orale, data încă de la primul Basarab descălecător al Țării Românești³. Diverși membri ai familiei Stoenescu vor căpăta unele mici dregătorii boierești începînd de la finele veacului al XVIII-lea dar mai ales în epoca domniilor pămîntene și regulamente în principatul Valahiei, fiind întîlniți atît în *Catagrafia oficială* de la 1829 cit și în *Arhondologia Țării Românești* dintre 1834—1858 posedînd diferite ranguri și locuînd fie în București, fie în Cîmpulung, Pitești sau Tîrgoviște⁴.

Pitarul Iordache Stoenescu (ulterior magistrat) cit și soția sa Fotinia (fiica logofătului Nicolae Andrițoiu⁵ și soră a medicului Nichita Andrițoiu, un cunoscut practician la vremea lui în București⁶, în bune relații cu dr. Carol Davila) s-au străduit să dea copiilor lor o educație îngrijită și să le deștepte interesul pentru preocupări înalte, dirijîndu-i spre profesiuni serioase care să-i facă utili societății în mijlocul căreia urmau să viețuiască. Astfel, atmosfera familială în care a crescut și s-a dezvoltat Nicolae Stoenescu a fost dintre cele mai alese, în casa părintească acesta căpătînd gust nu numai pentru medicină (probabil sub influența unchiului său matern mai sus menționat), dar și pentru muzică, literatură, artă, teatru, într-un cuvînt pentru variate manifestări de cultură deprinse fie de la unul, fie de la celălalt dintre autorii zilelor sale.

Absolvent al școlii primare din Cîmpulung⁷, viitorul medic va urma studiile liceale în București, alegîndu-și nobila profesie de discipol al lui Esculap în septembrie 1868 (deci la vîrsta de 14 ani) cînd se va înscrie în Școala națională de medicină condusă de dr. Davila⁸. După o perioadă de studii sîrguincioase și anume în aprilie 1870, pe baza concursului de externat al elevilor din anul I de Medicină, elevul Stoenescu Nicolae va obține media 8,42, fiind clasificat pe locul al 11-lea⁹. Anul următor, mai precis

³ v. Titlul de proprietate nr. 341 eliberat dr.-ului Nicolae Stoenescu la 10 decembrie 1895 de către Administratorii averii obștești a moșnenilor orășani cîmpulungeni în virtutea art. 19 din Statutele întocmite pentru administrarea acestei averi și în baza registrelor cuprinzînd numele și numărul moșilor foști proprietari ai acestei moșii care a fost dăruită lor de Radu Negru Voevod (sic) cel dintîi Domn al Țării Românești de la descălecarea. Conform acestui act dr. Stoenescu avea deplina și absoluta proprietate asupra a 40 dramuri de moșie, înscrise în registrul numitei administrații sub nr. 27 (în arhiva familiei Stoenescu).

⁴ v. *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, publicată de Ioan C. Filitti, în *Rev. Arh.*, II, 1927—1929, nr. 4—5, p. 296, 302 și 308; v. și *Bibl. Acad. R.S.R.*, Mss. rom. 871, *Arhondologia veki a Țării Românești*, poz. căminari nr. 31, precum și Mss. rom. 872, *Arhondologia Țării Românești* . . . , poz. serdari, nr. 265 și 327, poz. pitari, nr. 31, 47, 98, 188, 303, 352, 410 și 2 292.

⁵ v. dr. V. Gomoiu, farm. Gh. Gomoiu și Maria V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști, veterinari (personalul sanitar) din finiturile românești*, vol. I, (înainte de anul 1870), Brăila 1938, p. 18.

⁶ v. ibidem, p. 18—19.

⁷ cf. atestatele nr. 63 din 30 iulie 1866 și nr. 51 din 30 iulie 1867 ale școlii primare din Cîmpulung (în arh. fam. Stoenescu).

⁸ v. *Anuarul Armatei române* pe anul 1877, p. 372, precum și dr. V. Gomoiu și colab., *Adaos* . . . , p. 147; în ambele aceste publicații, data înscrierii lui N. Stoenescu ca elev în Școala de medicină a lui Davila este precis indicată: 25 septembrie 1868.

⁹ v. *Monitorul Oastei*, XI, 1870, nr. 16, p. 638; ceea ce ne apare ciudat este faptul că elevului N. Stoenescu i se menționează ca loc de naștere orașul Pitești, jud. Argeș, cînd din atestatele citate la nota 7, rezultă indubitabil că el a văzut lumina zilei la Cîmpulung (Muscel).

pe data de 1 aprilie 1871 el va fi promovat subchirurg¹⁰, iar la 1 septembrie 1872 se va încadra în serviciul medical civil, de unde, foarte curînd, la 16 octombrie al aceluiași an, va trece în serviciul medical militar¹¹. După o laborioasă activitate ca subchirurg în cadrul regimentului 6 de linie, Nicolae Stoenescu va fi avansat pe data de 1 ianuarie 1875 ca medic de batalion cl. II-a, fiind repartizat la serviciul medical militar central¹² unde va servi pînă la data de 1 martie 1877 cînd va fi trecut în inactivitate prin suprimarea funcției¹³. Totuși, mobilizarea generală decretată la 6/18 aprilie a aceluiași an, va rechemă sub arme și personalul sanitar licențiat anterior, printre care firește și pe tînărul medic de batalion N. Stoenescu, deoarece încă de la 13/25 aprilie 1877 acesta se afla prezent la datorie la spitalul militar din Craiova¹⁴, deși oficializarea reintrării sale în activitate se va produce de-abia pe data de 1 iulie a aceluiași an¹⁵.

Activînd la început în cadrul Ambulanței militare centrale din Craiova în aprilie și debutul lui mai 1877, sub ordinele directe ale dr.-ului Ioan Vercescu, medicul șef al Diviziei I¹⁶, Nicolae Stoenescu va fi

¹⁰ v. *Anuarul Armatei ...*, citat supra, ibidem; v. și dr. V. Gomoiu și colab., *Op. cit.*, ibidem.

¹¹ v. *Anuarul ...*, ibidem.

¹² cf. decretului nr. 2 218 din 30 decembrie 1874 și pe baza deciziei emisă la 10 ianuarie 1875 în București purtînd semnătura generalului Ioan Emanuel Florescu, comandant al Diviziei a II-a militară, v. Muzeul de Istorie al R. S. România, nr. inv. 54 724, cf. Cornelia Apostol, *Medicul Nicolae Stoenescu*, în volumul omagial (alcătuit de un colectiv al Muz. de Ist. al R. S. R.) cu titlul: *Viteji ai neamului*, București, 1977, p. 293 și nota 6, p. 297.

¹³ cf. raportului nr. 1 698 al ministrului de război urmat de Înaltul decret nr. 437 din 1 martie 1877, v. *Monitorul Oastei*, XVIII, 1877, nr. 1-3, p. 161; v. de asemenea și dr. V. Gomoiu și colab., *Op. cit.*, ibidem.

¹⁴ v. scrisoarea medicului N. Stoenescu trimisă din Craiova pe data de 15 aprilie 1877 părinților săi (în posesia Romaniței Stoenescu, nora numitului medic).

¹⁵ cf. Înaltului decret nr. 1642 din 15 iunie 1877 sînt chemați în activitate de serviciu pe ziua de 1 iulie 1877 un număr de medici militari printre care figurează și medicul de batalion cl. II-a Nicolae Stoenescu, repartizat la regimentul 14 Dorobanți (v. *Monitorul Oastei*, ibidem, nr. 18, august 28, p. 650). Această repartizare ni se pare extrem de curioasă deoarece atît conform adresei nr. 408 din 23 iunie 1877 a Serviciului Sanitar al Diviziei I activă către medicul de batalion cl. II-a N. Stoenescu (în arh. fam. Stoenescu) cit și din corespondența numitului medic nu rezultă sub nici o formă că el ar fi servit măcar o zi (cel puțin în acea perioadă) în cadrul regimentului menționat; adresa susamintită, semnată de dr. I. Vercescu, transferă pe tînărul medic de la Ambulanța Diviziei I-a în reg. 7 Dorobanți. De asemenea, la 24 iunie 1877, în scrisoarea purtînd această dată cit și în cea din 26 iunie a aceluiași an, tînărul medic își anunța familia că a fost mutat de la Ambulanța Diviziei I-a activă (din tabăra Calafat), la regimentul 7 Dorobanți (ce făcea parte din Divizia II-a militară) cantonat în com. Golenț, la 5-6 km de Calafat, pe șoseaua Craiovei. Încadrat în acest regiment, medicul Stoenescu va face întreaga campanie 1877-1878, atît în țară cit și în Bulgaria, înct considerăm o eroare birocratică a vreunui funcționar militar din ministerul de resort mențiunea greșită a cifrei 14 în loc de cifra 7. Totuși, eroarea se va menține constant și mai tîrziu, deoarece pe multe acte emise de același minister de război, precum brevete de decorații, propunere de avansare în grad ș.a., medicul Stoenescu va figura ca făcînd parte din regimentul 14 Dorobanți, cînd în realitate el servea exclusiv în cadrul regimentului 7 Dorobanți.

¹⁶ Către care tînărul medic de batalion avea o scrisoare de recomandare din partea unchiului său, dr. Nichita Andrițoiu (cf. scrisorii din 15 aprilie mai sus citată). Dr.-ul Ioan Vercescu, sub ordinele căruia va lucra Nicolae Stoenescu la Ambulanțele Diviziei I-a aflate în tabăra de la Calafat, era un medic militar bine cunoscut și apreciat la ora aceea; medic de batalion cl. II-a în 1859, avansat cl. I în 1861, medic de regiment cl. II-a la 1864, avansat cl. I la 1867, medic de divizie în 1872, pus în inactivitate în 1873 prin suprimarea funcției, dr. Vercescu fusese rechemat în activitate pentru merite deosebite în 1875, astfel încît războiul din 1877 îl găsisse cu același grad de medic de divizie (v. *Anuarul oficial al Armatei române* pe anul 1894, București, 1894, p. 359).

mutat pentru o foarte scurtă perioadă la spitalul din Poiana¹⁷, de unde va fi reluat tot în mai 1877 sub autoritatea nemijlocită a aceluiași medic-șef, în tabăra de la Calafat, în serviciul Ambulanțelor aceleiași Divizii amintite¹⁸. Prin adresa din 23 iunie 1877 tinărul medic va fi transferat cu începere de la 1 iulie 1877 în cadrul batalionului 2 al regimentului 7 Dorobanți (făcând parte din Divizia II-a militară)¹⁹, avînd ca medic-șef pe dr. Dimitrie Ioviț²⁰, în care unitate Nicolae Stoenescu va rămîne în tot timpul războiului din 1877—1878, însoțind-o pretutindeni unde ea va fi trimisă, atît în țară cit și peste Dunăre în Bulgaria, pînă la încetarea ostilităților în februarie 1878. Cantonat împreună cu regimentul său în com. Golenț, de lîngă Calafat²¹, unde va sta pînă la 27 iulie 1877²², tinărul medic de batalion va trece Dunărea la 20 august a aceluiași an, alături de unitatea din care făcea parte, ajungînd după unele peregrinări în vecinătatea forturilor Plevnei la sfîrșitul aceleiași luni²³. În respectivul sector și anume fie în tabăra de lîngă Verbița²⁴ (unde va asista dar uneori va și participa la unele acțiuni din prima linie a frontului)²⁵, fie în cea de la Craiovița²⁶, fie în sfîrșit, în imediata apropierea a Plevnei²⁷, medicul Stoenescu va asigura, cu tot devotamentul, îngrijirea răniților și a bolnavilor din unitatea sa pe toată perioada pînă la capitularea renumitei citadele. Ulterior căderii Plevnei la 28 noiembrie 1877²⁸, același medic, însoțind regimentul în cadrul căruia își desfășura activitatea sanitară, va da în continuare asistența necesară dorobanților săi în timpul acțiunilor militare premergătoare cuceririi Belogradicului²⁹ și mai apoi predării Vidinului³⁰. Întors cu unitatea sa în țară în martie 1878, tinărul, dar acum experimentatul medic de batalion, va îngriji mai departe în spitalul din Cerneți un mare număr de ostași bolnavi, internați în respectivul stabiliment³¹.

Pentru devotamentul și laborioasa activitate desfășurată de doctorul Nicolae Stoenescu în timpul campaniei din 1877—1878, el va fi avansat pe data de 24 octombrie 1878 la gradul de medic de batalion cl. I și

¹⁷ v. scrisorile din 12 mai și 8 iunie 1877 (în posesia aceleiași nore a medicului N. Stoenescu).

¹⁸ v. scrisorile dintre 12 mai și 26 iunie 1877 (idem).

¹⁹ v. adresa nr. 408 din 23 iunie 1877 a Serviciului Sanitar al Diviziei I-a (citată supra la nota 15) cit și scrisorile din 24 și 26 iunie 1877 (idem).

²⁰ dr. D. Ioviț era de asemenea, la acea epocă, un medic militar renumit; medic de batalion cl. II-a în 1864, avansat cl. I la 1866, medic de regiment cl. II-a în 1869, avansat cl. I în 1874, numitul doctor fusese pus în inactivitate în același an, fiind rechemat în serviciul medical al armatei tot prin decretul nr. 1 642 din 15 iunie 1877 menționat supra (v. *Anuarul oficial* ... citat mai sus, p. 514.)

²¹ v. scrisorile din 24 și 26 iunie 1877 citate mai sus, precum și cele din 13/25 și 23 iulie 1877.

²² v. scrisoarea din 3 august 1877.

²³ v. scrisoarea din 4 septembrie 1877.

²⁴ v. scrisorile din 13/25 septembrie și 8 octombrie 1877.

²⁵ v. scrisoarea din 14 octombrie 1877.

²⁶ v. ibidem, precum și scrisoarea din 23 noiembrie 1877.

²⁷ v. scrisorile dintre 2 și 11 noiembrie cit și cea din 29 noiembrie 1877.

²⁸ v. ultima dintre scrisorile citate la nota precedentă.

²⁹ v. scrisoarea din 5 ianuarie 1878.

³⁰ v. scrisoarea din 8 februarie 1878.

³¹ v. scrisoarea din 15 martie 1878.

repartizat la serviciul sanitar militar central³². De asemenea, zelul de care a dat dovadă numitul medic va mai fi recompensat prin acordarea, atât în perioada imediat următoare războiului nostru de Independență cit și ulterior, a unei serii de decorații și medalii și anume : crucea „Trecerea Dunării”³³, medalia „Apărătorilor Independenței”³⁴, medalia comemorativă rusă³⁵, ordinul „Steaua României” (cu spade) în gradul de cavaler³⁶, în sfârșit medalia „În amintirea războiului Independenței din anii 1877—1878”³⁷.

În ultimele două decenii ale veacului trecut, cariera medicală cit și ascensiunea profesională în armată a lui Nicolae Stoenescu continuă într-un ritm alert : astfel în anul 1886, susținind teza cu titlul : *Considerațiuni asupra stricturilor uretrale în regiunea prepubiană și tratamentul lor prin dilatațiunea lentă*, Facultatea de Medicină din București îl va proclama doctor în medicină³⁸. De asemenea, pe linie de avansare militară, numitul doctor va fi înălțat în 1888 la gradul de medic de regiment cl. II-a în cadrul regimentului 2 Roșiori³⁹, iar în 1893, la gradul de medic de regiment clasa I, în urma susținerii lucrării intitulate : *Conjunctivita simplă sau catarală*⁴⁰.

Activitatea medico-sanitară a doctorului Stoenescu nu îl va împiedica totuși să se consacre și unor studii privitoare la tactica și strategia militară, utilizând firește, pe lângă documentația de specialitate, și practica personală acumulată în timpul campaniei din anii 1877—1878 ; astfel în 1895, rodul strădaniilor sale în acest sens se va concretiza prin publicarea lucrării *O idee de organizare militară a României*⁴¹ în care aptitudinile autorului pentru abordarea unor astfel de probleme, se vădește cu

³² cf. propunerii nr. 643 a generalului Al. Cernat ministru de război și prin Înaltul decret nr. 2 388 din data amintită (v. *Monitorul Oastei*, XIX, 1878, nr. 3, martie 5, p. 530—531) ; v. de asemenea și brevetul de avansare (emis de ministerul de război, direcția personalului și semnat de generalul Nicolae Dabija) aflat în patrimoniul Muz. de Ist. al R. S. România, sub nr. inv. 54 725, cf. Cornelia Apostol, *Op. cit.*, p. 295 și nota 18, p. 298.

³³ cf. brevetului nr. 806/1878 semnat de generalul Cernat (în Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 713).

³⁴ cf. brevetului nr. 990/1878 semnat de colonelul Crutzescu (ibidem, nr. inv. 54 717).

³⁵ Deși nu s-a găsit brevetul medaliei respective printre celelalte brevete de distincții de război ale medicului N. Stoenescu, totuși în numeroasele fotografii ale acestuia, păstrate în arhiva familiei Stoenescu, numitul personaj, în uniformă de medic militar, poartă o serie de decorații pe piept printre care se distinge atlt prin formă cit mai ales prin panglica deosebit de caracteristică, medalia comemorativă rusă în cauză (v. fotografiile din 1878, 6 mai 1879, 5 septembrie 1884, 1889 etc.. în arh. fam. Stoenescu).

³⁶ cf. brevetului nr. 1 412 din 10 mai 1880 semnat de domnitorul Carol I (în arh. fam. Stoenescu) ; v. și Arh. Stat. Buc., Min. de Război, M. St. M., dos. 114 a/1877—1878, f. 257.

³⁷ Distincția a fost emisă în 1902 cu prilejul împlinirii a 25 ani de la războiul de Independență al României (în Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 710).

³⁸ v. dr. V. Gomoiu și colab., *Op. cit.*, p. 147 ; v. și Fișa medicului Nicolae Stoenescu întocmită de Institutul de Igienă și Sănătate publică, secția Istoria medicinei, București, cf. Cornelia Apostol, *Op. cit.*, p. 298, nota 19. Totuși în arh. fam. Stoenescu se află o diplomă de doctor în medicină și chirurgie conferită lui Nicolae Stoenescu sub nr. 530 de abia la 21 aprilie 1901, în care se vorbește doar de un certificat de aptitudine cu nr. 509/1886, aprobat de Rectorul Universității din București la 1901, luna și ziua susmenționate.

³⁹ v. brevetul nr. 11 din 10 februarie 1888 (în Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 726), deși în *Anuarul oficial* ... citat supra, p. 363, dr. N. Stoenescu este menționat cu gradul respectiv pe data de 1 februarie 1888.

⁴⁰ v. brevetul nr. 45 din 8 aprilie 1893 (în Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 727) ; lucrarea e amintită și de C. Apostol, *Op. cit.*, p. 296.

⁴¹ v. Fișa medicului N. Stoenescu ... menționată supra, cf. C. Apostol, *Op. cit.*, p. 295 și nota 22, p. 298, studiul în cauză a fost publicat în București, C. Göbl, 1895.

pregnanță. Meritele doctorului Nicolae Stoescu vor mai fi recompensate și prin acordarea ordinului „Coroana României” în gradul de cavaler în 1895 și în cel de ofițer, în 1900⁴². În același an, medicul în cauză, care activase pînă atunci în cadrul regimentelor 4 și apoi 10 Artilerie, precum fusese și medic recrutat al județelor Argeș (1894), Prahova (1895) și Muscel (1897)⁴³, își va prezenta demisia din armată, fiind pensionat de ministerul de război la data de 29 aprilie 1900⁴⁴.

Ulterior acestei date, doctorul va profesa medicina în practica civilă, deși el va mai fi avansat în rezervă, în cadrul serviciului sanitar al armatei, pînă la gradul de medic principal cl. I (asimilat gradului de colonel) în anul 1908⁴⁵.

Convingerile dr.-ului Stoescu izvorite din înaltele sale simțăminte de umanitate și generozitate față de populațiile pașnice și fără apărare — la acea epocă — din Peninsula Balcanică, vor sta la baza elaborării unei lucrări intitulată *Atrocitățile aliaților contra populațiilor nearmate din Peninsula Balcanică*, publicată în 1913 sub pseudonimul de N.S. din Dacia⁴⁶, în care autorul evocă — printre altele — și reminiscentele proprii din timpul războiului de Independență, arătînd purtarea plină de omenie, de generoasă înțelegere și de compasiune cu care ostașii români au tratat pe prizonierii turci căzuți cu prilejul incursiunilor din prima linie a frontului, precum și îngrijirile atente oferite de către medicii și sanitarii români altor captivi turci, răniți și bolnavi, surprinși de trupele noastre în redutele Opanezului după căderea Plevnei⁴⁷.

În ciuda vârstei sale destul de înaintate, colonelul medic Nicolae Stoescu va mai participa cu tot entuziasmul și la campaniile din 1913 și 1916—1918, obținînd pentru zelul și activitatea sa plină de abnegație în slujba răniților și bolnavilor de pe front, alte numeroase distincții printre care enumărăm: Meritul Sanitar cl. I⁴⁸, medalia Avîntul Țării, medalia Victoria⁴⁹, Crucea comemorativă a războiului 1916—1918⁵⁰ ș.a. Mai tîrziu, în 1927, aceluiași medic, declarat veteran de război din campania 1877—1878, i se va conferi Medalia comemorativă a Proclamării Independenței României, instituită pentru a sărbători împlinirea a 50 de ani de la neatîrnarea țării⁵¹.

Pentru a întregi personalitatea colonelului medic N. Stoescu, considerăm necesar a semna și înclinațiile sale poetice — e drept mai pronunțate în perioada tinereții — cît mai ales realele sale aptitudini muzicale, ce s-au manifestat de-a lungul întregii sale vieți. Pe front, în rarele

⁴² v. Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 701.

⁴³ v. actele justificative respective în arh. fam. Stoescu.

⁴⁴ Prin titlul de pensiune nr. 989 al numitului minister (în arh. fam. Stoescu).

⁴⁵ v. brevetele de medic principal cl. II-a și cl. I, în Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 728 și 54 729.

⁴⁶ Lucrarea a fost tipărită în București, Institutul de arte grafice „Universala”, 1913, 25 p.

⁴⁷ v. N. S. din Dacia, *Op. cit.*, p. 16—17.

⁴⁸ v. brevetul nr. 2 425 din 27 octombrie 1914, emis în urma Înaltului decret nr. 3390, din aceeași dată (în arh. fam. Stoescu).

⁴⁹ Medalia se află în patrimoniul Muz. de Ist. al R.S.R., nr. inv. 54 707.

⁵⁰ v. brevetul nr. 56 951 din 4 iunie 1927, emis în urma Înaltului decret nr. 1 744 din 7 iulie 1918 (crucea comemorativă respectivă este însă conferită posesorului fără barete), în arh. fam. Stoescu.

⁵¹ v. brevetul nr. 171 din 28 decembrie 1927, emis în baza Înaltului decret nr. 1 320 din 9 mai 1927 (în arh. fam. Stoescu).

clipe de răgaz între canonadele artileriei noastre încrucișate cu cele ale dușmanului, doctorul Stoenescu găsea posibilitatea de a se detașa de tragedia momentului și, fie să compună poezii elegiace, fie să recite stihuri gingașe ale unor poeți consacrați, fie să vibreze la puternicele acorduri ale unor versuri patriotice⁵², fie în sfârșit să alcătuiască compoziții muzicale — text și melodie — precum cadrulul intitulat „Verbița” după numele taberei militare cu același nume de lângă Plevna⁵³, sau un vals, compus în apropierea Vidinului⁵⁴. Dealtfel și mai tirziu, mult după terminarea războiului de Independență, și anume în anul 1891, numitul medic, tot sub pseudonimul de N.S. din Dacia, va compune la Cîmpulung, atît textul cît și muzica unei hore, intitulată simbolic *Hora Daciei*, pe care o va dedica Armatei române⁵⁵.

Nu putem încheia prezentarea multilateralei personalități a colonelului dr. Nicolae Stoenescu fără să mai semnalăm și alte cîteva trăsături caracteristice ale firii sale, trăsături ce reies clar din parcurgerea corespondenței trimise de dînsul din zona de operații în timpul campaniei 1877—1878. Mai întîi, respectul și afecțiunea față de părinții săi, apoi grija purtată surorilor și fraților mai tineri (el fiind după cum am arătat cel mai vîrstnic dintre copiii lui Iordache și Fotiniei Stoenescu). Astfel, aproape în toate scrisorile ce trimite diversilor membri ai familiei sale, numitul medic transmite cu regularitate știrile ce a putut afla despre soarta și locul unde se găsește fratele mai mic, Alexandru⁵⁶, și acesta sub arme (fiind subofițer într-un regiment de geniu) — personaj incomparabil mai puțin interesant și mult mai puțin dotat decît fratele său înaintaș — care nu scrie aproape deloc alor săi și care, pe întreaga durată a războiului de Independență (cu toată nevoia puternic resimțită de conducerea militară de a mări numărul de ofițeri combatanți) nu va putea să reușească la examenul de sublocotenent ce va încerca fără succes să-l treacă de mai multe ori⁵⁷. Cît despre sora (mai tînără) Elvira, atunci cînd medicul nostru va afla cu bucurie despre numirea ei ca institutoare la Școala primară din Cîmpulung, el îi va da în cursul a numeroase scrisori⁵⁸, sfaturi și indicații de tot felul asupra modului cum trebuie să-și îndeplinească datoria de pedagogă a

⁵² Într-un carnet cu diverse însemnări — în marea majoritate poezii — făcute în manuscris de către medicul Stoenescu între anii 1868—1889 (aflat în arh. fam. Stoenescu), găsim pe lîngă versuri ale lui Eliade, Bolintineanu, Alecsandri, Catină, Victor Hugo, Béranger etc. și unele notări din timpul războiului de Independență și anume din Verbița 3 octombrie 1877, din tabăra Craiovița lîngă Plevna 19 noiembrie 1877 ș.a., în care alternează stihuri de dragoste, cu mobilizatoare versuri patriotice.

⁵³ v. scrisorile din tabăra Craiovița lîngă Plevna din 23 noiembrie 1877, precum și cea din Sinagoviște, 5 ianuarie 1878.

⁵⁴ v. de asemenea ultima dintre misivele citate la nota precedentă.

⁵⁵ v. Bibl. Acad. R.S.R., Cab. de muzică, note format 3, nr. inv. 26 999, precum și Muzeul Teatrului Național, note muzicale, nr. inv. 638; v. de asemenea, în arh. fam. Stoenescu, libretul acestei hore, datat Cîmpulung, 1891 și semnat tot sub pseudonimul sus-menționat.

⁵⁶ Născut la 3 ianuarie 1856, Alexandru Stoenescu, va fi la 6 februarie 1873 soldat, la 1 august al aceluiași an, caporal, iar la 12 iulie 1874 sergent, cu care grad va face întreaga campanie dintre anii 1877—1878; promovat sublocotenent de-abia la 5 iulie 1880, va fi avansat locotenent la 8 aprilie 1884 și în sfârșit căpitan, la 1 august 1891 (v. *Anuarul oficial* ... pe anul 1894, p. 150). Va deceda cu acest grad în 1894. A fost căsătorit cu Eufrosina Homoriceanu (vivandieră în războiul nostru de Independență și una dintre primele femei bacalaureate de la noi din țară), nelăsînd posteritate.

⁵⁷ v. scrisorile din 12 și 22 mai 1877, 8 și 14 iunie 1877, 13 și 23 iulie 1877, 4, 17 și 30 septembrie 1877, 11 și 23 noiembrie 1877, 8 februarie 1878 etc.

⁵⁸ v. scrisorile din 4, 13, 16, 17 septembrie 1877, 3 noiembrie 1877, 8 decembrie 1877 etc.

unor copii încă nevirstnici, spre a le forma caracterul după normele unei educații alese, precum de asemenea, să vegheze și asupra surioarei și fraților mai mici, și ei în fază școlară elementară și despre ale căror progrese — la studii și în buna creștere — el se va interesa în destule rânduri ⁶⁰.

Încă două trăsături, aparent contradictorii, se mai vădesc din rîndurile așternute pe filele îngălbenite de vreme ale scrisorilor trimise de medicul Stoenescu familiei sale. Mai întii generozitatea de care acesta dă dovadă prin ajutorarea periodică, cu o sumă de bani fixă, a celor două mătuși bătrîne ale sale (surori ale mamei), Haretina și Marghioala, ambele văduve și lipsite ⁶¹; apoi nenumăratele manifestări epistolare din care rezultă fără echivoc că numitul medic era totuși un om econom, destul de preocupat să-și strîngă un oarecare capital — prin depunerea în valori pecuniare sigure a unor sume provenite din solda și diversele indemnizații de război primite ⁶² — capital necesar în perioada următoare de pace, la realizarea unor proiecte mult dorite, ca de pildă vizitarea expoziției internaționale de la Paris din vara anului 1878 ⁶³.

În sfîrșit, mai amintim în treacăt o latură mai prozaică a personalității medicului în cauză și anume faptul că el era cam gurmand (împrejurare ce o recunoaște el însuși într-una dintre scrisorile sale ⁶⁴), cerînd în dese rînduri diverșilor membri ai familiei trimiterea unor destul de însemnate cantități de alimente (pe care de multe ori le specifică în amănunt) și a căror pierdere sau întîrziere pe drum, se arată a-l preocupa într-o măsură poate puțin cam exagerată.

Medicul Stoenescu a avut un singur fiu, Alexandru-Emanuel (1897 — 1973), care a îmbrățișat și el cariera militară, servind în arma infanteriei și ajungînd pînă la gradul de căpitan, demisionat în 1938, fiind apoi pensionat cu gradul de maior în rezervă ⁶⁴.

Încheiem această parte a studiului nostru semnaland în final că decesul colonelului medic Nicolae Stoenescu s-a produs în București la 25 martie 1937, două luni după ce acesta împlinise vîrsta de 83 de ani și constituise pînă atunci, unul dintre puținii ofițeri veterani supraviețuitori ai războiului de Independență din 1877—1878.

★

Partea doua a prezentului studiu o formează analizarea — în linii mari — a conținutului semnificativ al celor 38 de scrisori trimise de către medicul militar N. Stoenescu familiei sale din diversele zone de operații ale istoricei campanii dintre anii 1877—1878 ⁶⁵. Omițînd complet, de data aceasta, detaliile studiate mai sus, detalii care, conform celor constatate pînă acum, ne-au ajutat în mare măsură la definirea personalității ofițer-

⁶⁰ v. aceleași scrisori din nota precedentă.

⁶⁰ v. scrisorile din 23 iulie 1877, 17 septembrie 1877, 8 și 17 octombrie 1877, 23 noiembrie 1877 etc.

⁶¹ v. scrisorile din 23 iulie 1877, 25 august 1877, 4 septembrie 1877, 8 octombrie 1877, 3 și 23 noiembrie 1877 etc.

⁶² v. și scrisorile din 3 și 23 noiembrie 1877.

⁶³ v. scrisoarea din 14 septembrie 1877.

⁶⁴ Maiorul Alexandru-Emanuel Stoenescu s-a căsătorit în 1934 cu Romanița Cazana cu care n-a avut posteritate directă, ambii adoptînd un fiu Ion (n. 1939).

⁶⁵ Aceste scrisori, păstrate cu grijă în arhiva familiei Stoenescu, se află actualmente în posesia Romaniței Stoenescu (v. mai sus), căreia îi aducem pe această cale mulțumirile noastre pentru bunăvoința ce ne-a arătat, punîndu-ne la dispoziție, spre studiere, aceste misive precum și alte materiale referitoare la colonelul medic N. Stoenescu și la familia sa.

rului medic în cauză, ne vom limita în prezent doar la prezentarea celor două aspecte majore ale corespondenței menționate și anume la informațiile de ordin militar și politic, cât și la cele medico-sanitare.

Firește, expeditorul acestor scrisori a avut o poziție modestă (gradul de medic de batalion cl. II era echivalent cu cel de sublocotenent) cât și vîrsta doar de 23 ani; în schimb poseda o inteligență nativă, era un om cultivat și avea atît putere de discernămint cît și o deosebită conștiință profesională. De aceea misivele sale, trimise din diferite sectoare de operații ale războiului nostru de Independență, prezintă interes, desigur nu prin aceea că autorul lor ar înfățișa neapărat evenimente inedite (lucru dealtfel extrem de greu de realizat, dat fiind bogata literatură istorică, memoria-listică și epistolară existentă asupra campaniei româno-ruse-turce din anii 1877—1878), ci în special prin faptul că cele descrise constituie o rela-tare pe viu, realizată în prima linie a frontului de către un martor ocular ce privește întreaga desfășurare a evenimentelor prin prisma mult mai obiec-tivă a subordonatului aflat în contact direct cu realitatea brutală, care trebuie să execute fără cîrtire ordinele superiorilor, dar care își păstrează totuși luciditatea, știe să observe și să aștearnă limpede pe hîrtie ceea ce a constatat.

Informațiile cu caracter militar (cele de ordin politic se întîlnesc mult mai rar) sînt transmise cu regularitate de către medicul Stoenescu în scri-sorile sale, fiind descrise uneori cu lux de amănunte.

Sperăm că studiul de față va servi măcar la completarea datelor bio-grafice și profesionale ale numitului medic într-o nouă ediție adăugită a *Adaosului la Repertoriul medicilor . . . din ținuturile românești*, deoarece în ediția din 1941 a acestei lucrări, participarea doctorului N. Stoenescu la războiul nostru de Independență este cu desăvîrșire ignorată.

A N E X Ă

1

Craiova
1877 Aprilie 21.

Tată și Mamă !

Eri a fost săptămîna de cînd am sosit aici, m-a pus cu serviciu [1] la Ambulanța centrală, altfel sînt pus foarte bine numai am muncă cam grea, numa[i] singur eu sînt ca Medic al Ambu-lanțelor și Doctoru[1] Vercescu; azi a mai venit o rablă veche dar nu știe nimic, nici chiar cît un subchirurg și prin urmare toată răspunderea e pe capul meu căci și Vercescu e dintre cei cam nepăsători și îmi zice: vezi D-ta ce mai e; el numai cu hîrțiile ce vine (sic) se mai ocupă și cu corespondența, iar în ceea ce privește bolnavii sînt eu.

Alexandru a fost p'aici cu Compania 1-a din Geniu sînt citeva zile de cînd a plecat la un sat Băilești d'atunci nu mai știu nimic despre el, era bine sănătos, i-am zis să vă scrie și el, nu știu de va fi scris.

Alteceva nu mai știu nimic decît că armata noastră (o brigadă) a reintrat iar în Calafat, că în ziua [în] care a[u] sosit Muscali[i] la Galați, guvernul[1] nostru a ordonat armatei a se

retrage din Calafat și fiindcă în 5 zile cît n-a fost armata, Turcii n-a[u] intrat în el, se zice de frică a nu fi minat, [guvernul] a ordonat armatei a-l ocupa iar. Nu se știe pozitiv cînd avem a pleca de aici.

Divizia II-a București a venit mai toată și cu Divizia I de aici formează un Corp de armată sub comanda Generalului Lupu, Medic Șef al Corpului de armată este Doctorul Petrescu care se așteaptă [să vină] zilele acestea, Medic Șef al Diviziei I este D-ru[l] Vercescu și al Diviziei II Doctoru[l] Dianu. Fiecare Divizie are ambulanțele ei separate. O Divizie e compusă de (sic) 2 Brigade (sic) și o brigadă, de (sic) 3 Regimente Infanterie, 3 baterii artilerie și un regiment de Cavalerie.

O divizie se compune de (sic) 2 Brigade (sic) de Infanterie, un Batalion de Vînători, o brigadă de Cavalerie (2 regimente) și un regiment de Artilerie (6 Baterii).

O divizie numără în total 10.000 oameni 2 divizii sau Corpu[l] întreg de aici 20.000 oame[ni] și mai este în București alt corp tot atît, compus din Diviziile III Galați și IV Iași, Moldova toată a lăsat-o fără nici un soldat, decît numai cu Milițiile cum s-a făcut și la C[împu] Lung din țigani și ceilalți.

Scrieți-mi și Dv. ce ați mai auzit pe acolo, s-a[u] scorocit (sic) minciuni multe? că p'aici sînt destule, lucrurile sînt cum vi le spusei mai sus; Turcii n-a[u] intrat nicăeri în țară. Nu uita a face actul lui Ștefan.

Printre cărțile mele se află 2 nelegate cu scoarțele gris și anume *Pathologie et clinic* (sic) *chirurgical* (sic) par A. Jamain 2 Volume, 1 și [al] 2 lea, pe aceste 2 faceți-le un pachet legat numai cu sfori și cu o hirtie învelite și trimiteți-le cît mai urgent avînd trebuință de ele adresîndu-le sau la Spitalu[l] Militar sau la hotel Hübl unde sînt în cvartir.

Al Dv. fiu
N. Stoenescu,

Cărțile [i]mi sînt trebuincioase căci sînt de chirurgie tocmai ce-mi trebuie acum, pe cele-[l]alte păstrați-le bine.

2

Calafat

1877 Mai 12.

Tată !

La 25 corent se ține examen de ofițeri în armată fiindcă sînt foarte trebuincioși, acum e timpul și pentru Alexandru, azi am scris și lui Nenea Nichita ca să scrie Maiorului, el se află aici cu întregul Batalion de Geniu ca cu orice preț să trimită și pe Alexandru la examen, că acum e numai o formă de examen, așa cred eu o să se ceară mai mult frontu[l] ceiace el știe, să mai știi că examenul se va ține în București.

V-am mai scris mai multe scrisori la care n-am primit răspuns, și-am scris ca de se poate să-mi trimiți vreun pachet cu Cașcavale (sic) că nu prea se găsește mîncare pe aici fiindcă toată lumea a fugit și n-a[u] rămas decît militari[i].

Azi s-a cetit ordinul de zi prin care România s-a declarat independentă. Armata așteaptă al 2-lea ordin pentru a bombarda Vidinul. S-a[u] adus mai multe tunuri rusești calibru[l] 16, sînt foarte mari, ale noastre pare (sic) că sînt niște fleacuri pe lîngă astea nici nu-ți vine să te uiți la ele așa se arată de mici.

Soldații are (sic) mare curaj mai cu seamă de la bombardarea Calafatului că toate bombele turcilor nu se spîrgeau și mergeau ca bolovanii dea-dura pe lîngă ei și ei rideau văzîndu-le că nu se sparge etc.

Noi sîntem bine amîndoi și vă dorim . . .

Eu sînt cu D-ru[l] Vercescu la Ambulanțele Diviziei I active; nu mai sînt la Spitalul Poiana.

Scrieți-mi și Dv. ce mai faceți și cum petreceți.

Al Dv. fiu,
N. Stoenescu.

3

Calafat
1877 Mai 22.

Elviro !

Scrisorile voastre le-am primit eri, mi-a părut bine că vă aflați sănătoși. De Mihalache am știut cu o zi mai [!]nainte că a murit, căci am primit un bilet de înmormintare și adresa era scrisă de Tata, m-am temut că l-a chemat acolo.

Alexandru nu este aici, s-a dus la București să depună examen de ofițer și cred că se va întâlni cu Mama și Tata.

Mline scriu la București.

Acum la orele 6 seara, Turcii a[u] tras trei tunuri deodată în niște soldați ai noștri ce lucra[u] la niște baterii foarte aproape de Vidin și destinate a se așeza mortiere (un fel de tun mic de vreo 4 palme) dar din norocire n-a lovit pe nici un om de ai noștri[i], un obuz a lovit chiar în parapet (înălțimea ridicată acum de soldați) fără efect, alta s-a spart sus și alta s-a dus peste cîmpuri. De la noi s-a tras imediat mai multe focuri care a[u] lovit unele în bateriile Turcilor făcînd explozie și trebuie să fi prăpădit ceva căci a ținut fumul acolo vreo sfert de ceas, altele prin diferite locuri ale Vidinului și tot astfel văzîndu-se fumul multă vreme în urmă. După cîteva focuri și pe la 6 și 1/2 Turcii n-a[u] mai tras nici un foc și nici ai noștri[i]; se așteaptă în curînd o bombardare în Vidin și o să ție mai multe ceasuri (vreo 12) ca să se aleagă într-un fel; s-a ales și un Corp de armată care să treacă Dunărea, deocamdată de vreo 4 batalioane și vreo 18 tunuri. Sînt sănătos și vă doresc, mai scrieți-mi.

Al vostru frate
N. Stoenescu

4

Tabăra Calafat
1877 Iunie 24

Nene Nichita !

Întîi îmi cer [i]ertare că nu ți-am mai scris, cauza a fost întîi că n-am avut timp deloc și al doilea că mă gîndeam ca[m] ce lucru ți-ași putea scrie nou de pe aici, cînd am văzut jurnalele că publică tot ce s-a întîmplat pe aici și chiar multe care eu nu le știam plîă la cetirea jurnalelor; ți voi putea relata ceea ce am văzut cu ochii, la 14 Iunie cu ocaziunea bombardării mă aflam în stînga Calafatului pe o movilă alături cu Batt[eria] (sic) Mihai Bravul unde era observatorul[1] și mulți ofițeri, am văzut din[tr-]un fort al Vidinului eșind o coloană de fum și foc ce se îndrepta cam spre partea unde eram eu; îndată m-am ascuns într-o groapă și am auzit lovînd în pămînt înaintea Batt[eriei] (sic) Mihai și ricoșînd, a trecut pe deasupra fără a se sparge obuzul, îndată am văzut mai mulți oameni eșind din Batteria (sic) Ștefan ce era înaintea mea ca vreo 100 metri, precum și din Batteria (sic) Mihai înaintea căreia căzuse obuzul; acești oameni căuta[u] cred obuzul căci s-a[u] oprit chiar în locul unde căzuse el întîi; în acest timp cînd eram foarte turburat văzîndu-i expuși, vîd eșind tot din acel loc alt fum tot în această direcție, m-am aruncat la moment în groapă (eram [cu] mai mulți soldați), și auzim obuzul eclatînd (sic) și sîrînd sfîrșimăturile în toate părțile însoțite de un trosnet mai tare ca descărcarea tunului și tot deodată și un strigăt disperat „săriți copii de mă scăpați!” repetîndu-se de mai multe ori; soldații ce era[u] cu mine fiind din Geniu, au înțeles vocea Căpitanului Botez, cu tot curajul ce-l aveam mai înainte, am simțit că l-am pierdut, văzînd pe acel rînit cu mîinile pe un picior tîrîndu-se la vale spre noi (între noi și acolo era o vale voi[esc] să zic tot cîmp, dar locul jos mult), am alergat cit am putut, l-am legat eu și cu Corivan ce venise și el acolo, cu batiste spre a-i opri sîngele; îl lovise un fragment de obuz în picior; i-a zdrelit metatarsu[1], degetul mare și tarsul, afară de calcaneu (piciorul stîng), acel obuz lovise pe un biet sergent din artilerie în cox, i-a rupt lighianu[1], i-a scos o bucată din femuru[1] drept și acel os a lovit un alt soldat în coapsa dreaptă partea externă, făcîndu-i o contuziune nu gravă; sergentul astfel rupt în două, pot zice, a murit la moment băgîndu-l obuzul tot în locul unde lovise obuzul dinainte; pe căpitan l-am pus în[tr-] o trîsură a lui Algiu ce era din întîmplare acolo și transportat la ambulanță unde i s-a făcut de Vercescu dezarticulația tibio-astragaliană (lăsînd numai laba); acum îl avem în cort merge spre bine.

www.dacoromanica.ro

Cînd a trecut vaporul rusesc a[u] tras în el și ai noștri[i] și Turcii, și a lovit un turc pe pilot (un soldat rus) cu un glonț în frunte pe partea dreaptă și superioară, glonțul trecînd a rupt tabla externă a osului; n-a pășit nimic ca complicațiune, merge bine.

Cu bombardarea de la 15 Iun[ie] care a ținut vreo 9 ore, un soldat ce era în avant-post și în fața bateriei Independența, spărgîndu-se un șrapnel pe sus, el s-a băgat în[tr]-jun șanț și s-a apărut cu mina deasupra capului (toți a[u] rîs), din întîmplare o bucățică mică din șrapnel i-a trecut prin părțile moi dintre degetul mare și indicator[ul] [index-ul] de la mîna dreaptă; voind a-l lua de acolo Jan ce se întîmplase în avant-posturi, n-a voit să părăsească postul fără Caporalul de gardă; soldatul se numește Roșca Ion din Reg. 3 Dorob[anți], Comp[ania] 3.

La 22 Iunie niște comp[anii] din reg. 4 de linie și 1 de Dorobanți, iar în avant-posturi în[tr]-lo insulă vis-à-vis (sic) de Vidin, în dreptul Bateriei de Mortiere „Renașterea”, niște soldați găsînd un obuz ce probabil a fost căzut cu vreo ocazie a bombardărilor anterioare, i-a[u] scos șurupul (sic) și o cantitate oarecare de iarbă, crezînd că a[u] scos-o toată a[u] voit a-i da foc cu chibritu[l] care n-a reușit de două ori, a treia[oară] a[u] băgat un cărbune în obuz așteptînd de departe să vadă ce se face, din nenorocirea lor, obuzul spărgîndu-se, a lovit pe cel ce-i dase foc în gamba dreaptă, partea inferioară și în mîna stîngă, rupîndu-i falanga deg[etului] indic[ator] [index]; la gambă i-a rupt amîndouă oasele; a lovit pe un alt soldat din reg. I Dorob[anți] (că cel dintîi era diu al 4[-lea] de linie), rupîndu-i și lui cubitul stîng partea inferioară, precum și o plagă ce i-a făcut pe coapsa dreaptă, fiind tot Jan cu sanitarul lui de avant-post [de] le-a făcut primul pansament și i-a expediat la ambulanță cu tîrgi; la cel dintîi i-a făcut tot Vercescu amputația gambei în punctul de elecțiune „tiers sup[érieur] méthod[e] circul[aire]”, celui[l]alt [doar un] pans[ament] [și] s-au transportat la Poiana la Societatea Crucii Roșii.

Acestea le-am scris căci nu se scrie prin jurnale, astfel celelalte isprăvi și neisprăvi jurnalele le scrie (sic) mai bine și cred că le ceteți.

Azi primii ordin prin care îmi face cunoscut că sînt mutat la reg. 7 de Dorobanți, corp ce face parte din Divizia II unde am de șef pe Doctorul Ioviță cu grad de maior și e din Tîrgoviște; acest regiment e compus din județele Dîmbovița și Prahova [și] se află cantonat în Comunele Maglavitu Bat[alionul] I cu Doctoru[l] Ioviță și în Golenț, foarte aproape de Calafat, Batalionul II de Prahova cu Maioru[l] Capșa, moldovean și la care trebuie să [restul scrisorii lipsește]

5

Forturile Plevnei
1877 Septembrie 4

Tată și Mamă !

Eri am primit o carte poștală cu data 27 august la care tot eri am răspuns iute căci pleca cineva la Măgurele și se grăbea; am văzut cu bucurie că a numit pe Elvira acolo, de care vă felicit pe toți. Acum mai trebuiește și Alexandru făcut ofițer ca bucuria să fie generală.

Am voit a vă mai scrie dar n-avem pe cine trimite [cu] scrisorile la Turnu Măgurele și cînd se găsește cite cineva, apoi n-avem vreme.

De cînd am trecut Dunărea, v-am scris vreo 2 sau 3 scrisori am trimis un grop cu aproape 500 fr. pe care trebuie a mi se păstra plină la venirea mea înapoi.

Cum v-am anunțat, la 20 august am trecut Dunărea pe la Corabia și ne-am îndreptat spre Plevna, unde un drum foarte rău (văi [și] dealuri foarte mari și rezezi, noaptea și ziua) numai D-zeu știe cum am dus-o căci eu am uitat toate acele nemulțumiri; ne-am întîlnit la 26 [august] cu Rușii, în care dimineață a și început bombardarea forturilor și pozițiilor cele numeroase ale Plevnei, s-a continuat bombardarea ziua și noaptea s-a[u] scos Turcii din unele poziții ce era[u] aproape de noi, de regimentul al 13[-lea] de Dorobanți care a desfășurat (sic) o mare victorie gonînd pe Turci, a[u] murit mai mulți ofițeri precum și soldați, s-a[u] rănit iar și mai mulți. Împăratul rușilor pentru aceasta a decorat drapelul regimentului 13 și Vodă a zis ca toată armata română să aibă respect de acest regiment brav. Nu mai puțin și Artileria noastră a făcut înzecit ca a rușilor, se zice că Împăratu[l] ar fi zis că ar da cu mulțumire 3 baterii rusești pe una română; cum zisei, s-a continuat fără întrerupere bombardarea și la 30 augus[t] s-a făcut asalt celui mai mare fort de către Batalionul (sic) 2 de Vinători și un Battalion (sic) din 15 de Dorobanți (pe la 3 ore p.m.), dar [ne]fiînd bine conduse, căci

rezerva a fost cam departe și rușii întinzaseră a ajunge de cealaltă parte la ora fixă, bieții Vânători și Dorobanți s-a[u] întors cu mari pierderi pînă în vale de fort, cînd, ajungînd al 5-lea de linie și al 14[-lea] de Dorobanți de partea noastră și de cealaltă rușii, reușiră a lua fortul gonind toți turcii, luînd Vânătorii un drapel turc și împreună cu toți[i] fortul cu tot ce se găsea într-însul și vreo 6 tunuri; s-a ținut bine pînă la ziuă cînd Turcii a[u] atacat fortul, rușii văzînd aceasta a[u] luat-o la fugă făcînd și pe cei puțini ai noștri ce se afla[u] în fort (vreo 150) să-i imiteze și astfel Turcii s-a[u] făcut stăpîni pe fort trăgînd cu mare furie peste ruși și Dorobanți care fugea[u] cu tunurile pînă în valle (sic); eu mă aflam atunci pe un al 3-lea deal, la răsăritul fortului, cu 2 companii de la al 7-lea și o baterie calibru[1] 9 comandată de Căpitanul Bunescu din Rucăr, privind cum se retrăgea[u] rușii (mai înainte cu o jumătate [de] oră plecasem călare de la Batterie (sic) spre fort ca să-l văd și eu, dar tocmai cînd mai aveam vreun kylometru (sic) de fort, am văzut rușii fugind și bătălia crîncenă și n-am știut cum să mă întorc înapoi mai repede) ajungînd la locul meu și privind cu ceilalți, vedem numai 2 Companii române ce înainta[u] cînd fugeam eu înapoi, că se pune în tiraliori și înaintează siguri trăgînd focuri asupra Turcilor, cum zic, vedem înaintînd și trecînd dincolo de fort. Ce era? Fortul se luase al 2-lea [a doua oară, n.n.] numai de armata noastră și se menține și astăzi; în această intrare în fort s-a[u] mai găsit numai 3 tunuri, Turcii luase[ră] pe celelalte înapoi. La 31 [august] noi am avansat sub reduta aceia cu tunurile de unde trăgeam în Turci, dar fiindcă trăgea[u] vreo 5 baterii turcești în tunurile noastre prăpădînd toți tunarii de la 2 tunuri, s-a[u] repezit cele 2 Companii ale noastre și a[u] luat tunurile și retrăgîndu-le în vale, căci erau expuse a fi pierdute; în acea zi am avut 3 morți de la artilerie și restul pînă la 12, răniți, iar de la noi Dorobanții, un mort și vreo 10 răniți; în acea zi un glonț a trecut pe dinaintea mea aproape de piept și a lovit un rus în picior peste cizmă, făcîndu-i o mare contuzie; cu astă ocazie s-a[u] mai spart vreo 15 obuzuri (sic) pe lîngă noi, omorînd și rănind pe soldați. Am stat ferit după un maidan, dar cu toate astea puteam să fiu mort dacă nu m-ar fi protejat D-zeu. De la 1 septembrie, regimentele din Brigada noastră se află în paza redutci (fortului). La 2 [septembrie] Turcii s-a[u] încercat (sic) a relua reduta și a[u] fost respinși cu mari pierderi de către români căci 2 Companii de ruși ce se afla[u] în fort a[u] luat-o iar la fugă și după ei o parte din ai noștri.

Zilele acestea o să se mai facă al 2-lea asalt la un alt fort alături de al nostru; luîndu-l și pe acela, putem dormi mai liniștiți și fără a ne mai trece fluierînd gloanțele pe deasupra noastră.

Bombardarea n-a încetat nici azi, în momentul acestea se aude un strigăt de ura peste mal, se poate ca Divizia III-a să fi început asaltul de la fortul vecin, se pun ai noștri în linie gata și li se dă drumul, probă că nu este pericol.

De Alexandru tot n-am mai auzit, că sînt în urma noastră. Eu mă aflu sănătos și vă doresc. Dea D-zeu să ne vedem cît de curînd. Se vorbește că după luarea Plevnei noi ne întorcem înapoi, căci așa ar fi încheiat tractatul (sic) cu rușii.

În cazul de a nu ne întoarce curînd înapoi am să trimit măsura ca să-mi faceți cizme că o să mă lase acestea.

Scieți-mi mai des ce mai este pe acolo și ce se vorbește de noi.

Adresați-mi prin Turnu Măgurele.

Trimiteți-mi un pachet cu coșulețe de brînză, cașcavale (sic), dulceață, cozonaci, ceva plăcintă și altele de pe acolo; plătiți la Poștă din banii mei numai pînă la Măgurele, că de aici se duce cite cineva de le primește. Puneți înăuntru și călimările mele cele roșii, pecetia mea, ceva ciorapi etc.; pune-i pe toți să scrie.

Multe complimente pe la rude și cunoscuți.

Al Dv. fiu
N. Stoenscu

Tabăra lîngă Verbița
1877 Septembrie 13/25

Nene Nichita !

Am voit în mai multe rînduri a-ți descrie starea de mizerie în care ne aflăm astăzi pe cîmpul de rezel, dar am tot crezut că se va (sic) îndrepta lucrurile și vom fi mai bine; dar în zadar, că în loc de bine, din rău în mai rău mergem. Nu ajungea că de cînd s-a luat

reduta cea mare la 30 august, am fost continuu în paza ei două regimente, 1 de linie și 7 Dorobanți ce forme[ă]z[ă] brigada I din Divizia de rezervă; ce nu știu cum să încep și cum să sfârșesc cu descrierea a 9 zile ce am stat în ea și lângă ea, de curgea[u] gloanțele și obuzele ca ploaia pe deasupra noastră și printre noi, precum și șrapnelele (un fel de obuz ce se sparge deasupra la distanțe după voce; ce se sparge în bucățele egale pereții ei, plus vreo 20—35 gloanțe ce se află iar în șrapnel) și face mare rău pe locurile pe unde se sparg, încași nopțile și mai rău, cei ce erau în redută nu putea[u] închide ochii deloc, cei din josul redutei, ce se zicea[u] în repaos, căci se schimba[u] la 24 ore cu cei din redută și șanțurile dinprejurul ei, erau și ca trupă de susținere a celor din redută; astfel că, de se vedea un cline mișcând între reduta noastră din deal și cea turcească ce era mai la vale, ca la vreo 4—500 metri departe, se începea[u] focurile din amândouă părțile și țineau câte o mulțime de timp, dar ce zic, nu numai când se vedea ceva mișcând se trăgea[u] focuri, ci și de spaimă, de începea unul, începea[u] toți și ce era mai rău, că mai toate aceste focuri se trăgeau în sus binelțeles de către ai noștri, că pe ale Turcilor le auzeam fluierând pe deasupra; cum se începeau aceste focuri ce se repeta[u] în fiecare noapte de câte 5—6 ori, cei afar[ă] din redută, sau mai bine[zis] cei în repaos, fiindcă era[u] și de susținere, zicând astfel de focuri ce nu înceta[u] uneori nici după un ceas, se puneau sub arme și înainta[u] plină în virful dealului cu riscul de a fi împușcați cîteodată, iar la încetarea focurilor se întorcea[u] înapoi a se odihni, de multe ori numai câte 1/2 oră, căci cum zisei, aceste focuri se întâmpla[u] de câte 5 sau 6 ori pe fiecare noapte; în aceste zile a fost vremea și rea și bună, plină de dete D-zeu de ne-a schimbat cu alte corpuri ce le-a ținut numai câte 2 zile cel mult să las că am avut și câte 2-3 companii de ruși în fiecare noapte, care la cel mai mic zgomot o lua[u] la fugă de a[u] demoralizat cu desăvârșire pe ai noștri, plină în cele din urmă nu s-a[u] mai primit rușii împreună cu noi.

După ce ne-a schimbat, înții ne-a plouat vreo 36 ore bine și după 2 zile ne-a pus iar pe rînd câte un batalion în avant-posturi, la partea despre sud a armatei noastre și de la noi în dreapta nu se mai află decît călărași iar infanterie deloc.

După aceste toate suferințe de neodihnă și oboseală, D-zeu ne mai dă și ploaie ce ține de 2 zile continuu astfel că ni se prăpădește încălțămîntea prin iarba udă și sîntem veșnic cu picerile (sic) ude; ce e mai mult, Dorobanții noștri nu au decît mantale, a[u] și început a se bolnăvi de Typhus și alte boale, de în 3 zile numai de la noi am trimis peste 60 bolnavi; aceste boale se mai datoresc și mirosului greu de descompoziție ale cadavrelor rămase nelngropate și ce sînt între reduta noastră și ce[a] turcă și cauza nelngropării este că Turcii trag în cei ce se duc a-i lua, printre ei a[u] rămas din nenorocire și răniți care au murit tot din astă cauză.

Am uitat să spun că la 6 Septembrie s-a încercat a se da asalt la a doua redută unde sînt acum turcii, lângă cea mare a noastră; a înaintat un batalion de Dorobanți din al 15-1[ea] și pentru că n-a mai voit nici un soldat să iasă din șanțuri spre a alerga ca să susție pe cei din al 15[-lea] (cauza e (sic) ruși[i] că i-a demoralizat) și pe cînd turcii fugise[ră] de mai goli-se[ră] reduta și ai noștri din al 7-1[ea] de linie și 1-u[1] de linie nu înainta[u], (că dorobanții din al 7-1[ea] se afla[u] în reduta noastră în pază) căci se disputau Colonelii Cantili cu Cruțescu care să se ducă, Turcii au văzut că nu mai vin alții, s-a[u] reîntors și a început un măcel teribil cu topoarele, astfel că a[u] băgat frica în cei ce au văzut și nu mai cred a mai intra în [tr]-alt atac.

Am un cort ticălos, plouă grozav afar[ă], chiar pe mine mă stropește câte o picătură, sînt orele 1 noaptea, scrisi în fugă că dimineața pleacă un prieten în București și l-am rugat a-i da cîteva scrisori să le pue în cutie acolo.

Am scris și acas[ă] în mai multe rînduri, de Alexandru am auzit că e la Turnu Măgurele sau Nicopol[e], mi-a scris Tata mai de mult că a numit pe Elvira și m-am bucurat foarte.

Cînd voi mai avea ocaziuni, vă mai scriu, acum te rog ca atunci cînd cumperi jurnale, trimite-m[i] și mie, că pe aici par-că sîntem peste pămînt, nu știm nimic, înare bucurie mi-ai face cînd ași primi din toate cum trimiteai și Tatei; am auzit că Corp[urile] Leg[uiitoare] s-a[u] convocat singure, pentru care și Vodă a plecat la București eri sau alaltăeri. Aici e poștă, se trimite din fiecare corp de se aduce orice expediție. Nu uita: reg. 7 Dorob[anți], la armata de la Plevna. Cu astă ocazie, sărut mîinile Coccoanelor precum și pe Marioara. Iar D[omnu]lui Mihalache Borănescu multe complimente și cînd voi avea vreme fi scriu și D[umnea]lui o scrisoare.

Al Dv. nepot,
N. Stoenescu

Verbița
1877 Septembrie 29

Nene Nichita !

Aseară primi cu multă bucurie scrisoarea și jurnalele ce mi-ai trimis, de care [1]ți mulțumesc, căci de cînd am trecut Dunărea nu știu să fi simțit o mai mare bucurie decît aseară, cînd ducîndu-mă pe la Poștă am găsit mai multe scrisori pentru mine, atît d[e] acas[ă] cît și de la prietenii din prin București dar văzînd și litera D-tale [1]mi venea să sar în sus de bucurie.

Cetînd scrisoarea am ris și eu de istoria cu Tata și Dl. Borănescu care l-a necăjit pentru că s-a dus de a sărutat mîna bătrînii, parcă îi vād pe amîndoi jos cum se ceartă. Vād că întrebî de Theodorescu, nu poate fi el acela căci astă vară pe cînd mă aflam în Poiana, el era în regimentu[1] al 2-lea de Dorobanți și se afla și el în Poiana ; am stat împreună mai mult timp, acum acest regiment se aude că vine din țară spre a întări mai bine armata de aici, fiind rămas la Corpul de observații pînă acum.

În mai multe rînduri am voit a scrie Tati[i] despre Alexandru tot ce zici și D-ta, adică : că de era ofițer, ar fi fost la vreun regiment care ar fi luat parte în luptă și cine știe ce se întîmpla ... dar așa cum este n'are habar !

Pe aici e tot rău adică ploii și ninsorii, un noroi de-ți vine să iei cîmpii, o ceață idem, în sfîrșit nu știu cum să-ți descriu starea de mizerie în care ne aflăm (am avut cîteva cazuri de congealații).

La plecarea mea din București n-am prevăzut că o să stăm și iarna concentrați și nu mi-am luat decît o pereche de cizme ce aveam bune, niște ploii tot ca acum ce a[u] fost pe la 30 august cîteva zile, m-a[u] speriat și de vreo 10 zile găsînd niște cizme mari la un ofițer, de piele de Blanc neagră, i-am dat 50 franci și le-am luat, cu care nu cred să-mi pese de iarnă ; un lucru nu am și nu pot găsi pe aici, care, de ași ști că nu te superi, te-ași ruga din suflet a mă face ca să am, acest lucru indispensabil este (sic) 4 perechi de ciorapi de lînă groși, care trimițîndu-mii, nu-ți poți face idee ce bine mi-ar prinde și ași scăpa poate de vreo congealațiune a degetelor picioarelor. De vei voi a-mi trimite ce te rog mai sus, apoi nu uita de a-mi pune cîteva plicuri și hîrtie tot în acel pachet, să am pe ce să vă scriu, căci la plecarea mea de acolo, am luat numai cîte 100 de fiecare ; și acum abia găsesc cîte un petec de hîrtie. D[e]acum încolo cred că are să fie ceva operații militare (că pînă acum am stat pe loc de la 6 sept[embrie]) fiindcă vin mereu ruși ; s-a[u] construit la noi (armata română) două redute mari în fața frontului unde ne găsim, spre „sud-est” un șanț mare de comunicație împreună cele 2 redute ce sînt departe una de alta ca de 2 kilometri maximum (pentru vreun caz de retragere).

Alt ceva mai bun și încurajator pentru noi este că de cîteva zile a[u] fugit niște turci (vreo 4) și a[u] venit la avant-posturile noastre, predîndu-se și spunînd că n-au ce mîncă ; aceștia erau nizami, armata regulată, am mai auzit înainte de aceasta că alții ar fi fugit la ruși în număr mai mare, afară de aceștia mai în toate zilele vin bulgari din partea turcilor spunînd că mor de foame și cerînd de mîncare și că ar fi comitete slave care li îndestulează în urma noastră spre Dunăre și care primesc pe acești fugari.

De cîteva zile s-a rupt podul de peste Dunăre (am auzit că s-a dres) și eram expuși a nu mai avea ce mîncă, în loc de pline mîncăm și acum pesmeți soldățești, buni sînt și n-am suferit pînă acum de foame, am avut trimis[ă] d[e] acas[ă] niște brînză și mai multe lucruri de mîncare precum plăcinte, saraliie etc. care mi-a[u] făcut mare surpriză.

Despre întoarcerea noastră în patrie am desperat căci nu se mai aude nici cel mai mic zgomot în astă privință, din contra pînă nu s-o lua Plevna nu pupă nimeni înapoi, ce o fi [v]om mai vedea, știm numai că în tot momentul bubue tunurile, mai ales noaptea se aud salve și focuri de rînduri nelcetat cînd la redevtele luate, cînd pe la avant-posturi, poate că turcii în disperare să nu [în]cerce vreo ieșire din Plevna și să se bată pînă la moarte, în acest caz bine ar fi să nu le vie în gînd a eși pe la noi cu toate că ei toată frica o au de noi, rușii iar era[u] desperați pînă n-am venit noi și apoi văzînd ce bine se bat ai noștri, toți ziceau „Rumensky bravo harașo”, astfel că i-a[m] pus în ambiție.

Reduta a 2-a nu s-a luat, numai a înaintat Divizia III-a prin paralele pînă aproape de ea ; am văzut și în jurnale lucruri de aceasta, în „Românul” spune mai exact.

Până acum mă aflu sănătos și doresc din suflet a ne mai întâlni, acum văd că a avut dreptate poetul când a zis:

„Amară e viața la cel ce rătăcește

„De patrie departe, tiranii blestemînd” etc.

Termîn că nu mai am pe ce scrie, rugîndu-te a nu te supăra de [l]ți cer cite ceva, căci crede-mă n-ași cere nimic de nu mi-ar trebui. Scuză-mi [de]asemenea această scriere ce o fac pe genunchi, neavînd pe ce.

În aceste momente tunurile se întesesc, nu știu ce va fi cauza, puști nu se aud încă.

Arată călduroasele mele sărutări de mlîni cucoanelor și le doresc, asemenea și pe Mări-oara o sărut de mii de ori iar D-lui Borănescu multe complimente și n-am avut pe ce-i scrie.

Al Dv. nepot
Nae

N. B. Se zice că tunurile se dau cu scop de a-i face să fie neliniștiți și a nu putea a se întări mai bine

Te rog mai trimite-mi jurnale și de poți mai des.

[Scrisoarea împăturită, prezintă pe verso adresa:]

D. Salle (sic)

D-lui Doctor Nichita

Str. Pescăria Veche Nr. 2

la București.

Stampilă timbru de 30 bani.

Stampilă București 15[septembrie 1877]

Sigiliu în ceară neagră (rupt) cu inițialele N. S.

[Scris în cerneală violetă:]
Verbița 30 [august]

8

Verbița

1877 Octombrie 8

Mamă !

Azi primi o scrisoare din partea D-tale și a Elvirei și altă (carte poștală) de la Tata din București cu data 3 octombr[ie] în care spune că mi-a trimis un pachet d'acolo cu cele cerute și că Nenea Nichita mi-a mai trimis un pachet cu un cojoc, precum și lui Alexandru altul, pînă acum n-am primit nici unul, dar chiar azi mă duc să caut pe la poștă.

Am văzut ce-mi scri și consimt să dai o *liră* în acel loc; iar mătușii Marghioalei restul pînă la 40 franci, adică 17 franci și 30 bani; aceste parale să le dai din ruble, iar aurul să-l păstrezi cît vei putea de bine, de poți roagă pe Nenea Ghiță sau Nenea Nicolae ca restul rublelor să mi-l facă Napoleoni și fă-le un fișic în napoleoni curați (să prefacă tot și galbenii) care astfel să mi le păstrezi și din care te rog ca să nu se mai strice, fiindcă voiesc a mai trimite și scrie-mi ce ai făcut.

Eri dimineață s-a dat ordin în Brigada noastră a înainta pe linia avant-posturilor în recunoaștere, dar de alaltăieri dimineața s-a angajat o bombardare foarte vie pe toată linia cu artileria și tot în acea zi s-a trimis un batalion de la regimentul nostru care într-o noapte a ridicat o lunetă, un fel de fort cu trei laturi și 2 unghiuri cu șanț înaintea, înapoia avant-posturilor ca vreun kilometru, aceasta pentru vreun caz de retragere. Sosim și cu restul regimentului încă un batalion acolo unde ne oprim ascultînd bubuitul tunurilor (eri 7 octombr[ie]) pe la trei ore ziua, canonada a devenit spăimîntătoare căci nu auzeai decît în flece secundă bubuituri ce te îngrozea și acestea numai de tun, ascultam tot regimentul fără a ști ce este cauza; pe la 5 ore primim ordin a înainta un batalion spre a proteja o baterie de calibru[1] 9 din regimentul [al] 2-le[a]; pe cînd ne duceam, întîlnim în cale 2 călărași și 3 turci soldați prizonieri răniți și 2 bulgari mari și 3 copii, bulgarii păzeau vitele turcilor, după ce i-am întrebat, un călăraș ne-a spus că vîzînd mai multe vite turcești s-a dus înainte de santinelele noastre a le lua, cînd acolo i-a[u] ieșit din porumb 4 turci soldați înainte vrînd a-l omorî; el s-a luptat cu toți, a omorît pe unul și era să fie prăpădit (căci sârise[ră])

și bulgarii asupra lui) dacă nu soseau vreo câțiva soldați din regimentul I de linie cu ajutorul cărora a rănit pe turci, i-a prins pe ei, pe bulgari, precum și 25 vite mari și un cal; ajungând noi unde fusese bateria și unde trebuia a isprăvi un fort ce îl începuse reg. 6 de linie, înainte de toți m-am dus eu și m-am urcat pe fort, inserase bine. Am văzut în partea stângă în vale spre reduta luată la 30 august, licărind focurile ce ieșeau din puști și tunuri. Era un tablou admirabil pe care nu-l voi uita în viață; sosește și batalionul, după un ceas începe lucrarea iar focurile răbindu-se din ce în ce, m-am retras lângă un foc unde am voit a mă culca, cu toată flanela și mantaua groasă ce aveam, cu toată plapoma ce am pus-o îndoită peste mine, totuși din cauza frigului n-am putut adormi până azi deloc; la ziuă vine ordin și ne retragem împreună cu bateria la tabără, când aici auzim cu mare părere de rău că s-a dat asalt la a 2-a redută cu toată Divizia IV-a compusă din 13 batalioane (Iași) și care n-a putut reuși nici acum; se zice că am avut o mulțime de morți și răniți (peste 1 000), astfel că (sic) chiar când ne întoarcem în tabără pornea[u] reg[imentele] 4,6 și 3, de linie 8 și bat[alionul] 2 din [reg.] 6 de Dorobanți pentru a schimba Divizia IV-a care o retrace a o reorganiza fiind foarte mult zdruncinată.

Frigul se înteste din ce în ce, mai ales noaptea, auzeam soldații zicând că decît să sosească noaptea mai bine să moară și sârmăni au dreptate că decît mantaua tocită și la unii ruptă, nu mai au decît cămașa, nici mîncare ca lumea, nici îmbrăcăminte bună nu au, și apoi să dea și asalturi, nu se poate mai rău ca acum.

Altfel sînt sănătos și vă doresc. Vă rog scrieți-mi mai des, că atîta bucurie mai am. Complimente pe la rude și cunoscuți.

Al Dvs.,
Nae

9

1877 Octombrie 14,
seara 10 ore

Mamă !

Sînt patru zile de cînd am primit două pachete, unul cu un cojoc de la Nenea Nichita și altul din partea Tatii de la București, cu 1/2 oca cafea pisată, 1 ceașcă cu farfurioară, un ibricel și doi cozonaci, precum și cu o scrisoare înăuntru.

Atît de pachetul cu cojocu[1] cît și de celălalt mi-a părut foarte bine, dar eu am scris într-un fel și D-ta sau Tata a[ți] înțeles altfel: cafea ceream de casă curată, fără alte amestecături, precum și cozonaci[i] de s-o putea, iar de casă am zis; iar de nu, n-am insistat a mi se trimite, apoi linguriță nu mi-a trimis, cu toate astea nu e nimic, e destul și atît; ași fi scris îndată dar ne-am mutat cu vreo 4 kilometri (sic) înainte de Verbița, pe un deal, pentru că s-a reușit la 12 corent a se închide definitiv Plevna și credem că în curînd va capitula și de va voi D-zeu, ne întoarcem sănătoși pe acas[ă]. Pe la 8 corent v-am scris de atacul de la 7 ce n-a reușit la a 2-a redută și însemnasem pe plic numărul[1] răniților care l-au aflat cînd eram la Poștă (căci poșta se află lângă Cuartirul general al armatei române) și acest număr este de 18 ofițeri răniți ușor, numai doi[sînt] mai greu, un elev din Școala militară ușor și 614 soldați. — Despre morți nu știu pozitiv, se zice că ar fi mai mulți de 160 între care și vreo 2—3 ofițeri dispăruți. La 12 cor. cînd s-a împresurat Plevna, s-a simulat un atac din partea românilor ca să atragă privirile și grijile Turcilor, pe cînd cavaleria rusă cu o parte română a blocat despre Sofia cu care mai era în comunicație Plevna, pe Turci; se zice pozitiv că rușii a[u] prins 6 000 prizonieri, 2 pași[pașale] și mai multe provizii; noi din parte-ne am mai restrîns linia avant-posturilor cu vreun kilometru spre Plevna, dar am avut cîtiva morți (nu regimentele brigădei noastre, ci celelalte 2 brigade (sic) care a[u] simulat atacul și care a[u] schimbat Divizia 4-a, la acest atac s-a pierdut bietul Colonel Budișteanu lovit de un obuz (sfărîmătură) în partea dreaptă a pieptului, rupîndu-i vreo 2 coaste; unii zic că n-a murit încă, de alții nu mai știu bine, tocmai căci cum spusei sîntem mutați de pe lângă Cuartirul general și nu prea auzim așa lesne. Zilele acestea a[u] fost continuu bombardări serioase și chiar acum, în aste momente troznesc tunurile de lîi ia auzu[1], precum și șalve continue de puști, am asistat de la reduta Craiova (care am lucrat-o noi în noaptea de 7 spre 8 cor. unde fusesem noaptea și despre care v-am scris în cealaltă scrisoare) unde

era o baterie de calibru[1] 9 ce trăgea în forturile turcești, numită Bucov, care forturi sînt aproape și protejă reduta Nr. 2 sau Plevnița. Am văzut toate mișcările armatei noastre, eram cu un batalion din reg[imentul] nostru și seara am intrat în avantposturi, am făcut o mică recunoaștere înainte de santinele cu ofițeri și cîțiva oameni și a doua zi sau eri de dimineață ne-am dus mai departe cu un ofițer locot[onent] și 12 oameni, am văzut la vreo 1 000 metri pe o vale, Turcii venind la porumb; eu am tras într-unul ce era mai înainte, la primul foc a stat pe loc iar la al doilea a luat-o la fugă, a[u] tras și ceilalți soldați în Turci și a[u] fugit cu toții la mal; că nu i-am împușcat a fost că nu știam bine distanța, am ridicat înălțătorul armei la 1 000 metri dar de vreme ce n-a fost lovit, sigur n-a fost acea distanță căci eu dau binișor cu arma și afar[ă] de asta am dat în genunchi; am rîs numai de fuga care a[u] luat-o în urma focurilor noastre, nu vă îngrijiiți de acestea că eu știu a mă feri mai bine ca toți. De Alexandru nu mai știu nimic, nici n-am avut pe cine întreba de el. Am mai văzut pe Tache Solomonescu mai deunăzi cînd m-am dus la poștă, dar n-am putut vorbi cu el căci mă grăbeau căci regimentul pornea încoace; e mi se pare în regimentul al 8[-lea] de Dorobanți, aceasta am făcut-o că dimineața pleacă la Turnu Măgurele un ofițer. Scrieți-mi și Dv. pe adresa știută.

Al Dv.
Nae.

[Scrisoarea împăturită, prezintă pe verso adresa]:

Domniei Salle (sic)
Doamnei Fotinia I. Stoenscu
la Cîmpulung

[Stampilă poștală]: Turnu Măgurele 30 oct. [18]77

[Idem]: București 1 nov. [18]77

[Idem]: Cîmpulung 2 nov. [18]77

[Scrisoarea este sigilată cu o pecetie în ceară neagră cu inițialele N. S. ale expeditorului].

10

1877 Noembrie 2
împrejurul Plevnei

Tată și Mamă !

Mă aflu sănătos și vă doresc. V-am mai scris că ne-am mutat mai înainte de la Verbița, ne-am făcut bordeiul toți pentru cazul cînd am ierna aici, dar cu toate acestea auzim că o să se predea Plevna cît de curînd și poate să ne întoarcem. Zilele din urmă a[u] avut loc lupte în partea Turcilor cu Rușii care a[u] luat două poziții pe Muntele Verde, aproape de Plevna, a[u] fost niște canonade teribile, în noaptea de 31 spre 1 Noembrie Turcii profitînd, credea[u], de ceața ce era așa așa (sic) de deasă încît nu puteai vedea la 2 pași, a[u] cercat a relua de la ruși acele poziții. Dar să las că a[u] fost respinș[i] cu foarte mari pierderi, apoi în goană, rușii le-a[u] mai luat o lunetă cum zic, se crede că în curînd se va isprăvi.

În toate zilele fug Turcii și Bulgarii din Plevna de foame. Era ordin a-i respinge îndărăt, dar ei zic că mai bine să-i tăiem noi decît să moară de foame, căci puținele provizii ce mai sînt, se dau numai armatei și aceia numai 1 litră de pline amestecată cu mălai pe zi, fug asemenea garde întregi de turci.

Corpurile noastre au primit cojoace toți oamenii, au mîncare bună etc. La cîteva regiamente s-au adus și recruți pe care li instruește cu activitate.

Vremea a fost tot bună, nu mai cîteva zile de cînd este ceață și o igrasie grozavă.

Am scris lui Alexandru de cîteva zile și nu mi-a răspuns nimic, altceva despre el nu mai știu.

Scriveți-mi mai des și de ați primit scrisorile mele unde vă spuneam și de primirea pachetelor, care a[u] fost în număr de patru, cu cel de la Nenea Nichita.

Complimente pe la rude și cunoșcuți.

Al Dvs. fiu,
N. Stoenescu.

11

lingă Plevna
1877 Noembrie 11

Tată și Mamă !

Cu toate că ar fi trebuit să aștept răspunsul Dvs. încă la 2-3 scrisori ale mele, dar neavînd în aceste momente alte treburi de făcut, luai condeiul a vă mai anunța că mă aflu sănătos și vă doresc.

Cu ocazia căderii Carsului din Asia s-a sărbătorit în ziua de 7 aici, în modul următor : toate tunurile de înconjurare ale Plevnei (și cele de rezervă) s-au așezat în baterii pe loc deschis și au tras odată din fiecare poziție toate tunurile salve de mai multe ori, vreo 2 ore se auzea numai bubuituri prelungite, s-a tras și cu obuze aprinzătoare și au ars mai toate covergile de pe înălțimile Bucovului însă înainte de a începe ai noștri adică în timpul cît a trecut de cînd a[u] sosit tunurile pe locul destinat și pînă să ochească și să tragă, turcii au tras trei focuți dar n-a[u] cauzat nimic pentru că obuzele lor a[u] căzut la spatele bateriilor noastre unde nu era nimeni; în fața noastră înainte s-au așezat în rînd trei baterii (18 tunuri) care trăgeau odată toate, s-a dat de fiecare tun 7 sau 8 obuze, a zăpăcit rău pe turci, să las că[îndată] cum s-a tras primul foc n-a[u] mai zis nici pis, dar spun bulgarii și turcii ce fug din Plevna că nu mai știa[u] unde să se bage, a[u] făcut găuri în pămînt unde mai scapă citeodată, a[u] murit foarte mulți din ei, dar nu numai turci ci și creștini.

Alaltăeri s-a luat Rahova de armata comandată de Slănceanu compusă din 5 batalioane Dorobanți, 3 baterii și un regiment de Călărași (4 escadroane), batalionu[1] de Mușcel a fost în cap, a suferit mari pierderi, a murit bietul Maior Giurescu, cîțiva ofițeri și mai mulți soldați, a mai murit încă un Maior Ene de la Batalionul de București; fiind că este departe de noi Rahova n-am putut afla numărul morților și răniților și detaliurile acestei lupte; se zice că au făcut cîțiva prizonieri, iar cei care a[u] scăpat vii din turci, a[u] luat fuga spre Lompanlanca și s-a trimis armată în goana lor, s-a[u] mai luat 3 tunuri mari de calibru[1] 12 și multe arme și muniții; aștept și eu să aflu detaliurile și voi mai scrie.

Am scris lui Alexandru să se silească a depune alt examen căci trebuie să semai facă înaintări fiind mulți ofițeri morți în resbelul acesta, multe regimente a[u] rămas cu cîțiva ofițeri și e mare lipsă, vom vedea.

Eu m-am aranjat bineșor de iarnă mi-am făcut o pereche [de] pantaloni, groși și un mondir se află în lucru tot gros, le-am croit eu după cele rupte; pantalonii îmi vin foarte bine, am un soldat croitor care le coase, să vedem mondiru[1] cum va ieși, cred că bine, l-am croit astfel să încapă peste cococel, cizme am foarte bune 2 perechi și a 3[-a] sînt puțin cam vechi, dar tot bune, numai ciorapi de lînă am cam puțini, cînd puteți pregătiți-mi cîteva perechi și să-mi scrieți cînd sînt gata.

Între bulgarii aduși azi de dimineață fugiți din Plevna e și un băiețel ca de 12 ani, frumușel și foarte deștept, îl cheamă Vasile, l-am luat eu ca fecior să-l învăț a mă servi și poate ajungînd în București sănătos să-l învăț și carte; știe turcește, dar românește nu, cred că o să învețe căci e prea deștept, nu mai știe nimic de familia lui. Cred că-mi fac și o po-mană cu el.

Nu înțeleg de ce nu-mi scrieți mai des, vreme știu că aveți de ajuns, sînt o mulțime de sărbători și alte zile în care ați putea să-mi scrieți.

Complimente pe la toți

Al Dvs. fiu,
Nae

LA CORRESPONDANCE INÉDITE DU MÉDECIN MILITAIRE
NICOLAE STOENESCU PENDANT LA GUERRE
D'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE

— RÉSUMÉ —

L'archive de la famille Stoenescu a conservé un nombre de 38 lettres autographes inédites, écrites par le médecin militaire Nicolae Stoenescu du 15 avril 1877 jusqu'au 15 mars 1878 et adressées à ses proches, dans lesquelles ledit médecin fournit bien de détails intéressants concernant autant les opérations militaires et certains aspects politiques, que l'activité du personnel médical et sanitaire pendant la guerre d'Indépendance de la Roumanie de 1877—1878.

GÎNDIREA ȘI ACTIVITATEA SOCIAL-POLITICĂ A LUI DINICU GOLESCU (200 de ani de la naștere)

DE

APOSTOL STAN

În mișcarea de emancipare socială și națională de la începutul secolului trecut, Dinicu Golescu ocupă un loc de o importanță deosebită *. Prin gândirea și activitatea politică, el este considerat în chip îndreptățit „primul român modern”¹, o personalitate cu puternică influență în epocă și cu rol remarcabil în însăși devenirea noastră istorică.

Este fiul marelui ban Radu Golescu, unul dintre cei mai însemnați boieri ai Țării Românești, de la finele secolului al XVIII-lea. Fiii acestuia : Nicolae, Iordache și Constantin (sau Dinicu) dobîndesc rosturi deosebite în viața politică și culturală a țării în prima jumătate a secolului trecut. Nicolae Golescu, ajuns mare vornic, este în timpul evenimentelor revoluționare de la 1821 printre boierii autohtoni care acționează hotărît pentru abolirea regimului fanariot, restaurarea administrației naționale și consolidarea autonomiei statale. Nu este deci întîmplător faptul că, în 1822, face parte din grupul celor șapte boieri munteni care, la solicitarea sultanului, se afla la Constantinopol spre a pune la punct modalitatea de restaurare a administrației naționale. Celălalt frate, Iordache Golescu, după studii stăruitoare și sistematice făcute la școlile din țară, precum și în casa părintească cu dascăli străini, se va ilustra atît prin activitate în domeniul creației lingvistice și literare, cît și în domeniul politic, ajungînd pînă la rangul de mare vornic. Este printre boierii reformatori care impulsionați de evenimentele de la 1821, de consolidarea autonomiei Principatelor române, dar mai ales de necesitățile stringente ale dezvoltării social-economice, acționează pentru reformarea instituțional-politică a Țării Românești, concretizată în structurile introduse prin Regulamentele organice².

Născut la 7/19 februarie 1777³, Dinicu Golescu se formează în împrejurările agoniei regimului fanariot, cînd domnit orii de pe tronurile voievo-

* Vlad Georgescu, *Idete politice și luminismul în Principatele române 1750—1831*, București, Edit. Academiei, 1972, passim.

¹ Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, II, Paris, 1914, p. 218.

² Pentru toate amănuntele referitoare la activitatea politică și culturală a lui Nicolae și Iordache Golescu vezi N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu*, Vălenii de Munte, 1910, p. 9—44.

³ Nerva Hodoș, *Introducere la lucrarea lui Constantin (Dinicu) Golescu, Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, București, 1910, p. XXXVII.

dale de la București și Iași deveniseră simple instrumente nu numai în mina sultanului, ci și în mina pașalelor din serhaturile lunărene. Mai întâi, în casa părintească, el dobîndea primele noțiuni de știință de carte, precum și inițierea în tainele unor limbi străine, printre care greaca, latina, italiana și franceza ⁴. Pe la 1800 se afla încă pe băncile gimnaziului de la Domnița Bălașa din București ⁵, desăvîrșindu-și astfel pregătirea intelectuală.

Intrat încă de tînăr în activitatea publică, Dinicu Golescu trăia un eveniment de mare însemnătate pentru dezvoltarea poporului român, anume renașterea școlii naționale. Regimul fanariot afectase caracterul național nu numai al instituțiilor politice, ci și al celor culturale. Activitatea pentru întemeierea de instituții școlare și culturale românești constituia, în ultimă instanță, o formă de negare și de subminare a regimului fanariot. Este tocmai ceea ce explică avîntul într-un asemenea domeniu a unor reprezentanți ai boierimii autohtone și liberale, preocupată la început de renașterea noastră națională în sferile culturii și învățămîntului public.

Ca membru al unei familii boierești preocupată de emanciparea poporului român, Dinicu Golescu este martorul unor eforturi deosebite întreprinse în această direcție de fratele său mai mare, Iordache. Acesta făcea parte dintr-o comisie însărcinată cu elaborarea unui regulament de înființare a unei școli naționale, încheiat în decembrie 1817 ⁶. Pe temeiul acestui proiect se deschidea școala națională de la București de sub conducerea lui Gheorghe Lazăr⁷, românul transilvănean apreciat aici atît pentru cunoștințele de specialitate cît și pentru ardentul lui patriotism.

Deși în acest răstimp nu este direct implicat în procesul făuririi instituțiilor românești de învățămînt public, trăind în apropierea fratelui este neîndoielnic că Dinicu Golescu și-a adus și el contribuția într-un anumit fel la răspîndirea și aplicarea acestei idei generoase. Deducem aceasta din faptul că însuși marele ban Radu Golescu era episcopul unei școli similare din Slatina, trecută din 1820 — după decesul acestuia — sub conducerea fiilor lui, deci și a lui Dinicu Golescu ⁸.

Angrenat în afacerile publice, Dinicu Golescu ajungea vel logofăt și membru al Divanului Țării Românești. La 3 noiembrie 1820 semna alături de ceilalți componenți ai Divanului o anafora către domn prin care era anunțată desemnarea arhimandritului Ilarion ca episcop de Argeș ⁹. Pătruns în Divanul țării și aflat în preajma tronului, se pare că împreună cu fratele său Iordache, Dinicu Golescu era unul dintre boierii cei mai influenți. Într-un pamflet politic — scris probabil de un grec — cei doi frați erau blamați și considerați „infami” ¹⁰, desigur pentru activitatea desfășurată în direcția sprijinirii renașterii instituțiilor naționale, dar și pentru participarea lor la luarea unor decizii domnești care nemulțumeau unele grupuri boierești.

⁴ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 11.

⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, București, Edit. didactică și pedagogică, 1969, p. 39.

⁶ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 16—17.

⁸ *Ibidem* p. 18.

⁹ *Răscoala din 1821*. Documente interne, vol. I, București, Edit. Academiei, 1959, p. 185—186.

¹⁰ *Ibidem*, p. 187.

Evenimentele revoluționare de la 1821 provoacă în rîndul unei părți a boierimii din Principatele române ocazia unei acțiuni directe pentru emancipare politică¹¹. Aflat în plină maturitate intelectuală și politică, cu o poziție ascendentă printre boierimea autohtonă care se pronunța împotriva regimului fanariot, Dinicu Golescu era implicat într-un anumit fel în revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Într-o însemnare privind împrejurările în care erau pregătite evenimentele de la 1821, numele lui era menționat alături de Toma Brătianu, Ilarion de Argeș și Dionisie Lupu, considerați „propaganți în Țara Românească”¹² a unei acțiuni menită a realiza schimbări politice. Alături, totodată, de banul Grigore Brâncoveanu¹³ el acționa în rîndul partidei boierești plasate pe poziții naționale în vederea lichidării regimului fanariot și îmbunătățirea statutului politic internațional al celor două Principate române.

Este de presupus că, întocmai ca cei mai de bază boieri ai țării, Dinicu Golescu aflase unele secrete despre mișcarea insurecțională proiectată a fi declanșată de „Eterie”, apreciind împrejurările favorabile pentru concretizarea unor planuri românești de emancipare. Considerînd, probabil, ca cei mai mulți dintre boierii inițiați în secretele „Eteriei”, că acțiunea întreprinsă de aceasta avea sprijinul Rusiei și deci sorți mai mari de izbîndă, el este de la început printre inspiratorii revoluției declanșate de Tudor Vladimirescu în Oltenia. Izbucnind însă aceasta, aceiași boieri continuă s-o sprijine tacit, deși o blamau oficial, spre a nu se compromite față de Poarta otomană și Rusia țaristă. Elocventă este o adresă a Divanului Țării Românești, printre semnatarii căreia se află și numele lui Dinicu Golescu, către consulul rus A. Pini, din 4 februarie 1821¹⁴. Documentul acesta se voia a fi o declarație de desolidarizare a fruntașilor boierimii cu revoluția izbucnită în Oltenia. Adresa menționată sublinia că țara nu dispunea de o forță capabilă spre a fi opusă conducătorului revoluției, fapt care ar fi necesitat recurgerea la concursul militar al pașalelor turcești de la Dunăre. Făcînd un asemenea demers politic, membrii Divanului — alături de care se afla și Dinicu Golescu — voiau, în fond, să afle atitudinea oficială a Rusiei față de mișcarea eteristă în general și, mai ales, față de revoluția declanșată de Tudor Vladimirescu.

Dar extensiunea revoluției la scara întregii Țări Românești obligă pe boierii care tacit susțineau acțiunea din Oltenia să se pronunțe deschis în favoarea acesteia. I. P. Liprandi arată în memoriul său asupra evenimentelor de la 1821 că, în apropiere de București, în satul Ciorogîrla-Domnești, Tudor Vladimirescu a fost întîmpinat de Dinicu Golescu, în calitate de reprezentant al boierimii¹⁵. Acesta — mai semnalează I. P. Liprandi — după ce solicită ocuparea imediată a Bucureștilor — înmînează conducătorului revoluției „o hirtie semnată de 77 boieri”¹⁶, dintre care mulți părăsiseră țara și se refugiaseră la Brașov.

¹¹ Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, Edit. științifică, 1971, p. 191.

¹² *Răscoala din 1821*, vol. III, 1960, p. 354.

¹³ I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 26.

¹⁴ *Răscoala din 1821*, vol. I, p. 237—238.

¹⁵ *Răscoala din 1821*, vol. V, 1962, p. 277.

¹⁶ *Ibidem*.

Actul acesta prin care boierii „împuterniceau” din nou pe Tudor Vladimirescu să acționeze și în numele lor era emis la 23 martie 1821¹⁷ și era, în fond, un fel de jurământ de credință al membrilor Divanului Țării Românești, inclusiv al lui Dinicu Golescu, față de conducătorul revoluției. Se menționa astfel că „pornirea” lui Tudor Vladimirescu „nu este rea” și vătămătoare „nici în parte fieșcăruia, nici patriei, ci folositoare și izbăvitoare și norodului spre ușurință”¹⁸. De aceea — confirma Dinicu Golescu fusesse primit în chip îndreptățit de locuitori ca,, un de binele țării voitor și de trebuința obștiei norodului”. Totodată, înainte de a se instala în capitală, prin același document Tudor Vladimirescu dobânda asigurarea oficială că boierii nu vor „cugeta împotriva vieței și cinstei” lui, ci, mai mult, îi vor da tot concursul în vederea triumfului acțiunii declanșate. În caz că se vor abate de la acest legământ, trebuiau să fie considerați „vrășmași patriei noastre și binelui obștesc”¹⁹.

I. P. Liprandi crede în chip îndreptățit că o asemenea atitudine a boierilor fusese impusă de succesele dobândite de Tudor Vladimirescu în declanșarea și consolidarea revoluției²⁰. Văzînd că Rusia nu intervenea în nici un fel — interpretînd tăcerea ei drept aprobare — și considerînd, totodată, că nici Poarta otomană nu va putea lua o decizie unilaterală de suprimare a revoluției, cei mai mulți boieri ai Țării Românești au fost înclinați să creadă într-un succes al acțiunii condusă de Tudor Vladimirescu. Confirmau, de aceea, prin actul menționat concursul dat la început conducătorului revoluției de cîțiva dintre ei, cu scopul de a nu fi lipsiți de roadele unor împrejurări politice noi, care prin succesul revoluției păreau a se contura la orizont.

Intrat în București, Tudor Vladimirescu făcea din colaborarea cu boierii — oferită de Dinicu Golescu — un instrument politic important în lupta pentru dobîndirea consacrării externe a regimului său politic. Pentru puterile suzerană și protectoare, adevărata voință a țării era exprimată de boierime, încît orice decizie politică blamată de aceasta era considerată ilegală. De aici și preocuparea conducătorului revoluției de a da o aparență legală regimului său prin constrîngerea unei părți a boierimii de a-i sancționa actele politice. Spre a nu abandona țara pentru a se disocia astfel de Tudor Vladimirescu, o parte a boierimii rămasă în capitală fusese instalată în casele lui Dinicu Golescu de la Belvedere²¹, unde se fixase sediul Divanului țării. Alegerea acestui loc pentru plasarea boierilor este o altă dovadă a rolului de mediator al lui Dinicu Golescu încercat și parțial jucat între conducătorul revoluției și membrii Divanului Țării Românești.

Complicarea evenimentelor politice, mai ales prin dezavuarea mișcării eteriste de Rusia țaristă, determină pe Dinicu Golescu, ca dealtfel pe toți fruntașii boierimii care avuseseră relații cu Tudor Vladimirescu, să-și reevalueze atitudinea și s-o pună de acord cu noile împrejurări oferite. Pentru Dinicu Golescu — întocmai ca pentru cei mai mulți dintre boierii autohtoni care luptau pentru lichidarea regimului fanariot și redo-

¹⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 395—396.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, vol. V, p. 277.

²¹ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 105—106.

bîndirea deplină a drepturilor de autonomie statală — continuarea colaborării cu conducătorul revoluției era lipsită de sens, cu atît mai mult cu cît ar fi însemnat compromiterea nu numai a lor ca oameni politici, ci a înseși scopurilor pentru care luptau. Alăturîndu-se astfel celorlalți boieri emigranți, Dinicu Golescu părăsea și el țara²². În prima parte a lunii iulie 1821 se afla în mod cert la Brașov²³.

În acest loc de refugiu, Dinicu Golescu contribuia la crearea unei „Societăți literare” alături de Nicolae Văcărescu, Grigore și Emanuel Băleanu, Constantin și Ion Cămpineanu, Emanuel Florescu, episcopul Ilarion de Argeș²⁴ etc. Asociația menționată era, neîndoelnice, un paravan în spatele căreia se ascundea o întreagă activitate politică al cărei obiectiv era emanciparea Principatelor române de regimul fanariot și consolidarea identității lor politice²⁵. Din acțiunea membrilor acestei societăți secrete au izvorît o serie de preocupări de reformare a societății românești dar mai ales de consolidare a autonomiei celor două Principate române.

Grupul acesta de boieri patrioți este angrenat într-o intensă activitate politică, care pentru unii constituia o prelungire a aceleia desfășurată în țară, în colaborare sau în paralel cu Tudor Vladimirescu. Într-un memoriu politic din Brașov din 12 iulie 1821 către țarul Rusiei, semnătura lui Dinicu Golescu întărea un document prin care erau incriminate jafurile și silnicile săvîrșite de turci cu ocazia invaziei în Moldova și Țara Românească în vederea înăbușirii mișcării eteriste și a revoluției române. Suplicanții solicitau, totodată, concursul puterii protectoare pentru lichidarea ocupației străine²⁶.

Un an mai tîrziu, la 14 august 1822, tot din Brașov, logofătul Dinicu Golescu se alătura boierilor care expediaseră Rusiei un alt memoriu²⁷. Se protesta din nou împotriva abuzurilor și jafurilor Porții în Principatele române și se afirma necesitatea ca însăși puterea suzerană să respecte autonomia acestora. Pentru acești boieri, felul cum fusese restaurată administrația națională era incompatibil cu drepturile românești de autonomie. Șeful statului — spuneau ei — ar fi trebuit, conform drepturilor țării, să fie ales după voința „poporului”, iar nu numit de guvernul de la Constantinopol, cum se procedase. Se exprima astfel un protest categoric împotriva negării de Poarta otomană a atributului și dreptului țării de a-și alege domnitorul. În același memoriu, Dinicu Golescu împreună cu ceilalți suplicanți arătau că autonomia Principatelor trebuia apărută nu numai față de sultan, ci și față de pașalele de la Dunăre, a căror influență nefastă se impunea a fi lichidată tocmai pentru intrarea Principatelor române în drepturile lor de autonomie deplină. Reglementările efectuate de Poarta otomană și dictate boierilor chemați la Constantinopol erau considerate ilegale pentru că fuseseră impuse peste voința țării. Această voință era — după aceiași boieri — „părerea clerului bisericesc și a întregii clase boierești”²⁸, la care trebuia asociat consimțămîntul puterii protectoare.

²² N. Bănescu, *op. cit.*, p. 24—25.

²³ *Răscoala din 1821*, vol. II, 1959, p. 227.

²⁴ I. Eliade-Rădulescu, *Echilibrul între antiteze*, ed. P. V. Haneș, vol. I, București, 1916, p. 113, 136.

²⁵ *Ibidem*, p. 136.

²⁶ *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 227—229.

²⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 130—133.

²⁸ *Ibidem*.

În lumina celor două memorii amintite mai sus, rezultă că Dinicu Golescu a acționat cu toată energia pentru restabilirea drepturilor de autonomie a Principatelor române. Se urmărea astfel fortificarea poziției internaționale a Moldovei și Țării Românești în raporturile cu Poarta otomană și, totodată, crearea unui regim politic intern care să fie emanația clerului și boierimii, cele două categorii sociale privilegiate, decise să preia frinele politice în cadrul noului regim bazat pe administrație națională.

Dar, aceeași societate secretă creată la Brașov de grupul de boieri din care făcea parte și Dinicu Golescu își propusese cu precădere întemeierea unor instituții culturale, menite a contribui la dezvoltarea limbii și culturii românești și, pe această cale, la făurirea unei conștiințe naționale active. În 1822, datorită mai ales strădaniilor lui Dinicu Golescu și ale boierilor aflați la Brașov se făurise „Societatea literară”²⁹ care-și propunea desfășurarea unei vaste activități în domeniile amintite. Acțiunea de întemeiere a unor instituții naționale cu caracter cultural nu putea însă să dea roadele sperate în primii ani de după restaurarea administrației naționale. Planul unei societăți literare cu vaste ramificații în toate domeniile culturii și învățămîntului public nu va fi realizat decât mai târziu, în împrejurări mai favorabile, printre altele și datorită faptului că făuritorii lui întîrziiau să se repatrieze de teama unor represalii turcești. Este sigur că tocmai o asemenea situație a precipitat decizia lui Dinicu Golescu de a întreprinde călătoria sa în țări ale Europei occidentale³⁰.

Martor și într-un anumit fel participant la evenimentele revoluționare de la 1821, animator mai ales al mișcării reformatoare din sinul boierimii, Dinicu Golescu se definește ca un om politic luminist. El consideră că în condițiile societății românești trebuiau întreprinse cu precădere schimbări în mentalitatea și conștiința locuitorilor, dar mai ales a păturilor privilegiate, a boierimii deci. Ideile lui de reformă socială pe calea aceasta luministă s-au cristalizat după înăbușirea revoluției din 1821 și s-au adîncit după călătoriile întreprinse între anii 1824 și 1826 în mai multe state occidentale, printre care Austria, Elveția, nordul Italiei și sudul Germaniei. Numeroasele impresii culese cu această ocazie au fost consemnate într-o lucrare specială, în care, printre altele, se regăsesc o serie de realități românești apreciate în lumina confruntării lor cu situații similare din țări ale Europei occidentale³¹.

Adnotațiunile lui de călătorie poartă amprenta unei mari depresii sufletești. Preocupat în chip deosebit de destinul patriei sale, constata cu amărăciune că românii au „rămas în urma tuturor neamurilor”³², deși în trecutul lor zbuciumat se distinseseră prin spirit înnoitor în toate sferile culturii și civilizației materiale. Într-o asemenea stare de spirit, el nu se putea bucura din plin de realizările civilizației moderne, deoarece tot timpul gîndul îi zbura spre patrie, mai ales atunci cînd vedea „adevărata fericire a altor neamuri”³³.

²⁹ I. Eliade-Rădulescu, *op. cit.*, p. 135—136.

³⁰ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 26.

³¹ Constantin Golescu, *Însemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825 și 1826*, cu o prefață, indice de lucruri și de cuvinte de Petre V. Haneș, București, 1915.

³² *Ibidem*, p. 55.

³³ C. Golescu, *op. cit.*, p. 40.

Voiajul lui Dinicu Golescu este un prilej de a observa, de a compara și de a trage învățăminte din formele superioare ale civilizației moderne, capitaliste, cu scopul de a contribui la scoaterea patriei sale din făgașele înapoierii feudale și degradării instituțiilor politice³⁴. Este convins că acest gen de contact cu lumea exterioară este una din cele mai adecvate căi de receptare a progresului, de grefare a lui pe structuri anacronice ca acelea din societatea românească. În toate epocile istorice — aprecia Dinicu Golescu — din antichitate și pînă în zorii lumii moderne, civilizațiile s-au constituit nu numai printr-un proces de devenire internă, ci și prin contact și influență din afară. Contactele dintre oameni, impresiile de călătorie îndeosebi au reprezentat pentru popoarele aflate într-un stadiu inferior de dezvoltare un excelent mijloc de accelerare a progresului prin asimilarea unor forme de civilizație superioară. Din contactele cu lumea exterioară se putea aduna „binele”, în scopul împărtășirii lui „compatrioților” și sădirii „în pămîntul nostru spre rodire înmulțită”³⁵.

Amintirile lui Dinicu Golescu cuprind reflecțiile unui boier animat de ideea deșteptării, luminării și înfrumusețării patriei sale. Pornit dintr-o provincie românească în care feudalismul, apăsarea socială și națională, mentalitatea orientală a claselor dominante, insecuritatea avutului personal și, în general, dezinteresul față de nevoile celor mulți erau principalele coordonate ale vieții sociale, Dinicu Golescu rămînea copleșit de formele civilizației moderne, capitaliste din Occident. Desigur că prin confruntare, realitățile românești i se păreau și mai criticabile. El dezvoltă deci unele resorturi ale civilizației moderne din Apus în termeni dintre cei mai elogiși. Procedînd astfel, scăpa din cîmpul observațiilor sale părțile negative ale acesteia, minusurile ei generate de contradicțiile dintre noii factori ai dezvoltării sociale. Dar limita aceasta este firească pentru un om a cărui întreagă concepție cu privire la dezvoltarea țării sale era fundamentată mai ales pe școală și cultură. Prin influența determinantă a celor doi factori spera el să impulsioneze dezvoltarea energiilor creatoare ale patriei sale, să le scoată din înapoierea și lîncezeala în care fuseseră cufundate nu numai de prelungirea orînduirii feudale, ci și de un sistem politic paralizant impus de stăpînirea otomană.

Preocupat cu precădere de cunoașterea civilizației occidentale, patriotul român era interesat nu atît de profilul structurilor instituțional-politice și modul în care acestea se dovedeau a fi un factor al progresului social, ci, mai ales, de observarea situației, a condiției materiale, morale și culturale a claselor de jos ale societății. Il interesează îndeosebi omul de rînd, țăranul și orășanul, pe care-l compară cu acela înstărit, nobilul sau burghezul. Ocupațiile agricole, artizanale și industriale rețin în mare măsură atenția călătorului român. Culturile agricole, rasele de animale, precum și randamentul muncii acelorași locuitori din țările vizitate sînt tot timpul în centrul atenției boierului patriot. Îmbrăcămintea, mentalitatea și felul de viață sînt tot atîtea puncte de reflecție pentru Dinicu Golescu. Civilizația materială, construcțiile din orașe și sate, arhitectura și amenajările de agrement ocupă în aceleași însemnări o pondere remarcabilă.

³⁴ Considerații generale privind observațiile lui Dinicu Golescu la N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, de la 1821 înainte, vol. I, București, 1907 p. 87—100.

³⁵ C. Golescu, *op. cit.*, p. 5.

Prin prisma realităților social-economice din Occident, Dinicu Golescu subliniază marea prăpastie existentă în Principatele române între bogați și săraci, respectiv între boieri și țărani. Aceștia i se par striviți de adevărate jafuri, și sublinia cu tristețe sărăcia locuitorilor³⁶. Cauza o constituia faptul că în patria sa boierii apreciau că trebuie să-și strângă agonișeala „numai din spinarea rumânului, din care pricină le sunt și spinările goale”³⁷. Ceea ce apăsa țărănimea română nu erau atât obligațiile feudale stipulate prin dispoziții domnești, cit mai ales abuzurile și ilegalitățile de tot felul ale stăpînilor de moșii. Căci deși țărănimii nu i se pretindeau decît 12 zile de clacă pe an, în comparație cu situația din Transilvania unde obligațiile în muncă, în aceeași perioadă, erau de aproape 200 de zile, starea ei materială și morală era cu mult mai nenorocită decît a fraților de peste Carpați³⁸.

Dar ceea ce constituia principala cauză a degradării țărănimii era — după Dinicu Golescu — fiscalitatea excesivă. Într-adevăr, în epoca anterioară Regulamentului organic stăpînii de moșii și arendașii „storceau de la țărani mai mult în calitate de dregători administrativi decît în calitate de conducători ai exploatărilor agricole”³⁹. Constatînd că în cele mai multe state occidentale toți locuitorii plăteau impozite „după starea ce au”, critica sistemul din Principatele române, conform căruia „cel mic și sărac să dea tot, orice are, fără de a mai rămînea și pe seama lui, ca unul ce el a muncit, și așa în veci să muncească, neconținut să dea, și lui nimic să nu-i rămîie”⁴⁰.

Caracterul spoliator al fiscalității în Principatele Române îl făcea pe Dinicu Golescu să consemneze cu mîhnire că deși locuiește „într-acei bogat și frumos pămînt”, birnicul „este într-o sărăcie și întru o ticăloșie atît de mare, încît un strein este peste putință să crează această proastă stare”⁴¹. Evocînd presiunile fiscale, precum și torturile aplicate de autorități spre a scoate de la niște săteni sărăciți numeroase sume de bani, considera cutremurătoare pentru mintea omenească metodele coercitive folosite, printre care așezarea țăranilor pe pămînt „cu ochii în soare și o birnă mare și grea pusă pe pîntecile lor, ca mușcîndu-i muștele și țîntării, nici să poată a se feri”, spinzurarea acelorași locuitori cu capul în jos sau închiderea „în coșare de vite, unde le-au dat fum”⁴². Este de remarcat că asemenea mijloace de constrîngere a țărănimii clăcașe în vederea smulgerii de obligații suplimentare se întîlnesc și mai tîrziu⁴³.

Presiunea fiscală, abuzurile autorităților și boierilor au făcut din țărănimea română o clasă socială desmoștenită. Precaritatea condițiilor

³⁶ C. Golescu, *op. cit.*, p. 102.

³⁷ *Ibidem*, p. 40.

³⁸ *Ibidem*, p. 19.

³⁹ Sergiu Columbeanu, *Date privitoare la situația țăranilor clăcași din Țara Românească în anii imediat premergători Regulamentului organic*, în „Studii”, an. XI, 1958, nr. 6, p. 166.

⁴⁰ C. Golescu, *op. cit.*, p. 39.

⁴¹ C. Golescu, *op. cit.*, p. 80.

⁴² *Ibidem*, p. 80—81.

⁴³ Apostol Stan, *Exploatarea sărăntimii muntene în timpul Regulamentului Organic (pînă la revoluția din 1848)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, București, Edit. Academiei, 1963, p. 483.

ei materiale au transformat multe aşezări ţărăneşti în dezolante aglomeraări de bordeie, în care nu exista nici biserică, nici case, nici vite de muncă, nici acareturi. Bordeiele în care trăiau o parte a locuitorilor patriei sale, i se păreau — după revelarea civilizaţiei materiale occidentale — o simplă „gaură numai în pământ”, în care — în afară de intrare — mai posedă şi o ieşire tainică cu scopul de a permite fuga, cînd se apropia cineva „spre împlinire de bani”⁴⁴. Incapabili să depăşească această stare mizeră, sătenii erau tot timpul confrunţaţi cu un aparat de stat abuziv şi spoliator. Aceste aprecieri ale lui Dinicu Golescu sînt întru totul atestate de cercetările de istorie socială⁴⁵. Se confirmă astfel constatarea din această însemnare de călătorie că, în multe cazuri, atunci cînd nu se puteau apăra, ţăranii fugeau în păduri şi munţi „întocmai ca dobitoacele sălbatice, cînd le gonesc vînătorii cu ciinii”⁴⁶. Fuga era, de altfel, o formă de rezistenţă pasivă care se manifesta de obicei în anii cînd nu se întîmplau răzvrătiri sau răscoale⁴⁷. De aceea, în chip îndreptăţit patriotul român blama faptul că ţăranii erau lăsaţi la discreţia unor autorităţi locale corupte, cerînd măsuri hotărîte pentru curmarea acestor realităţi, deoarece — credea el — nici „cel mai rău tiran stăpînitor” nu trebuia să tolereze desmoştenirea celei mai numeroase părţi a locuitorilor ţării.

Mai era condamnat — după Dinicu Golescu — faptul că lăsînd moşile pe seama arendaşilor⁴⁸ şi rezumîndu-se la simpla încasare a rentei funciare, cea mai mare parte a boierimii rupsese contactul cu masele ţărăneşti, trăind îndeosebi în capitală, alături de puterea executivă sau în umbra acesteia, uneltind şi aspirînd spre funcţii publice. Specific pentru concepţia sa luminiastă este însăşi afirmarea necesităţii ca boierimea autentică, aceea cu origine străveche şi legată de ţară, să se întoarcă „între norod”, spre a dobîndi obiceiul „de a-l iubi” şi acţiona pentru ridicarea condiţiei lui materiale şi morale⁴⁹. Cei mai mulţi boieri însă acaparaseră funcţii publice şi deveniseră instrumentul de tortură a sătenilor, practicînd nemilos violenţe şi abuzuri spre a se înavuţi.

Dezaprobind parazitismul boieresc, Dinicu Golescu recurgea la imprecăţii spre a stigmatiza pe aceia care, în loc de a prefera o activitate productivă, jefuiau poporul. „O ! ce agoniseală nedreaptă cu numire de iraturi ale boierilor. Nelegiuită şi vrednică este de blesteme”⁵⁰.

Parvenitismul şi arivismul unor slujbaşi din jurul domniei, care profitînd de funcţiile deţinute intrau în scurt timp în posesia unor întinse moşii „întocmai ca familiile ce le agonisesc în vreme de două trei sute de ani” este un alt aspect al criticii lui sociale. Prin aceasta viza îndeosebi boierimea recentă, recrutată în mare măsură din rîndul unor străini aciuiaţi pe lângă domnii fanarioţi şi împămîntenîţi. Domeniile acestora le considera smulse din „averea norodului”⁵¹. Este de subliniat discriminarea făcută de Dinicu

⁴⁴ C. Golescu, *op. cit.*, p. 81—82.

⁴⁵ Sergiu Columbeanu, *Evoluţia raporturilor agrare din Ţara Românească după răscoala lui Tudor Vladimirescu pînă la Regulamentul organic (1822—1831)*, în „Studii şi materiale de istorie modernă”, vol. 11, Bucureşti, Edit. Academiei, 1960, p. 65.

⁴⁶ C. Golescu, *op. cit.*, p. 82.

⁴⁷ Sergiu Columbeanu, *op. cit.*, p. 57—58.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 11, 13.

⁴⁹ C. Golescu, *op. cit.*, p. 126.

⁵⁰ C. Golescu, *op. cit.*, p. 85.

⁵¹ *Ibidem*, p. 39.

Golescu între boierii vechi, ai țării, capabili de a fi aduși la sentimente mai bune față de popor, și boierii parveniți, caracterizați printr-o goană avidă după avere.

Clerul, dar mai ales mănăstirile, deținătoare ale unei mari părți din proprietatea funciară sint ținta accentelor critice ale boierului patriot. Din focare de cultură și de așezăminte de binefacere — cum fuseseră odinioară — mănăstirile se transformaseră în lăcașe ale trindăviei și în instrumente de spoliere a „norodului”, întocmai ca cei mai mulți dintre boieri⁵².

Condamnabile erau, de asemenea, și mentalitățile, precum și dușmănia și rivalitățile dintre clasele sociale. O societate ca aceea românească în care interesele celei mai mari părți a poporului erau disprețuite nu putea să promoveze în raporturile dintre membrii ei decît starea de suspiciune, neîncrederea și ura, de cele mai multe ori disimulată. Aprecia că legăturile dintre oameni erau prea mult afectate de interesele lor mărunte. Politetea și respectul erau — după el — manifestări datorate nu atît capacității, virtuții și, în general, unei atitudini reverențioase care trebuia să călăuzească contactul obișnuit dintre oameni, ci interesului meschin. Căci — mai adăuga el — omul aducea de obicei „închinăciune numai aceuia de care se teme”⁵³, și chiar într-o formă umilitoare.

Dar Dinicu Golescu nu se mulțumea doar cu o simplă critică a realităților social-politice ale țării sale, devenite și mai intolerabile după contactul cu formele superioare ale civilizației moderne. El propunea și soluții de îndreptare. Credea că prin cultură și educație, precum și prin insuflarea sentimentului iubirii de patrie, prin îmbrăcarea „cu haina milostivirii, a unirii și a virtuții”, boierimea, îndeosebi aceea deținătoare de funcții ar putea deveni un element de progres, abandonînd interesele exclusiv personale în folosul acelora ale patriei. Căci după el binele patriei ar fi trebuit să devină rațiunea de a fi a oricărui român, cu atît mai mult a acelora care dispuneau de avere.

Remarcînd preocuparea cîrmuitoarelor din Occident în „a-și deștepta norodul, a-l aduce la adevărata cunoștință”, Dinicu Golescu aprecia că aceștia se bucurau în guvernarea lor de concursul păturilor populare tocmai pentru faptul că erau tratate nu ca o turmă „necuvîntătoare”, ci ca niște oameni egali, întrucît nu exista nici o deosebire „între cenușa din trupul împăratului și dintr-a săracului”⁵⁴. Șeful statului, domnitorul deci, după exemplul cîrmuitoarelor menționați care socoteau că „atunci este bogăția statornică cînd toți de obște sunt fericiți”⁵⁵, trebuia el însuși să fie inițiatorul politicii de ridicare a condiției materiale a păturilor largi populare. Căci — după el — numai „în fericirea obștii ne vom găsi fiecare în parte și pre a sa”⁵⁶. Imperativele oricărei cîrmuiri înțelepte nu puteau fi decît lichidarea mizeriei și sărăciei, deschiderea porților spre bunăstare și cinste pentru toți fiii patriei.

Din perspectiva concepției sale luminate, Dinicu Golescu nu putea înțelege că o schimbare de felul aceleia preconizate nu putea fi provocată decît de înlăturarea cadrului și structurilor social-politice feudale. Părerea

⁵² *Ibidem*, p. 55—56.

⁵³ C. Golescu, *op. cit.*, p. 162—163.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 142.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 147.

conform căreia boierimea ar putea deveni, prin inocularea patriotismului, principalul factor al progresului social decurgea nu numai din originea autorului ei, ci și din condițiile particulare ale epocii. Lipsa unei burghezii naționale puternice nu-i permitea să întrevadă, în afara boierimii, un alt factor propulsor al progresului.

Dar care erau căile de promovare efectivă a formelor civilizației moderne atât de mult preamărite? Pe primul plan situa dezvoltarea limbii naționale și învățarea scrisului și cititului de către toți fiii patriei. Prin intermediul școlii naționale, care fusese abandonată de autorități „spre a nu să lumina neamul”⁵⁷, spera să reverse asupra societății românești luminile culturii și învățăturilor din diferite domenii, în folosul „podoabei și bunelor orînduiei”. Asociații constituite din boieri cunoscători de limbi străine ar fi avut menirea să traducă lucrări străine „folositoare, în limba națională”, să tipărească lexicoane și alte opere de utilitate practică⁵⁸. Difuzate în societate, în mijlocul unei populații instruite, acestea ar fi constituit mijloace de accelerare considerabilă a progresului.

Instrucția publică era în concepția lui Dinicu Golescu un factor de stimulare a dezvoltării producției materiale, îndeosebi a agriculturii și comerțului⁵⁹. Este surprinzător pentru un boier ca Dinicu Golescu care se preocupa mai ales de schimbarea mentalităților colective atenția acordată industriei naționale. Constatînd mulțimea de meșteșuguri, manufacturi și industrii în Occident, afirma necesitatea deschiderii unor asemenea stabilimente și în Principatele române, deoarece erau un rezervor de absorbție a prisosului de forță de muncă și de valorificare superioară a resurselor naționale. Căci — spunea el — o țară care-și vinde „tot materialul nefabricarisit” este în mare pagubă, fiind obligată apoi să cumpere produsele manufacturate „cu preț de 30 ori mai mult”⁶⁰. Tot după el, achiziționarea de produse fabricate din alte țări presupunea export masiv de monedă, aurul pe care țările occidentale îl depozitau pentru rolul lui de măsură a valorii.

Dinicu Golescu proiectează nu numai direcțiile de orientare a progresului, ci și pîrghiile de susținere a lui. Statul, dar mai ales asociațiile de binefacere ce urmau a se întemeia, mănăstirile și averile publice trebuiau puse în slujba școlii și culturii naționale, folosite pentru fundamentarea unor instituții de promovare a comerțului. Se pronunța pentru instituții de credit capabile să asigure împrumuturi accesibile tuturor claselor sociale, cu dobînz moderate. Totodată, crearea prin grija statului și a asociațiilor particulare a unor spitale și, în general, a unei rețele sanitare, ale cărei ramificații urmau să ajungă pînă în sate, era o altă cale — în viziunea lui Dinicu Golescu — de ridicare a condiției materiale și morale a poporului său.

Autorul memoriilor menționate credea chiar că va reuși să provoace o mișcare în idei, în mentalități și în conștiința celei mai mari părți a boierimii, mai ales în noile condiții după restaurarea domniilor pămîntene. Era realmente convins, în ciuda suferințelor morale de care fusese cuprins la relevarea înapoierii social-politice a patriei sale, că va veni vremea cînd

⁵⁷ *Ibidem*, p. 55.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 89–90.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 92.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 210–211.

aceasta „nu zic în puțini ani să să sămuiască întocmai cu orașele ce am văzut, ci măcar pasul cel dintii să să facă”, anume „unirea spre folosul obștii”⁶¹.

Dinicu Goleșcu încerca chiar sentimente de autentică mândrie națională în contact cu acei „neaoși români” de sub stăpînirea habsburgică, pe care-i găsea — comparîndu-i cu compatrioții săi sărăciți — „în cea mai bună stare”⁶². Deși conștient de faptul că românii de pe ambii versanți ai Carpaților aparțineau aceleiași comunități etnice formînd deci o singură națiune, nu trăgea însă concluzia politică logică, anume necesitatea de a se crea pe o asemenea bază etnică un stat român modern. Se poate presupune că această idee l-a străfulgerat pe boierul patriot atunci cînd se gîndea la „Dacia mare”⁶³, dar precaritatea condițiilor materiale și spirituale ale poporului său, incapacitatea de a vedea o forță capabilă să sfărîme nu numai orînduirea feudală ci și dominația străină, l-au determinat să-și ferece gîndul cutezător.

Revenit în patrie după o călătorie plină de învățăminte, dar și de amărăciune, Dinicu Goleșcu acționează energie pentru transpunerea în viață a unora dintre ideile sale. Pornind de la înfăptuirile lui Gheorghe Lazăr, dar mergînd pe linia unui învățămînt democratic și gratuit, deschis spre toate categoriile sociale, mai ales spre țărănime, inaugura școala „slobodă obștească” la moșia sa din Golești, începînd cu data de 1 mai 1826⁶⁴. Era una dintre realizările cele mai importante din acest domeniu, urmată apoi de înființarea unei instituții similare pentru instruirea și educarea fetelor la moșia sa din preajma Bucureștilor, Belvedera⁶⁵.

Conștient că învățămîntul public românesc trebuia să fie asigurat și cu manualele indispensabile nu numai pentru elevi ci chiar și pentru profesori, la 18 mai 1826 publica la Buda o carte relativ voluminoasă *Adunare de pilde bisericesti și filosoficești*⁶⁶. În introducerea adresată cititorului atrăgea atenția asupra necesității unei asemenea lucrări pentru ridicarea morală și spirituală a poporului român. Tradusese din grecește el însuși o serie de pilde cu caracter moralizator, care puteau oferi „plăcere și folos” nu numai școlarilor, ci și tineretului în general pentru orientarea în viață, în muncă și în lupta pentru ridicarea patriei. Poporul român se putea adăpa astfel la izvoarele luminii și înainta pe calea progresului prin intermediul cunoașterii înțelepciunii acumulate de o parte a omenirii civilizate, îndeosebi în timpul antichității grecești. Mai scria și tipărea, de asemenea, o carte cuprinzînd „învățături, glume și fabule alese”⁶⁷, manual destinat a fi utilizat de elevii de pe băncile celor două așezăminte școlare întemeiate de el.

Ideea dezvoltării culturii naționale cu concursul unei asociații a fost, de asemenea, concretizată tot de Dinicu Goleșcu. Văzînd în tînărul, talentatul și entuziastul Heliade omul capabil să-i pună în practică proiectele, și-l asociă fundînd împreună, în anii 1826—1827, „Societatea lite-

⁶¹ C. Goleșcu, *op. cit.*, p. 222.

⁶² *Ibidem*, p. 137—138.

⁶³ I. C. Filitti, *Frămîntările politice ...*, p. 177.

⁶⁴ Nerva Hodoș, *op. cit.*, p. XL—XLIII.

⁶⁵ „Curierul românesc”, din 7 august 1830.

⁶⁶ Vezi volumul la Biblioteca Academiei R.S.R., secția msse, Cartea rară.

⁶⁷ „Curierul românesc” din 12 ianuarie 1830.

rară”⁶⁸, la care aderară un număr însemnat de compatrioți luminați. Proiectul făurit la Brașov după revoluția condusă de Tudor Vladimirescu era astfel împlinit.

Conform vederilor promotorilor ei, societatea își propunea să militeze pentru crearea de colegii naționale în principalele centre urbane din țară, București și Craiova; să stabilească școli normale în fiecare reședință județeană; să întemeieze școli primare în fiecare sat⁶⁹. Era deci o încercare de extindere a eforturilor individuale ale lui Dinicu Golescu la scara întregii Țări Românești în domeniul învățămîntului public. Totodată, pe planul dezvoltării spiritului public, „Societatea literară” urmărea să fondeze un teatru național, să pună bazele unei prese românești și să încurajeze activitatea literară și publicistică îndeosebi în rîndul tinerei generații.

Întemeiată cu concursul hotărîtor al lui Dinicu Golescu, asociația își ținea reuniunile în casa acestuia. Ea își văzu chiar primele roade destul de repede prin publicarea sub auspiciile ei a gramaticii lui Heliade⁷⁰. Noile împrejurări ale războiului ruso-turc din anii 1828—1829, dar mai ales dispariția neașteptată a promotorului ei, contribuîră la încetarea activității acestei societăți. Ea se va reinchega însă mai tîrziu, în 1833, sub numele de „Societatea Filarmonică”, Heliade avînd de această dată ca sprijinitor pe Ion Cămpineanu.

Pe plan politic, ultimii ani de viață ai lui Dinicu Golescu sînt marcați de activitatea sa pentru consolidarea autonomiei statale a Principatelor române, pe calea mai ales a dezvoltării în rîndul contemporanilor săi a conștiinței politice. În acest sens, în 1827, el publica la Buda o originală și interesantă broșură⁷¹ referitoare la tratatele încheiate între Rusia țaristă și Poarta otomană, prin care voia să demonstreze că drepturile politice ale Principatelor române deveniseră norme de drept politic internațional. Broșura aceasta era publicată în conjunctura consolidării poziției Moldovei și Țării Românești după Convenția de la Akerman din 1826. Se știe că, în urma acestui acord dintre Rusia și Turcia, în Principatele române se desfășura o susținută inițiativă reformatoare în sinul Divanurilor boierești convocate de domnitori în acest scop. Este sigur că o asemenea lucrare a fost impusă de necesitatea cunoașterii statutului internațional al Moldovei și Țării Românești de mulți dintre compatrioții lui Dinicu Golescu. A evoca asemenea acorduri și principii de drept internațional echivala cu fortificarea conștiinței politice a unei boierimi prea timide, chemată totuși ca pe temelul principiilor de autonomie să reformeze administrația și, în general, instituțiile politice naționale.

Broșura *Adunare de tractaturile ce s-au urmat* ... avea drept motto cuvinte pline de semnificație: „Binele ce caută spre folosul obștii, fie cit de mic, este cu mult mai folositoriu de obște decît cel mai mare bine ce caută numai spre folosul personal”⁷². În nota către cititor, Dinicu Golescu afirma faptul că conform tratatelor internaționale „patria” posedă „multe

⁶⁸ I. C. Filitti, *Frămîntările politice* ... p. 140.

⁶⁹ Georges Bengesco, *Les Golesto*, Paris, 1921, p. 121—123.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Adunare de tractaturile ce s-au urmat între prea puternica împărăție a Rusii și Nalta Poartă* (Vezi exemplarul aflat la Biblioteca Academiei R.S.R., Cartea rară), Buda, 1827.

⁷² *Ibidem*.

drepturi” care trebuiau cunoscute, printre care „dobindirea de domn pământean, după ale căruia bune măsuri și a tuturilor de obște frați compatrioți așteaptă nația în scurtă vreme folos”. Pentru ca progresul țării să se realizeze rapid, era necesar — după Dinicu Golescu — „de a ști fieșcare din locuitorii acestui Prințipat al Valahiei toate capetele de tractaturi ce caută spre foloasele patrii noastre”. Acest imperativ îl obligase să le adune și să le traducă „în limba națională”, spre a le face „de obște cunoscute”⁷³. Pentru că — mai preciza el — numai un popor sigur pe viitorul lui politic se putea lansa cu întreaga capacitate și energie în munca de creație materială și spirituală. Dinicu Golescu adresa, de aceea, un îndemn patriotic la activitate în toate sferele vieții economice și spirituale, tuturor locuitorilor care conștient de poziția internațională a țării lor trebuiau să se distingă în însușirea învățăturii de carte și a meseriilor, în dezvoltarea economică și valorificarea „tuturor producturilor pământului și a fabricilor”. Pentru că, în ultimă instanță, aceasta era calea viabilă de îmbogățire și de consolidare politică a oricărei națiuni.

Conștient că ideile politice înaintate aveau nevoie de o largă difuziune în rindul diferitelor straturi sociale, în mijlocul poporului însuși, Dinicu Golescu este printre promotorii presei periodice românești. În acest scop, în 1828 îndemnă pe protejatul său, M. Rosetti, să facă să apară în Germania, la Leipzig, un periodic în limba română. Se edită astfel „Fama Lipscăi”, care după un început promițător își încetă activitatea datorită morții lui Rosetti⁷⁴. Perseverând în direcția fundării unei presei naționale, Dinicu Golescu folosi împrejurările favorabile create în Principatele române în anii războiului antiotoman din 1828—1829 și făcu să apară, cu concursul lui Heliade, „Curierul românesc”, începând cu data de 8 aprilie 1829⁷⁵. Cu puțin timp înainte de apariția ziarului menționat, în calitate de demnitar al statului, Dinicu Golescu dispusese să nu se mai scrie cu „slove aruncate pe deasupra, în vreme ce tate națiile scriu cu slove în rind”⁷⁶. Totodată, în dorința de a dezvolta limba națională, ordonase de a nu se mai amesteca în același context cuvintele românești cu cele străine, cu precădere grecești⁷⁷. Era conștient astfel de necesitatea cultivării limbii românești prin intermediul publicisticii periodice.

Om de idei dar și de acțiune, Dinicu Golescu se afirmă chiar și în domenii mai puțin bănuite. „Curierul românesc” din 7 august 1830 dădea informații referitoare la o lucrare statistică întocmită de el. Aceasta cuprindea „toate județele cu mărcile lor, orașele, plaiurile și schelile atît despre munți, cît și despre Dunăre”. Totodată, aceeași lucrare statistică — după aceleași aprecieri — mai cuprindea date privitoare la carantinele, oboarele de schimb, potecile, polcovnicile, căpităniile, satele, ludele, familiile, preoții, diaconii, boierii, neamurile, poslușnicii, companiștii, mazilii, ruptașii, breslașii, scutelnicii, slujitorii, ostașii panduri, străinii; mănăstirile, metoacele, schiturile pămîntești și închinatate; bălțile, heleșteele, herăstraele; morile, pivele; riurile, gîrlele, pîraiele; bilciurile, tîrgurile săptămînale; mineralele; produsele fiecărui județ etc.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Georges Bengesco, *op. cit.*, p. 219—220.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ I. C. Filitti, *Frământările politice ...*, p. 44.

⁷⁷ *Ibidem*.

Statistica realizată de Dinicu Golescu — mai consemna același periodic național — cuprindea o sinteză a istoriei naționale „începînd cu 200 de ani înaintea Mintuitorului pînă în zilele noastre”. Îi era, totodată, atașată o hartă geografică a Țării Românești. Lucrarea se afla în redacția „Curierului românesc”, care anunța că urmează s-o publice.

Conform informației amintite, Dinicu Golescu realizase o importantă lucrare de statistică și demografie istorică, utilă pentru cunoașterea potențialului material și uman al Țării Românești tocmai în momentul elaborării unor proiecte de reformă social-economică și politică, concretizate în Regulamentele organice intrate în vigoare în 1831. Printr-o asemenea activitate, Dinicu Golescu pare deci să răspundă acestui imperativ.

„Curierul românesc” din 9 octombrie 1830 anunța surprinzător moartea, la 5 octombrie, a logofătului Dinicu Golescu, secerat de flagelul ciumei adus de armatele ocupante țariste. Se stingea astfel din viață, în plină capacitate creatoare, la o vîrstă de abia trecută de 53 de ani, un om politic cu idei generoase, un animator remarcabil al dezvoltării materiale și spirituale a poporului român, un reprezentant tipic al ideologiei luminate și al ascensiunii noastre naționale cu concursul luminilor culturii și științei de carte de care trebuia să se bucure întregul popor. În scurtul discurs funebru pronunțat de Heliade, cel care beneficiase de sprijinul lui material și-l acompaniase în fundarea unor instituții de cultură națională, se arăta pe bună dreptate că amintirea lui Dinicu Golescu „nu va pieri niciodată”. Era, într-adevăr, o succintă și remarcabilă apreciere a rolului acestui boier generos, un Mecena al începuturilor culturii naționale românești, un inițiator al celor dintîi așezăminte naționale.

Fără a prevedea sfîrșitul apropiat, în testamentul redactat la 10 noiembrie 1825⁷⁸, Dinicu Golescu consemnase pentru fiii săi, dar și pentru posteritate unele din ideile lui politice, pentru aplicarea cărora acționase cu toată ardoarea. Pentru Dinicu Golescu, slujirea cu credință a patriei, a intereselor supreme ale acesteia constituia idealul suprem al vieții. Își povățuia, de aceea, copiii, să-și dezvolte capacitatea intelectuală în funcție de necesitățile propășirii patriei. Căci omul era dator să gîndească, mai întîi, „la folosul patrii”⁷⁹, pentru că numai astfel aceasta, la rîndu-i, putea să aibă „datorie către el”⁸⁰.

Călăuzindu-și fiii spre slujirea intereselor naționale, Dinicu Golescu le cerea să urmeze „cursul științelor”⁸¹, specializîndu-se unul în medicină, altul în matematică, iar alți doi în știința de „pravilele și orînduiala ostășească”⁸². În cazul instituționalizării armatei naționale-fapt întîmplat chiar în anul morții lui — Dinicu Golescu ar fi dorit ca aceștia doi din urmă „să slujească patrii și chiar cu singele lor”⁸³. Este o dovadă a importanței capitale acordată armatei naționale, considerată drept instrument în renașterea politică și națională a poporului român. Ideea aceasta avea să fie o

⁷⁸ George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1821—1848)*, București, Edit. Academiei, p. 209.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

dominantă a gândirii politice românești, ea fiind preluată și dezvoltată de generația fiilor lui Dinicu Golescu, mai ales de N. Bălcescu.

Sfătuindu-și fiii să-i continue opera, Dinicu Golescu le cerea în același testament să ducă o viață modestă, să folosească fondurile bănești rațional, spre a putea „să aibă din destul pă seama învățaturii”⁸⁴. Preconiza deci cheltuieli cât mai mari pentru școala și cultura națională. Urmîndu-i pilda înțeleaptă, fiii acestuia : Ștefan, Nicolae, Alexandru și Dimitrie au fost cu adevărat la înălțimea părintelui lor, încadrîndu-se cu toată capacitatea și resursele materiale în procesul făuririi României moderne și al organizării instituțiilor ei politice și social-economice în concordanță cu cele mai înaintate idei ale epocii.

Privit prin prisma gândirii și întregii sale activități social-politice, Dinicu Golescu ne apare ca o personalitate proeminentă a primelor trei decenii ale secolului trecut. Prin concepția sa luministă, a inaugurat în epocă începutul unui proces de afirmare a poporului român pe calea culturii și vieții politice naționale. Prin exemplul activității și gândirii sale înaintate a contribuit la liberalizarea unei părți a boierimii și adoptarea de către aceasta a unor poziții reformatoare față de sistemul social-politic din Principatele române. Din sinul acestei boierimi liberale s-au recrutat apoi o parte din cadrele conducătoare ale revoluției române de la 1848, în rîndul cărora pe prim plan se aflau înșiși fiii cărturarului patriot și luminist care a fost Dinicu Golescu.

LA PENSÉE ET L'ACTIVITÉ SOCIO-POLITIQUE DE DINICU GOLESCU

(lors de la célébration de son bicentenaire)

— RÉSUMÉ —

Dinicu Golescu occupe dans le mouvement d'émancipation sociale et nationale du début du siècle dernier un rôle prédominant. Par sa conception propre à la philosophie des Lumières, mais surtout par son activité, il a inauguré un processus d'affirmation du peuple roumain dans la voie de la culture et de la vie politique nationale. Dinicu Golescu a contribué à la constitution des premières institutions nationales de culture et d'enseignement public de même qu'au renforcement de l'autonomie des Principautés roumaines. Grâce à l'influence qu'il exerçait sur une partie de la classe des boyards, il a déterminé des mutations dans la mentalité de ceux-ci ainsi que l'adoption de positions réformatrices quant au système socio-politique existant. Parmi ces boyards libéraux-démocrates formés dans le climat des idées propagées par Dinicu Golescu fut recrutée ensuite une partie des cadres et des hommes politiques qui ont défendu l'autonomie à l'époque du Règlement Organique, mais qui ont contribué notamment à la préparation et au déroulement de la révolution roumaine de 1848.

Par sa pensée progressiste et surtout par son activité, Dinicu Golescu s'est affirmé comme une personnalité politique remarquable du début de l'époque moderne de l'histoire du peuple roumain.

⁸⁴ *Ibidem.*

ÎNAINTE ȘI DUPĂ GURUSLĂU

(30 iulie — 16 august 1601)

DE

S. GOLDENBERG, V. ȘCHIOPU

Optsprezece zile din frământata istorie a Transilvaniei, a luptei pentru independență. În centrul lor, bătălia de la Guruslău, relativ bine cunoscută în istoriografia românească, spre deosebire de zilele ce au precedat-o și care i-au urmat. Acestea nu au preocupat sau au preocupat numai în treacăt pe istorici și puținii care au încercat să elucideze evenimentele, au recurs deseori la idei preconceptuate, înlocuind adevărul cu ficțiunea, nu au spus ceea ce spun izvoarele sau nu le-au studiat critic. Din aceste considerente am încercat, apelînd la acribie și prudență, fără a emite judecăți ce se vor perene, să înșirăm faptele așa cum ele rezultă din *studiul izvoarelor*. Nu avem pretenția epuizării subiectului. Intenția noastră a fost doar de a introduce mai multă precizie și ordine în istoria desfășurării unor evenimente de o deosebită importanță.

Era iulie 1601. Speranțele lui Sigismund Báthori de a-l ataca pe Mihai Viteazul izolat, ca și cea de a-l face pe Basta să accepte lupta înainte de a-și uni forțele cu cele ale lui Mihai, s-au năruit¹. Intenția generalului Basta de a părăsi tabăra de la Moftinu Mic la 24 iulie, s-a lovit de dîrza opoziție a domnitorului român, care a reușit să impună, în cadrul consiliului militar, și în consecință să salveze situația, punctul său de vedere de a se aștepta sosirea cavaleriei (*cataphracti*) sileziene² și a corpului de armată al lui Johann Jacob Rotthal³. După venirea acestora, trupele lui Mihai, ale lui Basta și Rotthal au părăsit tabăra de la Moftinu Mic.

Marșul fusese fixat pentru ziua de 1 august 1601⁴. Tabăra a fost însă ridicată; după un izvor, în 29 iulie: „Sedits deux mille chevaux, arrivez près d'eux, le dernier mois de juillet passé, qui fust un mercredi [= 29 iulie, n.n.] . . . le Wayda et le Baste. . . se sont advencez à l'instant” (sublinierea ns.); după altul, mai veridic fiindcă mai bine informat, în 30 și 31

¹ Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneția, 1638, VI, p. 152; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 244; A. Randa, *Pro Republica Christiana, Die Wallachei im „langen” Türkenkrieg der katholischen Universalstände (1593—1606)*, München, 1964, p. 291.

² Cf. doc. din 20 iulie 1601, Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1208, și *Discours de la Bataille* din 1601 (după 3 august), Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1211 (în continuare citat: Hurmuzaki).

³ Vezi scrisoarea lui Vincenzo Zucconi către contele Lelio Arrivabene din 30 iulie 1601, la Veress Al., *Documente prbitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, VI, București, 1933, p. 407 (în continuare citat: Veress); Randa, *op. cit.*, p. 291—292.

⁴ Veress, VI, p. 408—409.

ie iulie : „Azi [30 iulie, n.n.] a început să mărșăluiască Valahul [Mihai Viteazul, n.n.] care s-a așezat dincolo de cantonamentul (*allogiamento*) lui Rottal, care era în fața noastră a tuturor ; și Basta cu oamenii . . . va mărșălui mâine [31 iulie, n.n.] și se va cantona înaintea Valahului și aceasta, ca să ușureze marșul pentru întii august al tuturor împreună, dat fiindcă Basta va mărșălui în avangardă, Valahul în centru (*battaglia*) și Rottal în ariergardă și această rinduală nu se va mai schimba”. Și „vineri seara [31 iulie, n.n.], dacă dușmanul nu se ridică, vom fi în vederea sa, așa că sperăm că se va încheia în întregime duminică această treabă, adică în 4 august”⁵.

La început a avut deci loc o regrupare a forțelor : Mihai a pornit cu oastea sa în 30 iulie și s-a situat, la o distanță de 1/2 milă înainte ^{5a}, dincolo de tabăra lui Rotthal, care se afla în avangardă. Apoi s-a fixat deplasarea armatei lui Basta și amplasarea ei înaintea celei a domnitorului român și această ordine — Basta în avangardă, Mihai în centru și Rotthal în ariergardă a fost menținută pînă la Guruslău. Previziunea lui Vincenzo Zucconi, autorul celui de al doilea text, s-a realizat aproape în întregime : „acea treabă” (*questo negotio*) s-a rezolvat printr-o victorie strălucită la Guruslău, dar nu în 4, ci în 3 august.

În ziua de 3 august oastea imperială se găsea lângă Guruslău : distanța dintre Moftinu Mic și locul bătăliei ce va deveni celebru, a fost străbătut în patru zile și ceva. Oștirea lui Mihai părăsise tabăra de la Moftinu Mic în 30 iulie 1601, îndreptîndu-se spre „Supururi”. O scrisoare trimisă în grabă din Cluj de Nicolae Farkas lui Ioan Budaker (Budaki), judele Bistriței și datată din 3 august, îi comunică acestuia următoarele : „. . . poșta care aduce aceste scrisori anunță că Mihai voievodul a fost alaltăieri la Supururi, poate ieri a ajuns la Sărmășag, iar domnul nostru [Sigismund Báthori, n.n.] se spune că se află la Virșolt, totuși sînt la o milă unul de celălalt”⁶.

⁵ „Discours de la Bataille”, Hurmuzaki, XII, p. 1211 ; scrisoarea lui Vincenzo Zucconi către Lelio Arrivabene, din 30 iulie 1601 ; Veress, VI, p. 408—409.

^{5a} Veress A., *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597—1607)*, vol. I, Budapesta, 1909, p. 573 (scrisoarea lui Basta din 30 iulie 1601).

⁶ Reproducem partea din document care ne interesează : „Egyed hyrt nem irhatok, hanem ez az postha a ky ezekett az leuleket hoza, beszelle hogy Mihaly Vaida teghnap eleot Szop[?]knal volt, talan teghnap S[arma]saghoz ieott az mint beszelettek vrunk nighig vagion va[r]socznal vagion, mindis eg . . . [rupt în textul original, n.n.] feoldnire vadnak egy mastol”. „eg . . . feoldnire” se citește „egy meryfeoldnire”, adică la distanță de „o milă” (Arh. Stat Cluj, f. Bistrița, nr. 219).

Documentul din 3 august 1601, pentru întia oară parțial publicat de noi, este analizat de G. Mărcuș în articolul „Date noi cu privire la unele evenimente din ultimele zile ale domniei lui Mihai Viteazul” (Anuarul Inst. de ist. și arh. Cluj, XIV, 1971, p. 46). Fragmentul cel mai important, redat de către autor, a fost greșit tradus : „alaltăieri a părăsit Supururile și ieri, după cum se vorbește, ar fi fost la Sărmășag”, în loc de „a fost alaltăieri la Supururi, poate ieri a ajuns la Sărmășag”. În ce privește distanța dintre cele două armate, partea deteriorată din document a fost integral restituită de noi, după fragmentele de litere păstrate, fiind vorba de o milă și nu de 5—6 leghe, cum enunță G. Mărcuș. Echivalentul stabilit de autor, „de 5—6 leghe, aproximativ 20—24 km” (G. Mărcuș, *op. cit.*, p. 46), indică utilizarea, în calcul, a unor cifre apropiate de *leghea marină* din acea vreme ! Mila transilvăneană avea în sec. XVII—XVIII două mile germane, deci aproape 15 km (vezi N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 99, după W. Wattenbach, *Diarium itineris* . . ., în „Arch. des Vereins”, N. F., X, 1872, p. 459 ; și Ferrante Gonzaga care, în scrisoarea sa din 28.VIII 1601 către ducele de Mantova, vorbind despre Basta ajuns la Turda, spune că acest loc este „due solo leghe lontano de Claudiopoli” (Veress, VI, p. 442), ceea ce corespunde cu 30 km, distanța efectivă.

În timp ce, cu o zi înainte de părăsirea de către Mihai Viteazul a taberii din Moftinu Mic, Sigismund Báthori părăsise Șimleu-Silvaniei și, urmînd valea Crasnei, și-a așezat tabăra „lingă satul Crasna”⁷. Mihai Viteazul, părăsind Moftinu Mic în 30 iulie, a ajuns la 1 august (probabil către seară) la Supuru de Jos și la Supuru de Sus, iar de aici a înaintat a doua zi spre Sărmășag, unde a sosit în ziua de 2 august, probabil pe la amiază. În aceeași zi, continuă să avanseze pe valea Zalăului în sus, pe un drum relativ bun. „Și în timp ce armata Maiestății Sale mărșăluia la rîndul ei, ca să-l combată și se afla deja în apropierea cantonamentului (*allogiamento*) [acestuia, n.n.], inamicul a ridicat tabăra și, așezîndu-se în flanc, a mers pe coastă de-a lungul unei văi atît de adînci, încît împiedeca vederea unei oștiri de către cealaltă”⁸. Sigismund Báthori părăsise deci tabăra de „lingă Crasna”. Scopul acestei mișcări, ne spune același, cel mai informat izvor de care dispunem, era cel de a porni „în direcția strîmtorilor Transilvaniei și în acest chip să ocupe trecătorile”⁹, deci de a stăvili înaintarea oștirii lui Mihai spre Cluj și Alba Iulia, pe drumul străvechi care trecea prin „Poarta Meseșului”. „Și în acest chip, înaintînd, cele două oștiri, adică cea a Transilvaniei pe arc, iar cea a Maiestății Sale pe coardă”, adică cea a lui Sigismund de învăluire și cea a lui Mihai pe linie dreaptă, „în 3 august, la orele 9 dimineața¹⁰ . . . oștirile s-au descoperit una pe alta”.

Sigismund Báthori încercase deci să taie calea oștirii lui Mihai și să beneficieze în același timp de posibilitatea alegerii unei poziții prezumtiv mai avantajoase, anume la *Guruslău*, întărit pe un deal înalt, unde-și amplasase tunurile și unde-și aștepta adversarul pe care îl zărise în dimineața zilei de 3 august. Această alegere i-a fost, de fapt, fatală.

Nu ne oprim asupra bătăliei de la Guruslău. Încercăm doar să aducem, din noianul de date atît de distincte între ele, precizări la două aspecte ale problemei : a) cea a orarului bătăliei și b) cea a bilanțului victoriei.

⁷ „y se puese cerca el village de Carasna” (Relatarea contelui Tomaso Cavrioli, „sarge maggiore” în oștirea imperială, din august 1601, la A.I. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria Românilor culese din Arhivele de la Simancas*, București, 1940, p. 195 și scrisoarea lui Don Guillén de San Clemente, din 18 august 1601, la Veress, VI, p. 432).

⁸ Această mișcare a trupelor este descrisă în raportul nunțului papal despre lupta de la Guruslău, din 20 august 1601 (Hurmuzaki, VIII, p. 222–223), bazat de fapt pe relatarea lui Tomaso Cavrioli. Același text, în limbă spaniolă și sub formă abreviată, în relatarea lui Tomaso Cavrioli (august 1601), la Ciorănescu, *op. cit.*, p. 195 și în scrisoarea din 18 august 1601 a lui Don Guillén de San Clemente către regele Filip III, la Veress, VI, p. 432. Reproducem ambele texte intrucit sînt unele care ar permite eventual o identificare a terenului. I. „e mentre l'essercito di Sua Maestà marchiava alla volta sua per combatterlo, et gli era già vicino un allogiamento, il nemico levò il suo campo, et lo venne a porre per fianco costeggiando per una valle tanto profonda, che impedia la vista a l'uno et l'altro essercito, con pensiero come si giudica de incaminarsi alla volta dei stretti di Transilvania, et in quel modo preoccupare i passi, et in questa guisa caminando questi doi esserciti ciò è quello di Transilvania, per l'arco, et quello di Sua Maestà per la corda, alli 3 di Agosto nell'punto delle nove hore della mattina si scopersero gli esserciti l'un l'altro”; și II. „... y mientras el exercito imperial le hera ya vezino un alojamiento levantó su campo y lo encaminó a nuestro costado y siniestro, costeando por un valle todo profundo que impedia la vista del uno y otro exercito, con intento, según se juzgó, de escusar el combatir, y de encaminarse a la buelta de los estrechos de Transilvania. Y estava el exercito del enemigo en arco, y el de Su Magstad Cessárea como por cuerda”.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ În textul spaniol: „la orele opt” („a las ocho de la mañana”).

Cele două „oștiri” s-au descoperit una pe cealaltă („*si scopersero gli esserciti l'un l'altro*”) la orele 9. Numai avangarda condusă de Basta și centrul — „*battaglia*”, condus de Mihai Viteazul se găseau în fața inamicului, căci ariergarda („*retroguarda*”) nu putea urma, „fiindcă locul era strîmt” („*per esser il paese stretto*”). Fiecare dintre părți a ocupat apoi, în orele următoare, pozițiile de luptă.

Cînd a început bătălia? Știrile privind începutul bătăliei sînt contradictorii. După Antonio Costantini (scrisorile din 7 și 11 august), ea ar fi început „la orele 5 ale serii” și ar fi ținut „pînă la orele 7 și jumătate”¹¹. După un *Aviz* din 13 august, dar cu știri din 7 august, „la orele 5 s-a început în chipul cel mai serios”¹², iar după un anonim german, care de fapt a reluat știrile dintr-un ziar ceh (august 1601), lupta ar fi început, după orarul ceh, „între orele patru și cinci ale jumătății de arătător, după amiază”, adică între orele 17 și 18, iar „la ora cinei”, adică 18, Mihai și Basta ar fi încercuit oastea lui Sigismund Báthori¹³. Faptul că într-o *Relatare* din 11 august se afirmă „după ce ai noștri s-au bătut cu inamicii timp de patru ore”¹⁴, ne permite să conchidem, în temeiul informațiilor de mai sus, că bătălia propriu-zisă a început între orele 17 și 18 și a durat pînă în jurul orei 21, cînd bătălia s-a încheiat, deși nu pentru toți, căci haiducii liberi ai lui Mihai i-au urmărit și vinat pe fugari aproape toată noaptea¹⁵.

Izvoarele se disting între ele și prin datele deosebite despre efectivele celor două armate, despre pierderile suferite în bătălia de la Guruslău, despre capturi. Știrile despre bilanțul bătăliei au parvenit la destinatari pe căi diferite și prin filiere diferite, precum și la date diverse. Niciuna nu este scrisă de către cei care au condus efectiv trupele în bătălia de la Guruslău.

În ce privește efectivul oștirii lui Sigismund Báthori, în izvoare se indică următoarele cifre: *30000 de ostași* (Don Guillén de San Clemente, 4.VIII.1601, Ciorănescu, 190; Tomaso Cavrioli, VIII 1601, Ciorănescu, 195; *Aviz* [5.VIII.1601], C. Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul*, în *Apus. Broșuri contemporane*, „Anuar. Inst. de Ist. Naț.” 1939—1942. VIII, 286; *Aviz*, 14.VIII.1601, Veress, VI, 424; Don Guillén de San Clemente, 18.VIII.1601, Veress, VI, 431); *35000 de ostași* (Antonio Costantini, 11.VIII. 1601, Veress, VI, 420); *36000 de ostași* (*Aviz*, 13.VIII.1601, cu știri din 7.VIII.1601, Veress, VI, 423) și *40000 de ostași* (Anonim german, VIII.1601, Veress, VI, 426; *Discours de la bataille*, 3.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1211; *Parada steagurilor* din 14.VIII.1601, Randa, 294—295; *Aviz*, 23.VIII.1601, Veress, VI, 437). Iar pentru oștirea imperială: *17000—18000 de ostași* (*Aviz*, 23.VIII.1601, Veress, VI, 437); *18000 de ostași* (Tomaso Cavrioli, VIII. 1601, Ciorănescu, 195; Anonim german, VIII, 1601, Veress, VI, 426; Don Guillén de San Clemente, 18. VIII. 1601, Veress,

¹¹ Veress, VI, p. 414 și p. 420.

¹² *Aviz*, Veress, VI, p. 423.

¹³ Veress, VI, p. 429. *Avizul* publicat de Veress (VI, p. 426—430) este de fapt o traducere după un original ceh, tipărit la Praga și care reproduce un text, se pare, oficial. Originalul și traducerea în l. română la M. Dan, *Ziar ceh contemporan despre bătălia de la Guruslău*, în „Anuar. Inst. de Ist. Naț.”, IX, 1943—1944, Sibiu, p. 417—422 și idem, *Cehi, slovacii și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, p. 343—346.

¹⁴ Ciorănescu, *op. cit.*, p. 191; într-un alt *Aviz*, de mai tirziu (23 august 1601) se vorbește de 5 ore (Veress, VI, p. 437).

¹⁵ *Aviz* din 14 august 1601, la Veress, VI, p. 424.

VI, 431); *peste 18000 de ostași* (Parada steagurilor din 14. VIII, 1601, Randa, 294—295); sub *20000 de ostași* (Antonio Costantini, 11.VIII.1601, Veress, VI, 420); *circa 20000 de ostași* (Aviz, [5.VIII 1601], Göllner, 287; Aviz, 14. VIII.1601, Veress, VI, 424) și *24000 de ostași* (Aviz, 13. VIII.1601, cu știri din 7.VIII.1601, Veress, VI, 423). Credem că cifra indicată în legenda din „Parada steagurilor din 14 august 1601” pentru oastea imperială, „de peste 18000” este cea corectă și acceptabilă, fiind consemnată într-un text oficial; în schimb pare exagerată — din motive inteligibile — cifra din același izvor (40000 de ostași) pentru oștirea lui Sigismund Báthori. De aceea înclinăm pentru cifra de 30 000 de ostași, reprezentând efectivul armatei principelui ardelean.

În ce privește *pierderile* din ambele părți persistă, în sursele contemporane, aceleași estimări cantitative deosebite, diferențele fiind totuși mai puțin sensibile în privința pierderilor oștirii lui Sigismund Báthori, de cât cele privind pierderile oștirii lui Mihai Viteazul și ale lui Basta. Pentru oastea principelui, cifrele ce desemnează numărul de *morți* sînt următoarele: *circa 10000 de morți* (Tomaso Cavrioli, VIII. 1601, Ciorănescu, 196; Antonio Costantini, 7.VIII. 1601, Veress, VI, 414; idem, 11.VIII.1601, Veress, VI, 420; Relatare 11.VIII.1601, Ciorănescu, 191; Aviz, 14.VIII. 1601, Veress, VI, 425; Don Guillén de San Clemente 18. VIII.1601, Veress, VI, 433; Aviz [5.VIII.1601], Göllner, 287; *circa sau peste 11000 de morți* (Arhiducele Matthias, 12.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215; Antonio Cornazzani, după 13.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215; Aviz, 13.VIII. 1601 cu știri din 7.VIII.1601, Veress, VI, 423; Anonim german, VIII.1601, Veress, VI, 429; Parada steagurilor din 14.VIII.1601, Randa, 294—295; Aviz, 23.VIII.1601, Veress, VI, 437); *peste 12000 de morți* (Ciro Spontoni, 160). În ce privește pierderile suferite de armata imperială, izvoarele indică următoarele cifre: *140 de morți* (Ciro Spontoni, 160); „*pînă la 150 de morți*” (Tomaso Cavrioli, VIII.1601, Ciorănescu, 196); *150 de morți* (Antonio Costantini, 7.VIII.1601, Veress, VI, 414); „*nu peste 150 de morți*” (Antonio Costantini, 11.VIII.1601, Veress, VI, 420; Arhiducele Matthias, 12.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215); *150 de morți și răniți* (Don Guillén de San Clemente, Veress, VI, 433); *circa 200 de morți* (Discours de la bataille, după 3.VIII.1601, Hurmuzaki, XII. 1212); *200 de morți* (Aviz, [5.VIII. 1601], Göllner, 287); *300 de morți* (Antonio Cornazzani, 13.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215; Aviz, 23.VIII.1601, Veress, VI, 437); „*cîteva sute de morți*” (Aviz, 14.VIII.1601, Veress, VI, 425); „*nu peste*” *1200 de morți* (Parada steagurilor din 14.VIII.1601, Randa, 294—295); *peste 1200 de morți* (Aviz, 13.VIII.1601, cu știri din 7.VIII.1601, Veress, VI. 423). Din această diversitate de cifre credem că cifra de aproximativ 1200 de morți, indicată atît în „Parada steagurilor”, cît și în Avizul, bine informat, din 13 august, cu date din 7 august, este cea care poate fi acceptată. Ca și cifra de aproximativ 11000 de morți pentru armata lui Sigismund Báthori.

Victoria de la Guruslău, în realizarea căreia geniul militar și curajul unic al lui Mihai Viteazul a jucat un rol decisiv — în toate documentele oficiale și aproape în toate relatările contemporane el apare pe *primul loc* și, nu trebuie uitat că numai intervenția domnitorului român în cadrul consiliului militar ținut la Moftinu Mic a ferit armata imperială de un dezastbru total, dacă planul lui Basta ar fi fost acceptat — a dus la capturarea „întregii tabere, pe lângă o www.dacoromanica.ro” și a visterie și lucr-

rile secrete ale cancelariei — lui . . . 2000 (!) de care cu muniții, precum și mulți boi și multe oi, în afară de altă pradă însemnată¹⁶; „300 de care de vin și o nesfirșită [cantitate, n.n.] de muniții”, precum și o „infinită [cantitate, n.n.] de alte bagaje și provizii¹⁷; „100 care de vin¹⁸; „300 de cai ardeleni¹⁹; „care cu muniții și scrieri (*escriptures*)”, adică arhiva principelui ardelean²⁰; „mulți cai, arme minunate”, „întregul bagaj (*bagaglio*), inclusiv furgoanele Cămarii și capela lui Sigismund”²¹.

În ce privește numărul de *tunuri mari* capturate, și aici știrile din izvoare se contrazic între ele: 40 de *tunuri* (Antonio Cornazzani, 13.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215; Discours de la bataille, după 3.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1212); 42 de *tunuri* (Vicenzo Zucconi, Veress, VI, 409; Antonio Costantini, 7.VIII.1601, Veress, VI, 414); 45 de *tunuri* (Tomaso Cavrioli, august 1601, Ciorănescu, 196; Relatare, 11.VIII.1601, Ciorănescu, 191 și 192; Antonio Costantini, 11.VIII.1601, Veress, VI, 420; Don Guillén de San Clemente, 18.VIII.1601, Veress, VI, 433; Ciro Spontoni, 160); 48 de *tunuri* (Parada steagurilor din 14.VIII.1601, Randa, 294—295; Anonim german, VIII.1601, Veress, VI, 429; Aviz, 13.VIII.1601, cu știri din 7.VIII.1601, Veress, VI.423; Aviz, 23.VIII.1601, Veress, VI, 437); 50 de *tunuri* (Aviz [5.VIII.1601], Göllner, 287; arhiducele Matthias, 12.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215; Basta, 4.VIII.1601, Veress, Epistolae et acta generalis Georgii Basta, M H H D, XXXIV, 574). Considerăm ca exactă cifra de 48 de *tunuri*, indicată într-o legendă oficială din „Parada steagurilor”. Dintre cele 48 de *tunuri*, 25 au fost capturate de oastea lui Mihai Viteazul²² și 23 de trupele lui Basta și de cele ale lui Roththal.

În sfârșit, despre *steagurile* cucerite în bătălia de la Guruslău. Această problemă reprezintă două aspecte: 1) numărul steagurilor și stegulețelor cucerite și prezentate în cadrul parăzii organizate la 14 august 1601 la Praga și 2) numărul de steaguri capturate efectiv, dintre care unele îmbibate cu sânge și zdrențuite nu au fost trimise la Praga.

În ce privește primul aspect, cel al steagurilor și stegulețelor capturate și trimise de Mihai Viteazul și Gheorghe Basta²³, numărul lor corespunde celui al steagurilor prezentate la parada din Praga, și anume 110 steaguri. Este cunoscută lista lor, descrierea lor și suma lor²⁴. De altfel,

¹⁶ Randa, *op. cit.*, p. 294—295 și Relatare (august 1601) la C. Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broșuri contemporane*, în „Anuar Inst. de Ist. Naț.”, VIII, 1939—42, Sibiu, p. 291—292.

¹⁷ Ottavio Cavriani, în 11 august 1601, la Ciorănescu, *op. cit.*, p. 192.

¹⁸ Aviz din 23 august 1601, la Veress, VI, p. 437.

¹⁹ Aviz din 14 august 1601, la Veress, VI, p. 425.

²⁰ Vezi scrisoarea lui Don Guillén de San Clemente, din 18 august 1601, la Veress, VI, p. 433.

²¹ Spontoni, *op. cit.*, p. 160.

²² „*oblentis 25 machinis bellicis*”, scrisoarea lui Mihai Viteazul către Filippo Spinelli, din 5 august 1601, la Veress, VI, p. 412—413.

²³ Vezi, Mika S., *Weiss Mihály. Egy száz év államfértu a XVII századbol*, Budapesta, 1893, p. 212: scrisoarea lui Georg Puchner din 21 august 1601: „vom herrn Michael Weyda und George Basta seind zugeschickt”.

²⁴ Idem, *op. cit.*, p. 212—214.

și unele izvoare indică această cifră ²⁵. În alte izvoare se amintește însă despre: „multe steaguri”, dintre care 22 trimise lui Rudolf II (Antonio Costantini, 7.VIII.1601, Veress, VI, 414); „un număr nesfârșit de steaguri” (Antonio Costantini, 11.VIII.1601, Veress, VI, 426); 62 de steaguri capturate de Mihai (Scrisoarea din 4.VIII.1601, Veress, VII, 410); 80 de steaguri (Vincenzo Zucconi, f.d., Veress, VI, 409); 120 de steaguri (Antonio Cornazzani, 13. VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1215); 125 de steaguri (Ciro Spontoni, 160); 150 de steaguri (Discours de la bataille, după 3.VIII.1601, Hurmuzaki, XII, 1212); peste 150 de steaguri (Parada steagurilor din 14.VIII.1601, Randa, 294–295; Anonim german, VIII.1601, Veress, VI, 429); 166 de steaguri (Relatare [august 1601], Göllner, 291; Ottavio Covriani și Relatarea din 11.VIII.1601, Ciorănescu, 191 și 192; Aviz din 13.VIII.1601 cu știri din 7.VIII.1601, Veress, VI, 423; Aviz, 23.VIII.1601, Veress, VI, 437).

Considerăm că cifra de „peste 150” de stegulețe și steaguri (*insegne et stendardi; Reutter und Land Knecht Fahnen*) cucerite la Guruslău ar corespunde realității: 62 de steaguri au fost capturate de Mihai și trimise împăratului ^{25 a}, iar dintre cele 110 steaguri și stegulețe trimise la Praga, 88 au fost trimise de Mihai, cifra incluzând și alte steaguri și stegulețe, adăugate ulterior și 22 de Basta ^{25 b}.

Bătălia de la Guruslău s-a încheiat cu înfrângerea zdrobitoare a oștirii lui Sigismund Báthori care, pus pe fugă, nu se mai opri decît la granița Moldovei. Bilanțul ei a fost impresionant: 11000 de morți dintre ostașii principelui ardelean, întreaga tabără capturată, mari cantități de muniții și de arme, de echipament, provizii și animale de tracțiune, peste 150 de steaguri și stegulețe, 48 de tunuri mari, arhiva principelui ardelean.

Faima pentru această victorie a acoperit cu glorie în primul rînd pe Mihai. Ea purta amprenta experienței sale și a geniului său militar. De altfel, din toate părțile lui i s-a pus în seamă, marelui, fulgătorului succes²⁶. Împăratul Rudolf II i-a scris o scrisoare de mulțumire și de felicitare, afirmînd „*Vestrae et Bastae victoria erat*” [subl. ns.]²⁷, făgăduindu-i că-l va ajuta să revină în Țara Românească unde, între timp, Simion Movilă fusese detronat și alungat.

Calea spre stăpînirea Transilvaniei era deschisă și domnul român îi aduce aminte împăratului în scrisoarea sa din 4 august 1601, redactată în tabăra de la Guruslău (*ex castris ad Gorozlou positus*)²⁸: „*iam terna uice pro recuperando regno Transylvaniae sanguinem profudisse atque omnia bona amisisse*”. În același timp solicită bani („*ad belli usus summo neces-*

²⁵ Tomaso Cavrioli (august 1601) de la Ciorănescu, *op. cit.*, p. 196; Antonio Costantini (11 august 1601), la Veress, VI, p. 420; arhiducele Matthias (12 august 1601), Hurmuzaki, XII, p. 1215; Aviz din 14 august 1601, la Veress, VI, p. 425; Don Guillén de San Clemente, la Veress, VI, p. 433. Vezi și: Const. I. Caradja, *Steagurile* cucerite de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău din 3 august 1601, în „Memoriile Sect. Ist.,” Seria III, t. XIV, p. 182.

^{25 a} Scrisoarea trimisă de Mihai Viteazul arhiducei Matthias în 4 VIII 1601 (Veress, VI, p. 410).

^{25 b} Antonio Costantini (după Tomaso Cavrioli), 7 VIII 1601, Veress, VI, p. 414.

²⁶ Panaitescu, *op. cit.*, p. 244; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, București, 1970, p. 284–285.

²⁷ Scrisoarea din 17 august 1601, Praga, la Hurmuzaki, XII, p. 1217.

²⁸ *Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae. V. (1601–1607)*, Budapesta, 1879, p. 99; Hurmuzaki, IV, 1, XCCIII, p. 265; Veress, VI, p. 410. Textul din Veress diferă pe alocuri de cele publicate în MCRTr și la Hurmuzaki.

saria”) pentru achitarea soldei ostașilor săi și cere să i se lase tunurile capturate.

Tot de la Guruslău scrie și Basta, în 4 august 1601, o scrisoare nunțului apostolic Filippo Spinelli și alta, arhiducelui Matthias ²⁸ a. Ambii se mai găseau deci, în 4 august, la Guruslău.

Împrejurările după victoria de la Guruslău erau favorabile pentru refacerea situației din 1599—1600, a reînceperii acțiunii de unificare. Țelul următor era eliberarea Transilvaniei și reîntoarcerea grabnică în Țara Românească și acest lucru Mihai îl consemnează, ca o pioasă dorință, în scrisoarea adresată din tabăra „așezată lângă Zalău” (*in castris in limitibus Transylvaniae prope Zila positis*) și datată din 5 august 1601 ²⁹, lui Don Guillén de San Clemente, ambasadorul Spaniei la Praga, despre biruința sa la Guruslău : „*Si itaque Altissimus me in Transalpina [salvum] reduxerit*” ³⁰. Acest țel va juca un rol important în precipitarea evenimentelor. Tot la 5 august, „din tabăra de lângă Zalău”, așezată probabil pe locul actualei platforme industriale, Mihai îi scrie nunțului apostolic Filippo Spinelli la Praga, despre victoria sa, despre alungarea lui Simion Movilă, despre speranța de a se întoarce teafăr în Țara Românească ³¹. Ambele scrisori, cu mențiunea taberei de lângă Zalău, sînt *unicele* surse despre Mihai Viteazul și Zalăul.

Probabil în după masa zilei de 4 august plecase Mihai cu oastea sa, așezîndu-se „lângă Zalău”. După împăcarea de la Košice, animozitățile — generate de perfidia lui Basta — ieșiseră din nou la iveală la Moftinu Mic și, după victorie, Mihai a preferat să stea cu oastea sa la distanță de cea a lui Basta, cu tabăra la Guruslău. De aici, de „lângă Zalău” Mihai trimite curieri la Cluj, cu scrisori adresate magistratului ³². Aici, în ziua de 5 august 1601, a primit, probabil, și pe reprezentanții magistratului din Zalău veniți să-l felicite pentru victoria obținută și să-i exprime credința. Așa cum vor face ceva mai tirziu și reprezentanții magistratului din Cluj, cînd îl vor vizita în tabăra situată „lângă Cluj”.

Mihai a părăsit, probabil în după amiaza zilei de 4 august tabăra, adică cîmpul de luptă de la Guruslău : peste 10000 de leșuri în putrefacție, sînge pretutindeni, o duhoare cumplită într-o zi toridă de vară au impus schimbarea cantonamentului provizoriu, cu o altă „tabăra”, provizorie, unde se putea încheia bilanțul și se puteau lua hotărîrile privind continuarea, fără întîrziere, a fazei următoare a campaniei. Și locul următoarei tabere provizorii a fost fixat „lângă Zalău, ” aproape de drumul care trebuia să-l ducă la Cluj și apoi la Alba Iulia. Timpul șederii „lângă Zalău” a fost scurt. Credem că nu a vizitat tirgul Zalău și aceasta, din mai multe motive : în primul rînd, Mihai Viteazul se afla în campanie, ceea ce excludea vizite de curtoazie, neobișnuite pentru acele vremuri ; în al doilea rînd, Mihai nu era un general oarecare, unul dintre generalii lui Rudolf II, ca Basta ; el era principe, domnitor recunoscut ca atare de împărat și rangul

²⁸ b Veress, *Basta György* . . . , p. 573—574.

²⁹ Ciorănescu, *op. cit.*, p. 191 ; Veress, VI, p. 413 include și cuvîntul *salvum*, care lipsește la Ciorănescu.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Veress, VI, p. 413.

³² Socotelile orașului Cluj 9/XVII, Arh. Stat. Cluj, p. 46. Curierul a ajuns la Cluj, unde a fost găzduit în ziua de 7 august. Un alt curier a sosit în 8 august (*ibidem*).

său excludea eventualitatea unei asemenea vizite făcută conducerii unui tirg modest ; în al treilea rând, după uzanța militară de la începutul sec. al XVII-lea, comandantul nu-și părăsea trupele sau cantonamentul, cît timp acestea se găseau în campanie ; în al patrulea rând, Mihai, ca și ceilalți comandanți, era grăbit să pornească spre Cluj, despre care nu se știa că se va supune sau nu, să se oprească aici pentru refacerea forțelor și apoi să plece la Alba Iulia, să rezolve problema supunerii Transilvaniei și cea a preluării domniei în Țara Românească.

De altfel, ce putea oferi Zalăul lui Mihai și oștirii sale ? Tirgul (*oppidum*) Zalău în acea vreme, nu putea oferi condițiile unui popas mai îndelungat : el nu dispunea de posibilitățile de aprovizionare a comandamentului și a miilor de ostași, el nu dispunea de „chirurgii” necesari îngrijirii răniților, de mijloacele materiale necesare. Deși Zalăul reușise să dobîndească în secolul XVI o oarecare autonomie internă, dreptul de a-și alege magistratul, să plătească un cens global și să obțină privilegiile în justiția minoră, el nu a fost scutit de sarcinile feudale, de dijmă, slujbe, crîsmărit, gloabe, vămi. În justiția majoră decidea suveranul, stăpînul său. Era un *oppidum*, cu o populație sub 1000 de locuitori. Cu posibilități economice, modeste, limitate. Chiar dacă durata șederii lui Mihai în tabăra „de lîngă Zalău” a fost scurtă, important rămîne faptul că existența ei este un adevăr istoric demonstrat, că ea a fost distinctă de cea a lui Basta de la Guruslău și că de aici oștirea victorioasă a domnitorului român și-a continuat marșul spre realizarea țelurilor supreme. De aceea, Mihai a părăsit și această tabără provizorie, probabil în ziua de 6 august, pornind spre Cluj.

Pentru a putea stabili ziua plecării din tabăra de „lîngă Zalău” și traseul parcurs pînă la tabăra de lîngă Cluj, vom începe cu sfîrșitul, folosind „numerotarea inversă”. Într-unul din Registrele de conturi (socoteli) ale orașului Cluj din 1601 se găsește următoarea însemnare : „16 august. A plecat de aici întreaga tabără”³³, iar cu cîteva pagini mai înainte : „11 august. Domnul Basta, Székely Mihai și Mihai Voievodul au venit cu oștirea Alteței imperiale romane aici în tabără și șapte zile i-am găzduit”³⁴. Urmează apoi, pe patru pagini, înșirarea unor cantități considerabile și a unei game foarte bogate și variate de alimente și alte produse puse la dispoziția comandamentului armatei, începînd de la piine, făină, carne, pește, vinuri, icre, găini, giște, ouă, unt, orez, mazăre, oțet, untdelemn, tot felul de legume și fructe etc., pînă la lămii, cuișoare, scortîșoară, migdale, lumînări și parfum. Ridicarea taberei, așezată în apropierea Clujului, s-a făcut la 16 august, dată confirmată și de alte două mărturii. Generalul Ferrante Gonzaga, în scrisoarea sa din 28 august 1601 către ducele de Mantova, notează : „*Me scrisce delli 16 di Claudiopoli, que quello stesso giorno partiva di quella città verso Albagnulia*”³⁵, iar în Registrul de socoteli din 1601 este notată, în ziua de 17 august, expedierea unui butoi cu vin, „pe care l-au dus Înălțimii Sale Basta, atunci cînd a fost la Turda, lîngă

³³ Socotelile orașului Cluj 9/XVII, Arh. Stat, Cluj, p. 52 ; 16 Augusti. Mene el inne az egez Tabor”.

³⁴ Socotelile orașului Cluj, 9/XVII, Arh. Stat Cluj, p. 49 : „11 Augusti. Basta vram Zekcl Mihal es Mihai Vajda jeövenek az felséges Romai Czazar hadaual ide Tarborba (sic). Het nap gazdalkodtam nekik ...”

³⁵ Veress, VI, p. 422.

Arieș³⁶. Din alte două însemnări rezultă că Mihai Viteazul a plecat înaintea lui Basta, spre Turda. Într-una se notează : „Am mai dat pește sărat domnilor Mihai Voievodul și Basta”³⁷, iar în cealaltă : „De asemenea, am dat pentru drum, domnilor Basta și Székely trei găleți de oțet”³⁸. Faptul că Mihai nu figurează în cea de a doua înregistrare, denotă părăsirea, în avangardă, a taberei de lângă Cluj.

Nota „11 august” nu poate fi corectă, căci dacă ea s-ar fi efectuat în aceeași zi, de unde ar fi știut *a priori* dispensatorul, la 11 august, că imperialii din tabără au fost aprovizionați timp de șapte zile? Și cantitățile de provizii trimise în total? Data de 11 august este sau o eroare de calcul, rezultată din înregistrarea făcută ulterior, în 16 august sau mai târziu; sau ea a fixat în scris ziua contactului *oficial* cu tabăra imperială, sau mai plauzibil, notația „11 august” denotă că în aceea zi a fost înregistrată venirea oștilor lui „Basta, Székely Mihai și Mihai Voievodul” în „tabăra” de lângă Cluj și nu faptul că ei ar fi venit în 11 august. În acest caz este explicabilă însemnarea din Socoteli despre aprovizionarea oastei imperiale timp de *șapte* zile. De fapt, socotindu-se că ridicarea taberei s-a făcut în dimineața zilei de 16 august, certificată în izvoare, rezultă că prima zi din cele șapte, cîte au stat lângă Cluj, a fost ziua de 9 august. Într-adevăr, oștirea lui Basta a sosit aici în ziua de 9 august, poate după masa, urmată apoi de cea a lui Mihai în ziua următoare.

În legătură cu plecarea lui Basta știrile sînt contradictorii. În scrisoarea din 4 august 1601, adresată arhiducelui Matthias, el declară fără echivoc : „*Dimani mi moverò verso Claudiopoli*”³⁹ certificînd deci decizia fermă a plecării sale de la Guruslău la Cluj. Un aviz despre bătălia de la Guruslău bazat pe raportul excelent informat al contelui Tomaso Cavrioli, „sargente maggiore di quell'essercito”, anunță aceeași intenție a lui Basta de a pleca „cu întreaga tabără în 5 curent spre Cluj”⁴⁰. De altfel și Basta, în scrisoarea sa din 13 august 1601, adresată aceluiași Matthias, certifică că „a rămas două zile pe locul victoriei”. Cum se împacă însă aceste trei informații ferme cu o declarație ulterioară a aceluiași Basta, din 13 august 1601, în care îl anunță pe același arhiduce Matthias că „în 6 august am plecat spre Șimleu și în 9, ajungînd la Cluj, a doua zi consiliul orașului mi-a trimis cheile în poale”^{40 a}. Și în raportul nunțului papal Spinelli, bine informat despre desfășurarea evenimentelor, acesta notează că „*alli 6 și parti seguitando la vittoria*”⁴¹? Cum ar fi putut el pleca de la Guruslău la Șimleu în ziua de 6 august, să stea aici și apoi să străbată drumul de la Șimleu la Cluj și cel anterior de la Guruslău la Șimleu, cu oastea sa formată din cavalerie și *infanterie*, pentru a ajunge în ziua de 9 august lângă Cluj,

³⁶ Socotelile orașului Cluj, 9/XVI, Arh. Stat. Cluj, p. 50 : „*Zeureos Mathias veot egi hordo vy borth twilem Tuzokmalet melliel Bastanak eo Nganak vitlek Thordan az Arantias mellet letekor*” (17 august 1601).

³⁷ Socotelile orașului Cluj, 9/XVII, Arh. Stat. Cluj, p. 51 : „*Attam esmet sos halat Mihali Vayda Zamara es Basta vramnakis, kil eo kegeime B.V. Tanaczaual ki kwldet naponkent az Taborba*”.

³⁸ Socotelile orașului Cluj, 9/XVII, Arh. Stat. Cluj, p. 52 : „*Esmes attam az vtra Basta vramnak es Zekel Mihalnak 3 veder eczetel ...*”

³⁹ Veress, *Basta György ...*, p. 573–574.

⁴⁰ Veress, VI, p. 425.

^{40 a} Veress, *Basta György ...*, p. 577.

⁴¹ Hurmuzaki, VIII, p. 224.

cînd o oaste, în acea vreme, incluzînd trupe de *infanterie și tunuri*, nu putea străbate într-o zi mai mult de 20—25 km și în consecință pentru a parcurge acest itinerariu i-ar fi trebuit aproape șase zile? Atunci cînd drumul de la Cluj la Turda de 30 km l-a străbătut în două etape, cum se subliniază în relatarea unui italian anonim, din 19 august 1601⁴², iar Mihai Viteazul este acuzat, în aceeași relatare, că pentru a ajunge într-o singură etapă (*in un solo alloggiamento*) la Turda, și-a trimis acolo *noaptea* (de 15 spre 16 august) tunurile și o parte din oamenii săi?

Dacă drumul spre Șimleu al lui Basta nu este o pură invenție a acestuia, el s-ar fi putut realiza numai în cazul în care el s-a dus cu călăreții săi (sau o parte din ei), trimițîndu-și infanteria în 5 august spre Cluj. Prin urmare, în timp ce trupele lui Basta plecaseră ceva mai devreme spre Cluj, anume în 5 august⁴³, și abia în 9 august au ajuns lingă Cluj, iar o avangardă formată din doi comandanți, „oameni de vază” și 300 de ostași a sosit aici, în aceeași zi, cu scrisori de la Basta, Mihai Viteazul și oștirea sa au părăsit tabăra de „lingă Zalău” probabil în ziua următoare, de 6 august. După o bătălie grea, cu pedestrima sleită de marșuri și luptă, încorsetată în platoșe și împovărată cu armamentul individual (alebarde, săbii etc.); cu piesele de artilerie proprii și cu cele cucerite, cu imensa cantitate de arme, muniții, provizii, vite etc. capturate; pe drumuri neîntreținute și greu practicabile, în acea vreme, cu urcușuri dificile; cu unele unități care se mai împrăștiau pe parcurs pentru a se aproviziona, după obiceiul vremii⁴⁴, nu se putea realiza o medie de peste 20—25 km pe zi. Distanța de la tabără pînă la „drumul Sălaului” și apoi mai departe, la Cluj a fost parcursă în zilele de 6—9 august p.m. sau dimineața zilei de 10 august.

Drumul de la tabăra de „lingă Zalău” la Cluj, de peste 85 km, trecea peste Meseș. Un drum cu trei urcușuri, dintre care unul greu, de vreo 3 km, mai ales pentru transportul tunurilor, a proviziilor, a munițiilor, pentru carele cu răniți. Oastea lui Mihai a coborît la Românași. Mai exista, pînă la Românași, și o alternativă: Zalău — Ortelec — Moigrad — Creaca (pe valea Agrișului), drum ceva mai ușor, însă cu un ocol de vreo 10 km. Pe la Jibou, a doua alternativă, drumul ar fi fost cu mult mai lung. Credem că Mihai a pornit pe primul drum, străvechi și circulat, și nu pe unul din celelalte două.

De la Românași, drumul era mai ușor pînă la Sîncraiu-Almașului, apoi din nou cu un urcuș mai greu, între Sîncraiu-Almașului și Topa Mică (Dealul Topii). De aici au continuat marșul spre Mihăești-Sînpaul-Nădășel, spre Baciul (situat lingă Cluj).

Unde și-a așezat Mihai Viteazul tabăra? La Mănăstur nu se putea, fiindcă ar fi trebuit să treacă dealul Hoia — cu artileria! — și apoi Someșul. Or, Mihai nu se îndrepta spre Oradea, ci spre Alba Iulia. Someșeni, la o distanță de vreo 7 km de Baciul, era o zonă umedă, mlăștinoasă. Armata lui Basta mai întii, și apoi oastea lui Mihai au intrat în zona Baciului, probabil pe coastă (Dîmbul Rotund) și pe platou. Basta, plecat de „lingă Zalău” în 5 august, se afla în ziua de 9 august lingă Cluj, în apropierea viitoarei ta-

⁴² Hurmuzaki, XII, p. 1219.

⁴³ Aviz din 14 august 1601, Veress, VI, p. 425 și scrisoarea lui Vincenzo Zucconi către contele Lelio Arrivabene, la Veress, VI, p. 409.

⁴⁴ Vezi Avizul din 8 august 1601 (Veress, VI, p. 419), unde e vorba despre haiducii liberi, precum și Avizul din septembrie 1601, la Veress, VI, p. 450.

bere a oastei imperiale. Prepostvári Ștefan și Kapi Gheorghe, împreună cu alți „oameni de frunte” și cu 300 de soldați, trimiși de Basta, au sosit în 9 august la Cluj, cu scrisori de la acesta, pentru a iniția probabil discuții cu magistratul urban, desigur în problema capitulării orașului⁴⁵. Cei 300 de ostași s-au amplasat la „Hidelve”, dincolo de podul orașului, cam pe unde este azi gara Clujului. În aceeași zi, trei trăsuri cu consilierii urbani au pornit spre tabăra lui Basta⁴⁶. Mihai nu se găsea încă „lingă Cluj”, căci în ziua de 9 august, probabil dimineața, a mai venit la Cluj un sol cu o scrisoare de la domnitorul român aflat în drum⁴⁷. Oamenii trimiși de Basta, întorși între timp în tabără, au revenit apoi în 10 august la Cluj.

Cel târziu în dimineața zilei de 10 august a sosit și Mihai cu oștirea sa pe același platou, organizându-și aici tabăra, lingă cea a lui Basta. Fiind vorba, în ambele cazuri, despre oști care însumau împreună vreo 18 000 de oameni, apoi tunuri și alt armament, cai, boi, corturi, provizii etc., organizarea taberei, a lui Basta și apoi a celei a lui Mihai Viteazul a solicitat cel puțin câte o zi. În ziua de 10 august era deja încheiată cantonarea „oștirii maiestății imperiale romane ... aici, în tabără”, unde au stat timp de 7 zile, cum se notează în Socotelile orașului Cluj.

Conducerea orașului a pornit în șase trăsuri în întâmpinarea armatei victorioase, cerind grațiere. Ea le-a fost acordată în schimbul achitării soldei oștirii pe câteva luni și a aprovizionării pe timpul șederii lingă Cluj. „Porțile orașului au fost ținute închise” și nimeni n-a fost lăsat să intre în oraș⁴⁸. Întrucît Basta sosise lingă Cluj înaintea lui Mihai, magistratul i-a predat acestuia, simbolic, cheile orașului⁴⁹. Și i-a achitat suma de 20 000 taleri, din cei 30 000 pe care orașul s-a obligat să-i plătească⁵⁰. „Chirurgii” din Cluj au fost, probabil, puși să-i îngrijească pe răniți.

Au stat o săptămână. Pentru Mihai, o săptămână hotărîtoare: soli și curieri îi aduceau știri despre starea lucrurilor în restul Transilvaniei și în Țara Românească. Trebuiau luate decizii de o deosebită importanță și acționat fără întârziere. Și cu toate acestea, Mihai și-a găsit timp să ridice „pe locul tragerii în țeapă [al lui Baba Novac, n.n.] un steag mare în cinstea marelui și viteazului său slujbaş”, consemnează cronicarul Szamosközy^{50a}. Aici, în această săptămână, a început însă să se contureze și planul lui Basta, pe care acesta îl va pune în aplicare la Cimpia Turzii.

În dimineața zilei de 16 august trupele imperiale au părăsit tabăra din Cluj: „16 august. A plecat de aici întreaga tabără”, spune izvorul. Cu Mihai în avangardă, de data aceasta.

Sucesiunea evenimentelor după plecarea din Cluj este bine cunoscută în literatura istorică românească, spre deosebire de cele petrecute în

⁴⁵ Socotelile orașului Cluj 9/XVII, p. 46: *Prepostvart Istvan es Kapi Gieörgi jeövenek Basta vramtol sok fű emberekkel es három zaz katonauul Biro vramhoz tanacciaual egtetembe leulekkel ...*

⁴⁶ Socotelile orașului Cluj, 9/XVII, p. 46: *Eodem. Vgian akkor az három zaz katonanak kik Hidelve voltanak küldenek ...;*

⁴⁷ *Eodem. Az mely katona az Mihaly va'jda leulet hoza ...*

⁴⁸ Aviz despre evenimentele din Transilvania, din 3 septembrie 1601, la Veress, VI, p. 450.

⁴⁹ Doc. din 13 august 1601, la Veress, *Basta György ...*, p. 577.

⁵⁰ Doc. din 30 septembrie 1601, la Hurmuzaki, XII, p. 1229.

^{50a} *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la românii 1566 - 1608*, de I. Crăciun, Cluj, 1928, p. 157.

intervalul 30 iulie — 16 august. De aceea nu ne oprim asupra lor. O singură problemă care totuși se cere clarificată. A fost oare odioasa crimă, săvârșită de George Basta, rezultatul unei convențe cu Rudolf II, ca urmare a faptului că năzuințele lui Mihai Viteazul nu se integrau în planurile eumenismului habsburgic, sau a fost ea premeditată și pusă la cale numai de Basta, fără știrea împăratului? Scrisoarea lui Rudolf II către Mihai, expediată din Praga la 17 august 1601⁵¹ pare a-l disculpa pe monarh și îl incriminează, indirect, numai pe Basta. Suveranul îl laudă în această scrisoare pe Mihai pentru victoria obținută: „*vestra* [sublinierea n.n.] et Georgii Bastae fortitudine parta erat victoria” și îi ordonă lui Basta ca „după ce Transilvania va fi supusă în întregime ascultării, să vă [pe Mihai, n.n.] ajute atît cu ostași, cît și cu tunuri, cît va putea”. Faptul că împăratul a scris, în 17 august, o asemenea scrisoare adresată lui Basta, exclude un ordin prin care să se fi dispus înlăturarea lui Mihai, fiindcă un asemenea ordin nu putea ajunge pînă în 19 august în posesia generalului.

În realitate însă, asasinatul nu a displicut curții imperiale de la Praga, așa cum rezultă din documentația referitoare la acest capitol, final, al existenței marelui domnitor român și dacă uciderea lui Mihai n-a fost premeditată de suveranul habsburgic, în schimb ea nu l-a deranjat⁵²,

⁵¹ Hurmuzaki, XII, p. 1217.

⁵² Despre această ultimă etapă din viața lui Mihai Viteazul a scris C. Rezaचेvici, în „Magazin Istoric” (nr. 8, 1976), un articol intitulat „Ultimele zile”. Autorul a intuit corect rolul jucat de Basta în organizarea odioasei crime și a redat evenimentele într-o formă sugestivă și plăcută. Din nefericire, afirmații axiomatice în cazul unei informații lacunare sau chiar inexistente pentru unele aspecte, prelucrarea unor date necontrolate de la alți autori în care elementul conjunctural, faptul ipotetic este prezentat ca ceva cert, au făcut ca în articolul lui C. Rezaचेvici să se strecoare o serie de *erori regretabile*. Ne oprim asupra unora din ele. Autorul susține că „primele ciocniri [la Guruslău, n.n.] au început la 9 dimineața” (p. 18). Or, la ora 9 cele două armate, adică cea imperială (formată numai din oastea lui Mihai și cea a lui Basta, căci al treilea corp de armată a rămas sensibil în urmă) și cea a lui Sigismund Báthori „s-au descoperit — la o distanță apreciabilă, n.n. — una pe alta” (*si scopsero gli esserciti l'un l'altro*, Hurmuzaki, VIII, p. 222—223 și Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din Arhivele de la Simancas*, București, 1940, p. 195; precum și Veress, *Documente*, VI, p. 432). Autorul susține că „atacul hotărît ... s-a desfășurat spre seară” (p. 18). Toate datele — vezi notele 11, 12, 13, 14 și 15 din articolul nostru — demonstrează că bătălia a început la 17—18 h și s-a încheiat „spre seară” (nu trebuie uitat că era o zi foarte caldă, ziua de 3 august 1601, și „spre seară” nu era încă întuneric). Apoi, în articolul menționat, se afirmă următoarele: „Urmărit pînă la 3 noaptea de Mihai Viteazul, Sigismund Báthori a fugit în Moldova” (p. 18). Afirmația nu corespunde realității. Niciăieri în izvoare nu apare vreo știre despre această oră și nici despre faptul că Mihai Viteazul l-ar fi urmărit pe Sigismund Báthory. De fapt, *haiducii liberi* din oastea lui Mihai i-au urmărit și înat pe ostașii fugari — Sigismund Báthory fugise primul și se găsea deja la o distanță inaccesibilă — „aproape toată noaptea” se notează într-un aviz bine informat, din 14 august 1601 (Veress, VI, p. 424).

C. Rezaचेvici susține că „neînțelegerile cu acesta [Basta, n. n.] l-au îndemnat pe Mihai să se despartă de el, înaintînd cca 10 km spre sud-est, pînă la marginea de nord a orașului Zalău. Aici, în ziua următoare (5 august 1601) și-a așezat tabăra pe malul pîrlului cu același nume sub dealul Malul Mare” (p. 20). Singurul lucru cert este că în 5 august Basta a plecat de lângă Guruslău, iar Mihai își așezase tabăra „lîngă Zalău”. Și nu există *nici o informație* contemporană cu evenimentele despre distanțe de 10 km dintre cele două oștiri, despre așezarea taberei pe malul pîrlului Zalău! În izvoare (vezi Scrisorile lui Mihai Viteazul din 5 august 1601 adresate lui Don Guillén de San Clemente, ambasadorul Spaniei și nunțului papal Filippo Spinelli, Veress, VI, p. 413 și Ciorănescu, *op. cit.*, p. 191) se consemnează un singur lucru, și anume că tabăra lui Mihai a fost așezată *prope Zila*, lîngă Zalău. Este *unica* informație privind acest aspect al problemei.

căci înlăturarea lui Mihai Viteazul a pus capăt unei eventuale încercări de reunire a Transilvaniei cu Țara Românească și, în perspectivă, cu Moldova.

Inexactă este și constatarea că „Mihai a înălțat marele său stindard în fața turnului croitorilor, spre cartierul românesc” (p. 19). În primul rînd nu este vorba despre „marele său stindard”, ci despre un steag mare (Cronicarul Szamosközy, p. 157); în al doilea rînd, cartierul românesc se afla la extremitatea apuseană a orașului (azi Mănăștur), iar dincolo de turnul croitorilor se găsea pădurea și trecea drumul ce ducea spre Feleac, sat românesc situat la 7 km de Cluj, și de acolo spre Turda. La p. 20 autorul afirmă: „În dimineața zilei de 16 august 1601, tabăra lui Mihai se înălța pe Cîmpia Turzii”. Or, Mihai Viteazul părăsise tabăra de lângă Cluj la 16 august (Socotelile orașului Cluj 9/XVIII, p. 52, Arh. Stat. Cluj: „16 august. A plecat de aici întreaga tabără”, notează categoric plecarea întregii tabere și atunci eum de a putut în *aceeași dimineață*, cînd Mihai a plecat spre Turda să și ajungă la Cîmpia Turzii, situată la 40 km de punctul de plecare?

Apoi, pe baza unei informații dintr-o relatare din 19 august 1601 (Hurmuzaki, XII, p. 1219), autorul susține următoarele: „Basta și-a odihnit oastea timp de două zile după bătălia din 3 august, în același loc unde se afla [adică la Guruslău, n.n., adică a lui C. Reza-chevici] trimițînd-o (apoi) pe drumul spre Cluj”. Cum se împacă însă aceasta cu aserțiunea următoare, în care autorul susține că Basta a rămas la Guruslău pînă la 6 august? De altfel, „timp de două zile după bătălia din 3 august” înseamnă 5 august și nu 6 august! Și atunci cum de a ajuns Basta la 9 august — cum afirmă de altfel corect autorul — „cu toată oastea” la Cluj — de fapt, nu departe de Cluj —, dacă, după spusele autorului „a venit el însuși” la Șimleu-Silvaniei în 6 august, de unde trebuia să revină la Zalău și de aici să plece spre Cluj?

Am reproduș unele din erorile strecurate în acest articol interesant de altfel, și convingător. Altele se datorează faptului că autorul a acordat credit total unui izvor pînitor și tendențios, de fapt o relatare datată din 19 august 1601, scrisă deci în ziua asasinării lui Mihai la Cîmpia Turzii, intitulată „*Relazione delli successi seguiti in Transilvania tra il Basta et il Vallacco doppo la bataglia. 1601*”, (Hurmuzaki, XII, pp. 1219 — 1222). Pentru o mai bună cunoaștere a fragmentului utilizat de autor (la p. 19) reproducem textul citat în „Magazin Istoric” (p. 20), care nu a fost supus criticii istorice. Pasajul este următorul: „s'invio [Basta] alla volta di Claudiopoli et vi arrivo alli 9, con tutta la gente salvo quella del Vallacco; il quale, havendo cominciato doppo la battaglia a marciare separamente, non volse manco unirsi con esso Basta a Claudiopoli, ma s'allogio una legalontano. Qui stato il Basta per stabilir le cose di questa città per il spatio di otto giorni, risolse partir verso Torda et arrivarvi in due alloggiamenti. Il che inteso dal Vallacco, invio la sua artigleria la sera inanti et fece che marcio buna parte della sua gente la notte, per poter egli l'altro giorno avanzarsi et andare in un solo alloggiamento a Torda, per facilitare i suoi disegni”. Relatarea, elaborată în ziua asasinării lui Mihai, reflectă versiunea dată evenimentelor de Basta și de cei din suita sa. Conținutul ne interesează mai puțin, întrucît studiul nostru a încercat să introducă ordine și să precizeze desfășurarea lucrurilor pînă la plecarea din Cluj, adică un episod mai puțin cunoscut, cu o cronologie parțial greșit interpretată, din cauza necunoașterii sau a neaprofundării izvoarelor. Să luăm datele pe rînd. Știrea că Mihai „a început după bătălie să meargă separat, nevrînd să se unească cu Insuși Basta (nici măcar) la Cluj și și-a așezat tabăra la o milă de pîrtare” [adică cca 15 km l n.n.] este vădit inventată de autor, pentru a-l incrimina pe Mihai de defecțiune, deja de atunci, din ziua sosirii acestuia în după amiaza zilei de 9 sau în dimineața zilei de 10 august, lângă Cluj. Nota din Socotelile orașului Cluj indică categoric că a fost vorba de o *singură tabără*, așezată după cum am văzut, lângă Cluj. Formată din oști separate, cu comandanți distincți. De o tabără, aprovizionată cotidian cu cele necesare de către magistrul urban. Disensiunile cu intrigantul și ambițiosul mercenar s-au accentuat probabil, în timpul șederii de o săptămînă lângă Cluj. Eronată este și informația că Basta ar fi stat la Cluj „timp de opt zile”. Socotelile orașului Cluj înregistrează categoric 7 zile, nu 8 zile, căci în 16 august, dimineața, „a plecat întreaga tabără” (9/XVII, p. 49 „I-am găzduit 7 zile”). La fel de tendențioasă pare afirmația anonimului italian că Mihai Viteazul, aflînd de intenția lui Basta de a merge la Cluj în două etape, „a trimis artileria sa înainte... și a făcut să înainteze noaptea o bună parte din oamenii săi, pentru a putea, în următoarea zi, să avanseze și să ajungă într-o singură etapă la Turda pentru a promova planurile sale”. Înregistrarea din Socotelile orașului Cluj dezmințe această afirmație, care urma să motiveze, alături de altele conținute în relatarea din 19 august, asasinarea domnitorului român. Datele din Socoteli denotă plecarea în 16 august. În *avangardă* cu Mihai, grăbit să rezolve problema recuperării întregii provincii a Transilvaniei, cît și a înscăunării pe tronul Țării Românești.

AVANT ET APRÈS LA BATAILLE DE GURUSLĂU

(30 juillet — 16 août 1601)

— RÉSUMÉ —

Les auteurs ont essayé, sur la base des sources déjà publiées et de certaines informations documentaires inédites, de préciser davantage encore différents faits d'une importance politique et militaire particulière. On examine les prémisses de la bataille de Guruslău, depuis la levée du camp de Moftinu Mic, le groupement et le regroupement des forces impériales et l'on analyse les détails de cette phase. Puis, sans insister sur la bataille de Guruslău, on essaie de clarifier le rôle de cette bataille et le bilan de la victoire, on fait une étude comparative des effectifs des deux armées et des pertes subies, des canons, des drapeaux capturés, etc. On examine ensuite la question touchant les camps de Guruslău et « des alentours de Zalău », on essaie d'analyser et d'établir une chronologie de cette phase, ainsi que de celle suivante, du chemin parcouru du camp « des alentours de Zalău » à Cluj, l'emplacement du camp suivant. On essaie de préciser les détails et d'établir une chronologie et l'on fournit des données sur les sept jours passés à cet endroit — jusqu'à la levée du camp de Cluj, le 16 août 1601 — semaine décisive pour l'étape qui allait suivre et qui s'acheva par la tragédie de Cîmpia Turzii.

RELAȚIILE POLITICE ALE MOLDOVEI CU POLONIA ÎN SECOLELE XVI—XVIII ÎN LUMINA UNOR CERCETĂRI RECENTE

DE

VENIAMIN CIOBANU

Secolele XVI—XVIII constituie o perioadă distinctă în istoria relațiilor româno-polone. Pentru Polonia, secolul al XVI-lea a însemnat apogeul puterii sale politice, iar pentru Moldova, ca și pentru Țara Românească, instaurarea dominației otomane, cu toate consecințele sale asupra evoluției lor istorice. Secolul al XVIII-lea a adus prăbușirea statului polon și instituirea regimului turco-fanariot în Principatele Române care a constituit o nouă etapă în evoluția statutului lor juridic internațional. Relațiile politice dintre țările române și Polonia din perioada luată în discuție au constituit însă și o parte integrantă a relațiilor internaționale, fiind influențate și uneori influențând conjunctura politică nu numai din centrul și răsăritul Europei, ci și din alte zone ale continentului. Iată pentru ce cercetarea evoluției acestor raporturi a continuat să preocupe și în ultimile decenii, mai ales istoriografia românească. O prezentare a unora din cele mai recente concluzii în acest domeniu poate fi folositoare, dacă se are în vedere faptul că, în pofida unor eforturi și rezultate remarcabile, unele aspecte ale acestei probleme au fost fie indecis abordate, din lipsă de surse corespunzătoare, fie interpretate într-o manieră mai puțin convingătoare. În ceea ce ne privește, nu ne-am propus să prezentăm toate punctele de vedere afirmate și nici, mai ales, să oferim răspunsuri definitive la toate semnele de întrebare. Studiul de față constituie o sumară trecere în revistă a principalelor etape ale raporturilor politice moldavo-polone pe baza unora din cercetările recente și o încercare de a le încadra în contextul relațiilor internaționale din centrul și sud-estul Europei.

Relațiile politice din primele patru decenii ale secolului al XVI-lea au purtat amprenta, pe de o parte, a eforturilor conducătorilor politici ai celor două țări de a impune o soluționare convenabilă fiecăreia dintre ele a problemelor rămase în litigiu încă din perioada anterioară, iar pe de alta, a încercărilor făcute de Moldova de a cointeresa Polonia în lupta pentru apărarea independenței sale. Toate acestea s-au derulat în condițiile în care în Europa s-au produs, pe plan politic, sensibile transformări. Cele mai importante constau în sporirea continuă a puterii Casei de Austria, în detrimentul echilibrului politic și a ofensivei expansioniste a Imperiului otoman către centrul continentului, ofensivă care avea să-l

aducă în conflict direct cu Imperiul habsburgic, conflict în care vor fi antrenate direct și indirect nu numai țările române¹, ci și Polonia.

Tratatul de la Hirlău cu Polonia din 1499 a anulat jurământul de vasalitate deus de Ștefan cel Mare la Colomeea, dar a lăsat în suspensie unul din cele mai acute litigii — problema stăpînirii Pocuției. Ocuparea de către Ștefan a acestui teritoriu în 1502 nu a fost recunoscută de către polonezi. Cum mediația maghiară nu a dat nici un rezultat, regele Poloniei a amenințat că era gata să solicite intervenția sultanului în această problemă². Într-adevăr, în 1504, regele Alexandru, deși a primit ofertele de pace ale noului domn al Moldovei, Bogdan al III-lea, a încercat în secret să se înțeleagă cu dușmanii acestuia. În acest scop, l-a trimis în solie la Istanbul pe Bernard Goławinski care trebuia mai întâi să-l asigure pe Radu cel Mare că regele nu-l recunoștea pe Bogdan ca domn și apoi să propună sultanului Baiazid o campanie comună împotriva Moldovei. Așadar, pentru a recupera Pocuția, polonezii erau dispuși să colaboreze cu Poarta Otomană și să recunoască sultanului „dreptul suveran” asupra Moldovei³. O atare atitudine, care va fi menținută pînă la dispariția definitivă a acestei probleme din raporturile dintre cele două țări, denotă faptul că nu era vorba numai de o simplă modificare de graniță, ci că stăpînirea acestui teritoriu prezenta o importanță deosebită strategică, în primul rînd, dar și economică, pentru ambele țări. Totuși, regele polon nu a dat curs cererii domnului Țării Românești de a-l sprijini pentru înlăturarea lui Bogdan⁴. Acest refuz, poate fi pus, după părerea noastră, pe seama faptului de Bogdan reușise să obțină recunoașterea sultanului și să-i convingă pe polonezi de a vantajele unei alianțe cu Moldova, cerînd în căsătorie pe prințesa Elisabeta, promițînd în schimb retrocedarea Pocuției și încheierea unei „strînse” alianțe cu Polonia⁵. regele a mers însă mai departe întrucît, așa cum au probat unele cercetări recente, a încercat, în 1505—1506 să reactualizeze planurile lui Ioan Albert. Este vorba de intenția de a-l „obliga” pe Bogdan să accepte încorporarea țării sale la Polonia „printr-un act expres”, sub pretextul că astfel se putea rezista în comun „amenințării turco-tătare”⁶. Bogdan s-a limitat însă la cedarea Pocuției, gest care nu a fost însă urmat de onorarea de către polonezi a promisiunii de a i se da în căsătorie pe sora regelui. Drept urmare, a reizbucnit conflictul armat dintre cele două țări. Magnații maghiari nu vedeau însă cu ochi buni eforturile Poloniei de a-și subordona Moldova și au intervenit pentru încheierea păcii dintre cei doi beligeranți. Tratatul de la Camenița și Iași din 1510, ca și cel din 1499, nu făcea nici o mențiune despre raporturile de suzeranitate ale Moldovei față de Polonia. În ceea ce privește diferendul pentru Pocuția, acesta urma a fi arbitrat de către

¹ Cf. Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, p. 10—11.

² Cf. Zdzisław Spieralski *Awantury moldawskie* (Aventuri moldovenești), Warszawa, Wiedza Powszechna, (1967), p. 64—65.

³ *Ibidem* p. 66.

⁴ D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, X, 1973, p. 3.

⁵ Zd. Spieralski, *op. cit.*, p. 66—67.

⁶ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 3.

Wladysław. Aflat în imposibilitatea luării unei decizii definitive, pe de o parte, de teama de a nu-l leza pe fratele său, Sigismund, iar pe de alta de a nu ațița opoziția magnașilor maghiari care susțineau punctul de vedere al Moldovei, acesta s-a eschivat, lăsând deschisă în continuare o problemă care va învenina raporturile dintre cele două țări. Datorită tendințelor din ce în ce mai evidente ale sultanului de a știrbi independența Moldovei, Bogdan s-a străduit însă să mențină bunele raporturi cu Polonia, în care vedea posibilitatea ieșirii din situația grea în care se afla. Sigismund nu a secundat însă eforturile domnului⁷.

Moartea neașteptată a lui Bogdan al III-lea a dat posibilitatea mării boierimi, în frunte cu Luca Arbore, să-și consolideze considerabil poziția politică și economică în stat, datorită minoratului urmașului său, Ștefăniță. Politica mării boierimi, reprezentată de Luca Arbore și sfatul domnesc, care tindea la apărarea intereselor sale de clasă, a fost, într-o anumită măsură, favorizată și de evoluția situației internaționale. Cucerirea de către otomani a Egiptului în 1517 punea în pericol interesele statelor riverane ale Mării Mediterane și închidea drumul pe uscat către Indii. Pentru a-i alunga, papa Leon al X-lea a inițiat o cruciată antiotomană, pentru succesul căreia era absolut necesară alianța Moldovei cu Polonia, întrucât polonezii îi puteau ataca pe turci numai prin teritoriul Moldovei. Însuși Sigismund I, profitând de starea de spirit antiotomană care domnea aici, a încercat s-o atragă în coaliție, dat fiind faptul că Moldova constituia, în concepția oamenilor politici polonezi „scutul de apărare” al Poloniei. Istoricul polonez Zd. Spieralski, evidențiind starea de spirit antiotomană care domnea în Moldova, a arătat că era atât de puternică, încât Luca Arbore și partizanii săi au făcut eforturi susținute pentru a încheia alianța cu Polonia, fiind gata s-o realizeze chiar cu prețul recunoașterii „vechilor drepturi suzerane” ale Poloniei asupra Moldovei⁸. Este adevărat că marea boierime vedea în alianța cu Polonia o garantare a propriilor sale privilegii. Luca Arbore și partizanii săi cunoșteau însă suficient de bine tendințele regatului polon pentru ca să nu ia măsurile de precauție necesare evitării repetării evenimentelor din 1497. De aceea, în tratatul încheiat cu Polonia în numele lui Ștefăniță în mai 1518 se condiționa participarea Moldovei la coaliția antiotomană de trecerea Dunării de către armatele polone, comandate de regele însuși. Se prevedea, de asemenea posibilitatea ca domnul Moldovei să nu participe la expediție și obligația regelui de a apăra Moldova, în persoana domnului său, de sultan. Acest tratat era de fapt o repetare a celor din 1499 și 1510, cu deosebirea că noua alianță era, în împrejurările de atunci, mult mai riscantă pentru Moldova, deoarece primejdiile pe care le comporta o victorie mult mai probabilă a otomanilor nu erau echivalente cu avantajele unei ipotetice victorii a cruciaților. De altfel, neînțelegerile dintre puterile creștine nu au întârziat să apară, ceea ce va face ca tratatul moldo-polon să piardă unul din cele mai importante obiective ale sale: participarea la coaliția antiotomană. Totuși, orientarea politică a Moldovei nu a scăpat otomanilor care au recurs la mijloace de presiune. Pericolul otoman pentru Moldova a devenit mai evident mai ales după ocuparea tronului de către sultanul

⁷ Zd. Spieralski. *op. cit.*, p. 67—74; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 3—5.

⁸ Cf. Zd. Spieralski, *op. cit.*, p. 74.

Soliman Magnificul în 1521. Sustragerea lui Sigismund de la acordarea de ajutor lui Ludovic al II-lea al Ungariei care i l-a solicitat pentru a face față atacului otoman declanșat în 1520 a fost, așa cum a presupus și H. I. Ursu, una din cauzele schimbării politicii Moldovei față de Polonia, când Ștefăniță a preluat conducerea efectivă a statului. Conduita regelui polon era suficient de probantă pentru a se trage concluzia că în cazul unui atac otoman Moldova nu ar fi primit nici un sprijin din partea vecinului său, deși rezistența Moldovei era esențială pentru înseși securitatea Poloniei. Între timp, conducătorii politicii moldovenesti și-au respectat obligațiile asumate prin tratatul din 1518, furnizînd regelui Poloniei importante informații despre planurile otomanilor în legătură și cu Polonia⁹.

Cînd în 1522, Ștefăniță a preluat puterea, situația internă și externă a țării era destul de complicată. În interior, marea boierime pregătea complotul pentru răsturnarea domnului și închinarea țării Poloniei, iar agravarea situației internaționale împieta asupra poziției sale în această zonă. Regele Poloniei a refuzat să-l sprijine pe domn pentru consolidarea domniei sale, susținînd, în schimb, marea boierime împotriva sa. Domnul îi devenise „indezirabil” deoarece se opusese tendințelor unei părți a acesteia de a înfeuda Moldova Poloniei. Intervenția sa în favoarea boierilor rebeli din 1523 trăda efortul de a avea în Moldova un „partid” favorabil intereselor Poloniei, adică de a menține Moldova în situația de „zid” de apărare împotriva otomanilor. Ca răspuns, Ștefan cel Tânăr a recurs la represalii, ceea ce a dus la deteriorarea gravă a raporturilor cu Polonia. Neputînd lua în considerație posibilitatea unei intervenții armate directe în Moldova, datorită, în primul rînd, pericolului unei invazii otomane în Polonia și opoziției Ungariei, Sigismund a continuat să comploteze împotriva domnului. Înfîngerea armatei boierești, sprijinită în mare măsură de către rege, a marcat, totodată, deplina independență a Moldovei față de Polonia¹⁰.

Rațiunea măsurilor întreprinse de Ștefan cel Tânăr este evidentă și a fost stabilită, pe baza unor incontestabile mărturii documentare, de către istoricii români care au abordat această problemă. Concluzia de mai sus nu a fost însă împărtășită și de către unii istorici polonezi. Astfel, Zd. Spieralski a văzut în măsurile antiboierești ale domnului expresia unui caracter „crud” și „iresponsabil”, iar în politica sa externă dovada faptului că lui Ștefăniță „îi erau străine toate regulile jocului politic”¹¹. Eroarea unei astfel de interpretări este cît se poate de evidentă, dacă se are în vedere faptul că tinărul domn a reușit să navigheze cu o abilitate demnă de cei mai de seamă oameni de stat din vremea sa, între „Scylla și Charybda” contradicțiilor de interese din Europa și să salveze independența și integritatea țării sale. Dacă politica lui Ștefăniță a nemulțumit profund cercurile conducătoare poloneze, s-a datorat faptului că ea a constituit, după părerea noastră, un eșec al propriei lor politici față de Moldova, pe care înțelegeau s-o folosească în interesul lor și nu s-o sprijine efectiv în lupta pentru salvagardarea independenței sale. Iată pentru ce,

⁹ Cf. Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 29 și urm.

¹⁰ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 53 și urm.; Juliusz Demel, *Historia Rumunii* (Istoria României), Wrocław, Zakład Narodowy Im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1970, p. 145.

¹¹ Cf. Zd. Spieralski, *op. cit.*, p. 75.

moartea subită a tînărului domn a fost primită cu o adevărată satisfacție la curtea regală a Poloniei ¹². Această bucurie s-a dovedit a fi fost însă efemeră, întrucît ea nu a fost urmată de un reviriment al influenței polone în Moldova, așa cum se sconta.

Clarificarea raporturilor Moldovei cu Polonia, clarificare pe care nu a reușit-o Ștefăniță, era însă deosebit de necesară în împrejurările internaționale de atunci, care puteau pune în discuție independența țării față de Imperiul otoman. Ungaria, unul din factorii principali ai echilibrului politic din centrul și sud-estul Europei nu mai putea îndeplini acest rol după 1526, întrucît, prin victoria sultanului Soliman Magnificul la Mohacs, fusese, pur și simplu, scoasă din rîndul marilor puteri din această zonă. Pentru ca Moldova să nu cadă în stăpînirea directă a sultanului, era necesar ca Polonia, cel de al doilea factor al echilibrului amintit, să compenseze dispariția Ungariei ca mare putere, în așa fel încît politica de neatîrnare dusă de Moldova de mai bine de șapte decenii să nu fie alterată. Deci, obiectivul imediat al politicii externe a Moldovei îl constituia împiedicarea prin toate mijloacele, a consolidării apropierei polono-otomane, începută prin armistițiul din 1525, și care, cu toate deosebirile evidente de interese dintre cele două state, tindea să se transforme într-o alianță politică. Scopul comun al acelei apropieri consta în împiedicarea instalării Habsburgilor în Ungaria după 1526 și a intrării Moldovei în orbita lor de influență. Din acest punct de vedere, este pe deplin justificată remarcă că „în gruparea forțelor în Europa răsăriteană, Polonia se afla mai aproape de interesele otomane decît de cele ale Habsburgilor”¹³. Deci, afirmația lui Zd. Spieralski potrivit căreia planul marelui hatman al Poloniei, Ioan Tarnowski, privind o mare campanie împotriva otomanilor a fost zădărnicit de însuși Petru Rareș, prin înfrîngerea detașamentelor poloneze la Siret în 1538 ¹⁴, apare ca discutabilă. Eroarea istoricilor care împărtășesc asemenea puncte de vedere stă în aceea că ei concep frontul antiotoman prin instaurarea unei hegemonii și renunțarea de către celelalte state interesate în constituirea acestui front la propria lor situație politică de sine stătătoare. Altfel spus, sînt ignorate străduințele către neatîrnare ale Moldovei, străduințe care își propuneau să descurajeze veleitățile de subjugare venite din indiferent care parte. Produsul unei astfel de concepții care ignoră lupta pentru independență a statelor mici și-a făcut loc chiar și într-o recerță conferință istorică, unde s-a afirmat, nici mai mult nici mai puțin, că Moldova lui Ștefan cel Mare a fost în timpul campaniei din 1497—1498 un instrument al politicii otomane care avea drept scop slăbirea Jagiellonilor ¹⁵.

Desprinderea Poloniei de Imperiul otoman a fost pivotul politicii externe a lui Petru Rareș. Domnul a încercat să realizeze acel obiectiv mai întii pe cale diplomatică. Eșecul încercării sale s-a datorat faptului că exponenții politicii externe polone aveau convingerea că realizarea dezi-deratelor Poloniei putea fi înfăptuită numai prin menținerea celor mai bune

¹² Cf. D. Ciurea, *op. cit.*, p. 7.

¹³ Cf. Stefana Simionescu, *Țările române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic*, în „Revista de istorie”, 8/1975, p. 1202.

¹⁴ Cf. Zd. Spieralski, recenzie la lucrarea lui Julius Demel, *Historia Rumunii*, în „Kwartalnik historyczny”, 4/1971 p. 924.

¹⁵ Vezi „Voprosi istorii”, vol. V, 1976, p. 184.

raporturi cu sultanul. Iată pentru ce Rareș a considerat necesar să recurgă la un mijloc în măsură să opună Polonia Imperiului otoman și invers, și anume prin repunerea în discuție a problemei stăpînirii Pocuției. Redeschizînd controversa, domnul s-a străduit să creeze impresia că acțiunea sa militară avea consimțămîntul sultanului. Acest fapt ne îndreptățește să avansăm ipoteza că el urmărea să demonstreze cercurilor politice poloneze filootomane că întemeierea politicii lor externe pe colaborarea cu Poarta Otomană nu avea sorți de izbîndă, de vreme ce sultanul era gata oricînd, în funcție de interesele sale, să le ignoreze pe cele ale Poloniei. Crampornarea de această idee după dezavuarea sultanului s-a dovedit a fi fost însă deosebit de păgubitoare pentru poziția politică a Moldovei". Sublinierea acestui aspect este cu atît mai necesară cu cît și în lucrările recente consacrate integral sau tangențial raporturilor lui Petru Rareș cu Polonia în prima domnie problema, fie că nu și-a găsit o rezolvare corespunzătoare, fie că nu a fost abordată¹⁶. Rareș și-a pus însă prea mari speranțe, mai ales după 1534, în potențialul militar al Habsburgilor. Alianța lui cu Ferdinand, nu numai că nu a fost în măsură să-i susțină în mod eficace planurile politicii sale față de Polonia, ci a constituit principala cauză a expediției sultanului împotriva sa din 1538. Pe de altă parte, insuccesul politicii sale față de Polonia, la care au conlucrat și sultanul și marea boierime ostilă întăririi puterii centrale, a contribuit la stringerea raporturilor polono-otomane, cu rezultate grave asupra poziției internaționale a Moldovei. Nu este mai puțin adevărat însă că Polonia însăși avea să suporte consecințele intransigenței politicii sale față de Moldova, întrucît a contribuit la înlăturarea unei puternice piedici din calea expansiunii otomane către Europa centrală și a presiunilor asupra Poloniei. Încercările întreprinse în perioadele următoare pentru readucerea Moldovei în sfera ei de influență și a o folosi ca scut împotriva amenințărilor otomane¹⁷ au fost încununate de succese de scurtă durată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cel mai important dintre acestea fiind însă instalarea lui Ieremia Movilă pe tronul Moldovei în 1595.

Acțiunea întreprinsă de Polonia în această nouă etapă a avut loc în contextul unor importante evenimente internaționale. Crearea Ligii Sfinte a fost întîmpinată cu ostilitate de către Ioan Zamoyski, figura cea mai proeminentă a vieții politice poloneze de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și primii ani ai celui următor. Moștenitor al politicii antihabsburgice a lui Ștefan Báthory, el s-a opus cu consecvență sporirii puterii și influenței Habsburgilor în răsăritul și sud-estul Europei, pentru că în acest fel Polonia ar fi fost prinsă între Imperiul habsburgic și Rusia, cele două mari rivale ale sale. În plus, el era exponentul intereselor marilor magnați din regiunile

¹⁶ Vezi Zd. Spieralski, *Kampania obertynska 1531 roku* (Campania de la Obertyn din anul 1531), Wydawniczo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1962, p. 94 și urm.; Ilie Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, X, București, 1964.

¹⁷ Cf. Zd. Spieralski, *Awanturny moldawskie*, p. 112 și urm.; Șerban Papacostea, *O veclă împărțitură despre Moldova la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Studii”, 3/1969, p. 460—461; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 18 și urm.; Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion Vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei ca urmare a „turcării” lui Iliș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în „Revista arhivelor”, 4/1975, p. 383—391.

sud-estice ale Poloniei, cointeresați în expansiunea statului polon către țărmurile Mării Negre¹⁸. Ca urmare, atenția lui Zamoyski a fost concentrată, asupra țărilor române, atrase în Ligă, și mai ales asupra Moldovei, unde imperialii făceau eforturi de a substitui, prin intermediul principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory, propria lor influență celei a Poloniei. Iată pentru ce el a condiționat, în primăvara anului 1595, aderarea Poloniei la Liga Sfântă de anexarea de către ea a Moldovei și Țării Românești¹⁹.

Prilejul pentru intervenția militară a Poloniei în Moldova a fost oferit de înlocuirea de către Sigismund Báthory a lui Aron Vodă cu Ștefan Răzvan și de tentativa sultanului de a instala un pașă la Iași, pentru a pune capăt ingerințelor habsburgice. Zamoyski a fost de părere că într-un astfel de caz turcii ar fi reclamat Pocuția „pentru care au fost atâtea conflicte între regii Poloniei și domnii Moldovei”²⁰. Ca urmare, el a decis să-i devanseze pe otomani, pentru a scoate Moldova din Liga Sfântă și, deci, din războiul cu aceștia, și a o încadra definitiv în sfera de influență polonă. Acțiunea lui Zamoyski a întâmpinat nu numai protestul papei și al împăratului care au cerut regelui polon să-l retragă pe Ieremia, instalat de marele său cancelar și să dea țara lui Sigismund Báthory, ci și opoziția adversarilor din Polonia ai politicii sale. Cercetări întreprinse în ultimul timp în arhive din Polonia au scos la iveală materiale care demonstrează categoric că intervenția lui Zamoyski a avut girul regelui și aprobarea tacită a senatorilor, deci a celor mai înalte virfuri ale cercurilor conducătoare poloneze, cu alte cuvinte a statului polon, și că nu a fost, așa cum s-a susținut în istoriografia polonă, idee împărtășită și de unii istorici români, că acea acțiune a fost o inițiativă personală a marelui hatman. În acest sens pledează justificarea pe care a dat-o la începutul anului 1596 Zamoyski, pentru a se disculpa față de senat și rege de acuzațiile care i se aduceau. Printre altele, el a afirmat că, cu toate că seimul din 1595 nu a hotărât „ca trupele polone să meargă în Moldova, totuși nimeni nu s-a opus atunci la aceasta”. Referindu-se la Ieremia, el reamintea că a fost instalat cu învoirea regelui. „A jurat măriei voastre supunere — precizia marele hatman — și voievodatul Moldovei are să fie, ca oricare altul, al Coroanei. Măria voastră are să-l apere, iar dînsul are să stăpînească totul . . . Deci, dacă măria voastră va voi să-l accepte ca voievod, el va trebui să facă jurămintă ca și alții și să fie totdeauna sub ascultarea măriei voastre”. O dovadă în plus în acest sens este și faptul că însuși arhiepiscopul primat al Poloniei, Stanislaw Karnkowski, partizan al Ligii și adversar al lui Zamoyski, a salutat rezultatele expediției, întrucît ea „a reinviat străvechiul drept al Coroanei” asupra Moldovei și a evitat războiul cu turcii²¹.

¹⁸ Cf. Zd. Spieralski, *Awantury moldawskie*, p. 141; Eugen Stănescu, *La politique des grandes puissances et l'union des pays roumains sous Michel le Brave*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 3/1975, p. 502—503.

¹⁹ I. Miclescu-Frăjescu, *New Data Regarding the Installation of Movilă Princes*, în „The Slavonic and East European Review”, XLIX, nr. 115, 1971, p. 218; Ilie Corfus, *Michel le Brave et la Pologne*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 3/1975, p. 487.

²⁰ Cf. D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă și situația politică a Moldovei la sfîrșitul sec. XVI și începutul sec. XVII*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, fasc. 2, Iași, 1957, p. 326.

²¹ Cf. Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mikai Viteazul cu turcii*, în „Revista de istorie”, 4/1975, p. 530—532.

În ceea ce-l privește pe Ieremia Movilă, prin jurământul de credință față de regele polon, depus la 27 august 6 septembrie 1595 la Iași în prezența lui Zamoyski, recunoștea că a obținut domnia cu sprijinul regelui și promitea că țara sa va fi „membru fidel și inseparabil al Coroanei, ca și celelalte țări și voievodate ale Coroanei”. Prestarea unui astfel de jurământ care nu „depășea” după opinia unor cercetători ai problemei pe cele deuse de predecesorii săi s-a făcut, așa cum s-a afirmat, de formă. Ieremia Movilă avea o altă concepție despre natura raporturilor cu Polonia, Moldova fiind considerată de el ca stat separat și aflată numai în „strânse relații de colaborare” cu vecinii de la nord, menite să-l apere de ingerințele otomane și de tendințele expansioniste ale Habsburgilor²². El era însă, din acest punct de vedere, în contradicție flagrantă cu planurile polonezilor. Scoaterea Moldovei din război era într-adevăr un serviciu real adus Porții Otomane și regele și marele său cancelar au considerat că constituia un motiv suficient de puternic pentru ca sultanul să accepte încorporarea acestei țări la Polonia. Pentru realizarea acestui obiectiv, a fost trimis, în vara anului 1597, la Istanbul castelanul Golski, a cărui misiune nu a avut însă rezultatul scontat. Polonezii nu au renunțat totuși la planul lor și în anul următor a fost trimisă o nouă solie, în frunte cu Ioan Felix Herbert, secretar regal și partizan al lui Zamoyski. Sultanul a refuzat însă din nou să le cedeze Moldova. În schimb, prin tratatul din 1598 a recunoscut domnia ereditară a domnului instalat de polonezi, care avea să fie în relații de vasalitate față de regatul polon și să plătească tribut Porții Otomane. Se institua astfel un condominiu polono-otoman asupra Moldovei, în cadrul căruia, temporar, preponderența a aparținut Poloniei²³. Explicația acestui aranjament politic constă în aceea că atât Polonia, cât și Poarta Otomană erau unite atunci prin aceleași interese: stabilitatea domniei Moldovei, menită să înlăture o sursă latentă de tulburări care ar fi putut duce oricând la o conflagrație pe scară largă, incompatibilă cu bunele raporturi, deși temporare, dintre Imperiul otoman și Polonia²⁴.

Ieremia Movilă nu întrunea însă numai calitatea de garant al condominiului polono-otoman, de susținător al planului lui Zamoyski vizând instaurarea dominației polone la Dunăre, ci și pe aceea de adversar și „obstacol” în calea politicii lui Mihai Viteazul²⁵.

Succesele lui Mihai Viteazul în Transilvania au produs o adevărată panică în Polonia. Cum Moldova constituia în mod evident ținta pasului următor al lui Mihai, regele l-a însărcinat pe marele hatman cu apărarea acestei țări. Aceasta însemna că intervenția armată polonă în țările române avea din nou girul regelui, deși dieta din 1600, datorită opoziției partizanilor lui Mihai, nu a votat creditele de război împotriva lui. Între timp, au fost purtate tratative între rege și Mihai, acesta din urmă fiind conștient că eforturile sale nu puteau fi fructuoase, atita timp cât polonii îi erau dușmani permanenți. Rezultatele acelor tratative au fost concretizate în

²² Cf. D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă*, p. 325.

²³ Cf. Ilie Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 532-536; Juliusz Demel, *op. cit.*, p. 177; Zd. Spieralski, *Awantury moldawskie*, p. 148-149.

²⁴ Cf. I. Miculescu-Prăjescu, *op. cit.*, p. 218.

²⁵ Cristina Rotman-Bulgaru, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman la începutul secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, 5/1975, p. 688.

proiectul de tratat din 10 martie 1600, prin care cele trei țări române urmau a fi reunite sub dinastia lui Mihai Viteazul și suzeranitatea Poloniei, cu misiunea de a apăra de tătari. Tratatul n-a fost însă ratificat de rege care a propus o nouă formulă, în care Moldova rămânea în situația în care se afla pînă la decizia dietei ²⁶. S-a remarcat că proiectul de tratat amintit, care a fost prezentat de Taranowski, emisarul regelui polon, a constituit, prin prevederile sale, un document al „gîndirii politice” a lui Mihai Viteazul ²⁷. În ceea ce ne privește, am aduce precizarea că, după cum se știe, Mihai își lua prin acel proiect obligația de a „da” Coroanei polone nu numai cele trei țări române, pe care urma să le unească sub sceptrul său, ci să recucerească, prin eforturile sale, de la turci Chilia, Cetatea Albă, Ocea-covul și Ismailul pe care urma, de asemenea să le „dea” Coroanei polone. Or, acestea erau dezideratele politicii „pontice” a Poloniei. Înscriindu-le în tratat, sau acceptînd înscrierea lor, Mihai a urmărit, după opinia noastră, să dovedească regelui că acele obiective puteau fi realizate mai ușor și sigur pe calea colaborării cu el. Mai mult decît atît, în cazul în care tratatul ar fi fost ratificat, nu numai că Zamoyski ar fi pierdut argumentele cele mai importante ale politicii sale dușmănoase lui Mihai, ci domnul ar fi obținut cointeresarea Poloniei în apărarea și consolidarea statului unitar român, regatul polon constituind în acest fel o contrapondere a tendințelor expansioniste habsburgice și otomane. Intransigența lui Zamoyski i-a zădărnicit însă planurile, dar nici el și nici Ieremia Movilă, unul din responsabilii principali de eșecul politicii lui Mihai Viteazul, nu au beneficiat pe măsura așteptărilor de înfrîngerea acestuia. Zamoyski nu a putut obține consimțămîntul sultanului de a anexa Moldova, iar poziția polonă în Țara Românească nu s-a putut consolida ²⁸. În ceea ce-l privește, Ieremia nu a adus pacea Moldovei. După cum s-a afirmat, aceasta „era peste puterile sale, atunci cînd Habsburgii, turcii și polonii se aflau în plină luptă pentru expansiune și dominație” ²⁹.

Secolul al XVII-lea a debutat printr-o accentuare a rivalității polono-otomane pentru dominație asupra țărilor române și în primul rînd a Moldovei. Prin alianțele matrimoniale contractate de familia lui Ieremia Movilă în Polonia, tendințele expansioniste ale magnaților poloni către Marea Neagră s-au împletit cu ambițiile personale ale celor interesați în menținerea familiei Movilă pe tronul Moldovei. Lupta pentru influență în Moldova a căpătat însă o nouă turnură după moartea lui Zamoyski și înlăturarea oponentilor politicii prohabsburgice a regelui Sigismund al III-lea Wassa. Cît timp în Moldova domnea un domn ce reprezenta curentul antihabsburgic, otomanii au agreat starea de fapt. Cînd Movileștii au început a fi impuși la Iași de puternica familie a Potockilor, legată strîns de politica prohabsburgică a regelui, sultanul nu mai putea tolera prezența unui astfel de domn ³⁰. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, concomitent cu ralierea fățișă a lui Sigismund al III-lea la tabăra habsburgică s-a mani-

²⁶ D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă*, p. 330; Ilie Corfus, *Michel le Brave*, p. 493—495i.

²⁷ Cf. Constantin Rezaचेvici. *Gîndirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobîndire a Moldovei*, în „Mihai Viteazul. Culegere de studii”, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 69.

²⁸ Ilie Corfus, *Michel le Brave*, p. 497—498.

²⁹ Cf. D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă*, p. 334.

³⁰ Zd. Spieralski, *Awantury moldawskie*, p. 158—162.

festat și reactivizarea vechii politici orientale a Poloniei. Cum acele tendințe amenințau direct dominația politică și economică a otomanilor din zonă, Poarta a fost preocupată permanent de consolidarea poziției sale în țările române, în special în Moldova și înlăturarea influenței polone. Eforturile sale au fost încununuate de succes parțial în anii 1611—1612, când Constantin Movilă a fost înlocuit cu Ștefan Tomșa. Menținerea echilibrului de forțe dintre Polonia și Poarta Otomană era însă o condiție esențială a apărării intereselor fundamentale ale Moldovei. Iată pentru ce chiar Ștefan Tomșa, care era considerat fidel Porții Otomane ³¹, nu a ezitat ca la numai câteva luni de la înfringerea armatei polone la Cornul lui Sas, pe Prut, să ajungă la o înțelegere cu Stanislaw Zolkiewski, marele hatman al Poloniei, în care, printre altele, se angaja să fie „binevoitor” față de regele polon și să se străduiască să mențină pacea între Polonia, Imperiul otoman și tătari. Mai mult decât atât, Zolkiewski a pretins că Tomșa nu s-a limitat numai la atit, ci a depus jurământ formal de credință și ascultare urmașilor săi și „întregii Coroane a Poloniei”, după modelul predecesorilor săi ³². O astfel de afirmație ni se pare cel puțin exagerată, dacă se au în vedere împrejurările în care a luat Ștefan Tomșa tronul Moldovei, precum și atitudinea ostilă pe care a avut-o față de Polonia, mai ales în prima domnie. De altminteri, magnații poloni legați prin interese de familie cu Movileștii, nu ar fi acceptat un astfel de aranjament. De aceea l-au înlăturat pe Tomșa, care a fost reinstalat însă pe tronul Moldovei de către otomani (1615—1616). Acțiunea lor nu a avut însă numai un caracter limitat, ci se înscria în una mai largă polono-habsburgică de restabilire a influenței lor în țările române. Totuși, așa cum s-a constatat recent ³³, dificultățile interne și externe ale Poloniei și Imperiului otoman nu le permiteau să împingă ostilitățile pentru controlul asupra Moldovei până la o ruptură definitivă. Astfel se explică mazălirea lui Tomșa și înscăunarea în Țara Românească a lui Gavril Movilă, două concesii importante făcute Poloniei.

Izbucnirea războiului de treizeci de ani făcea imposibilă orice inițiativă de coaliție antiotomană. Profitând de această situație, Poarta Otomană a încercat să rezolve în mod radical vechea sa rivalitate cu Polonia în privința țărilor române. Au avut loc câteva ciocniri armate care au culminat cu marea expediție otomană împotriva Poloniei din 1621. Pe lângă cauzele generate de slăbiciunea părților beligerante, un rol important în sfârșitul fără rezultat al acțiunii ambițioase a Porții Otomane l-au avut țările române. Domnii români au intervenit activ în aplanarea conflictului dintre cele două puteri, deopotrivă de expansioniste, determinați fiind, în primul rînd, de necesitatea apărării intereselor lor. Angajarea otomanilor într-un nou război cu Polonia sau chiar în războiul de treizeci de ani ar fi adus grave prejudicii Moldovei, ca și Țării Românești, mai ales prin dere-

³¹ Tahsin Gemil, *La Moldavie dans les traités de paix ottomano-polonais du XVIIe siècle (1621—1672)*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 4/1973, p. 689—691.

³² Cf. Zd. Spieralski, *Awanturny moldawskie*, p. 162.

³³ Cf. Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 691 și urm. Rezultate deosebit de valoroase sub aspectul documentar și interpretativ a obținut însă autorul citat în teza sa de doctorat aflată în manuscris, *Țările române în contextul politic internațional din estul și sud-estul continentului (1621—1672)*, fapt pentru care cele mai importante concluzii pentru ilustrarea perioadei 1621—1672 au fost extrase, cu bunăvoința autorului, din această lucrare.

glarea echilibrului de forțe favorabil celor două țări române. Ca urmare, exponenții politicii externe românești, în măsura în care se poate vorbi de așa ceva, au căutat să mențină Poarta Otomană departe de conflictul din Europa centrală. Astfel, datorită faptului că atât Poarta Otomană, cât și Polonia și Imperiul habsburgic erau direct interesate în evitarea unui conflict armat între ele, domnii Moldovei și Țării Românești au devenit adevărați „giranți” ai menținerii raporturilor lor pașnice, calitate ce decurgea din rolul de state tampon al țărilor române. Acționând în acest sens, ei au urmărit însă în primul rînd propriile lor interese. Iată pentru ce Ștefan Tomșa, readus în 1621 pe tronul Moldovei, ca urmare a dorinței sultanului de a pune capăt influenței poloneze, a urmărit îmbunătățirea raporturilor polono-otomane și cultivarea unor bune raporturi moldavo-polone, în pofida ostilității manifestate de cercurile conducătoare poloneze față de el. Aceeași politică a fost promovată și de Radu Mihnea, Miron Barnovschi și Moise Movilă care au continuat să considere Polonia ca o contrapondere a puterii otomane.

Odată cu preluarea puterii de către sultanul Murad al IV-lea (mai 1632) raporturile moldavo-polone se vor circumscrie în coordonatele relațiilor otomane-polone trasate de tratatul din 1634, care pune capăt tensiunii create între Polonia și Poarta Otomană, cauzată de ciocnirea de interese în țările române. Cercetările la care am făcut referire au demonstrat că în concepția Porții Otomane, tratatul amintit a semnatificat „lichidarea definitivă a rivalității sale cu Polonia pentru exercitarea controlului în Moldova”. Firește, Polonia nu a putut să accepte această stare de lucruri. Imediat după încheierea tratatului, chiar, ea a insistat să i se recunoască regelui „autoritatea” în succesiunea la tronul Moldovei și cedarea Hotinului cu teritoriul înconjurător, „drept satisfacție”. Refuzul categoric al sultanului, ca și complicațiile externe cu care era confruntată au obligat-o însă să amîne pînă după 1672 încercările de a transpune în practică obiectivele sale în acest domeniu. Nu este însă mai puțin adevărat, așa cum reiese din aceleași concluzii, că la zădărnicierea tendințelor polone, ca și a celor otomane, a contribuit, în primul rînd, „puterea de rezistență” pe care au avut-o în acea perioadă țările române.

După 1654, data la care s-a produs răsturnarea alianțelor în răsăritul și sud-estul continentului, slăbirea manifestă a Poloniei nu i-a mai putut păstra rolul de „reazem” al Moldovei pentru contracararea presiunii otomane. La aceasta a contribuit însă și propaganda panortodoxă declanșată de Rusia, care se grefa pe dorința permanentă a românilor de independență națională. În noile împrejurări, mai ales după eșecul coaliției române anti-otomane, caracterizate prin înăsprirea presiunii otomane, în lupta de eliberare a românilor au prevalat metodele diplomatice. Continuarea amestecului polon în Moldova a contribuit la răcirea raporturilor otomano-polone. Campania din 1672 care, cum s-a afirmat, urmărea de fapt atragerea Poloniei în sfera de influență otomană, nu a adus rezultatele scontate de sultan. Din contra, ea a constituit motivul imediat al reluării ostilităților otomano-polone care au durat aproape trei decenii. Cucerirea Căminitei de către turci în 1672 s-a repercutat însă în mod direct și negativ asupra situației Moldovei. Pericolul cel mai mare îl reprezenta planul marelui vizir de a transforma Moldova și Țara Românească în pašalicuri, în vederea unirii tuturor stăpînirilor otomane din Ungaria, Podolia și Ucraina. Teama

de reacția moldovenilor care ar fi putut amenința prezența otomană în Podolia a determinat abandonarea planului. Că această temere nu era lipsită de fundament o dovedește faptul că, așa cum s-a arătat ³⁴, deja în anul 1672 Hincu și Durac, conducătorii răscoalei contra lui Gh. Duca, au cerut concursul Poloniei, oferindu-se, printre altele, să-i „închine” țara. Un an mai târziu, Ștefan Petriceicu a reînceput lupta antiotomană, trecînd de partea polonezilor, aflați în război cu turcii. Trecerea sa în tabăra polonă nu numai că nu a adus libertatea Moldovei, ci a fost cauza care a determinat Poarta Otomană să ia măsuri ce vor „prefigura” regimul fanariot din secolul al XVIII-lea ³⁵. Pe de altă parte, marea boierime, pentru a contracara măsurile de întărire a puterii centrale luate de unii domni, a fost dispusă chiar să accepte „o simțitoare limitare a suveranității de stat”. Memoriul adresat regelui Poloniei la 24 iulie 1684 este edificator în acest sens. Conducătorii politicii externe a Poloniei, în frunte cu învingătorul de la Viena, Ioan Sobieski, nu se mulțumeau însă numai cu raporturile pe care înțelegeau boierii să le stabilească între Moldova și Polonia, ci pur și simplu ținteau la anexarea acesteia. Pentru a o evita, domnii români au desfășurat un abil joc diplomatic, urmărind să nu se angajeze total în tabăra creștină, care se vedea, în acele împrejurări, mult mai periculoasă pentru existența statelor românești decît puterea otomană slăbită. Ca urmare, s-a cristalizat un program politic românesc, care cuprindea în esență independența politică, integritatea teritorială și ereditatea domniei. Realizarea unui astfel de program politic s-a dovedit însă a fi imposibilă în condițiile istorice de atunci. Pentru a-și menține dominația asupra celor două țări române, Poarta Otomană a recurs la soluția domniilor fanariote³⁶, soluție care și-a pus amprenta și asupra evoluției raporturilor moldo-polone în secolul al XVIII-lea.

În acest din urmă secol, raporturile politice dintre cele două țări ³⁷ au fost influențate în mod direct sau indirect, ca și în perioadele anterioare, pe de o parte, de conjunctura politică internațională, iar pe de alta, de propria lor evoluție istorică. Cele mai importante fenomene care s-au manifestat pe planul politicii europene s-au concretizat în deplasarea centrului ei de greutate din apusul în răsăritul continentului și în nașterea și agravarea crizei orientale, criză în care au fost implicate nu numai Moldova și Țara Românească, ci și Polonia.

³⁴ Cf. Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioți: observații asupra politicii externe românești*, în „Studii și articole de istorie medie”, VIII (1975), p. 128—129.

³⁵ *Ibidem*, p. 130.

³⁶ Cf. Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 130—133.

³⁷ Vezi cele mai recente lucrări românești consacrate acestei perioade: V. Mihordea, *Participarea diplomatică a Moldovei la aplanarea neînțelegerilor polono-tătare în 1763*, în „Studii” 2/1966; idem, *Les agents politiques des princes de Moldavie au XVIII-e siècle*; Jean Locman et ses fils, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 6/1967, p. 765—787; idem, *Les lignes de développement de la diplomatie roumaine au XVIII-e siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1/1970; Ven. Ciobanu, *Confederația de la Bar și implicațiile ei pentru Moldova (1768—1772)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, VI, Iași, 1970, p. 279—290; idem, *Moldova și conflictul diplomatic polono-turc din anii 1764—1766*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, IX, Iași, 1972, p. 159—182; idem, *Raporturile turco-poloneze de la pacea de la Carlowitz pînă la 1714*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, X, 1973, Iași, p. 183—197. Unele din concluziile părții consacrate secolului al XVIII-lea din studiul de față sînt pe larg dezvoltate în teza noastră de doctorat *Relațiile Moldovei cu Polonia în secolul al XVIII-lea (1699—1792)*, aflată în manuscris.

Accentuarea procesului de decădere a Imperiului otoman și a Poloniei a oferit Imperiului habsburgic, celui țarist și apoi Prusiei posibilitatea să-și întărească, în primul rând, pozițiile politice în Polonia. În al doilea rând, le-a permis să exercite presiuni tot mai puternice, asupra Porții Otomane, pentru a o determina să le facă diferite concesii, menite să le faciliteze realizarea planurilor lor de hegemonie în această zonă a Europei. Cum tendințele expansioniste ale celor trei mari puteri puneau în discuție nu numai integritatea teritorială a Moldovei, Poloniei și, bineînțeles, a Imperiului otoman, ci loveau și interesele Franței, aceasta din urmă, a încercat să reanimeze politica sa tradițională prin crearea și menținerea unui sistem de alianțe menit să evite eliminarea sa din zona de interese a acestei părți a continentului și să contrabalanseze acțiunile Rusiei și ale Austriei. Așa se și explică de ce eforturile principale au fost canalizate în direcția realizării unei apropieri și chiar colaborări polono-otomane. Aceasta cu atât mai mult cu cât, din punctul de vedere al necesității contracarării tendințelor expansioniste habsburgice și țariste, exista o similitudine de interese între Polonia și Imperiul otoman. Mai precis spus, Poarta Otomană a fost direct interesată în menținerea Poloniei ca stat independent care trebuia să servească drept barieră în calea invadării de către puterile amintite, cu precădere Rusia, a posesiunilor otomane din nordul Europei. Apare deci firesc ca în acele împrejurări Moldova, dată fiind poziția sa geografică, să fi fost direct implicată de către diplomația puterilor europene în raporturile lor fie cu Polonia, fie cu Poarta Otomană.

Raporturile dintre Moldova și Polonia s-au resimțit însă și de pe urma faptului că cele două țări dispuneau de forțe și posibilități diferite, după cum și țelurile urmărite de către ele nu au fost identice, ci, adeseori, chiar contradictorii. Polonia, în pofida slăbiciunii sale interne și a deteriorării tot mai vădite a poziției sale internaționale, nu a abandonat vechea linie a politicii sale față de Moldova. Totuși, în această politică au intervenit și unele elemente noi, determinate de evoluția raporturilor internaționale și de obiectivele urmărite în diferite perioade ale secolului al XVIII-lea de către exponenții grupărilor politice poloneze. Iată pentru ce, imediat după încheierea păcii de la Carlowitz, care lăsa Moldova și Țara Românească sub dominația Porții Otomane, regele Poloniei August al II-lea a încercat să obțină pe calea tratativilor ceea ce armele nu i-au putut aduce : o extindere, fie ea și limitată, a granițelor Republicii nobiliare spre sud, recte în Moldova. Refuzul categoric al Porții Otomane nu l-a descurajat și a așteptat un alt moment mai prilenic, mulțumindu-se atunci să mențină rămășițele unei fictive „dominații” a Poloniei asupra Moldovei, și anume dreptul de a interveni în favoarea catolicilor. Reluarea încercărilor de anexare totală sau parțială a Moldovei sau de transformare a ei în „stat tampon” între Polonia și Imperiul otoman, tentativă făcută și la Carlowitz, prilejuită de războiul turco-venețian-austriac (1714—1718) și tratativele de la Passarowitz din 1718, a întâmpinat din nou rezistența otomană și indiferența sau chiar ostilitatea habsburgică³⁸.

³⁸ Cf. Janusz Wojtasik, *W przededniu traktatu Kartowickiego. Słownik Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami* (În ajunul tratatului de la Carlowitz. Atitudinea Republicii și a lui August al II-lea față de pacea cu turcii), în „Kwartalnik historyczny”, 2/1970; Józef Andrzej Gierowski, *W cieniu Ligi Północnej* (În umbra Ligii nordice) Wrocław, Zakład Narodowy Imienia Ossolinskich Wydawnictwo, 1970, p. 167, 173—176, 180—183, 187, 190—191;

Urmașul său, August al III-lea, a părăsit planurile sale politice, fiind, în cei treizeci de ani de domnie (1733—1763), întruchiparea ideală a „regelui fantomă”. Anarhia internă, și, o dată cu ea, accentuarea amestecului străin în treburile sale interne au grăbit dezastrul statului polonez. În acele împrejurări, reactualizarea problemei transformării Moldovei în „stat tampon”, ceea ce ar fi fost, fără îndoială, și în avantajul acesteia din urmă, avea puține șanse de izbândă. Aceasta cu atât mai mult, cu cât pentru Imperiul otoman ar fi însemnat o abandonare în fapt a Moldovei, prin descoperirea limitelor sale nordice, amenințate tot mai mult de obiectivele politicii țariste și habsburgice.

Alegerea, în 1764, cu sprijinul Rusiei și Prusiei, a lui St. Aug. Poniatowski ca rege al Poloniei nu a adus însă nici o îmbunătățire a situației ei interne și externe. Din contra, agravarea crizei orientale și, odată cu ea, a problemei poloneze, a avut ca urmare prima ei dezmembrare. Planurile ca Polonia să fie despăgubită pe seama Moldovei și a Țării Românești pentru teritoriile care urmau să-i fie răpite reflectă nu numai eforturile celor trei puteri copartajante — Rusia, Austria, Prusia — de a găsi o cale de ieșire din criza orientală, ci și de a răspunde, cel puțin parțial sau chiar formal, vechiului deziderat al acelei părți a aristocrației poloneze interesată în crearea unei căi directe de legătură cu Marea Neagră și gurile Dunării. Evoluția evenimentelor internaționale din ultimele decenii ale existenței Poloniei ca stat au dovedit însă inconsistența orientării politice a acesteia din urmă. În acele împrejurări, conducătorii politicii externe a Poloniei au constatat că era mai avantajos pentru ea menținerea Moldovei sub suzeranitatea otomană.

În ceea ce-i privește pe domnii Moldovei, aceștia, lipsiți de posibilitatea promovării unei politici externe proprii, au avut față de Polonia o atitudine impusă, fie de necesitatea pregătirii luptei antiotomane, fie, mai ales, de asigurarea propriilor lor interese care au coincis, în momentele cruciale, cu cele generale ale țării. În această ordine de idei, merită a fi evidențiată natura raporturilor politice dintre Moldova și Polonia din primul deceniu al secolului al XVIII-lea. Faptul că domnii de atunci ai Moldovei au continuat să întrețină legături cu partida adversă lui Stanisław Leszczyński, regele impus de Carol al XII-lea, regele Suediei, și recunoscut oficial de Poarta Otomană, permite supoziția că ei au avut în vedere posibilitatea ca August al II-lea să participe la războiul antiotoman. În felul acesta, șansele de izbândă ar fi sporit, iar în cazul în care Polonia nu ar fi fost interesată sau nu ar fi avut posibilitatea să participe la acest război, așa cum s-a dovedit în cele din urmă, era de sperat, cel puțin, că un rege readus pe tronul Poloniei cu sprijinul țarului, promotorul luptei antiotomane, nu ar fi întreprins nimic dușmănos împotriva Moldovei, în cazul declanșării războiului antiotoman, așa cum, fără îndoială, ar fi procedat un aliat al regelui Suediei, dușman al țarului și aliat al Porții Otomane. Fără îndoială, nici Constantin Duca, nici Antioh Cantemir și nici Mihai Racoviță nu puteau ignora tendințele contrare intereselor Moldovei, manifestat de August al II-lea și partizanii săi. În acele împrejurări, probema cea mai importantă era însăși asigurarea

vezi și J. Reychman, *Życie polskie w Stanbule w XVIII w* (Viața poloneză la Istanbul în secolul al XVIII-lea), Państwowy Instytut Wydawniczy, f. 1. p. 19—20.

succesului luptei antiotomane și în acest scop trebuia evitat, pe cât posibil, tot ceea ce ar fi putut-o compromite. Iată pentru ce nu este exclus ca Mihai Racoviță, despre ale cărui legături cu partida din Polonia a lui August al II-lea s-au găsit mai multe informații, să fi intervenit el însuși la Istanbul pentru a i se permite să întrețină o corespondență oficială cu A. M. Sieniawski, șeful acelei partide, sub pretextul culegerii de informații despre situația din Polonia care să servească Porții Otomane în precizarea politicii sale față de acest stat. Pe de altă parte, el s-a opus instalării la Iași a lui Carol al XII-lea, refugiat la Bender după înfringerea de la Poltava, întrucât prezența sa în chiar capitala Moldovei ar fi afectat, printre altele, și legăturile domnului cu partida din Polonia a lui August al II-lea. Acest refuz i-a atras însă animozitatea regelui Suediei care, conjugată cu dorința Porții Otomane de a avea, în acele împrejurări, la granița cu Polonia un domn capabil să-i asigure interesele, a contribuit la mazilirea lui și aducerea pe tronul Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat. Acesta din urmă a luat și el legătura cu marele hatman Sieniawski, dar se pare că gestul său s-a datorat în exclusivitate dorinței sale de a câștiga bunăvoința marelui demnitar, cu atât mai necesară, cu cât înlăturarea lui M. Racoviță afectase, desigur, interesele lui August al II-lea în Moldova. În schimb, Dimitrie Cantemir a folosit dispoziția Porții Otomane de a începe tratative cu Sieniawski, pentru a-și masca legăturile sale cu Petru I care avea ca obiectiv pregătirea războiului antiotoman.

După 1711, evoluția politică a Moldovei, ca și a Poloniei, a făcut ca raporturile domnilor cu partidele politice poloneze să nu mai aibă la bază planul luptei antiotomane. Cei mai mulți dintre ei au trebuit să se opună tendințelor autorităților poloneze, incitate de cele mai multe ori de magnații interesați în asigurarea unor piețe de desfacere pentru produsele lor, de a diminua autonomia internă a Moldovei. În stabilirea atitudinii domnilor față de Polonia, un rol important l-au avut și numeroasele abuzuri săvârșite în detrimentul Moldovei de marii latifundiaari ale căror domenii se aflau la granița cu Moldova. Acele abuzuri contribuiau însă și la menținerea unei permanente stări de încordare la granițele nordice ale Imperiului otoman. Din această cauză, exista pericolul ca ei să fie acuzați de Poarta Otomană de incapacitate în menținerea ordinii și să fie sancționați. Totuși, poziția pe care au adoptat-o în acele împrejurări domnii moldoveni față de autoritățile locale și centrale poloneze denotă că ei se străduiau să demonstreze o situație de fapt și de drept, și anume că diferențele de frontieră dintre cele două state erau o problemă a raporturilor bilaterale moldo-polone și nu a celor polono-otomane, așa cum pretindeau polonezii. Prin urmare, în calitate de domni ai unei țări cu o poziție politică specială în cadrul sistemului politic otoman, ei s-au adresat acelor autorități întotdeauna în numele lor și numai în cazuri excepționale, când propriile lor mijloace se dovedeau insuficiente pentru aplanarea diferendelor, au făcut apel la autoritatea Porții Otomane. Pe de altă parte, acele relații au fost influențate și de legăturile pe care domnii le-au avut cu exponenții diplomației statelor angajate în lupta pentru tranșarea problemei poloneze. Acțiunile politice întreprinse de ei sub influența acelor legături nu au fost însă în folosul exclusiv al celor care le-au inspirat. Aflați în imposibilitatea de a influența în mod efectiv evoluția situației externe a Poloniei, ei au căutat să profite de jocul de inte-

rese din arena internațională, cel puțin pentru menținerea, în limitele existente, a autonomiei Moldovei, dacă nu chiar lărgirea ei, cu atât mai mult cu cât își serveau, în acest fel, propriile lor interese. Așadar, împrejurările istorice concrete în care au evoluat, în secolul al XVIII-lea, atât Moldova, cât și Polonia, au făcut imposibilă, după cum s-a văzut, colaborarea pe plan politic în vederea realizării aspirațiilor de independență națională și integritate teritorială a popoarelor român și polon.

Din succinta prezentare a unora din rezultatele recente sau chiar ale celor mai recente în studiul istoriei relațiilor politice moldavo-polone în secolele XVI—XVIII rezultă, în primul rînd, locul important pe care l-au avut ele în desfășurările politice din cele două țări și de pe arena internațională. Se desprinde, de asemenea, concluzia că acea perioadă nu a fost încă cercetată într-un mod sistematic, de o manieră care să îmbrace, în măsură egală, toate etapele. Din motive lesne de înțeles, preferințele istoricilor s-au îndreptat către secolul al XVI-lea, unul din momentele istorice de vîrf ale relațiilor româno-polone. Nu se poate însă vorbi de concluzii unanime și aceasta, în primul rînd, datorită diferențelor de concepție care ghidează travaliul istoricilor.

Cercetarea istoriei relațiilor politice româno-polone în perioada amintită poate să facă mari progrese, după părerea noastră, dacă se va lua într-o mai mare măsură în considerare, decît pînă acum, specificul statutului politic intern și internațional al celor două părți. Pentru a fi mai bine înțeleși, ar fi suficient doar să amintim că structurile politice poloneze explică rolul important pe care l-au jucat, de pildă, magnații. Or, în această privință este vădită importanța pe care au avut-o magnații polonezi, îndeosebi cei ale căror domenii se aflau la granița cu Moldova, în orientarea politicii statului polonez față de acesta din urmă. Acest aspect continuă însă să rămînă mai puțin aprofundat decît s-ar cuveni. Pe de altă parte, actele de politică externă ale Moldovei nu vor putea fi corect înțelese dacă ele vor fi raportate exclusiv la poziția sa față de Poarta Otomană, ignorîndu-se un adevăr indubitabil, și anume că ele ținteau în egală măsură la asigurarea unei independențe, fie și relative, față de injecțiunile sau chiar primejdiile venite din indiferent ce altă tabără, inclusiv cea poloneză. În această din urmă privință, avem în vedere, în primul rînd, marile linii directoare ale politicii sale externe, pentru că în practica politică partidele boierești au provocat adeseori defecțiuni, menite să împlinească interese de grup, urmate de confuzii și repercursiuni negative asupra intereselor generale ale țării.

În sfîrșit, ar mai fi de menționat, după opinia noastră, obligația istoricilor de a ține seama într-o măsură mai mare de raporturile de forțe dintre cele două părți, de posibilitățile diferite de afirmare și impunere politică în relațiile reciproce. Privite din acest punct de vedere, desfășurările politice dezvăluie tendințe de expansiune tipic feudale, îndreptate către instaurarea dominației polone asupra Moldovei. Astfel de tendințe s-au făcut simțite în chiar secolul al XVIII-lea, adică secolul prăbușirii statului polonez. Ele vor deveni caduce în împrejurările istorice care au urmat aceluia sfîrșit de secol și cînd asupra raporturilor româno-polone își vor pune pecetea concepțiile înnoitoare ale luptătorilor politici pentru reconstituirea Poloniei și unitatea națională și independența românilor.

LES RELATIONS POLITIQUES DE LA MOLDAVIE AVEC LA POLOGNE AUX XVI-e — XVIII-e SIÈCLES À LA LUMIÈRE D'INVESTIGATIONS DE RÉCENTE DATE

— RÉSUMÉ —

L'étude constitue une brève présentation des résultats récemment obtenus aussi bien par l'historiographie roumaine que par celle étrangère, notamment par l'historiographie polonaise dans l'investigation des rapports moldo-polonais aux XVI-e — XVIII-e siècles. L'auteur souligne particulièrement la place occupée par les relations de la Moldavie avec la Pologne durant cette période dans l'histoire des rapports politiques roumano-polonais au moyen-âge et leur rôle dans l'évolution des événements internationaux du centre et du sud-est de l'Europe.

L'analyse de ces résultats conduit l'auteur à certaines conclusions. On constate au premier chef que la période en question n'a pas été examinée de façon systématique, de manière à embrasser, en égale mesure, toutes les étapes. En outre, des causes plus ou moins objectives ont déterminé des différenciations d'interprétation des faits historiques, situation qui réclame une réévaluation de certaines sources historiques déjà publiées ou inédites. Dans cet ordre d'idées, il s'impose d'accorder l'attention due au caractère spécifique du statut politique interne et international de la Moldavie et de la Pologne.

De même, il faudra accorder une plus grande attention au rapport de forces existant à l'époque entre les deux pays et à leurs possibilités différentes d'affirmation dans les rapports mutuels. Néanmoins, les résultats obtenus ces dix dernières années dans ce domaine constitue un important point de départ dans l'élaboration de nouvelles études d'analyse et même de divers ouvrages de synthèse.

POZIȚIA P.C.R. FAȚĂ DE UNELE PROBLEME ALE DEZVOLTĂRII ROMÂNIEI ÎN ANII 1945—1947

DE

I. ȘERBĂNESCU

Revoluția popular-democratică — desfășurată în condițiile colaburării clasei muncitoare cu clase și pături sociale variate, ale menținerii monarhiei și confruntării deschise cu grupări politice care se opuneau revoluției, formulând programe proprii privind perspectivele dezvoltării României — a determinat, în primii ani ai furtunii revoluționare, o puternică confruntare de idei între forțele sociale și politice aflate în luptă. În fond era vorba de a se hotărî care este calea, care sînt modalitățile de soluționare a gravelor probleme economice, politice, sociale, generate de regimul burghezo-moșieresc, de dictatura fascistă și de războiul antisovietic.

În cele ce urmează ne propunem să reliefăm *pozițiile de principiu* ale Partidului Communist Român și altor forțe democratice în opoziție cu cele ale forțelor conservatoare, retrograde în asemenea probleme cum sînt: *necesitatea reformei agrare, refacerea și industrializarea țării, consolidarea independenței naționale*. Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu *conducînd marile bătălii sociale împotriva reacțiunii și a claselor exploatatoare, partidul a orientat lupta maselor largi populare în direcțiile hotărîtoare ale dezvoltării procesului revoluționar. Exproprierea moșierimii și împrumutarea țărănilor, democratizarea vieții politice, sprijinirea frontului antihitlerist și reconstrucția economică au constituit elementele unei largi platforme politice în jurul căreia partidul communist a reușit să unească și să organizeze principalele forțe ale națiunii, marea majoritate a poporului.*

Reforma agrară — cheia de boltă a progresului României a stat în centrul luptei politice în primele luni ale revoluției populare. Partidul Communist Român a precizat, încă de la începutul activității sale, că lichidarea proprietății moșierești și împărțirea pămîntului către țărani săraci, cu pămînt puțin sau fără pămînt, constituie o sarcină fundamentală a revoluției în România, că menținerea rămășițelor feudale, a moșierimii erau principalele piedici economico-sociale în modernizarea economiei și dezvoltarea rapidă a țării.

Odată declanșat procesul revoluționar, ca urmare a insurecției armate, partidul a pus la ordinea zilei problema înfăptuirii practice a acestui deziderat vital pentru înaintarea țării noastre pe calea civilizației, demonstrînd cu ajutorul unor puternice argumente de ordin principal

și faptic imperiozitatea acestui comandament național. În proiectul de platformă a F.N.D., elaborat de C.C. al P.C.R., în septembrie 1944, necesitatea reformei agrare ocupa locul primordial. *Pentru o cât mai grabnică refacere și dezvoltare a țării, se impune satisfacerea celei mai arzătoare și îndreptățite cerințe a țărănimii române și anume: înfăptuirea unei largi reforme agrare de la 50 ha în sus și împroprietărirea cu acest pământ a țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin. Acei care luptă pe front împotriva fascismului german, să fie avantațați în împroprietărire.*

Procurarea de inventar agricol pentru acești țărani pe seama mării proprietăți și a statului.

Datoriile țăranilor către bănci de stat, rezultate din vechea împroprietărire și din conversiunea datoriilor să fie anulate.

Acest program clar, menit a deschide calea unor adinci prefaceri sociale în lumea satelor și în ansamblul societății românești, a trezit un viu ecou la toate forțele sociale populare, și în primul rînd în conștiința țărănimii, interesată în soluționarea problemelor vitale ale țării. În același timp, el a stîrnit împotrivirea acelor pături sociale și forțe politice care își vedeau periclitare pozițiile lor privilegiate.

În jurul problemei necesității reformei agrare a avut loc o largă înfruntare ideologică. Pe baza aprecierilor partidului, teoreticieni și publiciști comuniști și democrați considerau că această măsură social-economică era de mult la ordinea zilei. Exproprierea se justifica prin faptul că relațiile de producție semifeudale ca : dijma, claca și altele, care existau încă în economia rurală, împiedicau dezvoltarea forțelor de producție. Totodată, starea tehnică extrem de înapoiată a agriculturii românești împiedica orice progres tehnic, înlesnind și accentuînd starea de mizerie a țărănimii.

Într-un ciclu de articole din „Scînteia” apărute în septembrie 1944 era demonstrată pe larg ideea că *exproprierea marilor proprietari și împroprietărirea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin era o necesitate în primul rînd economică*, deoarece, intrînd în posesia pămîntului, țăraniile vor fi interesați în perfecționarea metodelor și mijloacelor de muncă, ceea ce va avea ca rezultat creșterea productivității muncii agricole, contribuînd astfel la refacerea economiei naționale. Sintetizînd factorii care impuneau înfăptuirea imediată a acestui act revoluționar, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în acea vreme secretar general al C.C. al U.T.C., sublinia în „Scînteia” din 30 octombrie 1944 că „redresarea României cere măsuri urgente și radicale. Exproprierea pămînturilor de la 50 ha în sus este o măsură națională : țăraniile au dreptul să li se dea pămînt, ei îl muncesc”.

Acestei poziții a P.C.R. i s-au raliat Frontul Plugarilor și alte grupări democratice care au aderat la Platforma F.N.D.

Partidele național-țărănesc și liberal, avînd în față perspectiva de a pierde sprijinul și influența în rîndurile unor pături ale țărănimii, care nu se eliberaseră încă de iluziile create prin promisiunile demagogice ale unor lideri ai P.N.Ț. că le vor da pămînt, s-au grăbit să-și precizeze poziția cu privire la soluția problemei țărănești în România. Trebuie menționat că, deși în fond toate partidele reacționare se împotriveau realizării reformei agrare, au existat totuși și unele partide care au adoptat de ele.

Cum se conturau pozițiile forțelor antipopulare în problema reformei agrare? P.N.Ț. se pronunța oficial pentru desființarea proprietății moșierești. În manifestul-program al P.N.Ț., publicat în octombrie 1944, se spunea că Partidul Național Țărănesc se situează pe poziția menținerii proprietății individuale țărănești, limitată principial al capacitatea de muncă a unei familii. Proprietatea agrară trebuie supusă principiilor „pământul aparține celui care îl cultivă” și „proprietatea este o funcție socială”. Conducătorii și teoreticienii Partidului Național-Țărănesc manist, deoarece nu puteau să se opună deschis reformei agrare, pe care au promis-o ani la rînd înainte de război, căutau diferite pretexte pentru a o face inoperantă, a o amîna. Argumentele supreme erau două: 1) reforma agrară va duce la scăderea catastrofală a producției agricole; 2) realizarea reformei agrare în timpul războiului ar crea tensiuni sociale, neliniște în țară, ceea ce s-ar răsfrînge negativ și asupra situației de pe frontul antihitlerist. În susținerea acestor teze erau mobilizate forțele teoretice ale acestui partid, în special Ion Mihalache și publiciștii de la „Dreptatea”.

În cadrul Partidului Național Liberal, deși în *esență* nu existau deosebiri față de concepțiile național-țărăniste cu privire la reforma agrară, totuși liderii liberali erau mult mai deschis adversari ai reformei agrare, dat fiind faptul că mulți reprezentanți ai burgheziei industriale și financiare erau proprietari și de mari latifundii, pe care le exploatau atît cu metode capitaliste cît și în virtutea dependențelor semif feudale. În expunerea ținută de C. I. C. Brătianu, la Cercul de studii al P.N.L. din 31 ianuarie 1945, el se ridică împotriva reformei agrare, reluînd tezele după care împărțirea pământului ar însemna reducerea producției. Tot cu acest prilej au fost prezentate așa-numitele soluții pentru rezolvarea problemei agrare, care să ducă în principal la „organizarea armoniei sociale” prin crearea de „asociații de muncă între proprietari și săteni”, încercînd astfel să prevină orice dezvoltare a luptei revoluționare a țărănimii, care punea în primejdie întregul edificiu social putred al orînduirii burghezo-moșierești. În aceste propuneri nu se vorbea despre reforma agrară.

Replicînd aserțiunilor forțelor conservatoare, partidul comunist a arătat că realizarea reformei în condițiile în care poporul român purta un război just, de eliberare națională, de nimicire a fascismului, ducea la întărirea unității forțelor populare, sporea patriotismul maselor de ostași care vedeau că lupta lor nu este zadarnică, iar în ce privește rolul pozitiv al moșierilor, teză susținută de liberali, experiența istorică a demonstrat că relațiile semif feudale au fost o frînă în progresul tehnic și în creșterea productivității muncii agricole.

Reprezentanții liberali din *Comisia pentru studiul reformei agrare* căutau să argumenteze funcția socială pozitivă a moșierimii în viața economică a României. Fără a ține seamă de realitățile dureroase ale satului românesc, de starea de cruntă înapoiere tocmai datorită exploatării moșierești, se pretindea că fără moșierime se va ajunge la falimentul agriculturii românești. În memoriul acestei comisii, document ce reflecta punctul de vedere al marilor proprietari, se afirma: „Prin exproprierea moșiilor, proprietarii, agricultorii cu multă experiență și pricepere, sînt înlăturați de la menirea lor firească. Cu cine pot fi înlocuiți acești 10.000

de pionieri ai agriculturii românești?”, considerându-se că, prin înfăptuirea reformei agrare țăraniile vor rămâne în situația de a nu avea unde munci.

Pentru explicarea mizeriei maselor țărănești și pentru a combate utilitatea reformei agrare, teoreticienii reacționari aduceau în discuție argumente malthusianiste, pretinzând că sărăcia se întinde la sate, nu din cauza dependențelor multiple ale țăranului față de moșier, a exploatarea la care sînt supuse maselor țărănești ci din cauza „creșterii populației rurale”.

Efectul pozitiv al reformei agrare, realizată la chemarea P.C.R. și cu ajutorul clasei muncitoare în iarna și primăvara anului 1945, pe cale revoluționară, a fost demonstrat de ulterioara desfășurare a evenimentelor. Partidul Comunist a deschis calea pentru soluționarea uneia din problemele cele mai complexe din istoria socială, economică și politică a țării, care a generat conflicte de clasă acute, chiar sîngeroase, a ținut în înapoiere și mizerie milioane de oameni, a frînat, prin aminarea rezolvării ei, întreaga evoluție a României. Desființarea moșierimii, cel mai puternic sprijin social al forțelor reacționare, lichidarea mării proprietăți funciare a consolidat alianța dintre clasa muncitoare și masele țărănimii ceea ce a înlesnit accelerarea procesului revoluționar din România, progresul forțelor de producție, pe ansamblul economiei. Desigur, reforma agrară a fost punctul inițial al soluționării întregii probleme agrare, care este posibilă în opera de edificare a socialismului, de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate.

Partidul Comunist Român, conștient de răspunderea sa în determinarea destinului poporului, a abordat cu o largă perspectivă istorică problematica economică majoră atît a perioadei de început a revoluției populare, cit și a etapei ulterioare. Concepțiile programatice și măsurile inițiate de P.C.R. aveau în vedere *refacerea și dezvoltarea forțelor de producție* ca mijloc esențial pentru a lichida înapoierea economică, haosul financiar, a construi o economie modernă în raport cu posibilitățile țării, cu aspirațiile spre progres social ale poporului român.

Îmbinînd perspectiva istorică cu un puternic simț al realităților, partidul nostru a pus în centrul atenției, după victoria insurecției și mai ales după instaurarea guvernului democratic de la 6 martie 1945, *necesitatea refacerii industriei*, redarea în circuitul economic a potențialului productiv existent înainte de război. Înăptuirea acestui obiectiv era de o importanță vitală pentru destinele guvernului popular nou instaurat, pentru situația maselor muncitoare, care erau crunt lovite de haosul economic, de sabotajul capitalist. Forța socială pe care se sprijinea programul partidului de refacere a economiei naționale era clasa muncitoare, clasă conducătoare a întregului proces revoluționar. Ea a înțeles că, cu toate sacrificiile pe care le impunea această operă, ea trebuie înăptuită. La chemarea partidului, minerii, feroviarilor, metalurgiștii, au făcut eforturi gigantice pentru a repune în funcțiune fabricile și uzinele, a economisi materia primă, a preveni sabotajul capitalist. Lupta clasei muncitoare pe frontul economic s-a imbinat permanent cu mari bătălii politice: democratizarea aparatului de stat, instaurarea guvernului democratic, cîștigarea alegerilor din 1946. Deși reacțiunea încerca să împiedice participarea clasei muncitoare la viața politică, sub pretextul că în acest fel va fi primejduită refacerea economică, partidul a respins asemenea aserțiuni,

militind pentru asigurarea hegemoniei clasei muncitoare în toate marile înclăstări din acei ani de început ai revoluției. Exprimind poziția P.C.R. tovarășul Ion Gheorghe Maurer declara, într-o ședință a Consiliului de Miniștri, „Muncitorii nu trebuie să se gândească numai la interesele lor imediate. Muncitorimea are dreptul să facă politică. Ea trebuie să facă politică pentru interesele clasei muncitoare și ale poporului român”. Clasa muncitoare s-a dovedit la înălțimea misiunii sale, reușind în bună măsură să restabilească economia, să diminueze efectele negative ale haosului financiar, în condițiile complexe ale perioadei inițiale, când pirghiile economice erau deținute de clasele exploatare.

Partidul comunist, ca exponent al intereselor vitale ale celor ce muncesc, a înțeles că refacerea economiei *în folosul întregului popor trebuie să se realizeze cu participarea tuturor claselor și categoriilor sociale* doritoare să servească acestui obiectiv patriotic.

Complexitatea problemei era generată nu numai de profunzimea distrugerilor ci și de faptul că puterea economică era deținută în cea mai mare măsură de capitaliști, care urmăreau atît scopuri economice proprii, un profit cît mai mare, dar și țeluri politice, subminarea revoluției democrat-populare cu ajutorul pirghiilor pe care le mai deținea.

Se cereau rezolvate o serie de contradicții deosebit de acute. Una dintre ele se referea la interesul forțelor revoluționare de a stimula participarea capitalului particular la investiții pentru refacerea economiei și poziția prevalent antidemocratică a burgheziei mari; altă contradicție se manifesta între necesitatea de a limita exploatarea capitalistă și tendința de obținere a unor profituri ridicate de către industriași, bancheri, comercianți.

Soluțiile adoptate de puterea de stat democratică, din inițiativa partidului, au permis depășirea treptată a acestor contradicții cu caracter antagonic. Astfel au fost introduse măsuri de control asupra producției și repartiției producției mai întii prin intervenția directă nestatală a clasei muncitoare — controlul muncitoresc — apoi prin intermediul organismelor de stat — oficiile industriale, controlul de stat; treptat au fost adoptate măsuri cu caracter anticapitalist, care au îngădit exploatarea clasei muncitoare, au lovit în pozițiile speculative, de sabotare a refacerii promovate de marele capital autohton.

În jurul acestei probleme s-au dus discuții de principiu înverșunate. Partidul Comunist Român și celelalte forțe democratice își argumentau pozițiile prin necesitatea ca puterea populară să-și demonstreze în practică caracterul nou, de promoatoare a intereselor celor ce muncesc. Se preciza că nu este vorba de desființarea proprietății private în general, de lichidarea inițiativei particulare, ci numai de măsuri restrictive îndreptate împotriva acelor elemente care nu se încadrează în disciplina națională.

Adepii liberalismului, ca o replică la măsurile întemeiate de îngădire a tendințelor speculative ale capitalului privat, aduceau laude ditirambice liberei concurențe, ca un panaceu universal al tuturor relelor economice ca un factor peren de progres. „Funcției economice și a întreprinzătorului modern — susținea prof. George Strat într-un curs universitar — i se datorește în cea mai mare parte fenomenul grandios că în regimul capitalist sute de milioane de oameni, miliarde, își găsesc în fiecare zi

hrana necesară pe masă, că sînt îmbrăcați, că pot fi salvați de boală și suferință... , că se pot instrui, că-și pot transmite gîndurile și iluziile lor, că orice dorință sau fantezie poate fi împlinită, pentru că inițiativa și dorința de cîștig își găsesc în libertatea și răspunderea personală climatul favorabil expansiunii lor nelimitate". Un asemenea „elogiu” adus capitalismului liberei inițiative, care trece cu buretele peste numeroase tare și plăgi sociale generate de raporturile de producție bazate pe exploatarea imensei majorități, de asuprirea colonială a sute de milioane de oameni, era menit să dea argumente adversarilor autohtoni ai controlului popular asupra activității marilor întreprinzători.

Forțele revoluționare, analizînd realitățile din acei ani, necesitățile vieții economice și atitudinea dușmănoasă a marelui capital, considerau că introducerea măsurilor de control în economie reprezintă o condiție esențială a rezolvării *în interesul maselor* a problemelor fundamentale pe care le ridică refacerea țării. Trebuiau valorificate capitalurile particulare *în interes național* și nu îngust de clasă sau de grup, trebuiau exploatare bogățiile solului și subsolului pentru ridicarea potențialului economic al națiunii.

Îndeplinirea acestor sarcini de importanță națională era posibilă numai prin limitarea exploatării, subordonarea intereselor claselor posedante față de comandamentele generale ale poporului român. Aceasta impunea creșterea rolului statului democratic, luarea unor măsuri de intervenție în economie cum au fost etatizarea Băncii Naționale, reorganizarea Ministerului Industriei și Comerțului, pe asemenea baze care să permită o reglementare în interesul oamenilor muncii a producției și repartiției, înființarea oficiilor industriale și altele.

Analizînd fenomenul economic și mai ales faptul că inițiativa particulară, departe de a se subordona intereselor naționale, urmărea dobîndirea unor cîștiguri ilicite, cu precădere din sfera circulației și nu a producției, ceea ce agrava specula, slăbea potențialul ca producție al economiei românești, Mihail Ralea declara într-o ședință a Consiliului de Miniștri: „A trebuit să lăsăm și posibilitatea de dezvoltare inițiativei particulare. Totuși trebuie să constatăm că inițiativa particulară, cum funcționează astăzi nu este o inițiativă particulară de producție, ci numai de speculație”. Colaborarea dintre stat, capitalul particular și muncitor pentru reconstrucția economică — precizau forțele democratice — trebuie să ia forma unei discipline naționale a tuturor păturilor sociale pentru aplicarea programului guvernului democratic. Consecvența partidului comunist în această privință este pusă în evidență și de faptul că conducerea partidului lua poziție împotriva manifestărilor sectare față de capitaliștii care erau dispuși să colaboreze la refacerea economiei: „Problema cea mai grea — spunea Miron Constantinescu, la o Consfătuire a activului de partid — este că trebuie să-i mobilizăm pe capitaliști în această operă de reconstrucție. Aici nu sînt de acord cu unii, care prin manifestările ce le-au avut au luat o atitudine în bloc față de capitaliști. Nu e just și nu e conform cu linia partidului. Linia trasată... este ca să facem o deosebire între capitaliști și să vedem care sînt capitaliștii care sabotează procesul de reconstrucție și pe aceștia să-i izolăm și să-i lovim, dar trebuie să vedem care sînt capitaliștii pe care, cu metode potrivite și cu procedee

corespunzătoare, îi putem antrena în opera de reconstrucție și la investiția de capital”.

Atitudinea forțelor democratice față de capitalul particular, față de inițiativa privată era argumentată pe larg în presa democratică subliniindu-se că statul este interesat în antrenarea capitaliștilor în refacerea economiei și este dispus să găsească cel mai potrivit cadru pentru a realiza practic această orientare, cu o singură condiție — luarea în considerare a intereselor generale. „Scinteia” scria, că în țara noastră, în etapa desăvirșirii transformărilor democratice, relațiile politice, economice și sociale determină introducerea unei politici de colaborare cu capitalul particular și de stimulare a inițiativei private, politică a cărei expresie este platforma-program a Blocului Partidelor Democratice, elaborată în vederea alegerilor din 1946. Dar aceasta nu înseamnă — scria în continuare organul central al P.C.R. — că trebuie să renunțăm la dirijarea și planificarea industriei, ceea ce ar echivala cu a renunța la lichidarea anarhiei în producție, la stîrpirea sabotajului și bursei negre. Ar însemna — o asemenea renunțare — abdicarea de la refacerea economiei naționale, de la politica de îmbunătățire reală a nivelului de viață și de cultură a poporului român”.

Partizanii concepției liberaliste, atit acei care erau în opoziție cit și cei care colaborau cu forțele democratice — respectiv gruparea lui Tătă-răscu — s-au străduit să împiedice măsurile menite a limita posibilitățile speculative ale capitalului privat. În Adunarea Deputaților, în ședințele Consiliului de Miniștri, în presa liberală de toate nuanțele se manifestau atitudini în acest sens. Astfel, cind în fața forului legislativ suprem a venit în discuție proiectul de lege pentru organizarea Ministerului Industriei și Comerțului, deputatul Rizescu-Brănești, reprezentant al P.N.L. — Bră-tianu, s-a opus unor dispozițiuni care facilitau intervenția statului în economie.

Crearea oficiilor industriale, ca instrumente de control și programare economică, a suscitat o amplă discuție în opinia publică, înfruntindu-se concepția marxistă cu cea liberală, care vedea în această măsură o nouă limitare a „inițiativei particulare”, a dreptului sa crosanct al proprietății private.

În dezbaterea proiectului de lege privind oficiile industriale, pozițiile au apărut clar conturate. Reprezentanții burgheziei liberale s-au opus, atit în discuțiile de la Consiliul de Miniștri, cit și în dezbaterile parlamentare acestor oficii, invocind continuu necesitatea libertății inițiativei private, a dreptului intangibil al proprietății private.

Gruparea liberală tătărăsciană, deși colabora cu forțele democratice în guvernul Groza, a căutat să frizeze procesul necesar de control asupra capitalului privat. În multe ocazii, presa acestei grupări făcea apologia proprietății capitaliste. În memoriul pe care l-a adresat guvernului Groza, în iunie 1947, însuși șeful partidului, Gh. Tătă-răscu își manifesta deschis poziția sa de apărător al intereselor claselor exploataatoare, de altfel nu pentru prima oară. El s-a opus și unor prevederi revoluționare ale reformei agrare, invocind și de acea dată argumentul știrbirii proprietății particulare.

O analiză a cauzelor reale ale situației grele economice era cuprinsă în Propunerile P.C.R. în vederea îmbunătățirii situației economice și

financiare a țării; în acest document se arăta că fenomenele inflaționiste, care aduc mari prejudicii situației materiale a maselor aduc „beneficii straturilor avute”, care se opun oricăror măsuri de reglementare a structurii economice. Concluzia acestui document expresie a responsabilității cu care partidul aborda problemele majore ale României era: „Pentru a reface economia țării, creînd astfel o bază solidă regimului democrat în țara noastră... trebuie instituit un regim de economii severe, trebuie lichidat haosul financiar, trebuie zădărnicate planurile reacțiunii de a împiedica refacerea. Folosind în mod larg inițiativa particulară, statul democrat trebuie să dirijeze principalele sectoare ale economiei”.

În anii 1946—1947 au fost puse sub controlul statului principalele întreprinderi industriale, repartitia produselor necesare consumului public, repartitia creditului, ceea ce a consolidat baza economică a regimului democrat, creîndu-se condițiile pentru refacerea, în interesul maselor de oameni ai muncii, a economiei naționale, premisele trecerii la economia socialistă.

Patriotismul comuniștilor. Problema făuririi unității de luptă a maselor muncitoare este indisolubil legată de cultivarea dragostei față de patrie. Comuniștii au fost dintotdeauna purtătorii consecvenței ai sentimentului patriotic, înțeles în strînsă imbinare cu internaționalismul, liber de șovinism, de exclusivism național. Întreaga luptă a partidului nostru este un exemplu de devotament pentru cauza poporului, de abnegație pentru asigurarea viitorului fericit al țării noastre.

Problema conținutului patriotismului a fost un obiect de dispută ideologică în anii revoluției populare, deoarece forțele reacționare, reluînd vechi sloganuri anticomuniste, pretindeau că militanții comuniști nu ar fi patrioți, nu ar lupta pentru interesele propriului popor. Reprezentantii ideologiei ai reacțiunii identificau patriotismul cu șovinismul, cu exacerbarea specificului național, pe cînd *marxiștii legau patriotismul de cultivarea tradițiilor înaintate ale propriei națiuni, de lupta pentru democrație și progres social, de respectul față de toate popoarele.*

În lumina marxism-leninismului și a tradițiilor de luptă revoluționară a clasei muncitoare și a partidului comunist, se arăta în „Scînteia” din 29 iunie 1945 că: „în toate luptele lor, comuniștii din România s-au manifestat ca susținătorii patriotismului consecvent, activ, au dovedit putere de sacrificiu și abnegație; un asemenea patriotism înseamnă adevărata apărare a intereselor naționale ale poporului român”.

Poziția principală a comuniștilor în această problemă pornea de la faptul, verificat istoric, că membrii P.C.R., prin idealurile pe care le promovează, sînt moștenitorii demni a tot ceea ce a produs mai sănătos și mai măreț neamul românesc; ei sînt urmașii moștenitorilor, răzeșilor și iobagilor care timp de secole au luptat pentru dezrobirea poporului român de sub stăpînirea otomană. Ei sînt urmașii moșilor, pandurilor, pașoptiștilor și răzvrătiților pentru dreptate din 1907. Aceste principii și-au găsit expresie în partea introductivă a Statutului P.C.R., adoptat de Conferința Națională a partidului din octombrie 1945.

În noile condiții, cînd clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, deținea un rol hotărîtor în viața social-politică a țării, patriotismul căpăta un conținut mai bogat, el cuprindea lupta pentru sporirea poten-

țialului productiv al țării, pentru refacere, pentru crearea unei economii naționale puternice și independente, pentru ridicarea nivelului de trai material și spiritual al maselor. Se desenau astfel unele trăsături ale patriotismului socialist, care vor căpăta o deplină dezvoltare după cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și ceilalți oameni ai muncii.

În opoziție cu atitudinea patriotică a forțelor revoluționare democratice, se contura poziția antinațională a reacțiunii, care căuta pe orice căi să împiedice refacerea economiei, înlăturarea uriașelor greutate materiale pe care le suporta poporul român în acei ani. Liderul tineretului liberal, Mihail Fărcășanu, chema tînăra generație să se abțină de la orice activitate politică progresistă, să nu participe la efortul general de reconstrucție. De asemenea, teoreticienii partidelor reacționare predicau izolarea intelectualității de lupta generală pentru rezolvarea problemelor economice și sociale majore ale poporului român. Totodată, era folosit un limbaj gongoric, pentru a afirma un patriotism de paradă, menit a justifica o politică în contradicție cu interesele naționale.

Demagogia patriotardă a stîrnit din totdeauna repulsia reprezentanților opiniei publice care își iubeau cu adevărat poporul, patria și înțelegeau să-și consacre realmente forțele idealului progresist al propriei națiuni. De pe aceste poziții, marele scriitor român Mihail Sadoveanu, scria : „Patriotismul verbal este o boală rușinoasă. Patriotismul e dragostea pentru neamul tău, e faptă în folosul neamului tău, fie cu munca brațelor, fie cu munca intelectuală. Patriotismul e cercetarea scăderilor de care suferă neamul, o așezare mai dreaptă pentru cei care duc greul vieții, e eliberarea poporului de cei care l-au ținut în prejudecăți și somnolență, servindu-i stupefiantele tiranilor. Patriotismul e operă pozitivă, face parte din domeniul faptelor bune nu a vorbelor goale”.

Patriotismul nu era numai obiect de dispută ideologică ; el a trecut prin proba de foc a faptelor în acei ani grei, de mari suferințe și eforturi pentru redresarea economiei naționale. Din imboldul comuniștilor, ei însiși exemplul de patriotism și abnegație, clasa muncitoare, țărănimea în marea ei majoritate, o bună parte a intelectualității și alte categorii sociale însuflețite de dorința de a scoate țara din situația grea în care se afla, au luptat cu eroism și putere de sacrificiu pentru refacerea economiei, lichidarea inapoierei culturale, menținerea și consolidarea independenței naționale.

În opoziție cu patriotismul real al poporului, forțele retrograde au căutat prin cele mai diverse mijloace, să agraveze condițiile economice postbelice extrem de precare, prin crearea haosului financiar, sabotarea producției industriale, ceea ce a lovit grav în nivelul de trai al maselor. Poziția profund antipatriotică a partidelor burghezo-reacționare s-a manifestat în atitudinea lor față de independența României, recent recucerită ; ele preferau amestecul puterilor imperialiste în treburile noastre interne pentru a putea pe această cale să redobîndească puterea politică. Dar masele populare au împiedicat să devină fapt o asemenea orientare.

O problemă strins corelată de patriotism era *raportul dintre factorul național și cel internațional în lupta revoluționară*. Mulți ani propaganța burgheză acreditase ideea calomnioasă după care comuniștii, clasa munci-

toare nu ar milita pentru interesele naționale, ci ar pune accentul pe factorul internațional, că ar subordona intereselor generale, supranaționale, ale mișcării muncitorești, interesele naționale, iar partidul comunist ar fi o forță exterioară națiunii. Aceste aserțiuni au fost folosite de reacțiunea română și împotriva vechii mișcări socialiste, între 1900—1914. În combaterea falsității acestor teze, teoreticienii socialiști ca Dobrogeanu-Gherea, M. Gh. Bujor, Ottoi-Călin și alții au adus o contribuție substanțială demonstrând că prin țelurile sale programatice, mișcarea muncitorească are un profund caracter național.

Desigur că unele erori ale Internaționalei Comuniste, unele aprecieri sectare și indicații strategice și tactice insuficient fundamentate au alimentat asemenea calomnii împotriva comuniștilor. Dar în întreaga existență a partidului comunist, și cu deosebire în perioada luptei împotriva fascismului și a războiului hitlerist, comuniștii români asemeni altor partide comuniste, au fost factorul motor al luptei pentru apărarea intereselor naționale, fundamentale, dând cele mai mari jertfe împotriva cotropitorului fascist, a dictaturii militaro-fasciste, luptând, în același timp, alături de toate forțele progresiste internaționale, împotriva primejdiei fasciste, a războiului antisovietic.

După eliberare, problema imbinării juste dintre factorul național și internațional, necesitatea de a promova cu consecvență interesele naționale au fost larg dezbătute în partidul comunist și în cercurile largi ale opiniei publice. Programul elaborat de către Partidul Comunist Român și însușit de toate forțele democratice după 23 August 1944 vizînd viitorul țării a corespuns pe deplin intereselor vitale ale poporului român, a fost singurul program politic capabil să înscrie România pe magistrala progresului social, politic, economic și spiritual. Realismul lui, forța mobilizatoare a unor largi categorii sociale exprimau tocmai ancorarea în realitățile naționale.

Soluționarea optimă a problemelor proprii constituia în același timp o contribuție la întărirea frontului mondial democratic, antiimperialist. Eforturile poporului român pentru nimicirea fascismului hitlerist au dus nu numai la redobîndirea independenței naționale, ci și la accelerarea terminării celui de-al doilea război mondial. Refacerea economică a României a constituit o contribuție la desfășurarea mai rapidă a procesului revoluționar mondial.

Aceste poziții ale Partidului Comunist Român evidențiau că nu există o contradicție între sarcinile naționale și cele internaționale ale unui partid comunist, arătau că P.C.R. era conștient de dialectica naționalului și internaționalului în procesul revoluționar.

Partidul nostru s-a preocupat totodată de lichidarea unor concepții greșite, rezultat al influențelor din afară, care au dăunat ancorării puternice a partidului în realitățile naționale. Astfel, la o consfătuire a activului de partid care a avut loc în primăvara anului 1945, la C.C. al P.C.R. Gh. Gheorghiu-Dej a criticat teza autodeterminării naționalităților din România, teză care reflecta aprecierea eronată după care România ar fi un stat multinațional și că ar fi cotropit teritoriile străine, aprecierea cuprinsă în documentele unor congrese ale partidului din anii ilegalității.

Discuția despre raportul între național și internațional, se reflectă și în lucrările lui Lucrețiu Pătrășcanu care arăta că nu poate fi nici o

contradicție între poziția națională just înțeleasă și interesele generale ale mișcării muncitorești. Într-o conferință publică privind poziția P.C.R. față de intelectuali, ținută în ianuarie 1946, el declara „Noi vrem să rezolvăm problemele democrației pentru care luptăm, în cadrul națiunii noastre, în care naționalismul (în sens de sentiment național, de promovare a intereselor naționale juste — I.Ș.), să nu însemne nici șovinism, nici antisemitism, în care ideea națională să fie legată de ideea de masă, realizându-se într-adevăr idealul național prin ridicarea maselor în viața conștientă.

Între credința noastră politică — ca comuniști — și această idee națională astfel înțeleasă nu a existat și nu există nici un fel de contradicție. Dimpotrivă, în momentul în care noi ne preocupăm de nevoile și aspirațiunile poporului nostru, în acel moment facem operă națională... numai în cadrul unei națiuni libere forțele populare pot fi creatoare și un popor poate da maximum de cultură umană”.

Totodată, internaționalismul era privit nu ca un element supraordonat factorilor naționali, ci ca o sinteză a componentei naționale și universale a luptei proletare, ca exprimând sentimentele naționale legitime. „Muncitorul indiferent față de problema națională (în sensul înțelegerii juste a intereselor proprii sale națiuni), — scria Alexandru Sencovici în „Revista Muncii”, din aprilie—mai 1947 — muncitorul care nu poate să lupte pentru interesul adevărat al națiunii, nu poate lupta pentru realizarea practică a principiului internaționalismului”. În continuare el arată că concepțiile după care internaționalismul ar însemna distrugerea tradițiilor naționale, desființarea limbilor naționale, sînt profund eronate, deoarece „internaționalismul cuprinde sentimentul național sănătos, tot ceea ce este just din punct de vedere național. Clasa muncitoare respectă toate tradițiile naționale sănătoase, tot ce servește progresului, păstrează istoria nefalsificată a națiunilor, limba și obiceiurile”.

Aceste luări de poziție, care nu sînt singurele în acea perioadă, exprimă clarviziunea partidului comunist într-o problemă care și astăzi suscită discuții ample în mișcarea muncitorească și comunistă mondială. A separa și supraordona factorul internațional față de cel național, a considera că vreuna din laturile acestei diade este prevalentă înseamnă a duce fie la rupere de mase, fie la închistare națională. Sarcina unui partid marxist-leninist este de a analiza cu responsabilitate condițiile concrete în care vor duce lupta, a se identifica cu aspirațiile vitale ale propriului popor, luptînd cu toate forțele pentru realizarea optimă a sarcinilor revoluționare în cadrul proprii națiuni. Astfel își vor aduce contribuția lor esențială la cauza generală a proletariatului, la victoria socialismului pe plan mondial.

Ancorarea unui partid comunist în realitățile naționale, înseamnă îndeplinirea întocmai a misiunii istorice a clasei muncitoare de eliberare a întregului popor de orice asuprire și exploatare.

După cum preciza tovarășul Nicolae Ceaușescu, între sarcinile naționale și cele internaționale ale unui partid comunist nu poate exista contradicție. „Interesele naționale și internaționalismul proletar nu se exclud, ci, dimpotrivă, se condiționează reciproc; între ele există o strînsă interdependentă, o unitate dialectică organică. A încerca în vreo împrejurare

sau alta să opui interesele naționale cauzei internaționalismului proletar, sau, dimpotrivă, solidaritatea internaționalistă intereselor naționale ale poporului — înseamnă a aduce daune grave atît cauzei socialismului în propria țară, cît și socialismului în general. Nu se poate în nici un fel vorbi despre subordonarea intereselor naționale cauzei internaționalismului proletar, tot așa cum nu se poate vorbi despre subordonarea internaționalismului, intereselor naționale”.

Îmbinarea naționalului cu internaționalul își găsea expresia în activitatea politico-ideologică pe care o ducea partidul comunist pentru cultivarea sentimentelor de prietenie față de Uniunea Sovietică și țările de democrație populară, în dezvoltarea solidarității cu mișcarea comunistă și muncitorească internațională, cu forțele revoluționare și democratice mondiale.

Partidul Comunist Român combătea cu vehemență orice manifestări de antisovietism ale liderilor partidelor reacționare, explica în ce constă primejdia reînvierii unei asemenea politici și însemnătatea unor raporturi de prietenie și alianță cu U.R.S.S. Numeroase personalități culturale, politice, militari, demonstrau necesitatea și rolul pozitiv al prieteniei cu primul stat socialist. În documente programatice ca platforma F.N.D., programul Blocului partidelor democrate erau prevăzute principiile internaționaliste ale forțelor democratice. Această orientare era susținută și de numeroase personalități ale vieții politice, culturale, științifice din țara noastră, urmînd exemplul marelui diplomat român, Nicolae Titulescu. Astfel generalul Mihail Lascăr argumenta larg, pe baza a numeroase considerente, importanța acestor relații cu U.R.S.S. „Din toate considerațiunile de ordin geografic, politic și economic, am ajuns la concluzia obiectiv confirmată și din punct de vedere istoric atît pentru prezent cît și pentru viitor, că politica noastră externă nu poate să fie alta decît aceea de reală prietenie cu Uniunea Sovietică...”

În același timp erau subliniate valoarea și necesitatea raporturilor de prietenie cu țările democratice vecine: Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, cu toate popoarele lumii.

Organizațiile democratice române, syndicatele, mișcarea de tineret, Uniunea democratică a femeilor, a studenților, au luat parte la constituirea și activitatea organismelor internaționale ca Federația Sindicală Mondială, Federația Mondială a Tineretului Democratic, Federația Democratică Internațională a Femeilor și altele.

Cultivarea sentimentului internaționalist se realiza prin larga popularizare a succeselor mișcării comuniste din țări ca Franța și Italia, a luptei de eliberare a marelui popor chinez, poporului vietnamez, indonezian etc.; prin protestul energic împotriva represiunilor antidemocratice din Grecia, Spania, etc.

Toate acestea atestă consecvența cu care partidul nostru a îmbinat și în acei ani factorul național cu cel internațional în politica sa.

Teoreticieni și publiciști de alte orientări decît cea marxistă erau și ei preocupați de relația dintre factorul național și cel internațional în viața socială. Analizînd cu luciditate și obiectivitate această problemă,

unii dintre ei au sesizat că unilateralitatea, fie apăsînd pe factorul național, fie pe cel social sau internațional nu este conformă cu cerințele obiective ale evoluției istorice, ducînd la exagerări, la greșeli în politică, la exclusivism. În această dezbateră se cere menționată intervenția lui Victor Jinga. Abordînd problema raportului între social și național, el se declara categoric împotriva separării arbitrare a acestor două elemente, arătînd că asemenea practici au dus în trecut la greșeli grave.

Luarea în considerare și cultivarea particularităților naționale este nu numai o necesitate cerută de aspirațiile fiecărui popor, dar și o condiție a desfășurării raporturilor normale între popoare și state în lumea contemporană. „Care spirit progresist lucid și-ar putea imagina, pentru timpul nostru, o societate umană fără națiuni, fără atașamente pentru anumite teritorii, fără vorbire în multe limbi, fără particularități în obiceiuri, port, tradiții? Este omul nou al vremii noastre adeptul uniformizării generale, al turnării în același tipar de sentimente, gîndire și exprimare a tuturor popoarelor? Nu, desigur nu...” „Națiunea, ca atare, nu se opune comunităților popoarelor, ci o presupune (se sublinia rolul națiunii ca factor de progres, obiectiv determinat)... Organicitatea comunității naționale în marea comunitate a popoarelor este tot atît de puternică și de legitimă ca aceea a familiei în cuprinsul unei societăți organizate ba poate chiar mai mare”, scria Jinga în „Viața socială C.F.R.” din octombrie 1945.

Luînd atitudine în problema raportului între național și internațional în făurirea noii societăți, Partidul Comunist Român consideră că opera de construire a socialismului și comunismului exprimă voința fiecărui popor, a intereselor și aspirațiilor sale; comunismul este în același timp și național și internațional. Fiecare popor, construind socialismul, îndeplinește o sarcină națională și în același timp internațională. Dezvoltarea fiecărei țări socialiste, înflorirea forțelor materiale și spirituale ale națiunilor ce construiesc noua orînduire reprezintă principala contribuție la creșterea influenței ideilor marxist-leniniste pe plan internațional.

Independența națională. Unul din obiectivele principale ale revoluției populare din țara noastră a fost *redobîndirea și consolidarea independenței naționale a României*. Expansiunea fascismului hitlerist în perioada 1933—1940, politica de capitulare în fața tendințelor agresive ale imperialismului german dusă de către cercuri reacționare ale claselor conducătoare românești, inclusiv monarhia, au aruncat țara la cheremul Germaniei hitleriste, care a tîrît România în războiul de agresiune împotriva Uniunii Sovietice. Această politică a avut drept consecință pierderea independenței politice și economice a României, amputarea teritoriului național, punerea bogățiilor și potențialului uman al țării la dispoziția mașinii de război hitleriste.

Lupta pentru redobîndirea independenței naționale și a suveranității — obiectiv esențial al activității de aproape șase decenii a Partidului Comunist Român — a căpătat noi dimensiuni în perioada insurecției antifasciste și a revoluției populare. Exprimînd aspirații vitale ale maselor, lupta pentru suveranitate a permis mobilizarea întregului popor, inclusiv a unor cercuri politice ale marii burghezii atît împotriva Germaniei hitleriste cît și ulterior în procesul transformărilor democratice, antiimperialiste.

Forțele democratice și revoluționare au militat pentru un program menit a obține o independență reală, care să permită democratizarea profundă pe plan social și politic, dezvoltarea unei economii naționale puternice, prin punerea resurselor economice în slujba intereselor poporului pe baza industrializării, consolidarea poziției internaționale a țării noastre în arena mondială, dezvoltarea de relații cu toate țările, indiferent de orînduirea socială, pe baza egalității, suveranității, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc.

Cercurile reacționare, grupate după 23 August 1944 și îndeosebi după 6 martie 1945, în jurul regelui, urmăreau să restaureze în România rînduiri care să mențină nu numai privilegiile sociale, politice și economice ale claselor exploatare interne, dar și pozițiile monopolurilor capitaliste occidentale în țara noastră.

Forțele revoluționare subliniau ideea legăturii dintre lupta de eliberare socială și realizarea independenței naționale. Clasa muncitoare, partidul ei marxist-leninist considerau că independența națională se poate obține pe baze reale numai cînd în fruntea țării se află un guvern realmente democratic și se făurește o puternică economie națională. Această apreciere se baza pe faptul că burghezia și moșierimea, așa cum demonstra experiența trecutului, nu erau capabile să lupte cu consecvență pentru apărarea suveranității naționale a României, iar slăbiciunea economică, nivelul scăzut al forțelor de producție au deschis calea pătrunderii capitalului străin în țara noastră. De aceea, platforma-program a Frontului Național Democrat, propusă de C.C. al P.C.R. în septembrie 1944 tuturor forțelor democratice lega consolidarea independenței naționale de instaurarea unui guvern democratic, expresie a tuturor claselor și categoriilor sociale ca și de refacerea economiei naționale. Printr-o politică consecventă antifascistă și de prietenie cu Națiunile Unite și îndeosebi cu U.R.S.S., guvernul democratic putea obține ca România să devină membru egal în marea familie a țărilor democratice, asigurînd astfel independența, suveranitatea, securitatea și propășirea economică a națiunii.

Forțele reacționare, de teama prefacerilor radicale care le periclitau pozițiile lor privilegiate atît în viața politică cît și în economie, au căutat să creeze o asemenea situație în țară încît să justifice amestecul imperialist în treburile interne ale României.

Rezoluția Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 considera că lumea postbelică poate fi construită în mod echitabil numai dacă se respectă voința fiecărui popor de a-și fixa singur regimul social pe care-l consideră cel mai potrivit cu aspirațiile proprii, dacă se respectă independența națională și neamestecul în treburile interne ale altor popoare. De asemenea, se sublinia în articole și studii că numai ascultînd glasul poporului nostru și urmînd drumul și năzuințele sale istorice, poate fi dusă pînă la capăt opera de transformare revoluționară, care trebuie înfăptuită conform cu necesitățile, tradițiile noastre populare și aspirațiile poporului român, iar neamestecul în treburile interne constituie o condiție primordială și singura garanție că România de mîine va corespunde aspirațiilor și voinței poporului român și nu unor interese străine. După cum se vede, Partidul Comunist Român, militanții săi aveau o perspectivă clară asupra principiilor ce trebuie să ghideze raporturile internaționale, relațiile dintre

state, pentru a crea un cadru optim realizării voinței fiecărui popor, în virtutea particularităților evoluției sale istorice. „Este pentru guvernul român o datorie — scria Grigore Preoteasa în „România liberă” din 4 noiembrie 1946 — să reamintească că România este o țară cu vechi tradiții de independență care nu-i îngăduie să accepte nici observații și nici recomandări incompatibile cu acest trecut și incompatibile cu rolul pe care l-a avut și care crede că îi este destinat să-l aibe în viitor în organizarea colaborării internaționale în sud-estul european”.

Independența economică era una din problemele esențiale ale perioadei, când resursele materiale și financiare erau extrem de precare, iar monopolurile internaționale făceau presiuni pentru a-și menține și chiar extinde pozițiile lor în economia românească.

Statul democratic a luat poziție fermă împotriva unor asemenea încercări, militând pentru respectul suveranității naționale, egalitatea în raporturile economice, stimularea țărilor rămase în urmă datorită politicii sistematice de jefuire a bogățiilor naționale de către monopolurile imperialiste. Referindu-se la aceste probleme, Costin Murgescu scria : „Este vorba de o colaborare cinstită, bazată pe respectul reciproc al intereselor și al suveranității naționale. Poporul român dorește o asemenea colaborare și o socotește necesară pentru pacea și progresul lumii. . . noi socotim că intensificarea schimburilor internaționale poate rezulta din înflorirea economică a tuturor popoarelor și că stadiul de înapoiere al unor state nu face decît să stînjenească comerțul mondial și prosperitatea generală”.

Această preocupare constantă pentru egalitatea în drepturi, pentru asigurarea unui statut internațional democratic tuturor statelor mari și mici pentru salvagardarea independenței economice, împotriva clauzelor grele ce încercau să le impună unele state țării noastre s-a manifestat deosebit de pregnant în activitatea delegației române în timpul Conferinței de pace de la Paris din august 1946 — februarie 1947.

Avînd de înfruntat pozițiile dușmănoase ale unor interpuși ai cercurilor imperialiste internaționale precum și activitatea trădătoare a unui grup de transfugi români, delegația română la Paris a contribuit la consolidarea independenței, la recunoașterea dreptului poporului român de a-și hotări singur soarta. Un aport deosebit în activitatea reprezentanților români de promovare a intereselor naționale la Conferința de pace l-au avut miniștrii comuniști prezenți în delegație. Primul ministru, dr. Petru Groza, aducea un cald omagiu Partidului Comunist Român, relevînd „atitudinea sa clară, patriotică, servind astfel neamul și țara”. Manifestînd grijă pentru respectarea intereselor legitime ale națiunii dar și realism și elasticitate în înfăptuirea obiectivelor politice, primul ministru aprecia că guvernul „inspirîndu-se în politica externă de principiile înalte ale deplinei noastre suveranități, este un guvern de demnitate națională și își exprimă dorința de a dezvolta relațiile cele mai strînse de prietenie și de schimburi economice cu toate țările, poporul român fiind interesat în cea mai strînsă colaborare internațională pentru asigurarea unei păci de lungă durată care să mulțumească popoarele, dar toate acestea le dorim pe baza respectului reciproc și a egalității tuturor statelor mari și mici”.

Asemenea luări de poziții ale partidului nostru, ale oamenilor politici, teoreticienilor și publiciștilor marxști și democrați demonstrează clar că pentru forțele înaintate ale poporului român independența națională, libera dezvoltare economică și socială constituiau obiective majore permanente, militând pentru înfăptuirea consecventă a acestor aspirații.

Sintetizând experiența istorică dobândită de poporul român, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia în Expunerea din 9 mai 1977 consacrată aniversării centenarului independenței de stat a României: „Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 a deschis calea unei dezvoltări noi, democratice și progresiste a societății românești, precum și a lichidării definitive a dependenței poporului nostru față de monopolurile străine, de cercurile imperialiste internaționale. România și-a dobândit, pentru prima dată în mod cu adevărat plener independența și suveranitatea națională”.

Programul economic și politic al P.C.R. elaborat în anii de început ai revoluției populare a necesitat o luptă intensă pentru realizarea lui, unele prevederi nu s-au justificat, a fost necesară o permanentă confruntare cu viața pentru a găsi soluțiile cerute de noile condiții care se schimbau foarte repede. Dar în ansamblu orientările principiale au fost validate, au dat posibilitate poporului român să soluționeze probleme fundamentale, să se angreneze pe calea progresului social, să schimbe din temelii fața țării.

După cum se precizează în Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism „Întreaga perioadă de după 23 August 1944 pînă la sfîrșitul anului 1947 se caracterizează prin mari lupte revoluționare, care au dus la realizarea unor profunde transformări sociale, la înfăptuirea unei politici naționale de deplină egalitate în drepturi pentru naționalități, la un șir de reforme economice și sociale în favoarea maselor populare. În acești ani s-a desfășurat o intensă activitate pentru refacerea economiei naționale, înfăptuirea reformei agrare și a altor reforme structurale cu caracter democratic revoluționar, s-a acționat pentru creșterea rolului clasei muncitoare și participarea ei directă la conducerea activității întreprinderilor. Această etapă a marcat înfăptuirea revoluției popular-democratice, instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor, trecerea poporului nostru pe calea făuririi libere a viitorului său”.

În acest mare proces revoluționar înfruntările de idei pe probleme de principiu, esențiale, ale procesului de dezvoltare a României au permis afirmarea tot mai puternică a concepției materialist-dialectice și istorice promovate de Partidul Comunist Român, înfringerea pozițiilor forțelor reacționare care urmăreau menținerea României în starea de înapoiere economică și dependență politică din trecut. Victoria socialismului științific aplicat în mod creator la condițiile concrete ale României s-a materializat în transformări revoluționare care au înscris România pe magistrala progresului, a deschis calea construirii socialismului, punînd în evidență semnificația istorică a activității partidului comunist pentru destinele poporului român.

BIBLIOGRAFIE

- * * * *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 52—57.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România. Expunere la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român — 7 mai 1966*, în *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. I, București, Edit. politică, 1968, p. 382—385.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la adunarea festivă cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945 — 5 martie 1970*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Edit. politică, 1970, p. 623—645.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la sestrunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă — 22 august 1974* — în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, București, Edit. politică, 1974, p. 628—632.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere la Congresul educației politice și culturii socialiste*, București, Edit. politică, 1976.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat, consacrată centenarului independenței de stat a României*, București, Edit. politică, 1977.

- * * * *Istoria României — Compendiu*, ediția III-a, sub redacția Acad. Ștefan Pascu, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, p. 450—463.
- * * * *Momente din istoria patriei, a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, p. 150—160.
- * * * *România în anii revoluției democrat-populare, 1944—1947*, București, Edit. politică, 1971.
- MIHAI FĂTU, 1946; *Din istoria politică a României contemporane*, București, Edit. politică, 1971.

ROMÂNIA ÎN ANII FĂURIRII SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE

DE

VASILE BOZGA

Perioada istorică ce începe în România odată cu Congresul al IX-lea al partidului (1965) se caracterizează prin abordarea creatoare a unui șir întreg de probleme ale revoluției și construcției socialiste. Marcind încheierea unei epoci în procesul edificării noii orînduiri prin victoria deplină a socialismului la orașe și sate, prin făurirea economiei socialiste unitare, Congresul al IX-lea a inaugurat o largă și aprofundată dezbatere asupra perspectivelor construcției socialiste în țara noastră, asupra etapelor pe care le are de parcurs în drumul spre orînduirea comunistă. Pe baza experienței acumulate de România în opera de construire a socialismului, a experienței internaționale a țărilor socialiste, a mișcării comuniste și muncitorești, a luării în considerare a rezultatelor întregii dezvoltări sociale contemporane, pornind nu de la *litera*, ci de la *spiritul* învățaturii marxist-leniniste — spirit viu, critic și revoluționar în esența lui, care cere și implică dezvoltarea continuă a teoriei în concordanță cu noile realități și cu noile grade de aprofundare a cunoașterii acestora — în anii următori au fost supuse unui amplu proces de *regîndire* și *reevaluare* creatoare toate tezele și conceptele referitoare la socialism, la caracterul, etapele și sarcinile lui în diversele faze pe care le are de parcurs. În acest proces au fost înlăturate o serie de teze vechi, simplificatoare sau dogmatice, unele cu tentă de triumfalism lipsit de acoperire, formulîndu-se teze și concepte noi, conforme cu realitatea, fundamentate științific și — prin însuși acest fapt — clarificatoare și mobilizatoare pentru mersul nostru înainte.

Acest efort teoretic de anvergură a fost continuat în conferințele naționale ale P.C.R. din 1967 și 1972, în documentele Congresului al X-lea al P.C.R. (1969), în alte documente de partid, găsindu-și o fundamentare complexă și multilaterală în documentele Congresului al XI-lea al partidului, îndeosebi în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*. După cum se știe, în inițierea și elaborarea tuturor acestor documente de mare însemnătate teoretică și practică, un rol primordial revine operei și gândirii creatoare a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Conceput și elaborat într-o viziune larg integratoare, *Programul P.C.R.* elucidează teoretic o vastă arie problematică, vizează simultan

o multitudine de probleme ridicate de mersul societății românești contemporane spre culmile civilizației și bunăstării întregului popor. Totodată — consecvent spiritului creator în care este conceput — acest program se prezintă ca un document *deschis spre îmbogățirea lui permanentă* cu noi teze teoretice reieșite din activitatea de transformare revoluționară a societății.

★

Pentru cercetătorii istoriei prezintă un interes de prim plan — nu numai din punct de vedere general-cetățenesc și politic, dar și din punct de vedere profesional — modul în care este abordată și elucidată problema *etapelor dezvoltării societății socialiste*, a periodizării acestei orinduiri. Înțelegerea lor aprofundată are o mare însemnătate din punct de vedere metodologic, îl inarmează pe istoric cu instrumentele necesare pentru elaborarea studiilor — de sinteză sau de detaliu — asupra diferitelor aspecte și nivele (forțe de producție, relații de producție, suprastructură, relații cu alte țări etc.) ale dezvoltării societății românești în anii revoluției socialiste.

Pornind de la aceste considerente, ne vom referi în cele de mai jos la următoarele probleme :

1. Încheierea procesului de făurire a economiei socialiste unitare (1961—1965) și consolidarea ei (1966—1970) — bază de trecere la societatea socialistă multilateral dezvoltată.

2. Conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată, conținutul și direcțiile dezvoltării ei până în 1990.

3. Realizări de până acum în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și sarcinile perioadei cincinale 1976—1980.

★

1. După înfăptuirea cu succes a revoluției popular-democratice între 23 August 1944 și 30 Decembrie 1947, România a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale, trecind la înfăptuirea sarcinilor *revoluției socialiste*. Odată cu înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii, întreaga putere politică a fost cucerită de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și ceilalți oameni ai muncii, iar prezența acestei premise politice a făcut posibilă naționalizarea principalelor mijloace de producție, în urma căreia s-a creat în economie proprietatea socialistă a întregului popor. Aceasta a marcat de fapt *începutul făuririi societății socialiste* în România, a *etapei de constituire* a noii orinduirii, a cărei sarcină istorică era să realizeze trecerea de la capitalism la socialism.

În concordanță cu specificul calitativ al acestei etape, în cursul desfășurării ei au fost rezolvate sarcini de excepțională însemnătate pentru destinele țării, a căror esență, redată succint, a constat în *transformarea și reorganizarea socialistă a întregii economii și, pe această bază, a întregii societăți*. În centrul strategiei sale de transformare socialistă a întregii vieți sociale, Partidul Comunist Român — călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă și totodată pornind de la realitățile României și sprijinindu-se pe forțele poporului român — a situat politica de industrializare a țării, în jurul și pe baza căreia a fost organizat întreg ansamblul

celorlalte transformări. Într-un interval istoric relativ scurt (1948—1965) au fost înfăptuite profunde prefaceri, în şirul cărora se înscriu ca principale următoarele:

- terminarea refacerii economice de după al doilea război mondial, în cursul planurilor anuale pe 1949 și 1950;
- crearea bazei tehnico-materiale a societății socialiste în industrie și agricultură, asigurată prin planurile cincinale dintre 1951—1955, 1956—1960, 1961—1965;
- lichidarea inapoierii economice moștenite;
- cooperativizarea socialistă a agriculturii, echivalentă prin caracter și însemnătate cu o profundă revoluție agrară;
- dezvoltarea relațiilor economice dintre oraș și sat;
- conducerea științifică a economiei și altor laturi ale vieții sociale prin planificarea socialistă;
- înfăptuirea unei revoluții culturale care a dus la lichidarea analfabetismului și — pe baza științei de carte a întregului popor — la dezvoltarea largă a învățămîntului, științei și culturii, asigurîndu-se astfel formarea cadrelor necesare tuturor domeniilor și răspîndirea în mase a valorilor științei și culturii;
- dezvoltarea statului socialist și rezolvarea problemei naționale;
- intensificarea participării țării la circuitul mondial de valori materiale și spirituale;
- creșterea progresivă a nivelului de trai pe măsura creșterii gradului de dezvoltare economică a țării;
- ideologia marxist-leninistă a devenit ideologia dominantă în societate, ridicîndu-se nivelul de conștiință socialistă a maselor populare, constituindu-se și afirmîndu-se un cod moral întemeiat pe muncă, pe creație în folosul colectivității.

Ca rezultat al eforturilor sistematice și organizate depuse de popor sub conducerea P.C.R., „în cursul cincinalului 1961—1965 în România s-a realizat *economia socialistă unitară*, care a marcat *victoria deplină a socialismului în toate sectoarele de activitate*, lichidarea pentru totdeauna a claselor exploatare, abolirea exploatării omului de către om, afirmarea principiilor socialiste în viața socială”, așa cum se subliniază în Programul partidului.

Relațiile de producție socialiste s-au generalizat, au căpătat predominare absolută în întreaga economie națională, creînd condiții favorabile și un cîmp larg de acțiune stimulilor specificei orînduirii socialiste.

Pe planul forțelor de producție, la sfîrșitul cincinalului 1961—1965 România *lichidase stadiul de țară slab dezvoltată*, prezentîndu-se ca un stat industrial-agrar în continuă dezvoltare, cu o industrie și o agricultură în plin avînt, cu un notabil dinamism al întregii sale economii.

Politica de industrializare socialistă a țării — situată permanent în centrul politicii P.C.R. de făurire a economiei socialiste unitare — și-a confirmat în practică îndreptățirea. Ea a avut ca rezultat (1) dezvoltarea largă a sectorului socialist de stat în economie, sector care a jucat un rol conducător în economia perioadei de trecere, (2) a pregătit condițiile pentru transformarea socialistă a agriculturii, (3) a determinat o creștere puternică a forțelor de producție ale țării, impulsionată, înainte de toate,

de creșterea cu precădere a industriei producătoare de mijloace de producție și a realizat progrese însemnate în repartizarea teritorială judicioasă a acestor forțe de producție, cu efecte adânc resimțite pe linia procesului de urbanizare, (4) a asigurat o dezvoltare de mari proporții a bazei de materii prime și un veritabil salt în domeniul electrificării țării, (5) a dus la creșterea numerică și calitativă a clasei muncitoare, consolidind rolul ei de clasă conducătoare în societate, (6) a constituit pivotul principal al politicii de ridicare sistematică a nivelului de trai.

O analiză retrospectivă a factorilor de creștere economică arată că în intervalul 1951—1965 un rol preponderent a revenit factorilor extensivi.

Ca rezultat general al etapei 1948—1965, România a redus decalajul față de țările dezvoltate din punct de vedere economic, dar rămânea încă o țară socialistă în curs de dezvoltare.

În etapa de făurire a societății socialiste, sub conducerea Partidului Comunist Român s-a desfășurat nu numai un amplu și rapid proces de constituire a unei *noi structuri economice*, ci și o profundă revoluționare a relațiilor sociale, luînd naștere o *nouă structură socială*, caracteristică pentru orînduirea socialistă.

În cursul marilor procese de făurire a noii orînduiri (naționalizare, industrializare, cooperativizare, etc.), în condițiile unei acerbe confruntări cu clasele exploatoare, acestea au fost înlăturate din viața economică și socială a țării (moșierimea, cea mai retrogradă categorie a societății, fusese lichidată ca clasă încă în cursul revoluției popular-democratice). Marea burghezie industrială, bancară și comercială a încetat să mai existe, iar în 1959 a fost lichidată și burghezia sătească (chiaburimea), moment ce marchează dispariția ultimei clase exploatoare și a exploatării omului de către om, în general din societatea românească.

Configurația socială a societății socialiste unitare cuprinde clase și categorii sociale de oameni ai muncii: *clasa muncitoare*, care are rolul conducător în societate, *țărănimia cooperatistă*, cuprinzînd aproape totalitatea țărănimii, *intelectualitatea*, în cuprinsul căreia au fuzionat atît vechea intelectualitate, atrasă definitiv pe pozițiile socialismului, cît și noua intelectualitate formată în anii construcției socialiste și generată, în principal, de clasa muncitoare și țărănimia cooperatistă. Aceste clase și categorii sociale sînt caracterizate de importante schimbări cantitative și calitative — schimbări calitative nu numai în planul pregătirii profesional-științifice, ci și în planul dezvoltării conștiinței socialiste a clasei muncitoare și a celorlalte clase și categorii — alcătuiind clase prietene, în cadrul cărora și între care s-au statornicit trainic relații de colaborare și ajutor reciproc. Repartiția, schimbul de activități și consumul funcționează, de asemenea, pe baza legităților și principiilor proprii socialismului.

Aceste condiții — bazate pe proprietatea socialistă și pe exercitarea puterii politice de către oamenii muncii — stau la baza *unității moral-politice a întregului popor* indiferent de clasă, categorie socială sau naționalitate în jurul P.C.R., unitate afirmată și statornicită ca urmare a victoriei depline a socialismului în patria noastră.

Pe parcursul înfăptuirii unui asemenea complex de transformări sociale de mare anvergură — ca în orice proces ce antrenează mase largi de oameni — au fost întîmpinate greutăți obiective și subiective, au existat lipsuri, au fost săvîrșite și o serie de greșeli în rezolvarea unor probleme

intr-o anumită perioadă. De fiecare dată însă, partidul a găsit în sine forța necesară pentru a depăși greutățile, lipsurile și greșelile, pentru a asigura mersul înainte al construcției socialiste. „În ciuda diferitelor neajunsuri — se arată în *Programul P.C.R.* — caracteristica generală a activității partidului a fost slujirea devotată a intereselor fundamentale ale poporului, aplicarea creatoare a principiilor generale ale socialismului științific la condițiile concrete ale țării noastre, unirea și organizarea cu succes a maselor muncitoare în edificarea noii orânduiri sociale pe pământul României”.

Victoria deplină a socialismului a deschis o etapă nouă în dezvoltarea economico-socială a țării, etapă inaugurată de Congresul al IX-lea al partidului, de adoptarea noii Constituții — care consemna legislativ marile înfăptuiri ale etapei precedente — și de proclamarea Republicii Socialiste România, la 21 august 1965. În perioada planului cincinal 1966—1970 a avut loc *consolidarea construcției socialiste și a bazei tehnico-materiale a societății*.

În perspectiva istoriei, această scurtă dar fertilă etapă are un vădit caracter de tranziție, cu o dublă deschidere: pe de o parte, spre finisarea și consolidarea operei înfăptuite în etapa precedentă, iar pe de altă parte, spre pregătirea condițiilor trecerii la etapa următoare, printr-un ansamblu de măsuri și acțiuni în care își găseau expresie rezultatele amplului proces de reevaluare critică și abordare creatoare a problematicii construcției socialiste deschis de Congresul al IX-lea al P.C.R.

Acordându-se o atenție sporită factorilor intensivi ai dezvoltării și exigențelor impuse de revoluția științifico-tehnică contemporană, în cincinalul 1966—1970 s-a continuat dezvoltarea susținută a industriei, alocându-se investiții mai mari decât în tot intervalul 1950—1960. S-a acordat, în special, atenție creării unor ramuri industriale moderne, de bază, a căror dezvoltare nu fusese suficient luată în considerare anterior, imprimându-se clar orientarea spre îmbunătățirea structurii industriale a țării. În același timp, s-a trecut la organizarea cercetării științifice pe baze noi creându-se Consiliul Național al Cercetării Științifice. S-a acordat o atenție sporită întăririi bazei materiale a științei, coordonării unitare a efortului de cercetare, introducerii în producție a celor mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii. Învățământul a fost reorganizat în concordanță cu noile cerințe, pentru ridicarea nivelului de instrucție publică, pentru formarea corespunzătoare a cadrelor, pentru legarea lui mai strânsă de necesitățile producției.

S-a dezvoltat puternic baza materială a agriculturii, neglijată o bună perioadă de timp, s-a perfecționat organizarea activității cooperativelor agricole de producție, pe baza unui nou statut-model.

Un complex de măsuri adoptate de Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1967 în spiritul orientărilor stabilite de Congresul al IX-lea au avut o excepțională importanță pentru mersul construcției socialiste în etapa de consolidare a ei, cât și pentru viitorul mai îndepărtat. Ele puneau, toate, un accent mai hotărât pe *îmbunătățirea parametrilor calitativi* ai activităților economice și sociale. Pe această linie s-a procedat la (1) *reorganizarea administrativ-teritorială a țării* (în 39 de județe), eli-

minîndu-se o serie de verigi intermediare și apropiîndu-se conducerea de producție, stabilîndu-se, totodată, norme de sistematizare a localităților rurale. S-a creat astfel un cadru mai adecvat pentru aplicarea fermă a politicii de amplasare rațională, armonioasă a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, s-a asigurat îmbunătățirea activității administrative, edilitar-gospodărești și social-culturale, utilizarea resurselor locale, umane și materiale, atragerea largă a cetățenilor la rezolvarea treburilor obștești. (2) S-a aplicat, de asemenea un ansamblu de măsuri cu privire la *perfecționarea planificării, organizării și conducerii economiei și a întregii vieți sociale*, pe principii ce vor găsi o largă aplicare și o continuă dezvoltare în etapa următoare. Scopul acestor măsuri a fost acela de a se realiza o conducere mai dinamică și suplă care să asigure valorificarea cu randament superior a potențialului material și uman al țării, cuprinderea în procesul de planificare și organizare nu numai a economiei, ci a tuturor laturilor esențiale ale activității sociale, asigurarea — în condițiile unor ritmuri rapide de creștere — a proporționalității economice, a echilibrului economico-social. În concordanță cu aceste cerințe, au fost perfecționate formele de desfășurare a activității de partid la diverse nivele, precum și activitatea Marii Adunări Naționale și a organelor administrației de stat (Consiliul de Miniștri, ministere, alte organe centrale).

(3) Un accent deosebit s-a pus pe *sporirea eficienței economice*, în scopul valorificării mai depline a resurselor existente, a sporirii în ritm mai rapid a produsului social și venitului național și, deci, a accelerării creșterii economice, a ridicării nivelului de trai, a asigurării competitivității produselor noastre pe piața externă. În felul acesta, România se apropia mai rapid de nivelul țărilor avansate din punct de vedere economic. „Putem să vorbim despre superioritatea economică a socialismului asupra capitalismului — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la plenara C.C. al P.C.R. din 21—23 decembrie 1966 — însă atîta timp cît unele țări capitaliste avansate vor produce mai ieftin și la un nivel tehnic mai ridicat, noi nu vom putea dovedi această superioritate”.

Asigurarea eficienței *întregii* activități economice (nu numai a producției, ci pe tot parcursul procesului de reproducție) a devenit astfel un principiu esențial al conducerii și planificării economico-sociale, la toate nivelurile acesteia. Mecanismele economice și sociale create de socialism oferă pentru aceasta un cîmp nelimitat de posibilități, generat de superioritatea sistemului său de relații de producție, de relații sociale în general.

S-a acționat, de asemenea, pentru *perfecționarea democrației socialiste* și, în primul rînd, a democrației economice, luîndu-se măsuri de instituționalizare a conducerii colective, de asigurare a participării mai intense, efective a maselor de oameni ai muncii la gospodărirea întreprinderilor și instituțiilor, la conducerea societății. Din această perioadă, conducerea partidului a încetățenit practica de a supune dezbaterii publice problemele de interes național, practică ce și-a dovedit din plin utilitatea.

„Realizarea cu succes a obiectivelor perioadei 1966—1970 — se arată în Programul P.C.R. — a consolidat economia națională a întărit baza tehnico-materială a societății, a cimentat și mai puternic orînduirea noastră socialistă, permițînd trecerea la o nouă etapă de dezvoltare a țării”.

2. Încheierea procesului de edificare a societății socialiste, desfășurat între 1948—1965, ca și a etapei de consolidare a sa, a bazei sale tehnico-materiale (1966—1970) ridică problema obiectivului strategic pentru perioada următoare. Se terminase oare epoca socialismului în genere? Se putea trece direct la faza comunismului deplin?

Bazat pe învățătura marxist-leninistă, pe experiența construcției socialiste în țara noastră, ca și în alte țări, Partidul Comunist Român a dat acestei probleme un răspuns original, formulind concepția despre necesitatea, conținutul și sarcinile etapei de *făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate*.

Conturată pentru prima oară în documentele Congresului al X-lea, această concepție a fost lărgită și adincită în numeroase alte documente de partid — între care se relevă expunerile tovarășului Nicolae Ceaușescu cu prilejul semicentenarului partidului (7 mai 1971) și la consfătuirea de lucru din 9 iulie 1971, documentele Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 și ale Conferinței Naționale a partidului din iulie 1972 — și a fost amplu fundamentată în documentele Congresului al XI-lea al P.C.R., fiind expusă sistematic în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*.

Conceptul românesc de societate socialistă multilateral dezvoltată are o adincă ancorare în realitate și, totodată, profunde motivări metodologice. El ține seama de faptul că diverse țări și popoare realizează trecerea de la capitalism la socialism în momente diferite, iar procesul construirii socialismului și comunismului poate avea ritmuri și durate deosebite, în funcție de o serie de factori obiectivi și subiectivi.

Pe de altă parte, experiența acumulată pînă în prezent a arătat caracterul simplist al concepției după care socialismul n-ar fi decît o *tranzitie de scurtă durată* între capitalism și comunism. Această experiență, ca și întreaga dialectică a dezvoltării modurilor de producție în general, arată, dimpotrivă, că orice formațiune socială, inclusiv cea socialistă, are o istorie a ei, trece prin mai multe etape de evoluție. Așa fiind, socialismul este — în concepția partidului nostru — o *fază relativ îndelungată* de dezvoltare a societății, care se construiește *în trepte succesive*. Ca atare, victoria deplină a relațiilor de producție socialiste nu face decît să încheie etapa de trecere de la capitalism la socialism, acesteia urmîndu-i, în chip necesar, o *etapă calitativ distinctă*, o etapă superioară de evoluție, de *maturizare a societății socialiste pe propria ei bază*, în care trăsăturile determinante ale acesteia se împlinesc și se întregesc, în care superioritatea sa istorică asupra capitalismului se dezvăluie în toată plenitudinea.

Socialismul nu se naște dintr-o dată într-o formă desăvîrșită. Așa cum scria K. Marx în „Critica programului de la Gotha”, referindu-se la faza socialismului: „Avem de-a face aici nu cu o societate comunistă care s-a dezvoltat pe propria-i bază, ci, dimpotrivă, cu una care abia se naște din societatea capitalistă și care, de aceea, mai poartă din toate punctele de vedere — economic, moral, spiritual — pecetea vechii societăți din sinul căreia s-a născut”. Valabilă în general, această apreciere este cu atît mai mult valabilă și pentru România, care a moștenit de la capitalism situația de țară slab dezvoltată.

Socialismul victorios în țara noastră și-a manifestat pe mai multe planuri superioritatea față de vechea orînduire capitalistă, așa cum s-a arătat în capitolul precedent. Cu toate acestea — chiar și după ce a trecut prin etapa de consolidare (1966—1970) — noua orînduire n-a putut să înlătore, în toate domeniile vieții economice și sociale, rămășițele vechii societăți. Astfel, în domeniul forțelor de producție, deși s-a construit baza tehnico-materială a socialismului, se mai mențin în urmele vechilor structuri economice (de exemplu, în agricultură mai lucra circa jumătate din populația activă a țării, structura pe ramuri a industriei și gradul de modernizare a ei mai prezentau încă neajunsuri), eficiența generală a activității economice — reflectată în ponderea prea mare a cheltuielilor materiale în produsul social total, în nivelul încă insuficient al productivității muncii, etc. — se afla încă sub nivelul cerințelor contemporane, se simțea încă nevoia unei repartizări mai raționale a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării.

Noile relații de producție socialiste se caracterizează prin dominația absolută a proprietății obștești asupra mijloacelor de producție, prin schimbul socialist de activități, prin repartizarea după muncă, etc. creînd un cadru favorabil pentru dezvoltarea forțelor de producție. Dar, în sensul precizat de Marx, rămășițe ale vechii orînduiri se mai mențin și în domeniul relațiilor de producție. Astfel, membrii societății sînt egali din punct de vedere al dreptului de *dispoziție* asupra mijloacelor de producție, dar în ce privește *utilizarea* concretă, efectivă, a acestor mijloace, ea depinde de gradul de calificare a forței de muncă, de locul fiecăruia în sistemul diviziunii sociale a muncii, de structura pe ramuri a economiei naționale, etc.

Persistă anumite imperfecțiuni și în ce privește schimbul socialist de activități, relațiile de repartizare și de consum. De pildă, în domeniul repartizării, consecința istorică a victoriei socialismului este instaurarea principiului repartizării după muncă, dar, cum spunea K. Marx, în acest domeniu „egalitatea constă în faptul că se măsoară cu o unitate de măsură egală — munca”. Indivizii sînt însă inegali ca aptitudini și înzestrare personală, ca putere de muncă, iar principiul menționat consacră tacit această inegalitate. Societatea noastră actuală nu are, încă, o bază tehnico-materială atît de dezvoltată încît să asigure belșugul de produse care ar permite satisfacerea tuturor nevoilor membrilor săi.

Această situație obiectivă se interferează și cu rămîineri în urmă ale nivelului conștiinței sociale, care au repercusiuni asupra dezvoltării forțelor de producție; există și persoane care vor să obțină de la societate cît mai mult, dar să-i ofere cît mai puțin, se manifestă încă — tot ca reminiscențe ale orînduirii capitaliste — mentalități parazitare.

„La toate acestea, se adaugă persistența unor rămășițe ale trecutului în domeniul conștiinței oamenilor, în elementele de suprastructură, în formele organizatorice și instituționale care — după cum se știe — exercită asupra dezvoltării bazei economice și asupra celei tehnico-materiale o acțiune care nu poate fi cituși de puțin neglijată”.

Toate aceste imperfecțiuni și neîmpliniri — care țin, în ansamblu, de stadiul de dezvoltare a socialismului, avînd, în ultimă analiză, motivații obiective, istoricește determinate — nu permit trecerea imediată la faza comunismului, ci impun, în prealabil, un amplu proces de maturizare și

dezvoltare *pe toate planurile* a societății socialiste deja construite, în cadrul unei etape distincte. Nu este vorba, deci, de o simplă continuare a etapei precedente și nici numai de realizarea unei puternice dezvoltări *economice* a țării. Tocmai acest lucru este subliniat prin atributul de *multilateral* din conceptul românesc. „Noi ne propunem — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională din 1972 — să asigurăm o dezvoltare multilaterală a societății, înflorirea tuturor laturilor vieții sociale, atît a economiei, cît și a științei și culturii, perfecționarea conducerii, formarea omului nou, promovarea eticii și echității socialiste”.

Elaborarea concepției românești despre societatea socialistă multilateral dezvoltată a necesitat o analiză mai aprofundată și o apreciere mai realistă a *nivelului dezvoltării economice* a țării, nu numai în comparație cu trecutul capitalist, ci și în raport cu nivelul atins de statele capitaliste cele mai dezvoltate. Rezultatele acestei analize au condus la formularea tezei „*România — țară socialistă în curs de dezvoltare*”. Conturată ca idee economică novatoare încă la Congresul al IX-lea al P.C.R., ea a fost formulată în mod explicit la Conferința Națională a P.C.R. din 1972.

După cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu, țara noastră a lichidat starea de înapoiere de la care a pornit, iar *din punct de vedere al orînduirii sociale* este în rîndul țărilor celor mai avansate. A considera însă suficient acest lucru ar însemna o mare greșală, ar condamna România pentru mult timp la stagnare și, implicit, la rămînere în urmă. Dacă ne comparăm cu statele dezvoltate *din punct de vedere economic*, constatăm că în multe domenii ne desparte încă de acestea un decalaj important. Astfel, după datele Conferinței Naționale din 1972, venitul național pe locuitor era de 4—5 ori mai mic, nivelul productivității muncii era de cîteva ori mai redus, producția industrială pe locuitor într-o serie de sectoare de bază era de 2—4 ori mai mică, ponderea populației ocupate în agricultură era la noi de circa 47% față de 10—15% în statele industriale avansate. La acestea se adăugau ponderea încă restrînsă a serviciilor și — cu toate progresele considerabile față de trecut — importante rămîneri în urmă la structura pe ramuri a economiei, la înzestrarea tehnică medie, la repartiția teritorială a forțelor de producție, etc.

Prin crearea societății socialiste multilateral dezvoltate, Partidul Comunist Român își propune ca în următorii 15—20 de ani să lichideze această stare de lucruri, să ridice România la un înalt nivel de dezvoltare a industriei, agriculturii, științei, culturii, să asigure creșterea substanțială a bunăstării poporului. Ne referim la țările dezvoltate economiceste pentru a avea un termen de comparație, dar noi nu copiem modele străine, căci urmărim, în final, făurirea comunismului.

Conceptul românesc de societate socialistă multilateral dezvoltată conține în sine ideea *întăririi și înfloririi statului și a națiunii noastre socialiste*, a consolidării și apărării independenței și suveranității pe baza făuririi unei economii socialiste moderne, complexe, armonios dezvoltate, a dezvoltării *complexului economic național*, singurul care poate sta la temelia colaborării și cooperării cu alte state, în lumea de azi în care se afirmă sporite interdependențe. Corelația dintre *independență* și *interdependență* este astfel concepută încît să asigure înflorirea *fiecărei* națiuni.

Această viziune unitară asupra modului de dezvoltare *internă* a României se conjugă organic cu concepția partidului nostru despre *necesitatea*

imperioasă a instaurării unei noi ordini economice și politice internaționale, concepție ce constituie o altă contribuție valoroasă a P.C.R., a tovarășului Nicolae Ceaușescu la dezvoltarea creatoare a teoriei marxist-leniniste contemporane.

Complexul proces de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate a început odată cu trecerea la realizarea cincinalului 1971—1975 și va dura câteva cincinale. Încă în 1980 România — după cum s-a arătat la Congresul al XI-lea al P.C.R. — va putea depăși stadiul de țară în curs de dezvoltare iar în 1990 se va afla pe o treaptă superioară, situându-se în rîndul țărilor cu un înalt nivel de dezvoltare economică. În linii generale va fi înfăptuită societatea socialistă multilateral dezvoltată, creîndu-se o bază trainică pentru trecerea la făurirea treptată a societății comuniste în România.

Pentru atingerea acestui țel strategic, va trebui să se acționeze simultan și conjugat în *mai multe direcții*, fapt ce va produce transformări profunde în toate compartimentele vieții sociale. *Programul P.C.R.* sintetizează aceste direcții în 27 de puncte. De prezentarea lor — pe grupe mari — ne vom ocupa în continuare.

În conformitate cu principiul fundamental al materialismului istoric, care consideră că factorul determinant în dezvoltarea societății este — în ultimă instanță — cel economic, *direcția principală*, obiectivul fundamental în întreaga perioadă a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate *este creșterea puternică a forțelor de producție*, pe baza cuceririlor revoluției tehnico-științifice, *dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale a societății.*

Asigurarea cu prioritate a acestei direcții este *determinantă* pentru înfăptuirea tuturor celorlalte, dar și acestea o influențează activ, aflîndu-se cu baza tehnico-materială în relații de intercondiționare dinamică. Apare evident că dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție este menită să înfăptuiască :

a) *o înaltă productivitate a muncii*, cale principală de creștere a venitului național și de asigurare a superiorității socialismului asupra capitalismului ;

b) *creșterea substanțială a avuției naționale*, fără de care nu se poate asigura ridicarea însemnată a nivelului de trai și — în perspectivă — acel belșug de produse necesar trecerii la comunism ;

c) *condiții materiale pentru dispariția treptată a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și munca intelectuală, agricolă și industrială*, schimbîndu-se astfel caracterul muncii și asigurîndu-se o omogenizare socială crescîndă ;

d) *creșterea gradului de socializare a producției și a muncii*, dezvoltarea și apropierea treptată a celor două forme de proprietate socialistă, perfecționarea întregului sistem al relațiilor de producție și sociale ;

e) *egalizarea nivelului de dezvoltare a României cu cel al țărilor socialiste avansate din punct de vedere economic*, apropierea țării noastre de țările industriale dezvoltate ale lumii ;

f) *lărgirea schimburilor economice externe și ridicarea eficienței lor*, creșterea participării țării la circuitul economic mondial, la revoluția tehnico-științifică contemporană.

Această dezvoltare fără precedent a forțelor de producție va fi asigurată înainte de toate, prin *continuarea neabătută a politicii de industrializare socialistă*. În cadrul acesteia se va urmări — simultan — realizarea unui *ritm susținut* (9—10% în medie anual pe intervalul 1976—1990), o creștere substanțială a *calității, a eficienței activității*, precum și un vast program de *modernizare a structurii industriei*, prin dezvoltarea prioritară a ramurilor de vîrf, de înaltă tehnicitate, prin încorporarea sistematică în producție a rezultatelor revoluției științifico-tehnice. Ca urmare, producția industrială va fi în 1990 de 6,5—7,5 ori mai mare decît în 1970, capacitatea ei de a valorifica resursele interne va crește considerabil, la fel ca și aportul său la dotarea celorlalte ramuri, la creșterea bunăstării populației, la creșterea venitului național, la realizarea unui volum sporit (de peste trei ori, în 1990 față de 1975) al comerțului exterior.

Totodată, industria va avea rolul hotărîtor în *repartizarea rațională a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării*. Aceasta va asigura o dezvoltare social-economică dinamică a tuturor județelor țării (lichidîndu-se disproporțiile moștenite ce mai persistă), creșterea numerică și, concomitent, a forței politice a clasei muncitoare în toate zonele țării, condiții materiale pentru asigurarea în continuare a egalității tuturor cetățenilor patriei indiferent de naționalitate, apropierea simțitoare a nivelului de civilizație de la sat de cel de la oraș.

Dezvoltarea impetuoasă a bazei tehnico-materiale înseamnă, de asemenea, o *agricultură modernă și intensivă*, de înalt randament și înaltă productivitate, considerată, pe drept, ca ramură de bază a economiei, o puternică *industrie a construcțiilor*, un *sistem modern de transporturi și telecomunicații*, o puternică bază materială a *cercetării științifice și a procesului de conducere a activității economico-sociale*, un dezvoltat și modern aparat de producție pentru sfera serviciilor.

Rolul conducător al industriei se va afirma — în afară de alte aspecte — și în faptul că în toate celelalte ramuri va crește ponderea proceselor de muncă de tip industrial.

Continuarea industrializării socialiste, înfăptuirea celorlalte aspecte ale dezvoltării bazei tehnico-materiale va necesita eforturi susținute din partea societății românești, va atrage partea principală din cele 3.000 miliarde lei ce urmează a se investi între 1976—1990.

Înfăptuirea acestui program de grandioase prefaceri revoluționare în baza tehnico-materială a societății, într-un domeniu hotărîtor al *existenței sociale*, se va decanta, se va cristaliza treptat și într-o nouă *conștiință socială*. Pe de altă parte, el implică și necesită transformări adecvate, corespondente, pe numeroase alte direcții. Redate sintetic, aceste direcții privesc :

- perfecționarea relațiilor de producție, a tuturor relațiilor sociale socialiste pe baza eticii și echității socialiste ;
- schimbări radicale în structura socială a țării și, pe această bază, omogenizarea socială crescîndă a națiunii noastre socialiste ;
- perfecționarea formelor de organizare și conducere științifică a societății, dezvoltarea democrației socialiste ;
- creșterea nivelului de pregătire ideologică, profesională și politică, formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor, formarea omului nou ;

— creșterea gradului de participare a țării la schimbul internațional de valori materiale și spirituale, pe baza unui nivel tot mai înalt al dezvoltării sale economice ;

— ridicarea nivelului de trai al întregului popor, a nivelului general de civilizație ;

— afirmarea plenară — ca rezultat al celor de mai sus — a personalității, realizarea socialistă a condiției umane.

Fiecare dintre aceste direcții presupune o susținută preocupare pentru realizarea ei, implică un întreg program de acțiuni concrete, susținute cu perseverență și îndelung în fiecare domeniu al vieții sociale. Iar toate la un loc se cer atent imbinare și corelate, studiindu-se continuu realitatea, sesizându-se contradicțiile care apar și intervenindu-se la momentul oportun.

„Punerea în valoare a superiorității orînduirii socialiste — după cum se apreciază în *Programul partidului* — nu se realizează de la sine, ci impune o activitate susținută pentru studierea temeinică a realităților istorice din fiecare etapă în vederea conducerii societății în conformitate cu tendințele și cerințele obiective ale dezvoltării sociale”.

În condițiile făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, care cere o *sporire considerabilă a rolului factorului conștient în procesul dezvoltării*, o creștere a gradului de participare și a creativității maselor largi populare, precum și o *conducere unitară* a complexelor transformări interdependente ce au loc în toate domeniile, se impune cu necesitate *creșterea și afirmarea tot mai puternică a rolului conducător al partidului* la toate nivelurile vieții sociale. „Acest rol al partidului, recunoscut de întregul popor, este rezultatul politicii sale juste, marxist-leniniste, al identificării lui depline cu interesele vitale ale maselor populare, al capacității sale de a conduce cu fermitate poporul pe calea eliberării sociale și naționale, a făuririi societății socialiste, a ridicării bunăstării materiale și spirituale”.

3. Trecerea la realizarea cincinalului 1971—1975 a marcat intrarea de fapt a României în etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Înfăptuirea obiectivelor lui a adus serioase progrese în dezvoltarea economico-socială a țării, atât sub raport cantitativ, cit, mai ales, sub raport calitativ, pe linia trasată de Congresul al X-lea al P.C.R.

În cincinalul 1971—1975 a fost asigurată o puternică creștere a forțelor de producție. Producția globală industrială dezvoltată într-un ritm rapid, de 13,1 % pe an, s-a ridicat în 1975 la 576,6 miliarde lei, sporind cu aproape 85 % comparativ cu anul 1970. Aceasta înseamnă că în 1975 s-a produs tot atât cât în întreg deceniul 1951—1960, și de 31 de ori mai mult decît în 1938, anul de vîrf al dezvoltării României capitaliste. Ponderea industriei în crearea venitului național a ajuns în 1975 la peste 57 %.

Odată cu creșterea cantitativă a producției, în toate ramurile industriei au avut loc importante mutații calitative. S-a lărgit simțitor baza de materii prime și energetice. S-a accentuat procesul de modernizare a structurii industriei, dezvoltîndu-se mai accelerat ramurile legate de cuceririle contemporane ale științei și tehnicii. Este vorba, în primul rînd, de industria metalurgică, industria constructoare de mașini și industria chimică, a căror pondere în totalul industriei a sporit de la 47,7 % în 1970 la 54,8 % în 1975.

În ritmuri superioare celui mediu s-au dezvoltat o serie de subramuri și sectoare de vîrf: industria electrotehnică, electronică, producția de mecanică fină și optică, de mașini și utilaje tehnologice; în industria chimică s-au dezvoltat prioritar petrochimia, producția de fibre și fire sintetice, producția de îngrășăminte, biostimulatori, medicamente, coloranți, etc. S-a dublat aproape producția industriei ușoare. Circa două treimi din produsele industriei construcțiilor de mașini erau, în 1975, produse noi sau reproiectate în anii cincinalului.

În agricultură s-a intensificat procesul de dotare a acesteia cu tractoare și mașini agricole, au crescut substanțial cantitățile de îngrășăminte, s-au amenajat pentru irigații circa 800 mii ha — suprafața totală irigată ajungînd la finele lui 1975 la 1.474 mii hectare —, s-au construit sere moderne, s-au pus în funcțiune noi complexe de tip industrial pentru creșterea și îngrășarea animalelor. Pe această bază, producția globală agricolă — în ciuda condițiilor climatice nefavorabile (inundații, secetă) a crescut cu peste 25% față de cincinalul precedent iar cea animalieră a fost cu 34% mai mare.

Din considerente economice și de asigurare a echilibrului ecologic s-au întreprins ample măsuri de apărare, conservare și dezvoltare a fondului forestier.

În domeniul transporturilor și telecomunicațiilor s-au intensificat optimizarea transporturilor, mecanizarea operațiunilor de încărcare-descărcare, s-au extins procesele moderne de transport — paletizarea, containerizarea, pachetizarea — realizîndu-se economii de combustibil și energie.

Pe fondul dezvoltării tuturor ramurilor de transport rețin îndeosebi atenția două aspecte: în transportul feroviar s-a înlocuit aproape complet tracțiunea cu abur prin tracțiunea electrică și diesel, iar în ce privește flota comercială maritimă — la sfîrșitul anului 1975 capacitatea ei era de 2,4 ori mai mare față de 1970 și de peste 8 ori față de anul 1965, fiind creată, practic, în ultimul deceniu. În ambele cazuri, însă, apare pregnant faptul că se trece la o nouă epocă.

Întreg acest proces de dezvoltare impetuoasă, rapidă, diversificată, a fost finanțat printr-o politică de investiții corespunzătoare. În cincinalul 1971—1975 s-au investit 544,7 miliarde lei, adică mai mult decît în cele două cincinale precedente luate la un loc, fapt ce denotă clar forța economiei noastre. Ca urmare, fondurile fixe din economia națională s-au ridicat la circa 1.200 miliarde lei, din care două treimi sînt puse în funcțiune în ultimii zece ani.

Cincinalul 1971—1975 a marcat creșterea eficienței economice în toate ramurile producției materiale, îmbunătățirea generală a rentabilității producției, ceea ce se reflectă sintetic în faptul că venitul național a crescut în ritm mai rapid decît produsul social, ca și în aceea că aproape 55% din sporul producției industriale s-a realizat pe seama creșterii productivității muncii.

Odată cu preocuparea pentru introducerea sistematică a progresului tehnic, s-a urmărit cu fermitate îmbunătățirea repartizării forțelor de producție pe teritoriul țării. Aceasta se constată, între altele, din faptul că în cincinalul 1971—1975 s-au construit noi obiective industriale de interes republican în circa 180 de orașe și în alte peste 120 localități rurale,

ca și din faptul că în 1975 în 27 județe populația ocupată în activitățile neagricole a reprezentat mai mult de jumătate din totalul populației ocupate (față de numai 13 județe în 1970 și 8 județe în 1965); în 1975 un număr de 20 județe dădeau o producție globală industrială mai mare de 10 miliarde lei, față de 8 județe în 1970 și numai 3 județe în 1965. S-a trecut la sistematizarea economico-socială a teritoriului, a crescut gradul de urbanizare, s-au dezvoltat dotările tehnico-edilitare în noi localități.

Înfăptuirea politicii partidului de repartizare rațională a forțelor de producție a creat condiții mai bune ca toți membrii societății noastre să se bucure de roadele construcției socialiste.

Mari progrese s-au obținut în domeniul creșterii nivelului de viață material și spiritual al oamenilor muncii. Orientarea stabilită de Congresul al X-lea și Conferința Națională din 1972 privind alocarea a circa 34% din venitul național pentru fondul de dezvoltare (acumulare) și a circa 66% pentru fondul de consum a asigurat atât înfăptuirea unui amplu program de investiții, cât și ridicarea nivelului de trai al poporului.

Pe această linie, s-a aplicat noul sistem de retribuire, care a așezat mai ferm, la baza remunerării în toate domeniile, principiile noi de repartiție bazate pe etica și echitatea socialistă. A sporit retribuția reală cu circa 20%, iar veniturile reale totale ale întregii populații cu 46%, adică cu 74 miliarde lei. Au fost majorate pensiile, alocațiile pentru copii, bursele elevilor și studenților, s-a realizat un vast program de construcții de locuințe, construindu-se peste 750 mii locuințe la orașe și sate, așa încât în această perioadă peste 2,3 milioane persoane s-au mutat în locuințe noi. S-au înălțat noi edificii social-culturale, noi dotări edilitare, s-a extins rețeaua comercială și a crescut simțitor volumul desfacerilor de mărfuri și a prestărilor de servicii către populație.

O largă dezvoltare au cunoscut învățămîntul, știința, asistența sanitară, cultura și arta, a căror bază materială s-a extins. S-a generalizat învățămîntul de 10 ani, s-au adus perfecționări învățămîntului de toate gradele, s-a asigurat o legătură mai strînsă a acestuia cu cercetarea și producția, cu nevoile practice ale dezvoltării sociale.

Dezvoltarea accelerată a economiei naționale pe baza industrializării socialiste, a diversificării și modernizării producției și-au pus o puternică amprentă și pe relațiile economice externe ale țării. Volumul comerțului exterior s-a dublat în 1975 față de 1970, a crescut competitivitatea produselor românești, s-a extins cooperarea în producție cu alte state. În 1975 România întreține relații economice cu 131 de țări, față de 110 țări în anul 1970. Toate acestea evidențiază participarea sporită a țării noastre la diviziunea internațională a muncii, la schimbul de valori pe plan mondial.

Economia națională a fost confruntată în cursul cincinalului și cu unele greutăți. Calamitățile naturale din unii ani au provocat pagube agriculturii, au stîmjenit activitatea industrială, de pe șantierele de construcții, din transporturi și telecomunicații. Fenomenele de criză economică din lumea capitalistă, procesul inflaționist accentuat pe plan mondial, au influențat într-o anumită măsură și asupra economiei noastre. Avînd în vedere acești factori nefavorabili, cu atât mai însemnate apar rezultatele dobîndite în dezvoltarea generală a țării.

Vastul proces de dezvoltare pe toate planurile a țării a accentuat schimbările pozitive în structura socială a populației. Ponderea populației ocupate în industrie și în celelalte ramuri neagricole a crescut de la 50,9% în anul 1970 la 62% în anul 1975. (Numai în industrie lucra în 1975 peste 30% din totalul populației ocupate). Prin creșterea ei numerică, prin îmbunătățirea repartizării teritoriale, prin ridicarea calificării și specializării, prin creșterea nivelului politic și a gradului de participare la conducerea treburilor obștești s-a consolidat rolul conducător al clasei muncitoare în societate. S-a întărit coeziunea, alianța clasei muncitoare cu țărănimea și intelectualitatea, a crescut gradul de omogenizare socială și unitatea moral-politică a poporului în jurul Partidului Comunist Român, forța conducătoare a societății noastre.

Pe baza hotărîrilor Congresului al X-lea și Conferinței Naționale a partidului din 1972 au fost adoptate măsuri privind *perfecționarea planificării și conducerii tuturor sectoarelor vieții sociale*. În practica planificării, de pildă, s-a încetățenit metoda încadrării *planurilor executorii* (cincinale și anuale) într-o viziune generală de lungă perspectivă. În acest scop se elaborează un sistem unitar de *prognoze normative* (macroeconomice, pe ramuri, pe probleme de sinteză, teritoriale), iar pentru anumite domenii sau ramuri se întocmesc *programe pe termen lung* (de obicei, pe 10—15 ani). Caracterul științific al planificării, capacitatea de cuprindere complexă, posibilitatea alegerii variantei optime, etc., sînt astfel realizate la un nivel superior. S-a întărit rolul *planului național unic* în cuprinderea și coordonarea tuturor sectoarelor de activitate. S-au adus îmbunătățiri structurilor organizatorice în toate domeniile vieții economice și sociale.

S-a acționat de asemenea, pe scară largă, pentru perfecționarea relațiilor de producție și a relațiilor sociale în genere, pentru întărirea statului socialist și consolidarea mecanismelor și organelor prin care acesta își exercită atribuțiile în toate domeniile.

S-a dezvoltat democrația socialistă, cadrul organizatoric de participare a maselor la conducerea activității economice și sociale. Oamenii muncii au fost atrași în mai mare măsură la dezbaterile principalelor probleme ale dezvoltării țării.

Pe planul conștiinței oamenilor muncii, s-au afirmat tot mai pregnant principiile eticii și echității socialiste, trăsăturile omului nou, spiritul de abnegație și devotament față de interesele patriei, față de cauza socialismului și comunismului.

Prin marile lui înfăptuiri, planul cincinal pe 1971—1975 a inaugurat astfel — cu vigoare și amplitudine — vasta operă proiectată de *Programul partidului* pentru actuala etapă a dezvoltării României.

Al șaselea plan cincinal, pe anii 1976—1980, elaborat potrivit istoricelor hotărîri ale Congresului al XI-lea cu privire la strategia evoluției societății românești, „marchează — cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor, din aprilie 1976 — intrarea patriei noastre într-o etapă nouă, superioară de propășire economică și socială, etapă caracterizată prin *accentuarea procesului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate*”.

Continuând dezvoltarea pe direcțiile fundamentale stabilite de Congresul al XI-lea, planul cincinal 1976—1980 urmărește, totodată, ridicarea procesului de făurire a socialismului multilateral dezvoltat la un nivel superior ca amploare a obiectivelor, perfecționarea și optimizarea modului de funcționare a tuturor formelor și mecanismelor economico-sociale și organizatorice, realizarea unui grad mult sporit de eficiență a activității pe toate planurile. Realizările din cincinalul precedent oferă pentru aceasta o bază solidă și mijloace considerabil sporite, modalități de înlăptuire îmbunătățite.

Indicatorii esențiali ai planului reflectă din plin aceste orientări. Astfel, producția globală industrială va atinge în 1980 cifra de circa 1000 miliarde lei, crescând cu 70 % față de 1975 și, respectiv, de peste 3,1 ori față de 1970. Ritmul mediu anual, caracteristic pentru dinamismul creșterii noastre economice, va fi de circa 11 %. Producția globală agricolă va spori cu circa 30 %, reflectând dezvoltarea intensivă a acestei ramuri de bază a economiei.

Venitul național, situat la sfârșitul cincinalului anterior la circa 1000 dolari pe locuitor, va spori în 1980 cu 68,5 % (iar produsul social cu 57 %). Aceasta va face ca decalajul ce ne desparte de țările dezvoltate din punct de vedere economic să scadă simțitor (atît față de anul 1975, cînd am avut un venit național pe locuitor de 3—4 ori mai mic față de țările cu o dezvoltare medie, și cu atît mai mult față de 1960, cînd această diferență era de 8—10 ori).

Pentru atingerea acestor parametri, o importanță decisivă are dezvoltarea largă și în ritm rapid a bazei tehnico-materiale în toate ramurile și, în primul rînd, continuarea neabătută a industrializării socialiste a țării. Pentru asigurarea acestei creșteri, cincinalul 1976—1980 prevede un volum de investiții de circa 1 000 miliarde lei (cu aproape 85 % mai mare decît în cincinalul precedent). Asemenea volum de investiții se poate asigura pe baza orientării consecvente stabilite de Congresul al XI-lea spre o rată înaltă a acumulării — orientare decisivă, fundamentală, pentru prezentul și viitorul patriei — care reprezintă și între 1976—1980 un nivel de 33—34 % din venitul național.

Ponderea industriei în crearea venitului național va spori la 68 %, în 1980 (față de 62 % în 1975), iar populația activă ce va lucra în ramurile neagricole se va ridica la peste 70 %, din care aproape 50 % în industrie și construcții. Dezvoltarea forțelor de producție pe întreg teritoriul țării va face ca în 1980 absolut *toate județele* să dea o producție industrială mai mare de 10 miliarde lei fiecare. Toate acestea arată că — așa cum sublinia secretarul general al partidului la Plenara din 21—22 iulie 1975 — „*România devine într-adevăr un stat industrial-agrar bazat pe o pondere hotărîtoare a industriei în întreaga economie națională*”.

Dar toată această dezvoltare se caracterizează în același timp și prin însemnate atribute calitative. Conform orientării stabilite de Congresul al XI-lea al partidului, se va acorda o atenție majoră ridicării calității producției, a nivelului tehnic și performanțelor tuturor produselor pe care le realizăm, prin introducerea masivă a cuceririlor revoluției științifice-tehnice contemporane în toate domeniile. Cincinalul 1976—1980 este „cincinalul afirmării plene a revoluției tehnico-științifice în România în toate sectoarele de activitate.”

Eficiența generală a activității va spori considerabil, asigurându-se și o participare sporită a României la circuitul mondial de valori. Volumul total al comerțului exterior — conform legii de adoptare a planului cincinal pe 1976—1980 — va spori cu 90—101,4%, adică se va dubla, față de 1975.

Orientarea spre perfecționarea planificării economice, a întregii conduceri a societății se va manifesta în continuare. Ilustrativ este, în această privință, însuși modul de alcătuire a planului cincinal, la baza căruia au stat laborioase studii de prognoză, precum și 150 de programe speciale concepute într-o viziune unitară, ceea ce conferă — cum spunea primul ministru al guvernului în expunerea la proiectul de lege — „un grad ridicat de fundamentare și realism obiectivelor prevăzute pentru această perioadă”.

Dezvoltarea democrației socialiste, creșterea rolului statului se vor afirma în continuare, asigurând îmbunătățirea generală a tuturor activităților, întărirea legalității socialiste, sporirea gradului de participare a maselor la conducerea societății. Exemple grăitoare pe această linie sînt — pentru perioada de parcursă după 1975 — Congresul consiliilor populare județene și al președinților consiliilor populare municipale, orașenești și comunale (februarie 1976), Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor din România (aprilie 1976), Congresul educației politice și al culturii socialiste (iunie 1976), recentul forum național al întregii țărâni (aprilie 1977), apropiatul Congres al consiliilor oamenilor muncii din unitățile economice. Toate aceste acțiuni au fost precedate și urmate de largi dezbateri de masă care au dus la ridicarea respectivelor activități la un nivel mai înalt.

În pas cu dezvoltarea economică generală a țării se ridică pe noi trepte nivelul de trai al maselor populare. O elocventă dovadă în acest sens găsim în recente documente de partid privind „Programul de creștere a retribuției și altor venituri, a nivelului de trai al populației în cincinalul 1976—1980”, precum și în „Programul de creștere a veniturilor lucrătorilor din agricultura de stat, ale țărânilor cooperatiste și ale țăranilor din zona necooperativizată”.

Pe fondul acestui vast program de înfăptuiri, în corelație dialectică cu dezvoltarea materială și spirituală a societății noastre — și, totodată, ca o expresie concludentă a acestei dezvoltări — se va ridica pe noi trepte și procesul de făurire a omului nou, nivelul conștiinței socialiste a maselor. Această conștiință nu este sortită în mod fatal să rămână în urma dezvoltării bazei materiale, ci devine ea însăși — cum, pe drept, s-a spus — o forță activă în procesul edificării socialismului multilateral dezvoltat, a înaintării spre comunism.

Rezultatele generale obținute în cincinalul 1976—1980 vor face ca la sfîrșitul deceniului al optulea al acestui secol România să poată depăși stadiul de țară în curs de dezvoltare, parcurgînd o parte însemnată din drumul ei spre „orizontul 1990”, cînd va intra în rîndul statelor avansate din punct de vedere economic. Aceste rezultate, realizate în primul rînd pe baza efortului propriu al națiunii noastre, duc, totodată, la întărirea complexului economic național, la dezvoltarea lui rapidă, armonioasă și echilibrată, punînd temelii tot mai trainice independenței economice

și politice a țării, afirmării și exercitării plene și permanente a suveranității de stat.

Politicii interne a României caracterizată de asemenea coordonate economice și politice îi corespunde în chip firesc, logic, o bogată și prestigioasă activitate de politică externă, axată pe principii noi, socialiste, unanim cunoscute și larg recunoscute, pe pace și colaborare, pe afirmarea consecventă a necesității ca în lumea de azi să fie instaurată o nouă ordine economică și politică internațională.

Afirmat concludent atît în desfășurarea de ansamblu a operei de construcție, cît și în momente de dificultate, de grele încercări, — cum a fost catastrofalul seism din 4 martie 1977 — sistemul de valori al societății noastre socialiste constituie o achiziție traicnică, definitivă și ascendentă în drumul României către societatea comunistă, perspectivă spre care Partidul Comunist Român călăuzește întregul popor.

BIBLIOGRAFIE

- K. MARX, *Critica programului de la Gotha*, București, Edit. politică, 1969, p. 18—19.
- V.I. LENIN, *Opere complete*, vol. 36, București, Edit. politică, 1965, p. 401.
- * * * *Programul Partidului Comunist Român de săurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre Comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 57—71.
- * * * *Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile direcțoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990*, București, Edit. politică, 1974, p. 78—92.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Raport la cel de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1969, p. 14—16, 59—81, 82—90.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 19—21 iulie 1972*, București, Edit. politică, 1972, p. 10—12, 84—90.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1974, p. 33—37, 47—59, 73—81.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la plenara C.C. al P.C.R. din 21—23 decembrie 1966*, în *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 137.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la Plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României, 21—22 iulie 1975*, București, Edit. politică, 1975, p. 17—20.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere la Marea Adunare Națională cu privire la măreșele realizări ale poporului român în cincinalul 1971—1975 și la politica externă a României, pusă în slujba păcii și colaborării internaționale, 18 decembrie 1975*, București, Edit. politică, 1975, p. 6—12.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere la Congresul consiliilor populare județene și al președinților consiliilor municipale, orășenești și comunale, 4 februarie 1976*, București, Edit. politică, 1976, p. 7—62.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la Congresul Unității Generale a Sindicatelor din România, 26 aprilie 1976*, București, Edit. politică, 1976, p. 10—21, 27—33.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976*, București, Edit. politică, 1976, p. 39—62, 65—68.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere cu privire la activitatea partidului și întregului popor pentru înlăturarea urmărilor cutremurului catastrofal din 4 martie, dezvoltarea economico-socială actuală a țării, activitatea internațională a partidului și statului și situația politică mondială, 28 martie 1977*, București, Edit. politică, 1977, p. 15, 19—37.

- NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere cu privire la realizarea unei agriculturi intensive, moderne, de mare randament și înaltă productivitate, la creșterea bunăstării întregii fărâmi, 18 aprilie 1977*, București, Edit. politică, 1977.
- * * * *Lege pentru adoptarea Planului național unic de dezvoltare economico-socială a Republicii Socialiste România pe perioada 1976–1980*, „Scinteia”, anul XLV, nr. 10.534 din 3 iulie 1976.
- * * * *Cu privire la Programul de creștere a retribuției și altor venituri, a nivelului de trai al populației în cinci ani 1976–1980*, „Scinteia”, anul XLVI, nr. 10.797 din 7 mai 1977.

- GHEORGHE GH. CURCA, *Făurirea economiei socialiste unitare în România*, București, Edit. politică, 1976.
- N. NICHITA, C. VĂLSAN, P. IOSUB, *Coordonatele făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate în România*, în „Studii și cercetări economice”, A.S.E., București, 1971, nr. 4.
- V. NICHITA și I. TOTU, *Conceptul, conținutul și direcțiile principale ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Edit. politică, 1972.
- GHEORGHE CREȚOIU, *Dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale – cerință fundamentală a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate*, în „Consultații pe teme economice”, editate de „Revista economică”, București, 1975, p. 19–35.
- V. IOȚA, *Concepția creatoare despre făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pământul României*, în „Revista economică”, nr. 17, 1976.
- * * * *Istoria poporului român*, sub red. Acad. Andrei Oțetea, București, 1972, p. 626–639.
- * * * *Istoria României. Compendiu*, ed. a III-a, București, Edit. didactică și pedagogică, p. 475–484.
- Momente din istoria patriei, a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România*, Consultații 3, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, p. 98–136.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ CONSACRATĂ ÎMPLINIRII A 70 DE ANI DE LA MAREA RĂSCOALĂ A ȚĂRANILOR DIN 1907

În zilele de 31 martie — 1 aprilie 1977, sub egida Academiei de științe sociale și politice, Academiei de științe agricole și silvice, Uniunii Naționale a Cooperativelor agricole de producție și Institutului de studii istorice și social politice, la București s-au desfășurat lucrările unei sesiuni științifice cu tema „Lupta de veacuri a țărănimii pentru libertate și dreptate socială, pentru progresul, unitatea națională și neatrănarea patriei noastre, participare activă alături de clasa muncitoare, la victoria revoluției și construcției socialiste în România”.

Din partea tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, au fost transmise un cordial salut participanților precum și urări de succes deplin lucrărilor sesiunii care omagiază marea răscoală a țăranilor din 1907.

La ședința de deschidere au fost prezenți tovarășii: Cornel Burtică, Ilie Verdeț, Nicolae Giosan, Constantin Dăscălescu, Angelo Miculescu, Vasile Vilcu.

La lucrările sesiunii au participat activiști de partid și de stat, țărani cooperatori din întreaga țară, muncitori, academicieni, cercetători și istorici, oameni de cultură și artă.

Prima comunicare a fost susținută de Ilie Verdeț, membru al Comitetului Politic Executiv, secretar al C.C. al P.C.R., care a vorbit despre *Lupta de veacuri a țăranimii pentru libertate și dreptate socială, pentru progresul, unitatea națională și neatrănarea patriei noastre, participarea activă alături de clasa muncitoare la victoria revoluției și construcției socialiste în România*. În continuare, în cele două zile ale manifestării au fost prezentate comunicările: *Locul și rolul răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan în istoria luptelor revoluționare ale țăranimii*, de Ilie Rădulescu, prim secretar al Comitetului județean Hunedoara al P.C.R.; *Așa a izbucnit flacăra răscoalei*, de Dumitru Simionescu, învățător, Flămânzi, (Botoșani); *Bobilna — pagină glorioasă în lupta țăranimii împotriva stăpînirii feudale, pentru dreptate și o viață mai bună*, de academician Ștefan Pascu, și prof. dr. Camil Mureșan, membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice; *Lupta înfrățită a țăranilor români, maghiari și sași în marea răscoală de la Bobilna*, de Ion Radu, primarul comunei Bobilna (Cluj); *Războtul țăranesc condus de Gheorghe Doja — moment important în afirmarea țăranimii ca forță socială fundamentală a epocii medievale românești*, de Floare Duțescu, șeful Secției de propagandă a Comitetului județean Arad al P.C.R.; *Pe locul unde s-au jertfit răsculații lui Doja înfăptuim, astăzi, o vază nouă, îmbelșugată*, de Ion Herbei, președintele C.A.P. din comuna Cenad ("îmiș); *Semnificația social-politică a răscoalelor secuiești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, de Ludovic Deineny, membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice; *Din lupta seculară a țăranilor români și secuți pentru libertate și dreptate socială; izbinzi ale socialismului la Acățari*, de Simo Iosif, secretarul Comitetului de partid și primar al comunei Acățari (Mureș); *Urmașii lui Horia — făuritori de viață nouă, socialistă*, de Costea Ioan, secretarul Comitetului de partid și primar al comunei Albac (Alba); *Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan în creația și tradiția populară*, de Mesaros Victor, profesor la Liceul din Abrud (Alba); *Locuitorii Padeșului împlinesc, astăzi, chemarea lui Tudor Vladimirescu*, de Gheorghe Morega, primarul comunei Padeș (Gorj); *Epopoea lui Tudor Vladimirescu reflectată în creația științifică și literar-artistică*, de prof. dr. Dumitru Almaș, Universitatea București; *Problema țăărănească în programul revoluției române de la 1848*, de prof. dr. Gheorghe Platon, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași; *Acolo unde s-a cîlit proclamația de la Islaz, înfăptuim idealurile luminoase ale socialismului*, de Gheorghe Grigore, președintele C.A.P. din Moldoveni — Islaz (Teleorman); *Lulița — moment al înfrățirii revoluționarilor români și maghiari de la 1848*, de Adălbirt Palhegyi, vicepreședintele Consiliului popular comunal Mugeni (Harghita); *Răscoalele de la sfîrșitul veacului al XIX-lea — prolog al marilor răscoale de la 1907*, de Marin Argint, secretar al Comitetului jude-

țean Ilfov al P.C.R.; *Cauzele economico-sociale ale marii ridicări la luptă a țăranimii în 1907*, de prof. dr. Damian Hurezeanu, Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Forța armelor n-a putut stăvili voiașa noastră de luptă*, de Ion Moraru, profesor, comuna Paraschia (Teleorman); *Străbunii noștri s-au jertfit pentru o cauză dreaptă*, de Dumitru I. Lungu, țăran din comuna Putineiu, sat Hodivoaia (Ilfov); *Satul răsculașilor de ieri, orașul înfloritor de azi*, de Marin Ciucă, secretarul Comitetului de partid și primar al orașului Băilești (Dolj); *Solidaritatea muncitorilor cu țăranii răsculași*, de Vasile Brădățeanu, maistru la Întreprinderea de material rulant, Pașcani (Iași); *1907 în literatură*, de academiician Șerban Cioculescu; *1907, simbol al permanenței, revelației folclorului țăranesc în muzica românească*, de Tiberiu Olah, compozitor; *Viața și munca țăranilor — Izvor neseecat de inspirație pentru noi, artiștii plastici*, de Virgil Almășanu, pictor; *Frontul Plugarilor în lupta pentru împlinirea năzuințelor țăranimii*, de Ion Hălălai, țăran, participant la crearea Frontului Plugarilor (Hunedoara — comuna Băcia); *La gorunul lui Horia și la mormîntul lui Avram Iancu, am semnal, din indemnul P.C.R., în 1935, legămîntul luptei pentru o viață nouă*, de Tudor Dragosa, țăran din comuna Țebea (Hunedoara); *Lumea țăranescă și generațiile ei în istoric*, de Marin Preda, scriitor; *Comuniștii în fruntea luptei pentru înfăptuirea reformei agrare*, de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice; *Așa s-a înfăptuit, în comuna noastră, reforma agrară din 1945*, de Iosif Varga, președintele C.A.P. Pir (Satu Mare); *Muncitorii, conduși de partid, au fost alături de țăranii în lupta pentru înfăptuirea reformei agrare*, de Gheorghe Apostol, maistru turnător, Uzina „1 Mai”, Ploiești (Prahova); *Cooperativizarea — operă fundamentală a transformării revoluționare a satului românesc*, de Vasile Vilcu, președintele Comisiei de revizie a C.C. al P.C.R.; *Așa a început viața nouă, socialistă, în comuna noastră*, de Vasile Bărbulescu, președintele C.A.P. din comuna Scornicești (Olț); *Sub conducerea partidului, români și maghiari, am pășit uniți, pe calea agriculturii socialiste*, de Plugor Toma, președintele C.A.P. Chichiș (Covasna); *Cum am pornit noi pe drumul socialismului*, de Nicolae Mărgărit, țăran din comuna Pogoaanele (Buzău); *În 1949 am ales, hotărîți, calea agriculturii socialiste*, de Ion Schnel, președintele C.A.P. Turnișor (Sibiu); *Bărăganul, ieri și azi*, de Vasile Marin, prim secretar al Comitetului județean Ialomița al P.C.R.; *Județul Argeș — trecut, prezent și viitor*, de Ion Iacomi, secretar al Comitetului județean Argeș al P.C.R.; *Cu întreaga noastră energie, români și maghiari, ne-am angajat în înfăptuirea cooperativizării*, de Alexandru Czeghe, președintele C.A.P. din comuna Salonta (Bihor); *Realizări și perspective de sistematizare și urbanizare a satului nostru*, de Nicolae Miu, primarul comunei Grivița (Ialomița); *Creșterea averii obștești — izvorul bunăstării și fericității noastre*, de Iulius Bomfert, inginer șef, C.A.P. Șercaia (Brașov); *Contribuția cercetării științifice la dezvoltarea multilaterală și intensivă a agriculturii*, de Nicolae Cișan, președintele Academiei de științe agricole și silvice; *Sarcinile agriculturii din România în cîncinalul 1976 — 1980*, de Angelo Miculescu, viceprim-ministru al guvernului, ministrul agriculturii și industriei alimentare.

La sfîrșitul lucrărilor sesiunii, cei prezenți au adoptat textul unei telegrame, adresată tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE ÎN ANUL 1976

Integrarea Institutelor de cercetare — Institutul de istorie „N. Iorga”, Institutul de arheologie și Institutul de studii sud-est europene — în Facultatea de istorie a Universității din București și organizarea muncii științifice pe baza planului unitar de cercetare pe anul 1976 au creat posibilitatea folosirii cu o eficiență sporită a potențialului științific al cadrelor didactice și al cercetătorilor. Și deși în planul unitar de cercetare s-au mai păstrat încă teme individuale sau de interes mai restrins, care reprezintă, de regulă, teme începute anterior sau care reflectă anumite preocupări personale, tematica planului a fost orientată, cu precădere, spre problemele prioritare ale frontului istoric românesc, a căror realizare necesită efortul eșalonat pe o perioadă de mai mulți ani al unor largi colective de lucru, formate din cadre didactice și din cercetători. În același timp, necesitățile procesului de învățămînt au impus cadrelor didactice ca, paralel cu participarea la realizarea unor teme din planul unitar de cercetare, să efectueze și lucrări a căror destinație, cu precădere didactică, se lîmbează cu un cert caracter științific, ca manuale și cursuri universitare și culegeri de texte și documente, incluse în planul editorial al Universității. Sarcinilor din planul unitar de cercetare și din planul editorial, li s-au adăugat, cu o pondere variabilă, lucrări în afară de plan și participarea la numeroase

manifestări cu caracter științific în facultate, în țară și peste hotare.

Deoarece activitatea științifică din institutele de cercetare a făcut obiectul unor analize desfășurate în cadrul fiecărui institut, raportul de față, prezentat în ședința Consiliului profesoral al Facultății de istorie din 20 ianuarie 1977, se referă la activitatea științifică a cadrelor didactice prevăzută în planul unitar de cercetare și în planul editorial al Universității precum și la realizările și la participarea la activitățile științifice desfășurate în afara acestor planuri.

Planul unitar de cercetare pe anul 1976 a fost axat, cu precădere, pe problemele majore ale frontului istoric din țara noastră, a căror cercetare aprofundată a fost trasată, ca o sarcină de cinste și de răspundere a istoricilor, în Programul partidului adoptat la Congresul al XI-lea al P.C.R., în cuvântări ale secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și în alte documente de partid din anii 1975—1976.

La realizarea temelor înscrise în planul unitar de cercetare pe anul 1976 au fost antrenate toate cadrele didactice și cercetătorii din institutele facultății.

Au început lucrările pregătitoare — teze și tematici lărgite, documentare — pentru elaborarea, într-o concepție nouă, riguroasă științifică, a *Tratatului de istoria României* în 10 volume, operă care va concentra eforturile unui mare număr de istorici de o înaltă competență și în care sînt cuprinse atît cadre didactice cît și cercetători.

Un mare număr de cadre didactice sînt cuprinse, alături de cercetători, în cadrul planului unitar de cercetare, la lucrări prioritare și aniversative precum și la alte lucrări de o deosebită însemnătate ale frontului istoric românesc, care privesc atît istoria României cît și istoria universală.

Astfel în cadrul *Corpusului național de izvoare*, care are ca obiectiv editarea unor colecții de izvoare privind istoria României, cadrele didactice și-au adus contribuția la munca de coordonare a colecției *Documenta Romaniae Historica*, vol. V, VI, XXV (prof. dr. Ștefan Ștefănescu) și de selectare, transcriere și analiză de *Documente fără peceji emanate din cancelaria Țării Românești în sec. al XVII-lea* (conf. Gheorghe T. Ionescu), de *Documente interne din Țara Românească din anii 1700—1714* (asist. Aneta Boiangiu), de *Documente turcești privind istoria României*, vol. VI (asist. dr. Mihai Maxim) ca și a *Știrilor despre români în cronicile franceze din sec. al XIII-lea* (asist. Radu Ciobanu).

În domeniul istoriei vechi a României, cultura geto-dacă a făcut obiectul studiului *Aspecte ale civilizației geto-dacilor în nord-estul Olteniei* (prof. dr. doc. Dumitru Berciu) și al *Raportului preliminar asupra cercetărilor arheologice de la Pietroasele, Gruitul Dării*, întocmit pe baza rezultatelor săpăturilor de la șantierul arheologic-școală de la Pietroasele — Gruitul Dării (județul Buzău) (lector dr. Florența Preda, asist. Vasile Dupoi). În cercetarea condițiilor istorice și a procesului formării poporului român, au fost aduse contribuții importante prin tema privind *Romanizarea sud-estului european* (acad. prof. Emil Condurachi) și prin monografia *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în sec. V—VII (pe baza cercetărilor din așezarea 1 de la Bratei)*. (lect. dr. Ligia Bârbu).

O importantă temă de istoria României în evul mediu, referitoare la *Rolul țărânimii în lupta pentru independență în anii 1601—1891* (conf. dr. Matei Vlad), se află în faza de documentare, rezultate ale cercetării fiind încă de pe acum publicate.

În domeniul istoriei moderne și contemporane a României s-a lucrat la cercetarea în colectiv a două teme. Pentru tema *Presa studențească din România (1848 pînă în prezent)* (lect. dr. Maria Totu, lect. dr. Ioan Scurtu, asistent Doina Smircea și 5 studenți din anii III și IV), a fost adunat un bogat material din presa studențească a vremii. De asemenea au fost cercetate fonduri de arhivă pentru *Schișa monografică a uzinelor „Flacăra Roșie” din București* (prof. dr. Constantin Nuțu, conf. dr. Iulian Cîrțînă, lect. dr. Eufrosina Popescu, lect. dr. Maria Totu, lect. dr. Lucian Boia, asist. dr. Gheorghe Z. Ionescu și 5 salariați ai uzinelor). De asemenea, în domeniul istoriei moderne a României, a fost încheiată lucrarea *Parlamentul și viața parlamentară din România în anii 1891—1895* (lect. dr. Nicolae Isar) și se lucrează la temele *Alexandru Candiano-Popescu, studii și texte* (prof. dr. Constantin Corbu), *Transporturile în Țara Românească în anii 1850—1878* (asist. dr. Liuba Iancovici), *Relațiile României cu statele balcanice (1900—1914)* (conf. dr. Ion Gheorghiu), *Învățămîntul public primar în Bucu-*

rești în anii 1848- 864 (asist. dr. Gheorghe Iscru) și *Învățământul secundar în România de la Legea instrucțiunii publice din 1864 până la Războiul de independență* (asist. Valeria Ciachir).

În domeniul istoriei contemporane a României, se lucrează la temele *Inceputurile și evoluția mișcării fasciste în România până în anul 1933* (asist. Eugenia Florescu), *Monarhia în viața social-politică a României (1930-1938)* (conf. dr. Vasile Hurmuz), *Făurirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare. Crearea P.M.R.* (prof. dr. Aron Petric), temă care constituie un capitol la *Tratatul de istoria României*, vol. IX și *Alegerile de deputați pentru Marea Adunare Națională și consiliile populare (1948-1965)* (asistent Vasile Budriș).

La catedra de istorie universală, în domeniul istoriei vechi, în afară de tema de plan citată *Românizarea sud-estului european* (acad. prof. Emil Condurachi), care reprezintă o contribuție atît pentru istoria României cit și pentru istoria universală, se află în stadiu de documentare tema referitoare la *Cunoașterea unor aspecte ale vieții social-economice în cetățile antice grecești* (asist. Zoe Petre), din care a fost redactat capitolul privind *Statutul meșteșugarilor metalurgiști și ceramiști*.

A fost de asemenea adunat un bogat material pentru *Culegerea de texte privind trecerea de la antichitate la evul mediu în Europa Occidentală* (lector dr. Ligia Bârză, lect. dr. Florentina Căzan și 8 studenți).

În domeniul istoriei medievale a fost încheiat capitolul privind *Situația economică și structura socială a țărilor engleze în sec. XIII-XV* din tema *Țărâniea din Anglia în secolele XIII-XV* (conf. dr. Radu Manolescu).

Mai multe teme privesc istoria pe o perioadă mai îndelungată a unor țări vecine și cu precădere a celor din sud-estul Europei, de care istoria României este atît de strîns legată. Astfel au fost încheiate lucrările *Sud-Estul Europei în date* (asist. dr. Stelian Brezeanu ca autor la o însemnată parte a epocii medievale) și antologia *Gîndirea social-politică din sud-estul Europei (1453-1878)* (conf. dr. Nicolae Ciachir, asist. Gheorghe Zbucăea). De asemenea se lucrează la *Istoria Bulgariei* (asist. Gheorghe Zbucăea) și la *Istoria U.R.S.S. epoca modernă și contemporană* (conf. dr. Nicolae Ciachir, prof. dr. S. Vianu, conf. dr. Zorin Zamfir), lucrări care vor fi continuate în anii următori.

De asemenea, pentru epoca modernă se află în stadiul de documentare tema *Relațiile internaționale între 1871-1914* (lect. dr. Mircea Popa).

Un alt colectiv de specialiști de istorie contemporană (conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Nathan Lupu, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici), ajutat de un grup de 4 studenți, a strîns un bogat material documentar pentru *Culegerea de documente privind lupta de eliberare în țările din Asia, Africa și America Latină (1945-1975)*, temă de o deosebită actualitate.

În concluzie, se poate aprecia că personalul didactic al Facultății de istorie, care, prin planul unitar de cercetare a participat și participă în continuare la cercetarea a 14 teme cu 31 lucrări, și-a îndeplinit obligațiile științifice care îi revin.

Planul editorial pe anul 1976, destinat să asigure materialul didactic necesar procesului de învățămînt, a fost îndeplinit parțial. Astfel din titlurile planificate, au apărut *Evoluția istoriografiei române*, de lect. dr. Lucian Boia și *Prelegeri de istorie contemporană a României (1944-1945)* de prof. dr. Aron Petric, și au fost predate la tipografie *Curs de istoria României. Epoca veche*, de prof. dr. doc. Dumitru Berciu și lect. dr. Florența Preda, *Istoria evului mediu*, vol. III, de conf. dr. Radu Manolescu, prof. dr. doc. Mihai Berza, conf. Mihail Guboglu, conf. dr. doc. Valeria Costăchel, lect. dr. Florentina Căzan, asist. dr. Mihai Maxim, asist. Gheorghe Zbucăea, *Curs de istoria Orientului antic*, fasc. I, de acad. prof. Emil Condurachi, *Curs de istorie universală veche. Societatea primitivă* de lect. dr. Ligia Bârză, *Prelegeri de istorie universală contemporană*, fasc. VI: *Țările capitaliste (1945-1975)* de conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. N. Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici și *Crestomație de texte turco-osmane din sec. XV-XVII* de conf. Mihail Guboglu.

Paralel cu elaborarea cursurilor și culegerilor de texte de către cadrele didactice, în anul 1976 a luat extindere alcătuirea unor colective mixte de cadre didactice și studenți, care lucrează la elaborarea unor culegeri de texte și bibliografii. Alături de culegerile de texte cuprinse în planul unitar de cercetare și menționate mai sus - *Presa studențească din România, Trecerea de la antichitate la evul mediu în Europa occidentală și Culegere de documente privind lupta de eliberare în țările din Asia, Africa și America Latină* - în planul editorial al Universității sînt incluse și următoarele: *Culegere de texte și materiale privind mișcarea muncitorească și socialistă internațională (1871-1914)* (lect. dr. Mircea Popa și studenți), care a fost încheiată și discutată în colectivul catedrei de istorie universală, *Crestomație de texte pentru istoria veche a României (perioada geto-dacă)* (lect. dr. Florența Preda și studenți), *Crestomație de texte din istoria modernă a României (1821-1878)* (prof. dr. Constantin Nuțu, lect. dr. Maria Totu și

studenți), *Revista istorică (1915—1947)*. *Bibliografie tematică* (lect. dr. Lucian Boia și studenți), *Crestomație de texte privind istoria socială în epoca arhaică* (asistent Zoe Petre și studenți), pentru care s-a strâns un bogat material constând din texte și fișe bibliografice tematice.

În anul 1976, rod al unei susținute activități științifice a cadrelor didactice, desfășurată în cadrul planului unitar de cercetare și al planului editorial din anii 1975 și 1976 ca și în afară de plan, a apărut un mare număr de monografii, cursuri și culegeri de texte, precum și de studii în lucrări colective și în periodicele de specialitate din țară și din străinătate. Dintre lucrările cu caracter monografic, cursuri și culegeri de texte tipărite, menționăm: lector dr. Maria Totu, *Garda Civică în România*, București, Editura militară, 1976, 300 p.; lect. dr. Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de portfranc (1837—1883)*, București, Editura Academiei, 1976, 202 p.; lect. dr. Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, Tipografia Universității din București, 1976, 377 p.; conf. dr. Radu Manolescu, conf. Mihail Guboglu, lect. dr. Florentina Căzan, asist. dr. Stelian Brezeanu, asist. dr. Mihai Maxim, asist. Gheorghe Zbucnea, *Orășul medieval. Culegere de texte*, Tipografia Universității din București, 1976, 303 p.; prof. dr. Alexandru Vianu, lect. dr. Constantin Bușe, conf. dr. Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente, vol. II (1939—1945)* București, Editura didactică și pedagogică, 1976, 302 p.

Dintre lucrările colective la care și-au adus contribuția și cadrele didactice, menționăm: *Momente din istoria patriei, a partidului, a mișcării democratice și revoluționare din țara noastră* (lector dr. Florența Preda, prof. dr. Constantin Nuțu, prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniță), București, Editura Academiei R.S.R., 1976; *Studii de istorie a naționalităților locuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, București, Editura politică, 1976 (conf. dr. Radu Manolescu), *Jane Sandanski*, Skopje, 1976 (conf. dr. Nicolae Ciachir), *Les grandes puissances et la Serbie à la veille de la Première guerre mondiale*, Beograd, 1976 (conf. dr. Nicolae Ciachir), *Memorial de război*, București, Editura Politică, 1976 (prof. dr. Alexandru Vianu), *Rezistența antifascistă în țările Europei occidentale și nordice*, București, Editura militară, 1976 (prof. dr. Alexandru Vianu, conf. dr. Gheorghe Căzan).

Menționăm de asemenea că în împlinirea centenarului cuceririi independenței, 24 de cadre didactice și 4 studenți (responsabil lector dr. Ioan Scurtu) au pregătit volumul de studii *Din lupta poporului român pentru independență*, București, Tipografia Universității din București, 1977.

De asemenea, cadrele didactice au publicat peste 70 de studii în periodicele de specialitate din țară și de peste hotare, ca „Analele Universității din București, seria Filozofie, Istorie, Drept”, „Anale de istorie”, „Revista de istorie”, „Revue roumaine d'histoire”, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, „Revue des études sud-est européennes”, „Studii și articole de istorie”, „Revista arhivelor”, „Manuscriptum”, „Forum”, „Actes du XIVe Congrès des études byzantines”, „Levélári Közlemények”, „Vjetar—Godisnyak”, „Gjurmene albanologjike” etc.

Reorganizarea, în toamna anului 1976, a „Analelor Universității din București” și revenirea la o fascicolă de istorie separată, cu un număr mai mare de pagini decât în anul precedent, va oferi posibilități editoriale sporite de valorificare a cercetării științifice a cadrelor didactice.

În anul 1976, Facultatea de istorie a organizat două sesiuni științifice, la care și-au adus contribuția cadre didactice și cercetători științifici. La sesiunea științifică cu tema *General și particular în problema formațiunilor social-economice*, organizată în cinstea Congresului Educației Politice și Culturii Socialiste (31 mai), dintre cadrele didactice au prezentat referate: acad. Emil Condurachi, conf. dr. Gheorghe Ioniță, asist. Zoe Petre, asist. dr. Gheorghe Iscu, iar coreferate: asist. Gheorghe Zbucnea și asist. dr. Mihai Maxim.

La sesiunea științifică anuală a facultății (11 iunie) dintre cadrele didactice au prezentat comunicări: asist. Zoe Petre, asist. Radu Ciobanu, asist. dr. Stelian Brezeanu, asist. Gheorghe Zbucnea, asist. dr. Mihai Maxim, conf. dr. Matei Vlad, prof. dr. Dumitru Almaș, asist. dr. Gheorghe Iscu, asist. dr. Liuba Iancovici, lector dr. Nicolae Isar, lector dr. Mircea Popa, lector dr. Maria Totu, conf. dr. Gheorghe Ioniță, lector dr. Constantin Bușe, prof. dr. S. Vianu, conf. dr. Gheorghe Căzan, lector dr. Ema Nastovici, conf. dr. Nathan Lupu.

De asemenea, în facultate au fost organizate dezbateri teoretice pe probleme istorice de mare actualitate. Astfel, Comitetul de partid al Facultății de istorie a organizat la 20 aprilie o dezbateră pe tema *Funcția politică și educativă a istoriei*, la care au participat cadre didactice de la facultate și de la Academia „Ștefan Gheorghiu” și cercetători științifici de la institutele integrate, dintre cadrele didactice prezentând referate prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniță, asist. dr. Stelian Brezeanu, lector dr. Lucian Boia, conf. dr. Radu Manolescu.

Dezbateri teoretice, pe bază de referate, au fost organizate și la catedre. La catedra de istoria României a fost prezentat referatul *Evoluția ideii de independență în istoria poporului român* (conf. dr. Matei Vlad, conf. dr. Gheorghe Ioniță). La catedra de istorie universală au fost prezentate referatele *Conceptul de forțe progresiste în etapa actuală în țările Asiei, Africii și Americii Latine* (prof. dr. S. Vianu, lect. dr. Constantin Bușe) și *Studiul istoriei — mijloc de cunoaștere și apropiere între popoare* (lect. dr. Ema Nastovici, asist. Zoe Petre, asist. dr. Mihai Maxim).

Cadrele didactice ale facultății și-au adus de asemenea contribuția, prin susținerea de rapoarte, referate și comunicări, la variate manifestări științifice organizate în țară și peste hotare, din care menționăm: Al II-lea Congres internațional de tracologie, de la București (acad. prof. Emil Condurachi, prof. dr. doc. Dumitru Berclu, lect. dr. Ligia Bârză, lect. dr. Florența Preda), sesiunea științifică „Lupta iobagilor români și maghiari din Transilvania pentru scuturarea jugului asupra socială și națională” de la București (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), sesiunile științifice consacrate împlinirii a 500 de ani de la moartea lui Vlad Țepeș (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. dr. Radu Manolescu), sesiunea științifică Buzău — trecut, prezent și viitor (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, lect. dr. Florența Preda, asist. Vasile Dupoi, asist. Aneta Boiangiu, asist. dr. Liuba Iancovici), Congresul internațional de preistorie și protoistorie de la Nisa (prof. dr. doc. Dumitru Berciu), al XV-lea Congres de studii bizantine de la Atena (asist. dr. Stelian Brezeanu, asist. Gheorghe Zbucă), al II-lea Congres internațional de turcologie de la Istanbul (conf. Mihail Guboglu), al VIII-lea Congres internațional de istorie turcă de la Ankara (acad. prof. Emil Condurachi, conf. Mihail Guboglu), simpozionul privind însemnătatea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie de la Batumi (lect. dr. Constantin Bușe), colocviul Dezvoltarea cercetării istorice în țările Europei centrale și de sud-est, de la Paris (acad. prof. Emil Condurachi), colocviul Dezvoltarea economică a țărilor sud-est europene, de la Hamburg (acad. prof. Emil Condurachi), a patra întâlnire a Comisiei mixte a istoricilor din R. S. România și U.R.S.S., de la Moscova și Samarkand (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniță); prima sesiune a Comisiei de istorie româno-polonă de la Varșovia (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), a V-a sesiune a Comisiei mixte de istorie româno-maghiară de la Budapesta și Seghedin (conf. dr. Gheorghe Ioniță), Comisia mixtă româno-vest-germană pentru manuale școlare de la Suceava (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, prof. dr. Constantin Nuțu), simpozionul de istorie româno-austriac de la Viena (prof. dr. doc. Dumitru Berciu, prof. dr. Constantin Nuțu, conf. dr. Gheorghe Ioniță), Săptămâna română de la Bremen (prof. dr. doc. Dumitru Berciu, prof. dr. Constantin Nuțu), simpoziunile științifice de la Sip, Sofia și Vrața (conf. dr. Nicolae Ciachir) etc.

Cadrele didactice de la facultate au constituit de asemenea o prezență activă și în domeniul răspândirii cunoștințelor de istorie pentru publicul larg, prin articole la organele presei centrale și locale și prin participarea la emisiunile de radio și televiziune sau prin conferințe publice.

Totodată, oglindind lărgirea schimburilor științifice cu Universitățile din alte țări, facultatea a fost vizitată și în acest an de istorici din R. P. Bulgaria, R. P. Polonă, R. P. Ungară, U.R.S.S., R. P. Chineză, R. F. Germania, S.U.A., Venezuela, care au făcut expuneri privind probleme de istorie și cu care cadrele didactice au purtat discuții științifice utile.

În ceea ce privește obținerea titlurilor științifice superioare, consemnăm susținerea în luna iunie 1976, de către asist. Mihai Maxim a tezei de doctorat cu tema: *Relațiile Moldovei și Țării Românești cu Imperiul otoman în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Evoluția haracitului și peșcheșurile anuale*.

Analiza cercetării științifice în anul 1976 arată că, deși personalul didactic a avut o normă didactică mare și numeroase sarcini educative și politice-obștești, în facultate s-a desfășurat o activitate științifică bogată și variată, ceea ce oglindește că Facultatea de istorie reprezintă realmente un puternic centru de învățămînt și cercetare științifică.

Frontul istoric românesc are de îndeplinit în acești ani sarcini de mare răspundere științifică, ale căror principale direcții au fost subliniate în cuvîntarea rostită de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Congresul Educației Politice și al Culturii Socialiste din iunie 1976. Printre ele se înscriu îndeosebi două obiective de importanță majoră, ca *Tratatul de istoria României* în 10 volume și *Tratatul de istorie universală* în 5 volume. Prevăzute în

planul unitar de cercetare pe anul 1977, în care sînt cuprinse și cadrele didactice de la Facultatea de istorie, ele solicită eforturi sporite și mai ales o planificare judicioasă și riguroasă a muncii. Este totodată neapărat necesară și crearea unui complex de condiții menit să asigure realizarea calitativă și îndeplinirea la timp a obligațiilor de plan. Între acestea se înscriu asigurarea timpului necesar de cercetare, îndeosebi în perioade compacte de lucru, realizate printr-o mai bună planificare a activităților și o mai justă echilibrare a sarcinilor, precum și îmbunătățirea documentării, îndeosebi pentru cercetarea temelor de istorie universală, prin sporirea înzestrării bibliotecilor cu literatura de specialitate necesară și mai ales cu colecții de izvoare. Elaborarea *Tratatului de istorie universală* și a altor teme de istorie universală și a *Tratatului de istoria României*, ca și necesitățile procesului de învățămînt în genere impun, în același timp, realizarea planului de specializare și de documentare al facultății, în care sînt prevăzute stagii de specializare și de studii peste hotare, menite a contribui la formarea de specialiști, îndeosebi pentru domeniile în care se resimte acut lipsa lor, ca istoria țărilor Asiei, Africii și Americii Latine și la lărgirea documentării, atît pentru istoria universală cît și pentru istoria României.

Pentru comunicarea și dezbateră rezultatelor cercetării științifice a cadrelor didactice este necesară organizarea regulată, în afara sesiunilor științifice anuale și a celor aniversative și a unor microsesiuni științifice la nivelul catedrelor și subcolectivelor de specialitate din catedre, cu invitarea specialiștilor de la Institutele de cercetare sau al colectivelor mixte de cercetare, formate din cadre didactice și cercetători. De asemenea, pentru valorificarea prin publicare a rezultatelor cercetării științifice a cadrelor didactice, este neapărat necesară sporirea spațiului editorial al „Analelor Universității din București, seria Istorie”.

Radu Manolescu

LUCRĂRILE COLOCVIULUI V AL SECȚIEI ORÎNDUIRII COMUNEI PRIMITIVE A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE — BUCUREȘTI

În domeniul arheologic, dată fiind intensitatea cercetărilor și numărul mare al săpăturilor arheologice din fiecare an efectuate pe tot întinsul țării, se simte tot mai mult nevoia unei informări cît mai rapide cu privire la noile rezultate obținute. Pentru atingerea acestui țel, deosebit de util cercetării științifice pe plan național, la Institutul de arheologie București, s-au ținut pînă în prezent zece sesiuni anuale de rapoarte preliminară despre întregul front al cercetării noastre, de la apariția primelor unelte omenești și pînă în plină epocă feudală, cu participarea specialiștilor din întreaga țară. În plus, pentru dezbateră și aprofundarea problemelor celor mai importante privind istoria orînduirii comunei primitive de pe teritoriul României, în fiecare an, la începutul lunii decembrie, se organizează cîte un colocviu, cînd se discută problemele unei anumite epoci, așa fel ca în decurs de cinci ani să se parcurgă problematica tuturor epocilor orînduirii comunei primitive. Astfel aceeași epocă revine în discuție după o perioadă de cinci ani, în care timp se acumulează numeroase descoperiri noi, care permit îmbogățirea documentării și rezolvarea diverselor probleme. În felul acesta specialiștii din întreaga țară, care se ocupă cu orînduirea amintită sînt ținuți la curent cu toate datele noi și pot aprofunda diferite probleme.

Ca și în anii trecuți, între 1 și 3 decembrie 1976, la București, în cadrul Institutului de arheologie, prin grija secției orînduirii comunei primitive, s-au desfășurat lucrările COLOCVIULUI V cu tema: „*Problemele paleoliticului, mezoliticului și neo-eneoliticului României*”.

La lucrări au luat parte activă numeroși cercetători din Institutul de Arheologie, de la Facultatea de istorie a Universității București, de la Muzeul de istorie a R. S. România, de la Muzeul de istorie a Municipiului București, de la Muzeul Militar Central, de la Centrul de antropologie și Institutul de speologie București, au mai fost delegați ai Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, ai Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, ca și ai muzeelor din orașele: Galați, Bacău, Biriad, Craiova, Alba Iulia, Oradea, Sibiu, Brăila, Tulcea, Călărași, Sf. Gheorghe, Ploiești, Piatra Neamț, Buzău și Vaslui.

În prima zi au fost expuse comunicările privind problemele paleoliticului și mezoliticului și anume:

— Lucian Roșu, *Unele probleme ale paleoliticului inferior din Transilvania*. Autorul s-a referit la descoperirile sale făcute la Iozășel și la Ocna Sibiului, încadrînd materialele găsite în recontextul epocii.

— Vasile Boroncăț, *Considerații asupra paleoliticului din peștera „Gaura Livadiței” — Pescari*. S-au descoperit urme de locuire caracterizate prin unelte tipice musterianului. Se cuvine remarcată o falangă (în curs de studiere) de om, probabil aparținând tipului Neanderthal.

— Vasile Chirica, *Paleoliticul superior din zona Prutulul Mijlociu*. Au fost prezentate rezultatele cercetărilor privind gravetianul din nord-estul Moldovei.

— M. Brudiu, *Probleme noi în paleoliticul superior din Moldova*. O sinteză interesantă a recentelor cercetări efectuate de autor mai ales în sud-estul Moldovei.

— Florea Mogoșanu, *Mezoliticele de la Ostrovul Corbului și problema originii culturii Schela Cladovei*. Cu prilejul săpăturilor de pe Ostrovul Corbului, într-un strat de cultură destul de gros, în condiții stratigrafice clare, s-au găsit diferite unelte și urme arheologice, care i-au permis autorului să considere că ele aparțin unui aspect cultural încă necunoscut în zonă și să le atribuie unei perioade mai vechi datînd din epoca mezolitică. Ținînd seama de unele elemente specifice ale uneltelor acest nou aspect cultural este considerat ca reprezentînd fondul pe care după aceea la sfîrșitul epocii s-a dezvoltat cultura Schela Cladovei.

— Dardu Nicolăescu-Ploșcor, *Două cazuri de moarte violentă în epipaleoliticul de la Schela Cladovei*. În cursul săpăturilor din zona așezărilor de la Schela Cladovei (din marginea orașului Drobeta-Turnu Severin), la partea superioară a stratului arheologic cu materiale de tip Schela Cladovei, au fost descoperite cîteva schelete ale unor indivizi uciși cu pietre (un schelet s-a găsit în poziție nefirească, pe locul unde a fost ucis) sau cu săgeți, în craniul unui individ s-a găsit un vîrf de săgeată de os înfipt adînc, iar un alt vîrf similar de os era înfipt în femurul unui alt individ. Condițiile descoperirii nu au permis să se precizeze cărui grup cultural aparțin acele schelete. Pot fi date trei explicații: a) este vorba de membri ai unei comunități de tip Schela Cladovei uciși de alți oameni ai aceleiași culturi; b) este vorba de purtători ai culturii Schela Cladovei uciși cu prilejul pătrunderii și stabilirii în zonă a comunităților de tip Starčevo Criș și c) este vorba de membri ai culturii Starčevo Criș uciși de luptătorii culturii Schela Cladovei, care își apărau așezarea. Încîinăm să atribuim vîrfurile de săgeată de os comunităților de tip Schela Cladovei.

— Marin Cîrciumaru, *Oscilațiile climatice din pleistocenul superior și geocronologia paleoliticului din România*. Interpretarea unei serii bogate de analize sporo polinice, dintr-o serie de obiective paleolitice, i-a permis autorului alcătuirea unei diagrame evolutive a florei și climei, mai clară și îmbogățită în raport cu schemele general admise de pînă acum, pentru regiunile vest și central europene.

La discuțiile de la sfîrșitul seriei de comunicări privind epoca paleolitică și epoca mezolitică s-au ridicat mai multe probleme. Amintim una mai importantă și de caracter mai larg, ridicată de Eug. Comșa. Pe teritoriul României musterianul a durat circa 20.000 de ani, fiind reprezentat prin diferite complexe, în aproape toate provinciile țării. Ținînd seama de durată, de variabilitatea descoperirilor și mai ales de descoperirile de la Ripiceni, făcute de Al. Păunescu, unde au fost delimitate cinci straturi cu materiale musteriene, caracterizate prin faună și floră deosebită (dovedind existența unor condiții de climă și de mediu diferite) respectiv înșirarea lor în cursul unei perioade îndelungate, vorbitorul consideră că ar fi de dorit ca perioada musteriană să fie împărțită (în funcție de tipurile de unelte, cu predominarea unor tipuri într-o perioadă, cu predominarea altora în altă perioadă, corelate cu multă grijă cu „secvențele” de faună și de floră) în culturi. În felul acesta toate descoperirile de același tip să fie grupate, să se dea fiecărei culturi cîte un nume, să fie delimitate (pe cît este posibil arile de răspîndire) și să fie corelate deci cu complexele similare din teritoriile vecine. Numai așa se va putea înțelege și lămuri istoria și dinamica acelor comunități îndepărtate în timp.

Dacă nu vom proceda așa, vom mai descoperi încă multe așezări musteriene, pe care dacă nu le vom corela, vom bate pasul pe loc.

Participanții la discuții au subliniat și importanța deosebită a descoperirilor făcute de Fl. Mogoșanu în cercetarea comunităților care au precedat și au constituit fondul pe care s-a dezvoltat cultura Schela Cladovei.

În următoarele două zile au fost dezbătute numeroase probleme privind epoca neoneolitică.

Seria a fost începută cu raportul prezentat de Eugen Comșa *Problemele și perspectivele cercetării neo-neoliticului de pe teritoriul României*. În ordine topografică au fost analizate problemele rezolvate și mai ales acelea nerezolvate privind diferitele culturi din tot cursul epocii și de pe tot întinsul țării noastre. În expunere s-au subliniat pentru fiecare cultură în parte ce aspecte se cuvin studiate pentru lămurirea unor chestiuni de interes mai larg. De asemenea, avîndu-se în vedere ansamblul descoperirilor neolitice din țară s-a atras atenția asupra zonelor mai puțin cercetate pentru a se concentra acolo unele forțe în vederea completării documentării.

În text sînt tratate și unele probleme privind terminologia epocii și unele propuneri în vederea îmbunătățirii metodelor de lucru pe teren.

— Dan Monah, *Noi date despre cultura pe Criș valea Troțușului*. S-a făcut o prezentare sintetică a rezultatelor săpăturilor recente din cîteva așezări de tip Criș din zona văii Troțușului. În cuprinsul lor au fost descoperite numeroase materiale caracteristice prezentînd o serie de elemente de asemănare în principal cu materialele scoase la iveală în timpul lucrărilor din așezarea Criș de la Let. Astfel s-a ajuns la concluzia că au existat strînse legături, inclusiv de rudenie, între comunitățile Criș din sud-estul Transilvariei și celea din sud-vestul Moldovei. În felul acesta se dovedește că una din căile de răspîndire a comunităților Criș dinspre Transilvania spre Moldova a fost de-a lungul văii Troțușului. Fămine încă deschisă problema celei de a doua căi — a cărei existență este foarte probabilă — cea „norciică” prin zona Vatra Dornei.

— Eugenia Popușci, *Cultura Criș în lumina cercetărilor de la Trestiana*. Aceasta este singura așezare de tip Criș cercetată mai intens în sudul Moldovei. Ținem să remarcăm descoperirea acolo a unor cichuri cu decor pictat foarte asemănător cu acela de pe unele vase ale culturii Starčevo evaluate descoperite în Eanat. Considerăm că este un indiciu important al legăturilor dintre cele două zone, oglîndind relații de rudenie și apropiere cronologică.

— Marin Nica, *Începuturile neoliticului din Oltenia*. O expunere amănunțită despre materialele de la Circea, aparținînd celor mai vechi culturi neolitice din Oltenia, strîns înrudite cu celea din sudul Peninsulei Balcarice.

— Ioan Al. Aldea, *Probleme ale complexului cultural „Lumea Nouă” (În lumina noilor săpături de la Alba Iulia — Lumea Nouă)*. Prin săpăturile din anul 1976 s-a precizat mai clar stratigrafia așezării și au fost definite caracteristicile materialelor din fiecare strat și nivel. Stratul „Lumea Nouă” a fost delimitat și încadrat în contextul cultural neolitic din Transilvania.

— Doina Sava-Ignat, *Probleme ale neoliticului din nord-vestul României*. Expunere sintetică despre istoricul cercetărilor și mai ales despre evoluția culturilor neolitice din partea a țării (mai puțin cercetată pînă acum din acest punct de vedere), completată cu date interesante despre rezultatele săpăturilor efectuate de autoare în așezarea de la Săplacu de Barcău și din alte cîteva clicheive.

— Gh. Lazarovici, *Periodizarea culturii Vinča în România*. Pe baza observațiilor făcute în numeroasele așezări cercetate, autorul comunicării urmînd vechile scheme, a prezentat periodizarea, îmbogățită cu noi etape a culturii Vinča. S-au precizat și raporturile cu descoperirile similare din zona Turdaș.

— Prof. dr. doc. Vasile Gheție și Corneliu N. Mateescu, *Creșterea și folosirea vitelor în neoliticul mijlociu de la Dunărea de Jos, după săpăturile efectuate la Vădasta și Crușouu*. Analiza amănunțită a unor categorii de oase de bovine, din diferite așezări, a permis autorilor să ajungă la importanta concluzie că în perioada dată, bovinele au fost folosite și la tracțiune.

— Ion T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani — Aldeni*. În comunicare au fost expuse amănunțit elementele specifice aspectului, punîndu-se accentul pe interpretarea lor istorică în strînsă legătură cu culturile din zonele vecine. Drept temei autorul a folosit rezultatele săpăturilor sale din mai multe obiective importante din sudul Moldovei (de ex. Suceveni).

— Iuliu Paul, *Periodizarea internă a culturii Petrești, în lumina evoluției ceramicii pictate*. Observațiile stratigrafice făcute cu deosebită grijă cu prilejul recentelor săpături ale autorului într-o serie de așezări de tip Petrești, au făcut posibilă elacrarca unei periodizări mai amănunțite și mai juste a culturii amintite. Astfel vor putea fi clasificate mai ușor cele 56 de așezări de tip Petrești, cui oscute piră acum de autorul comunicării.

— Iuliu Paul, *Semne neolitice la Iaia Rcn.đr.đ*. Mai demult a fost găsit un fel de sigiliu de lut. Suprafața lui netedă este împărțită în trei zone, pe care sînt zgîriate mai multe semne. Obiectul datează din faza Vinča-Turdaș I, eventual de la începutul fazei Petrești A. Piesa este în directă legătură cu problematica tăblițelor de la Tărtăria.

— Silvia Marinescu-Bilcu, *În ce zonă și cum s-a putut face trecerea de la ultima fază a culturii Precucuteni la prima fază a culturii Cucuteni*. Autoarea după studierea unei serii de loturi de materiale, provenite din săpăturile sale sau ale altor specialiști, consideră că trecerea s-a făcut în zona de sud-vest a ariei de răspîndire a comunităților culturii Cucuteni, unde este documentată prima etapă a acestei culturi.

— Dan Monah, *Datarea absolută a fazei Cucuteni A2, pe baza analizelor C14 de la Mărgineni* — „Cetățuie”. Probele de grâu carbonizat și de cărbune strinse cu grijă de autor, au fost analizate în cadrul Laboratorului C 14 al Institutului de Istorie Veche și Arheologie de la Berlin și au permis datarea etapei în perioada 3 595 — 3 375 î.e.n.

— Nicolae Harțuche, *Considerații asupra culturii Cernavoda I, pe baza săpăturilor de la Rîmnicelu*. Fiind prima așezare de tip Cernavoda I, cercetată mai intens (săpătura 2 400 m²) se cuvine să insistăm, folosind datele expuse de autorul descoperirii. Așezarea are la bază două bordeie gumelnițene și apoi un singur strat de 0,40—0,60 m grosime cu materiale de tip Cernavoda I, fiind deci un complex închis. Locuințele descoperite sînt bordeie cu gropile de formă ovală sau aproape rectangulară. Vetrele obișnuite sînt puține, predomină vetrele în formă de gropi, puternic arse, cu multă cenușă și cărbuni.

Concluziile autorului comunicării sînt deosebit de importante. Materialul arheologic de la Rîmnicelu dovedește existența în cadrul acelei comunități a unei economii mixte, cu predominarea păstoritului, în raport cu vîntoarea. Din punct de vedere cultural, așezarea de la Rîmnicelu aparține ultimei faze din evoluția culturii Cernavoda I, numită (de N. Harțuche) faza Cernavoda I c, care este paralelă în timp cu etapa Cucuteni B 2. De altfel, materialul ceramic este caracterizat prin asocierea elementelor specifice de tip Cernavoda I, cu ceramică pictată de tip Cucuteni B 2 (în procent de 35%). În această perioadă de sfîrșit a culturii sînt semnalate în mediul Cernavoda I primele elemente sudice. Observațiile făcute de autorul comunicării la Rîmnicelu și la Brăilița, i-au permis să formuleze concluzia istorică importantă anume cultura Foltești I-Ușatovo este posterioară fazei Cernavoda I c și este paralelă în timp cu aspectul Renie II.

— Vasile Dupoi, *Urme de locuire de tip Cernavoda I pe „Gruiul Dării”*. A fost cercetat un mic complex de tip Cernavoda I cu resturi de locuințe sărace și materiale puține.

— St. Cuceș, *Cîteva date despre faza Cucuteni B din zona subcarpatică a Moldovei*. Studiul minuțios al așezărilor de tip Cucuteni B din zonă a permis autorului realizarea acceselor la sinteze, o periodizare mai amănunțită a fazei și precizarea elementelor specifice fiecărei etape de evoluție.

— Elena Lazurecă, *Noi descoperiri la Luncavița*. Prezentarea unor materiale de tip Gumelnița descoperite la gura văii Neves telnița.

— Székely Zoltán, *Probleme ale aspectului Ariușd*. Remarcăm datele despre săpăturile de la Slizieni (j. Covasna), care au dus la descoperirea unor platforme de lut ars. În stratul de arsură al unei platforme s-au găsit materiale specifice Ariușd împreună cu fragmente dintr-un suport de vase de tip Petrești cu decor pictat (pe fond brun, decor meandric, din benzi umplute cu hașuri paralele) caracteristic fazei Petrești B. Prin urmare complexul studiat face parte din aria de răspîndire a aspectului Ariușd. În cadrul lui, pe baza contactelor, a ajuns și un suport de vas din faza Petrești B, care dovedește paralelismul în timp dintre o perioadă evoluată a aspectului Ariușd și faza Petrești B.

— Radu Lungu, *Unele probleme ale plasticii culturii Hamangia în lamina figurinelor antropomorfe descoperite la Grădiștea Coslogeni (jud. Ialomița)*. Au fost descrise și interpretate din punct de vedere istoric cîteva figurine feminine de la începutul evoluției culturii Hamangia.

— Victor Teodorescu și V. Drimboceanu, *Probleme ale culturii ceramicii liniare în nord-estul Munteniei (pe baza cercetărilor arheologice de la Sudiți — Buzău)*. Cercetările recente au dovedit pe temeiul unor observații stratigrafice clare existența în așezare a unui strat cu materiale aparținînd culturii ceramicii liniare, cu anumite caractere specifice zonei, suprapus de un altul cu materiale de tip Bolintineanu. Autorii sînt de părere că este o legătură genetică între aspectul Sudiți și faza Bolintineanu. În lucrare a fost prezentate amănunțit elemente specifice ceramicii cuptor două straturi.

— Dan Lichiardopol, *Cuptorul aparținînd culturii Criș descoperit la Ceptura (jud. Prahova)*. Au fost prezentate pe scurt caracteristicile unui cuptor de olărie. Este a doua descoperire de acest fel din sudul țării. După cum se știe un alt cuptor a fost găsit la Circea.

Numărul mare al comunicărilor cu durată apreciabilă (deși problematica tratată a fost deosebit de interesantă) a făcut ca timpul afectat discuțiilor să fie mai scurt ca de obicei. Discuții mai ample s-au purtat în privința complexului de la Sudiți, aducîndu-se observații pro sau contra celor susținute de autorii comunicării. Un fapt este cert, observația stratigrafică este sigură; prin urmare aspectul Sudiți este mai vechi decît faza Bolintineanu. Aceasta din urmă, la Sudiți, prin materialele specifice unele cioburi au decor în tablă de șah) datează după părerea noastră de la sfîrșitul perioadei de evoluție a fazei Bolintineanu (dar înainte de aspectul documentat la Radovanu II).

Noile descoperiri prezentate, nu prin rapoarte, ci încadrate în sinteze regionale, ca și bogatul schimb de idei și de date din timpul lucrărilor, au contribuit la îmbogățirea cunoștințelor tuturor participanților la Colocviul V care astfel și-a dovedit pe deplin utilitatea. În consecință considerăm că seria colocviilor trebuie continuată și în luna decembrie a.c. vom organiza COLOCVIUL VI, în cadrul căruia se vor dezbate problemele privind perioada de tranziție la epoca bronzului.

Eugen Comșa

SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ LA SIBIU

În ziua de 22 martie 1977 Universitatea cultural-științifică în colaborare cu muzeul Brukenthal, Inspectoratul școlar județean și Institutul de învățămînt superior din Sibiu au organizat o sesiune de comunicări științifice închinată centenarului independenței de Stat a României.

După cuvîntul de deschidere rostit de Simion Scutea, secretar al Comitetului Județean P.C.R. Sibiu, a fost prezentată comunicarea *Ideea de independență în epoca iluminismului* de conf. univ. dr. Pompiliu Teodor de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în care a subliniat evoluția acestei idei în unele opere literare ale lui Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihai Cantacuzino. Prof. Mihai Racovițan în comunicarea sa *Rolul mărginenilor în formarea conștiinței naționale* s-a ocupat de felul cum păstorii transilvăneni din Jina — Poiana — Tilișca — Săliște — Rășinari — Făgăraș începînd cu sec. XV-lea au trecut în Muntenia — Oltenia — Dobrogea fiind o strînsă legătură între aceste provincii cît și asupra rolului jucat de scaunele Tălmăciu și Săliște în lupta pentru unitate națională, luptă care a continuat într-o formă mai organizată după înființarea societății „Astra”.

Lector univ. dr. Teodor Pavel, prezentînd comunicarea *Corespondența diplomatică austro-ungară privind solidaritatea românilor din Transilvania cu războiul pentru independență*, a insistat asupra știrilor prezentate în aceste corespondențe privind stările de agitație existente în Transilvania unde era reluată imaginea „vechii Dacii” în cîntecul „Pe-al nostru steag e scris unire”, hărțile editate de intelectuali ca Al. Gorjanu și Zamfiroiu sau cărțile de geografie editate de col. Slăniceanu — șef de stat major.

Comunicarea *Contribuția sibienilor la războiul pentru independență* prezentată de prof. Nicolae Nistor — director al Arhivelor Statului, județeană Sibiu — a reliefat pe baza documentelor din arhiva prezidială acțiunile de sprijinire a războiului desfășurate de sibieni, mai ales comitetul femeilor condus de Iudita Măcelaru, cît și măsurile luate de guvernul condus de Kalman Tiszá privind desființarea comitetelor de ajutorare din Transilvania, pedepsirea organizatorilor acțiunilor de solidaritate națională cu războiul, atît în Sibiu cît și în marginea Sibiului.

Prof. Paul Abrudan, în comunicarea *Solidaritatea Astei în organizarea, conducerea și desfășurarea mișcării de solidaritate cu România în anii războiului de independență*, a analizat sprijinul moral-politic — oglîndit în articolele publicate în organe de presă sub semnăturile lui Iosif Vulcan, Ioan Candrea, Nicolae Cristea, Visarion Roman — sau voluntarii transilvăneni participanți la război: Moise Grozea, Dumitru Stanciu, Constantin Șaguna, Vicențiu Grama, Ioan Roman, Maniu Bucur, Nicolae Cuiceanu ș.a. apoi ajutorul material — financiar concretizat în coletele de ofrande și bani (4 400 lei aur) oferite de transilvăneni fraților lor de dincolo de munți.

Atitudine pozitivă și de sprijin pe care a avut-o G. Barițiu prin intermediul revistei „Gazeta Transilvaniei” a fost prezentată în comunicarea dr. Mihai Sofronie intitulată *Atitudinea lui G. Barițiu în problema războiului pentru independență*.

În comunicarea *Consecințele războiului pentru independență asupra mișcării naționale românești* lector univ. dr. Liviu Maior s-a ocupat de agitațiile care au avut loc în rîndul populației din Transilvania și Banat legate de evenimentele anilor 1877—1878, reacția maselor populare față de „legea Trefort” care prevedea predarea limbii maghiare în toate școlile elementare de pe teritoriile aparținînd Ungariei, de acțiunile pregătitoare în vederea conferinței de la Sibiu din 12—14 mai 1881 pentru constituirea Partidului Național Român în cadrul căreia Vicențiu Babeș în raportul prezentat a evocat eroismul ostașilor români în războiul din 1877—1878.

Aspecte din lupta pentru apărarea independenței patriei în epoca contemporană au fost reliefate în comunicarea *Colaborarea dintre comuniști și socialiști în lupta pentru apărarea patriei, independenței și suveranității naționale* — prezentată de lector univ. dr. Nicolae Jurcă — care a insistat asupra acestei probleme în perioada anilor 1934—1944 exemplificînd cu o serie

de acțiuni organizate de comuniști și socialiști în vederea realizării acestor secșuri cit și oglindirea lor în presa socialistă a timpului.

În încheierea sesiunii acad. prof. univ. dr. docent Ștefan Pascu prezentînd comunicarea „Semnificația și însemnătatea independenței de stat” a subliniat că acest „război drept, de eliberare națională de sub o dominație străină care frîna de veacuri dezvoltarea poporului nostru, la obținerea ei contribuînd toate clasele și păturile sociale românești, sprijinind moral și material lupta armată pe front. În acest timp s-a manifestat unitatea întregului nostru popor, solidaritatea și aspirațiile comune ale românilor de pe ambele versante ale Carpaților”.

Ioan Florea

AL II-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE TURCOLOGIE

Diversificate în domenii ce și-au conturat mai demult autonomia în cercetări multidisciplinare, diferite ramuri orientalistice și-au căutat și forma de organizare științifică internațională mai adecvate etapei actuale a dezvoltării lor. Sediul cercetărilor converg, firește, mai mult spre sursele genuine ale domeniilor respective, spre țările sau popoarele ale căror limbă, istorie și civilizație constituie obiectul acestor cercetări. Se face un schimb util de experiență, de informații științifice iar ca instrument de comunicare alături de limbile de largă circulație se folosește tot mai mult de către specialiștii străini limba specialității respective. Se procedează și la o diversificare pe domenii mai restrînse, conferințe internaționale consacrate unor probleme sau grupe de probleme.

Congresele internaționale de turcologie organizate trienal la Istanbul de către un comitet de organizare avînd ca centru Institutul de turcologie încep să-și contureze făgașul. În toamnă s-a ținut cel de al II-lea congres între 4—9 octombrie 1976, bucurîndu-se de participarea turcologilor din mai multe țări (Anglia, Franța, R. F. Germania, Bulgaria, Iugoslavia, Polonia, România, Ungaria, Japonia etc). Desfășurate sub patronajul primului ministru Süleyman Demirel și avînd un comitet de onoare compus din ministrul învățămîntului A. N. Erdem, ministrul culturii, R. Danisman, Valiul din Istanbul, N. K. Şentürk, rectorul Universității din Istanbul, prof. dr. Halûk Alp, și decanul Facultății de litere prof. Dr. Oktay Akşit, Comisia de organizare a congresului a avut ca președinte pe prof. Mehmet, Kaplan directorul Institutului de Turcologie și ca secretar general pe prof. Muharrem Ergin. După ședința de deschidere în care delegații străini au exprimat mulțumirea și salutul colegilor din țările respective, lucrările congresului s-au desfășurat concomitent în cele cinci secții: limba turcă, literatura turcă, istoria turcă, istoria artei turce, muzica turcă. Este inutil a menționa faptul că nu se poate face aici o prezentare cit de cit sumară a întregului congres; în cele ce urmează mă voi opri ceva mai mult asupra unor comunicări de la secția de istorie menționînd doar cîteva de la celelalte secții.

Numărul comunicărilor privind istoria veche turcă sau cea privind formațiile statale preotomane a fost mai redus, specialiștii acestor domenii participînd în număr mai mare, în cadrul unor secții specializate, la Congresul de istorie de la Ankara. Menționăm comunicarea prof. B. Spuler de la universitatea din Hamburg privind organizarea socială și religioasă a celui de al doilea imperiu 'celest' turc (Göktürk) (sec. VIII—IX) ca și comunicarea turcologului francez Jean Louis Bacqué Grammont: „Două scrisori ale lui Murad Akkoyunlu”. Aceasta din urmă se leagă, de altfel, de istoria otomană fiind vorba de relațiile ultimului suveran al dinastiei „oilor albe”, înfrînt și înlăturat de fondatorul noii dinastii persane Şah Ismail. Refugiat în Zul'Kadriyye va căuta aliați în dușmanii Iranului condus de noul şah: turcii otomani, intrînd mai întîi pe lângă Bayazid al II-lea apoi pe lângă Selim I. Ultima scrisoare, păstrată în arhiva de la Top Kapu Saray ne oferă informații prețioase asupra Iranului safevid în ajunul bătăliei de la Çaldıran (1514); acest ultim suveran akkoyunlu, Murad b. Yakub, nepotul vestitului Uzun Hasan, murise însă cu cîteva luni mai înainte. Cele mai multe comunicări, avînd adesea la bază o documentație nouă, de arhivă, s-au referit la Istoria Anatoliei în timpul imperiului otoman sau la cea a diferitelor părți ale Peninsulei Balcanice în această perioadă. Un interesant studiu de geografie istorică propune istoricul turc Tuncer Baykara privind istoria peninsulei Urla situată pe țărmul egeean în apropierea insulei Chios. Populația regiunii, după autor, care compară două statistici din 1575 și din 1955, era de cinci ori mai mare în sec. al XVI. Importanța strategică a regiunii era dublată de cea comercială; capăt al unui drum de caravane de o mare importanță pentru comerțul intern și cel extern al întregului imperiu. Pentru începutul istoriei regiunii Diyarbakir sub otomani bucurîndu-se de un regim privilegiat sub un beglerbeg, o importanță deosebită o are un icmal defteri din 1523 pus în lumină de prof. Nejat Göyünç, în vreme ce Suraiya Faroqi semnalează, pe baza cercetării

unor tahrir defteri producția de bumbac în sec. al XVI în sangeacurile Adana, Tarsus, Içel, Alanya situate în sud-vestul Anatoliei, acest produs jucind un rol însemnat în comerțul intern și cel extern otoman.

În ceea ce privește istoria Sud-Estului european în epoca otomană semnalăm cîteva contribuții datorate mai ales istoricilor originari din aceste țări. Prof. Mario Grignaschi din Trieste, pe baza cercetării ms. 1970 din fondul Veliyüddin, de la biblioteca Bayezid din Istanbul, pune în lumină importanța unor reglementări din timpul lui Süleyman Kanuni privind noile cadastre, în special pentru regiunile iugoslave în sec. al XVI-lea. Dr. Adem Handzic, de la Sarayevo se ocupă de influența pe care a exercitat-o drumurile asupra dezvoltării unor noi centre urbane. Prin așezarea sa, Bosnia a avut o importanță strategică deosebită fiind străbătută de drumuri cu o mare însemnătate militară și comercială. Acest lucru a permis ca în sec. al XVI pe riul Bosna să ia naștere patru noi așezări (tîrguri) iar pe Vrbas alte trei tîrguri. Autoritatea centrală otomană încuraja dezvoltarea acestor centre pentru că întărea securitatea drumurilor. În aceste noi așezări au luat ființă vakîfuri (fundații) ale unor personalități otomane (moschei, școli, piețe etc) alături de hanuri și karavansarayuri. Avdo Sućeska aduce precizări în legătura cu evoluția dreptului de moștenire ale timarelor zise odjaluk timar în pașaluk Bosniei. În Bosnia, după cum se știe, organizația timariotă era închisă și rezervată spahiilor bosnieci, în mod practic, încă de la începutul instaurării dominației otomane, obținîndu-se astfel timare cunoscute sub numele de odjaluk timar. Pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea (autorul fixează chiar data, pe baza unui document, 1594) spahii obțin ca timarele să fie moștenite în linie directă masculină. În 1778 se precizează dreptul de moștenire asupra timarelor și ziameturilor în cadrul familiei spahiilor bosnieci. În ceea ce privește istoria modernă prof. Hand-Jürgen Kornrunpf evocă activitatea lui Macarli Mehmed Ali Pașa, originar din Germania. Născut la 1827 la Magdeburg dintr-o familie de hughenoti francezi, a intrat în serviciul sultanului Abdul Medjid. Convertit la islamism a făcut o strălucită carieră militară ilustrîndu-se la apărarea Silistrei în timpul războiului Crimeei (1854) iar mai apoi și diplomatică fiind al doilea delegat otoman la congresul de la Berlin (1878). Raporturile turco-arabe la 1881 sînt cercetate pe baza unei documentații noi de prof. Iacob Landau (Israel).

Dintre comunicările de la alte secții firește că multe pot interesa pe cel ce se ocupa de istoria culturii turce. La secția de muzică turcă I. Yalcin Turca a prezentat unele probleme privind interpretarea sistemului de notație muzicală ale lui Cantemir. Este anunțată tipărirea operii muzicale Kitab'ilm'ül Musiki „ala vechi'l -Hurufat, a învățatului domn al Moldovei cunoscut de turci sub numele Kantemiroglu.

Turcologii români au prezentat comunicări în trei din cele cinci secții ale congresului. La secția de limba turcă, Enver Mamut de la Facultatea de limbi romanice, clasice și orientale din București a prezentat o comunicare privind considerații asupra elementelor turce în română. I. Matei, de la Institutul de studii sud est europene, a prezentat, la secția de literatură, o comunicare privind texte româno-turce de interes didactic ; făcînd și un scurt istoric asupra învățămîntului limbii turce în țările române, a analizat o serie de lucrări, de natură mai mult lexicografică, din sec. XVIII care atestă organizarea acestui învățămînt. La secția de istorie M.M.Alexandrescu-Dersca Bulgaru a reluat problema celor cinci comitate care a apărut odată cu transformarea Oradiei într-uu eyayet otoman (1660). Tahsin Gemil, de la Iași, s-a ocupat de unele trăsături ale politicii externe a hanatului Crimeei în timpul lui Islam III Giray (1645—1654). Mihail Guboglu a prezentat două comunicări, una privind campania otomană din 1462 din Țara Românească și o alta pînă care făcea un tur de orizont asupra studiilor de turcologie din România în ultimul timp. Valeriu Veliman de la Arhivele Statului din București, a prezentat un document din arhivele de la Başbankllk care confirma cercetări anterioare, printre care și ale celui ce semnează aceste rînduri, în legătură cu existența unor ahdname care reglementau, pe baza dreptului islamic, raporturile dintre țările române și imperiul otoman. Zisul document menționează cererea unui voievod din Țara Românească (din sec. al XVI-lea) de a i se relnoii ahdnamele care, de la un timp, această țară nu le mai avea, după modul cum voievodul Moldovei le primea în continuare. Sultanul, la raportul marelui vizir încuviințează acest lucru. Mehmet Ali Ekrem a prezentat comunicarea sa privind urme vechi ale civilizațiilor turceice pe teritoriul României la Congresul de la Ankara alături de comunicarea destinată special aceluia congres. Comunicările românești au fost bine primite și urmărite cu interes.

În ședința de închidere a lucrărilor congresului s-a ascultat cuvîntul unor participanți străini care, în numele tuturor, au mulțumit gazdelor pentru ospitalitatea tradițională cu care au fost primiți. Următorul congres va avea loc peste trei ani, în 1979, tot la Istanbul, însă s-a convenit pentru luna septembrie. De altfel așezarea congresului în octombrie a lipsit pe mulți participanți străini, universitari, de posibilitatea de a fi prezenți la acest congres. S-a anunțat de asemenea lărgirea sferei de cuprindere multidisciplinară a cercetărilor de turcologie, următorul congres urmînd să aibă și o secție de geografie turcă.

Ioan Matei

PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU VOLUNTARIII TRANSILVĂNENI DIN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚA DE STAT A ROMÂNIEI

Pornesc de la un articol din „Revista de istorie”¹, pentru a aduce câteva precizări sau completări. Îngăduite de accesul ce am avut la însemnările, corespondența și, în general, „arhiva” unui dintre participanții la Războiul pentru Independență — Constantin I. Berceanu², din Brăila —, cum și la publicațiile pe urma cărora m-a pus aceasta.

Cea dintâi, în ordine cronologică, privește grupul de voluntari transilvăneni pornit să se înroleze în armata română, la sugestia avocatului Ion Roman. Grupul era format din (în ordine alfabetică): Corneliu Aizer, Gheorghe (Ghiță, George) Borzea, Ion Dejenariu, Vincențiu (sau Vic(h)ent(i)e) Grama (teolog I), Damaschin Popa-Radu și Ion Popovici. Plecarea a avut loc în noaptea de 21/22 mai 1877 (dacă memorialistul transilvănean a notat data în stilul nou, cel în vigoare de atunci în Transilvania, înseamnă chiar noaptea ce a urmat proclamării Independenței I). Pentru plecarea și drumul lor, pînă la încorporare, îmi sînt cunoscute două variante, destul de asemănătoare, ambele provenind de la Damaschin Popa-Radu³. Evident, trecerea graniței a fost pe ascuns, tot astfel cum ascunse s-au păstrat „Virtutea militară” și celelalte însemne căpătate de cei care vedeau în România, adevărata lor țară.

A doua, se referă la încorporarea, în Regimentul 2 linie (din Brăila), aflat în cantonament la Băilești, la 5/17 iulie 1877, a 15 voluntari transilvăneni, primirea lor („fiind îndemnat de căpitanul companiei unde eram — scrie C. I. Berceanu — m-am apropiat de acest grup, i-am felicitat de gestul lor mare, și înălțător de suflete, ce l-au făcut”), grup din care făceau parte și transilvănenii: G. Borzea, D. Popa-Radu, Eronim Ghiaja (sau Gheaja), V. Grama — toți aceștia trecuți la Compania a 5-a, în plutonul sergentului C. I. Berceanu⁴, precum și I. Dejenariu — trecut la Compania a 2-a⁵.

Voluntarii nu puteau primi de acasă, din Transilvania, nici corespondență, nici subzistențe. Ei trăiau exclusiv din solda lor de 5 bani pe zi (1,50 lei pe lună)⁶.

Ei au venit — mă refer acum la date avute numai despre cei din Compania a 5-a — cu cîntece patriotice și — împreună cu C. I. Berceanu — au inițiat un cor pe companie⁷. Din cele zece cîntece consemnate — ca text — în *Notesul* lui C. I. Berceanu, patru erau aduse din Transilvania, de V. Grama (după cum o arată și cuvintele): *N-aziți acolo | Un buctum răsună | Sboară, trece codri | Dealuri și cîmpii | Vezi colo pe Mureș | Un voinic adună | Cele de român de-ai | Transilvaniei fii etc.*)⁸.

Au urmat, pentru transilvănenii din Compania a 5-a, trecerea Dunării, participarea la atacurile din 30—31 august /11—12 septembrie și din 6/18 septembrie⁹. Borzea cu Ghiaja erau încă împreună la Rahova¹⁰. Damaschin Popa-Radu primește „Virtutea militară”.

Al treilea grup de precizări și de completări se referă la perioada de după război.

Eronim Ghiaja rămîne în vechea Românie, ajungînd magistrat la Vălenii de Munte. Flacăra arzînd repede, moare curînd. Spunea camarazilor lui, în campania Războiului pentru Independență, că luase parte și la războiul franco-german din 1870 ca voluntar în legiunea franceză.

Ceilalți trei, înapoiați în Transilvania, au încercat, douzeci de ani după război, să reia legătura cu fostul lor camarad mai tînăr, Berceanu.

Un moment deosebit al cultivării acestor relații a fost întîlnirea lor — fără Damaschin Popa-Radu, care n-a putut veni — la București, la 10/22 mai 1907, după 30 de ani. S-au făcut

¹ Paul Abrudan, *Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în: *Revista de Istorie*, 29, nr. 4, apr. 1976, p. 590.

² Informații despre acesta în: „Magazin istoric”, 11, nr. 5 (122), mai 1977, p. 9.

³ Sextil Pușcariu, ap. Abrudan, *op. cit.*, p. 590; Al. Marinescu, *Ardelenii și războiul Independenței*, în: „Cuvântul grăniceresc”, 1, nr. 1, 20 mar. 1938, p. 4.

⁴ Scrisoarea acestuia în: Al. Marinescu, *Scrisoarea unui veteran dela 1877*, în „Cuvântul grăniceresc”, 1, nr. 2, 20 apr. 1938, p. 4.

⁵ I. Dejenariu n-a ajuns pe front (scrisoarea, nepublicată, a lui G. Borzea, din 6 iul. 1898 st. n., către C. I. Berceanu).

⁶ Sup., n. 4.

⁷ Ibid.

⁸ Asupra acestui cor relatează Viorel Cosma, la Sesiunea Conservatorului „Ciprian Porumbescu” închinată Independenței, din apr. 1977.

⁹ Sup., n. 4.

¹⁰ Scrisoarea menționată sup., n. 5.

două fotografii, fiecare din acestea înfățișând — în ordine alfabetică — pe C. I. Berceanu, G. Borzea, V. Grama și P. Petrescu — acesta din urmă din Ploiești. Paspartuurile sub care am contemplat, în copilărie, aceste două fotografii purtau un text tipărit, în care se consemna că e vorba de reînălțarea, după 30 de ani, a voluntarilor din Regimentul 2 linie. Fotografiiile erau deci expresia legăturii dintre luptătorii voluntari ai regimentului (poate chiar ai Companiei a 5-a — nu cunosc dacă P. Petrescu făcuse parte din ea), independent de versantul lor carpatin de origine. Fără a mai fi rămas în familie (poate că ele nici nu mai există), fotografiile au fost totuși publicate de presa anilor noștri, după copii provenite de la ceilalți participanți¹¹.

Correspondența dintre transilvănenii și C. I. Berceanu a ținut toată viața lor. Rînd pe rînd, familiile lor au trimis lui C. I. Berceanu, ultimul viețuitor, ferparele de moarte ale celorlalți trei : George Borzea¹², ajuns notar, decedat la 60 de ani, la 12/14 mai 1911, în Viștea inferioară ; Vincențiu Grama, numit în ferpar, necanonic, „binemeritul preot veteran al Țării Făgărașului”, decedat la 68 de ani, la 5 septembrie 1920, la Ocna Sibiului, și înmormîntat la Rîușor ; Damaschin Popa-Radu, ajuns prețor și notar, precizîndu-se în ferpar că a fost „veteran voluntar din războiul 1877, decorat cu „Virtutea militară” și cu ordinul „Ferdinand I” în gradul de ofițer, decedat la 86 de ani, în Făgăraș.

A fost evident, o legătură permanentă, între cele două versante ale Carpaților, pornită de la Războiul pentru Independență, de la participarea la el.

Barbu B. Berceanu

PENTU RESPECTAREA ADEVĂRULUI

(Răspuns unei recenzii)

Numărul 1 al „Revistei de istorie” pe anul în curs publică studiul documentar „Lucrări noi despre Mihai Viteazul și epoca sa” semnat de N. Stoicescu în care sînt analizate unele lucrări apărute cu prilejul aniversării a 375 ani de la prima unire a țărilor române sub Mihai Viteazul ; printre acestea se numără și studiul în l. franceză al subsemnatului, intitulat : „Les pays roumains à l'époque de Michel le Brave. L'union de 1600” apărut în anul 1975 în cadrul Editurii Academiei R. S. România. Răspunsul de față la recenzia lui N. Stoicescu s-a născut din dorința și necesitatea, totodată, de respectare a adevărului, atît în ceea ce privește unele probleme științifice de conținut ale epocii lui Mihai Viteazul, față de care recenzentul și-a exprimat dezacordul, cît și în privința unor aspecte metodologice referitoare la utilizarea unor rezultate obținute de istoriografia noastră mai veche sau mai nouă.

Precum se știe, lupta poporului nostru pentru libertate, unitate și independență de la finele sec. XVI sub complexa personalitate a lui Mihai Viteazul nu s-a bucurat de o sinteză într-o limbă străină, scrisă de pe pozițiile ideologiei noastre marxiste, care să facă cunoscute străinătății cele mai recente rezultate ale noii noastre istoriografii în special, aceasta cu atît mai mult cu cît, mai cu seamă în ultima vreme, au apărut, în afara hotarelor țării noastre, destule studii, materiale care denaturează adevărul obiectiv în legătură mai ales cu unitatea poporului nostru. Acesta a fost scopul fundamental al lucrării mele și nu „a depăși ca informație marile monografii” existente în limba română ; „ambitios” sau nu acest scop a izvorît dintr-un comandament major al epocii noastre contemporane în domeniul istoriografiei ; nu faptul că s-ar mai fi descoperit nu știu ce document de întărire a unor proprietăți mănăstirești la finele sec. XVI, fără vreo importanță majoră, interesează publicul cititor străin, cum greșit pretinde N. Stoicescu, ci rezultatele principale ale cercetării recente. Tocmai acest lucru nu poate fi înțeles de recenzentul sau menționat, precum și faptul că între monografiile lui N. Bălcescu, I. Sirbu, N. Iorga, P. P. Panaitescu, elaborate în răstimpul de plîmă la 23 August 1944, și studiile recente, inclusiv Istoria României, vol. II, există fundamentale deosebiri de concepție în interpretarea faptelor istorice ! *Noua viziune asupra epocii lui Mihai Viteazul înseamnă interpretarea fenomenului istoric potrivit noii concepții materialist-dialectice.*

În această viziune am încercat să prezint problemele centrale ale fierbintelui sfîrșit de veac XVI, mai cu seamă cea a unirii țărilor române, concepută nu ca o cucerire a Transil-

¹¹ Una dintre fotografii a apărut în „România liberă”, 35, nr. 10 055, 22 febr. 1977, p. 1 (original, deținută de Virgil Borzea) ; cealaltă fotografie a apărut în „Magazin istoric”, 4, nr. 4 (37), apr. 1970, p. 98 (copia deținută de Florica Moldoveanu) și 11, nr. 5 (122), mai 1977, p. 11 (copia deținută de Lucia Dușleag).

¹² Asupra originii nobiliare a familiei Borzea : *Diploma boeronală (sic) a familiei Borzea din Viștea-inferioară*, Sibiu, Tipăriul tipografiei archidiecezane, 1905, 16 p.

vanici și Moldovci așa cum au conceput-o toate sau aproape toate studiile de până acum, ci ca un act de voință a tuturor românilor pe baza originii lor comune, a solidarității lor de neam.

Mi se obiectează că am acordat „un număr mult prea mare de pagini capitolului privind dezvoltarea economică-socială a țărilor române în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea (p. 23—72)”; în realitate aspectelor economico-sociale li s-au consacrat un număr de 33 pagini (p. 23—56) și nu 50 pagini cum greșit a socotit N. Stoicescu l... Dar nu aceasta este obiecția la care doresc să răspund, ci faptul că d-sa a săvârșit o gravă eroare de concepție științifică, marxistă afirmând că: „... unirea țărilor române sub autoritatea lui Mihai Viteazul nu s-a bazat pe factorul economic” (p. 134). Lăsând la o parte faptul că nu mi-am propus niciind să scot în evidență baza economică a unirii din 1600, recenzentul neagă tocmai, raportul intim care a existat între lupta poporului nostru pentru libertate și independență și între unirea țărilor române, aspirațiile neamului nostru spre unitate. Astăzi chiar și publicul mai puțin familiarizat în ale istoriei știe că realizarea unității de stat nu se putea îndeplini fără dobândirea libertății și independenței acestuia. Accastă necesitate a fost înțeleasă de Mihai, lucru dovedit de cronologia evenimentelor. Or, pentru a defini mobilul luptei poporului, sprijinul deplin față de voievod pentru eliberarea de sub dominația străină, s-a impus analiza detaliată a *realităților economice și sociale*, realități care au produs descătușarea energiilor revoluționare ale maselor țărănești, cel mai acut lovit și de aspirarea străină. Iată pentru ce am considerat să acord acestor realități un număr simțitor de pagini, mai cu seamă că vechile monografii aproape au neglijat aceste probleme esențiale pentru înțelegerea evenimentelor politice. Evident că problema conștiinței de neam ar fi meritat o tratare mai amplă, dar, din păcate, și acest lucru este arhicunoscut, există puține materiale de informare care să evidențieze acest factor politic important în realizarea Unirii din 1600 ca moment final al acestui act la nivelul întregii țări; anul 1600 reprezintă încoronarea efortului viteazului domn, odată cu intrarea în Moldova și cu oficializarea actului unirii prin emiterea acelor vestite documente în care Mihai se intitulează domn al celor trei țări române. Deci 1600 și nu 1599—1600 cum apreciază N. Stoicescu l...

Participarea lui Mihai la „Liga creștină” a constituit, fără îndoială, o dorință a voievodului român. Dându-și însă seama de intențiile imperialilor de a supune țăările române, Mihai încopuse deja să manifeste unele rezerve față de solicitările occidentale; cu toate acestea, însă, el *acceptă* participarea. Așa dar, termenul de acceptare exprimă, în ultimă instanță, o realitate.

Cit privește „adoptarea de noi criterii (tehnologice în primul rând) în operațiile militare”, frază declarată neclară de recenzat, se referă la noile procedee tehnice ale vremii despre care am vorbit la p. 68, accesibile, evident, celor ce dispuneau de posibilități materiale corespunzătoare. Aceste lucruri au fost discutate, în detaliu, în lucrarea comună citată în aparatul critic al lucrării (p. 64 nota 200), rămasă, însă, neobservată de N. Stoicescu.

Aminteam mai sus că răspunsul meu la recenzia lui N. Stoicescu s-a născut din dorința și necesitatea de respectare a adevărului și în probleme metodologice. Mi se impută că am apelat, în lucrarea mea, la un „sistem nerecomandabil” acela de „preluare directă a informației” din Istoria României, vol. II, fără să o mai prelucrez, concretizând cu trei exemple. Din aceste exemple cititorul și-a putut da seama de încercarea forțată, prin truncheri de text exprimate în punctele de suspensie puse de recenzent pentru a face să „rimeze” unele expresii. Așa, de pildă, în exemplul al doilea recenzentul a eliminat cuvinte și expresii din textul tratatului de Istorie a României, vol. II pentru a obține o asemănare cu textul respectiv din lucrarea mea. Reluăm unele fraze integrale din cele două lucrări exemplificate de N. Stoicescu, semnificative pentru utilizarea unor asemenea procedee.

„Documentele pomenesc de vier, de crame, de teascuri, de pivnițe de piatră, de șoproanele de la vii cu destinație specială” (Istoria României, vol. II, p. 830).

„Les documents mentionnent des nombreuses installations techniques viticoles (pressoires, chais, remises, etc)” (în lucrarea mea, p. 31). Se constată aici doar o asemănare în privința enumerării instalațiilor tehnice. Țin să precizez că o atare asemănare există și în alte lucrări apărute înaintea Istoriei României, vol. II, de pildă în lucrarea colectivă „Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)”, apărută în 1957 unde se arată că la vii existau următoarele instalații tehnice: „crame, teascuri și pivnițe de piatră...” (p. 262), asemănare care merge până la identitate cu Istoria României vol. II, fără să încerc a trage de aici o încheiere, consecință a acestei identități!

Cel de al treilea exemplu pe care-l dă N. Stoicescu conține, de asemenea, truncheri de expresii și ceea ce-i mai grav, și cu totul necinstit, d-sa elimină nota 140 de la p. 51, care trimite la lucrarea lui Șt. Pascu. „Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea” apărută în 1944, din care se inspiră Istoria României, vol. II, preluând informația statistică a lui Sivori, secretarul lui Petru Cercel (p. 176). În manuscrisul lucrării mele am citat și Istoria României vol. II p. 853 de unde am preluat unele date statistice. Renunțând

la pasajul următor textului în discuție (el apare hașurat în ms.), am renunțat și la trimiterea privind *Istoria României* lăsând numai izvorul primar. Acuzația, gratuită deci, apare de o rea credință deplină dacă se ține seama și de următoarele realități. Mai întâi, făcând o situație statistică, *Istoria României* apare citată în aproape 10 poziții, fapt care demonstrează din capul locului că n-am avut nicicum intenția de a ascunde preluarea unor idei din această sinteză, operă elaborată, precum se știe, de un colectiv larg de cercetători, în afara celor care semnează ca autori, cercetători printre care se numără și subsemnatul. Era firesc, în această situație, să citez *Istoria României în cazul în care autorii semnatari ai capitolelor respective și-au expus rezultatele cercetărilor proprii, iar în caz contrariu, evident, izvorul primar*. Precum recenzentul cunoaște foarte bine, la vol. II și III ale *Istoriei României* am pus la dispoziția unora dintre autori materiale sub formă de fișe și chiar materiale redactate care au fost utilizate în elaborarea capitolelor corespunzătoare. A fost utilizată, apoi, lucrarea (circa 500 pag.) aflată atunci în manuscris, referitoare la probleme de istorie economică medievală, fiind folosite concluziile la care ajunsese în urma unui deceniu de cercetări. Eu însumi am redactat unele paragrafe din vol. II (nu știu de ce N. S. nu-și mai amintește acest lucru care poate fi dovedit oricând prin formulări ce-mi aparțin) fără ca subsemnatul să apară ca autor al pasajelor respective. Ce-i drept, în Prefața vol. II (pag. XV) și vol. III (pag. XVI) ale *Istoriei României* se menționează folosirea lucrării mele în manuscris !!!

După prezentarea acestei stări reale de lucruri se pune întrebarea, care este „sistemul nerecomandabil” folosit de mine? A forța prin truncheri de expresii textul unei lucrări pentru a-l face să „rimeze” cu un altul dintr-o altă lucrare, a elimina trimiterile pentru a se găsi un cap de acuzație, a „uita” participarea mea la definitivarea volumului II al *Istoriei României* nu sînt procedee corecte. Folosind asemenea maniere, oricînd și oricui i se pot aduce „Invinuirii” asemănătoare. Așa, de pildă, chiar lui N. Stoicescu i se poate aduce o asemenea acuzație privitoare la metodologia folosirii unor rezultate mai vechi, fără a fi citați autorii și lucrările din care s-a inspirat. Voi da cîteva exemple din lucrarea recent apărută „Vlad Țepeș”, editura Academiei R. S. România, 1976 :

B. Clmpina, *Complotul...*, în Studii și Referate privind *Istoria României*, Partea I, 1954.

N. Stoicescu

„... episodul uciderii celor care erau lipsiți de orice avere stabilă... care... nu făceau parte din comunitatea sătească sau a trgoveștilor... „elementele plebeiene” desprînse din cadrele societății feudale” (p. 611).

„Vlad Țepeș a încercat să elimine din viața societății din Țara Românească pe oamenii lipsiți de avere, elementele plebeiene care nu făceau parte din comunitățile sătești sau din cele ale trgoveștilor” (p. 47).

„el <domnul> nu a ezitat să aplice aceleași procedee și păturilor celor mai de jos din rîndul țărănimii libere și orășenimii” (p. 611).

„... domnul nu s-a sfiit să aplice aceleași pedepse aspre țărănilor sau orășenilor (p. 47).

B. Clmpina, *Victoria...*, în Studii, 1962/3. „știrea pe care un ostaș o aducea la Caffa, cîteva zile înainte de 21 august despre destrămarea puterii lui Țepeș” (p. 551).

„— cîteva zile înainte de 21 august — un ostaș aducea la Caffa vestea despre „destrămarea (oștilor — N.S.) Valahilor” (p. 126).

Istoria României, vol. II.

„el <Vlad Țepeș> denunță cauza slăbirii puterții de stat aruncîndu-le boierilor acuzația : „vina o poartă rușinoasele voastre desbinări”. Apoi i-a luat pe toți „în număr de cinci sute” și i-a tras în țepă” (p. 470).

„Vlad s-a ridicat mînios arătînd că uneltirile boierești sînt cauza slăbirii statului”, „vina o poartă rușinoasele voastre desbinări”. Apoi i-ar fi luat pe toți „în număr de 500” și a poruncit să fie trași în țepă” (p. 44).

Iată prin urmare, că „sistemul” de „a prelua direct”, informația din alte lucrări, fără „să se pună textul în ghilimele sau să se facă trimiterile cuvenite” pe care N. Stoicescu îl consideră „nerecomandabil” în alcătuirea lucrărilor de istorie este folosit din plin de d-sa, și el un cercetător serios.

Personal consider că atîta vreme cît lucrarea sau lucrările din care se preiau informația sau concluziile corespunzătoare, atunci cînd autorii lor aduc o contribuție proprie, sînt citate într-o formă sau alta, în aparatul critic și folosirea unor formulări, expresii generale înțînite și în alte lucrări, nu constituie o abatere.

Există expresii și formulări uzuale folosite curent în diverse lucrări, fără ca utilizarea lor să constituie nici pe departe „sisteme nerecomandabile”. Există, de asemenea, posibilitatea

admisă de a se folosi o informație întâlnită și în alte lucrări de sinteză, făcându-se trimiterea, nu la lucrarea de sinteză, ci la izvorul primar. Acestea sînt principii bine cunoscute și folosite în elaborarea lucrărilor în general și pe care le aplică și N. Stoicescu cu destulă larghețe, precum s-a constatat mai sus în propriile-i studii.

A reproșă, însă, colegilor tăi de breaslă un lucru pe care tu însuși îl proclami ca principiu aplicîndu-l în propriile-ți lucrări, nu este nici camaraderesc, nici cinstit. Cred că măcar acum ar fi timpul ca N. Stoicescu să tragă învățămintele de rigoare, învățăminte care de mult ar fi fost cazul să-i fie spre luarea aminte.

Șt. Olteanu

PE MARGINEA UNEI RECENZII

Cunoscutul istoric Traian Udrea m-a onorat cu o recenzie la cartea mea intitulată *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)*, București, Edit. Litera, 1975, pe care a publicat-o în „Revista de istorie”, nr. 10/1976.

Recenzia se încheie cu următoarele aprecieri: „în concluzie, erudita lucrare a lui Ioan Scurtu, prin bogăția faptelor și evenimentelor prezentate, prin nivelul ridicat de valorificare și interpretare a materialului documentar folosit pentru cunoașterea temeinică — prima monografie pe această temă — a activității partidului țărănesc în cei șase ani de existență, permite angajarea și confruntarea unor puncte de vedere diferite privind caracterul complex și contradictoriu al vieții politice din România după primul război mondial”.

Departa de mine gîndul de a intra în polemică cu Traian Udrea, față de care nutresc sentimente de aleasă stimă; dar invitația lansată, de angajare și confruntare a unor puncte de vedere diferite, mă determină să fac unele precizări pentru ca eventualele dezbateri să nu alunece pe o pistă greșită.

În primul rînd țin să precizez că am fost și sînt eu însumi conștient de faptul că nu am spus „ultimul cuvînt” în ceea ce privește tema abordată (de altfel, cred că istoricul care pretinde așa ceva este cel puțin nerealist). Citez din *Introducerea* lucrării: „Fără îndoială, cercetările ulterioare vor scoate la lumină noi laturi ale problemei abordate, vor impune nuanțarea unor aprecieri” (p. 7).

Pornind de la realitatea că lucrarea începe cu analiza evenimentelor de la sfîrșitul primului război mondial, Traian Udrea conchide: „În acest context și într-o asemenea viziune, apariția noului partid țărănesc pare a fi în primul rînd rodul « psihozei tranșelor », al unei stări conjuncturale, al unei nevoi subiective a cercurilor burghezo-moșierești (a burgheziei rurale indeosebi) de a devia printr-o diversivune politicianistă, radicalismul de stînga al maselor țărănești de pe făgașul luptei revoluționare”. Convertind expresia „pare a fi” în „este cu certitudine”, autorul recenziei face o amplă expunere asupra rădăcinilor istorice ale țărănismului, conchizînd că „ideea înființării unui partid țărănesc — veche de decenii — a fost doar reluată și dusă la împlinire într-un cadru nou și în condițiile social-politice schimbate după primul război mondial”.

Sînt întru totul de acord cu Traian Udrea. Într-o vreme în care în istoriografia noastră țărănismul era aproape unanim apreciat ca rodul unei diversivuni politice, de esență contra-revoluționară, am arătat că „mișcarea țărănistă, ale cărei începuturi datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea”¹, „a adus o contribuție pozitivă la cauza emancipării țărănimii și la lupta pentru lichidarea rămășițelor feudale din viața economică și pentru democratizarea social-politică a țării”². Și conchideam: „De aceea, activitatea Partidului Țărănesc și reformele de după primul război mondial nu pot fi apreciate la reala lor valoare fără sublinierea rolului mișcării țărănești în viața economică și social-politică a României din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”³.

Această idee este prezentă și în lucrarea *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)*: „El (Partidul Țărănesc — I. S.) era rezultatul firesc al dezvoltării relațiilor de producție capitaliste la sate, al afirmării burgheziei rurale, care urmărea să făurească un instrument politic propriu, prin intermediul căruia să influențeze în interesul ei evoluția economică și social-politică a României. Reforma agrară și cea electorală

¹ Ioan Scurtu, *Contribuții privind mișcarea țărănistă din România în perioada 1907—1914*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 3 1968, p. 503.

² *Ibidem*, p. 521.

³ *Ibidem*.

au creat cadrul necesar înfăptuirii obiectivului fundamental al mișcării țărăniște ce s-a dezvoltat încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea" (p. 11). Citez de la pagina 52 : „putem conchide că întemeierea Partidului Țărănesc a fost rodul dezvoltării mișcării țărăniște și al condițiilor concret-istorice de la sfârșitul primului război mondial". Și de la pagina 187 : „Pregătit de mișcarea țărănișă, care s-a afirmat începând cu ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, Partidul Țărănesc din România s-a întemeiat la 5/18 decembrie 1918, în contextul mutațiilor economice și social-politice de la sfârșitul primului război mondial, al puternicului avânt revoluționar, care cuprinsese cele mai largi categorii de oameni ai muncii".

Din cele de mai sus, se desprinde limpede faptul că nu am considerat Partidul Țărănesc ca rodul „psihozei tranșeelor", al unor stări conjuncturale, al unei nevoi subiective a cercurilor burghezo-moșierești de a devia printr-o diversiune politică radicalismul de stînga al maselor țărănești de pe făgașul luptei revoluționare, așa cum îmi atribuie Traian Udrea. Rețin însă sugestia ca în eventualitatea reeditării acestei lucrări „într-un tiraj mai larg și într-o editură de specialitate" să insist mai mult asupra acestei probleme, în cadrul unui capitol special. De altfel, în teza de doctorat, care numără 851 de pagini dactilografiate, capitolul intitulat *Mișcarea țărănișă din România pînă în 1918* ocupă 85 de pagini.

A doua observație a lui Traian Udrea la care doresc să mă opresc se referă la esența de clasă a Partidului Țărănesc. Citez din recenzie : „A devenit partidul țărănesc după 1921—1922 un veritabil partid al burgheziei sătești? Categorie nu. Deoarece în momentul în care își demonstrează viabilitatea, iar liderii săi receptivitatea la regulile jocului politicianist, partidul țărănesc încetează — chiar dacă va afișa în mod demagogic și în scop electoral formula statului țărănesc și a proprietății țărănești « de muncă » — de a mai fi port-drapelul păturilor mici burgheze ; el va plonja spre putere — după fuziunea cu naționalii — ca un nou partid al rotativei guvernamentale burghezo-moșierești, sprijinit deși sprijinind interesele unor influente cercuri, în special ale burgheziei mijlocii, a noilor îmbogățiți de după primul război mondial, care vroiau să-și croiască un loc fruntaș în viața economică dar și politică a țării pe seama liberalilor". Continuuînd pe aceeași linie, în recenzie se amintește de părăsirea P.N.Ț. de către grupările dr. N. Lupu și C. Stere conchizîndu-se că „partidul țărănesc se transformase într-un partid burghezo-moșieresc, gata să-și ofere serviciile marelui capital autohton sau străin, prințului Carol ca prezumtiv monarh numai pentru a obține posibilitatea unei mari guvernări țărăniște, respectiv național-țărăniște".

Sînt aici două lucruri deosebite. În lucrarea *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918—1926)* am arătat limpede că fuziunea din octombrie 1926 a fost rodul unui compromis, că P.N.Ț. se deosebea substanțial de Partidul Țărănesc, și ca atare nu se poate pune semnul egalității (așa cum face Traian Udrea) între cele două partide. A judeca Partidul Țărănesc, care și-a încetat activitatea în octombrie 1926, prin prisma a ceea ce a făcut P.N.Ț. mi se pare cel puțin exagerat. În al doilea rînd, cred că Partidul Țărănesc nu poate fi considerat un partid burghezo-moșieresc. Este adevărat că pentru scurtă vreme din organul de conducere al Partidului Țărănesc au făcut parte doi foști conservatori — Simion Mehedinți și Matei Cantacuzino, amîndoi profesori universitari de marcă — dar analiza programului și a activității practice nu ne îndreptățește să susținem că acest partid devenise apărătorul intereselor marii burghezii și ale moșierimii. Nu am susținut și nu susțin că Partidul Țărănesc a fost „un partid doar al țărănilor expresie politică doar a burgheziei sătești", cum îmi atribuie Traian Udrea, ci am afirmat că partidul era, *în esență*, exponentul burgheziei rurale.

În legătură cu ceea ce se înțelege prin burghezie rurală, fără îndoială, se poate discuta. Personal, am reluat în lucrare punctul de vedere pe care l-am formulat într-un studiu publicat în 1972. Arătăm acolo că această categorie socială se afla „într-o situație interesantă și originală : pe de o parte, dorea să se îmbogățească și să prospere pe seama țărănimii sărace, iar pe de altă parte urmărea ca împreună cu masa țărănimii să lovească în clasa cea mai reacționară a societății — moșierimea. De aici caracterul contradictoriu al acestei păături sociale și tot aici se află geneza limitelor și contradicțiilor mișcării țărăniște. Mișcarea politică a burgheziei sătești — țărănimul — nu se confundă cu lupta revoluționară a țărănimii pentru pămînt și o viață mai bună"⁴. Așadar, nu am considerat burghezia rurală ca o categorie socială ruptă

⁴ Ioan Scurtu, *Mișcarea țărănișă din România pînă la 1907*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 3/1972, p. 531.

de masa țărănimii. Amintesc aprecierea lui V. I. Lenin : „sărăcimea satelor trebuie să lupte împotriva lipsei ei de drepturi, împotriva clăcii, împotriva oricărui corvezi, laolaltă cu țărani „bogați”⁵. De asemenea, este cunoscut faptul că în etapa desăvârșirii revoluției burghezo-democratice P.C.R. nu a pus semnul egalității între burghezia rurală și moșierime.

Participarea unui mare număr de învățători și preoți de la țară, precum și a unor intelectuali din mediul urban cu vederi burghezo-democratice la mișcarea țărănistă apare ca un lucru firesc, conform convingerilor și aspirațiilor lor. De aceea, la întrebările lui Traian Udrea dacă „erau toți aceștia uneltele diversioniste ale marelui capital ? sau ale burgheziei rurale ?” răspund categoric — așa cum rezultă limpede și din lucrare — nu !

În încheiere, țin să mulțumesc istoricului Traian Udrea pentru interesul manifestat față de lucrarea mea, pentru aprecierile și observațiile făcute, precum și pentru prilejul ce mi-a oferit de a face precizările de mai sus.

I an Scurtu

⁵ V. I. Lenin, *Către sărăcimea satelor*, în *Opere complete*, vol. 7, București, Editura politică, 1962, p. 220.

ȘTEFAN S. GOROVEI, *Mușatinii*, București, Edit. Albatros, 1976, 170 p. + il. + 1 pl. („Memoria pământului românesc”)

Harnicul cercetător Ștefan S. Gorovei, pasionat pentru istoria Moldovei și în același timp un genealogist de talent, s-a consacrat cu multă râvnă studierii istoricului familiei Mușatinilor care a dirmuit destinele provinciei de peste Milcov vreme de aproape patru veacuri. Așa cum a mărturisit autorul, datorită penuriei și laconismului izvoarelor, în cele mai multe cazuri datele biografice personale și domniile voievozilor se confundă, așa încât nu se pot determina limite distincte între viața lor particulară și funcția de stat. Evoluția viața unor domnitori, Șt. S. Gorovei reconstituie de fapt cronica țării mai ales pentru perioade mai îndepărtate în timp, unde absența surselor se resimte în mod și mai grav. Neconstituind propriu-zis o dinastie, deoarece, după cum se știe, în sistemul de guvernare al principatelor a precumpănit criteriul ereditar-electiv, ca o reminiscență — după părerea autorului — a vechii priorități a agnațiilor (tradiție consemnată în lumea greco-romană dar și la neamurile tractice), familia Mușatinilor a dăruit Moldovei ilustre personalități în rindul cărora se detașează, bineînțeles, figurile de talie ale unor Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș sau Ioan vodă cel viteaz. Fără a insista în mod deosebit asupra acestor domni bine cunoscuți datorită altor studii sau lucrări monografice care li s-au închinat — autorul îi încadrează totuși firesc în destinele scorbitorilor Mușatinilor ce au contribuit în largă măsură la înălțarea patriei.

Șt. S. Gorovei se apleacă, într-un prim capitol asupra dreptului de succesiune, la transmiterea demnității numai prin seminția bărbătească excepțiile apărând doar la sfârșitul secolului al XVI-lea când familia Movileștilor își legitimează ascensiunea la tron prin înrudire pe linie femeiască cu Mușatinii; autorul caută să descifreze, apoi, sensurile ceremoniilor de investitură și de încoronare a voievozilor, semnând totodată și atribuțiile puterii lor, buzduganul sau sceptrul și spada.

O contribuție deosebită a adus-o autorul în problema atât de complicată a deslușirii începuturilor Mușatinilor — pe care a mai

discutat-o cu competență și într-alte studii și lucrări anterioare¹ — reconstituind printr-o migăloasă analiză a izvoarelor filiația cea mai verosimilă cu putință.

Astfel, Bogdan I, (1363—1367), „descălecătorul” Moldovei, a avut, în afara lui Lațcu care a domnit între 1367—1375, și un alt fecior mai virstnic anume Ștefan, răposat înaintea sa, adică prin 1365/66 din a cărui căsătorie cu Margareta-Mușata au rezultat cei doi domni frații Petru I (1375—1391), o figură deosebit de luminoasă în istoria Moldovei și Roman I „autocratorul” (1391—1394), în timpul cărora se consolidează bazele social-economice, politice, juridice și religioase ale statului. Datorită sistemului ereditar — elective, fiii lui Petru I n-au domnit, succesiunea fiind preluată de urmașii lui Roman I, anume Ștefan I (1394—1399), Iuga (1399—1400) și în sfârșit Alexandru I cel Bun (1400—1432) din care vor scobori toți ceilalți voievozi ai Moldovei.

Autorul zăbovește, puțin, asupra personalității lui Alexandru cel Bun, reflectată mai ales prin prisma politicii sale externe, pendulând între contracararea pericolului otoman și stăvilirea ambițiilor cotropitoare ale regilor feudali poloni sau maghiari. Alianța dinastică cu regatul polono-lituan prin căsătoria efemeră a lui Alexandru cu prințesa Ringala, s-a dovedit nestatornică, arată Șt. S. Gorovei, iar între nepoții și fiii — legitimi sau bastarzi — rezultați din alte legături matrimoniale sau extraconjugale ale domnului s-a încins o crâcnă luptă pentru putere care a durat aproape trei decenii slăbind coeziunea statului și știrbindu-i, într-o mare măsură, atribuțiile suveranității. Din vremea domniei lui Petru Aron (1455—1457), de altfel, Moldova a început să plătească tribut turcilor. Anarhia feudală ia sfârșit numai odată cu ridicarea

¹ Vezi, de pildă, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, X (1973), p. 99—121 și *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, București, Edit. Militară, 1973, 166 p.

la tron a lui Ștefan, fiul lui Bogdan al II-lea și nepotul lui Alexandru cel Bun, care avea să rămână nemuritor în letopisețul de aur al țării cu faima de „cel Mare”. În timpul îndelungatei și glorioasei sale domnii (1457—1504) cimentată și prin alianțe matrimoniale cu knezii din Kiev, dinastia din Mangup sau Basarabii munteni, prestigiul Moldovei atinge culmi nebănuite pe plan internațional iar victoriile strălucite repurtate asupra trufașilor otomani au înscris numele lui Ștefan printre luptătorii de frunte ai Europei. Este interesant că înaintea sfârșitului, Ștefan și-a impus ca succesor pe fiul său Bogdan al III-lea, care a încercat zadarnic să obțină mîna prințesei Elisabeta, fiica regelui Cazimir al IV-lea Jagelonul, de unde a izbucnit un steril și istovitor conflict cu polonii între 1505—1510. Autorul trece apoi în revistă domnia succesorului lui Bogdan, Ștefan al IV-lea cel tînăr sau Ștefăniță (1517—1527) născut dintr-o legătură cu o anume Stana, pentru a insista mai mult asupra personalității lui Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546), însurat a doua oară cu Elena, din neamul despoților sîrbi Brancovici. Domnia acestuia — la răscrucea conflictelor dintre imperiali, unguri, poloni și otomani — constituie, după cum subliniază autorul, ultimul efort de a stăvili puhoiul turcesc, înfrînt, însă, în urma expediției sultanului Suleiman I Magnificul din 1538. Moldova suferă din plin acum — ca și Țara Românească — dominația apăsătoare a Porții. Șt. S. Gorovei schițează apoi domniile efemere și șterse ale lui Ștefan al V-lea Lăcustă (1538—1540), nepot de fiu — prin Alexandru — al lui Ștefan cel Mare, ca și a lui Alexandru al III-lea Cornea (1540—1541), nepot de fiu al lui Petru Aron, ce reflectă starea de decădere în care ajunsese principatul. Chiar și revenirea lui Petru Rareș în scaun între 1541—1546, nu mai determină nici o schimbare, voievodul nemaiavind mijloacele de a se mai ridica împotriva Porții. Nevrednicii fii ai lui Rareș, Iliș al II-lea Turcitul (1546—1551) și Ștefan al VI-lea (1551—1552) — arată autorul — se perindă în scaun lăsînd numai amintiri triste, succesiunea revenindu-i lui Alexandru al IV-lea Lăpușeanu (1552—1561, 1564—1568), fiul ilegitim al lui Bogdan al III-lea și al unei Nastasia, căsătorit cu fiica lui Rareș și sora celor doi amintii, Ruxandra. Domnia frîmțată a acestuia — după cum relevă Șt. S. Gorovei — într-o perioadă cînd imperialii dorind să supună Transilvania aveau nevoie de un aliat în Moldova, provincie disputată în același timp Porții și de Polonia, a fost întreruptă de episodul eșuatei aventuri a lui Iacob Heraclit Despotul și a vremelnicului său succesor Ștefan I Tomșa; la moartea sa în scaun, Lăpușeanu a lăsat, însă, ca urmaș, pe propriul său fiu Bogdan al IV-lea

(1568—1572). După meteorica dar strălucita ridicare împotriva cuceririi otomane a lui Ioan vodă cel viteaz (1572—1574), fiul ilegitim al lui Ștefăniță vodă, născut, probabil, dintr-o legătură cu o fată din neamul bogatilor negustori armeni Serebocovi, autorul arată că Mușatinii cunosc o temporară eclipsă fiind îndepărtați de la scaunul Moldovei, ocupat de un vîlstar al Basarabilor munteni anume Petru Șchiopol; la un moment dat, domnia i-a fost disputată de Iancu Sasul (1579—1582), fiul „din flori” al lui Petru Rareș și al Ecaterinei Weiss din Brașov, care a pierit însă de mina gidelui, fiind executat din porunca regelui polon Ștefan Báthory în piața publică din Lvov. Șt. S. Gorovei indică apoi că au urmat în scaunul Moldovei plîna la sfîrșitul secolului al XVI-lea, prezumații fii ilegitari ai lui Lăpușeanu, anume Aron Tiranul (1591—1595) însemnat prin ridicarea sa alături de Mihai Viteazul împotriva dominației Porții și Petru al VI-lea Cazacu (1592), pierit de mina turcilor. Cî puțină vreme înainte, doi Mușatinii s-au perindat fulgerător și în domnia Țării Românești, anume Ștefan Surdul (1591—1592), nevrednicul fiu ilegitim al lui Ioan cel viteaz și Alexandru cel rău (1592—1593), considerat fiu al lui Bogdan al IV-lea Lăpușeanu, izgonit din domnie de Mihai Viteazul. Este interesant de subliniat faptul că în vreme ce un Basarab a domnit în Moldova la sfîrșitul secolului al XVI-lea, tot în aceeași vreme au fost înscăunați doi Mușatinii în Țara Românească, subliniind în mod evident originea comună, înrudirea familiilor sororă ca și unitatea neamului românesc, sortit, din vitregia vremurilor, să trăiască în state separate.

Temp de mai bine de două decenii, însă, Mușatinii au fost îndepărtați de la scaunul de domnie al Moldovei, moștenit din strămoși, și înlocuiți, din porunca Porții, printr-o altă familie boierească, a Movileștilor, înrudită prin femei cu cei dinții. După cum arată Șt. S. Gorovei odraslele Mușatinilor au fost nevoite să ia drumul pribegiei, rătăcind pe la curțile suveranilor din Apus sau la Istanbul în căutarea unei protecții menite a le asigura revenirea în scaunul domnesc. Mulți dintre acești pretendenți n-aveau decît drepturi închipuite, însăși apartenența lor la neamul Mușatinilor fiind extrem de incertă. Șt. S. Gorovei a cercetat, însă, cu acrimie și discernămint să plaseze în contextul istoric al epocii lor pe fiecare din acești pretendenți — cu filiații dificile de stabilit — din rîndul cărora s-a detașat, prin pitorescul vieții și insolitul peripețiilor între 1593—1610, Ștefan Bogdan, fiul legiuit al lui Iancu vodă Sasul și al doamnei Maria din Rodos. De abia în 1616 odrasla unuia din acești pretendenți nenorocoși, anume Alexandru Iliș, fiu

al lui Ilie (feciorul ilegitim al lui Lăpușneanu) și al unci presupuse nepoate a lui Neagoe Basarab, a izbutit să revină mai întâi în scaunul de domnie al Țării Românești (1616—1618, 1627—1629) cu ajutorul unor influenți greci constantinopolitani ce au plătit multe pungi la Poartă, pentru ca apoi să fie strămutat în Moldova, în 1620—1621, 1631—1633, unde a fost izgonit a doua oară din scaun în urma opoziției boierilor autohtoni. Fiul său mai vârstnic Radu Iliș, născut dintr-o primă căsătorie cu Elena Ianache Catargi, n-a domnit decât câteva luni în Țara Românească, în 1632, fiind înfrânt și alungat de Matei Basarab. În sfârșit, ultimul Mușatin care s-a perindat în scaunul Moldovei, Iliș al III-lea (1666—1668), născut dintr-o a doua căsătorie a lui Alexandru Iliș, probabil cu o Zamfirița Duca, a avut parte de o domnie scurtă, dar pașnică, fiind însă biruit la Poartă în competiția cu rivalul său mai înstărit, Gheorghe Duca, care și-a reluat tronul. Sărăcit și fără nădejde, Iliș s-a reîntors la Istanbul unde și-a sfârșit zilele prin 1675. Din căsătoria sa cu Domna sau Domnica, scorbortoare din familia cu pretenții imperiale a Cantacuzinilor, i s-a născut la 1671 un singur fiu, beizadeaua Radu Iliș, pe care Constantin Brâncoveanu, influentul domn al Țării Românești, și l-a luat ca ginere, însurându-l la 1692 cu fiica sa Stanca. Cu tînărul Radu, răposat fără urmași la 19 martie 1704 și îngropat la Mitropolia din București — după 200 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, așa cum subliniază Șt. S. Gorovei — s-a stins stirpa cunoscută a Mușatinilor, a cărei destin s-a împletit atât de mult cu istoria țării. În final autorul mai

face unele considerații privitoare la necesitatea de a se studia, în continuare, posibila descendență necunoscută a altor Mușatini, feciori și nepoți de domni, cărora, departe de tron, li s-a pierdut urma în decursul veacurilor; astfel Șt. S. Gorovei trece în revistă numele citorva familii boierești din Moldova care au încercat să-și lege ascendența de dinastia Mușatinilor ca Albotă și Bogdan, iar din Transilvania a unor neamuri de „nemeși” ca Vodă sau Aron, scorbînd, după tradiție, din vechii domni ai Moldovei.

În Încheiere nu putem decât lauda sagacitatea și spiritul meticulos de analiză al lui Ștefan S. Gorovei care, selectînd cu îndemnare izvoarele documentare și materialele bibliografice aferente, a reușit să surprindă în mod corespunzător, într-o amplă frescă — cu umbre și lumini — istoricul unei familii înfrățite de fapt cu trecutul atât de zburciat al patriei. Monografia despre Mușatini, apărută în bune condiții grafice, sugestiv ilustrată și însoțită de un foarte util arbore genealogic, poate constitui o pildă și un indemn în același timp pentru alcătuirea unui istoric în același gen și a celeilalte familii surori, anume aceea a Basarabilor din Țara Românească, pentru care, pînă în prezent nu există decât studii și articole răslețe².

Paul Cernovodeanu

² Amintite de ultimul autor al unei astfel de încercări, anume Ion Ionașcu, *Basarabii în tabele genealogice*, în „Studii și articole de istorie”, XVII (1972), p. 128—132 + 3 planșe.

AL. ZUB, *Junimea. Implicații istoriografice. 1864—1885*, Iași, Edit. Junimea, 1976, 384 p.

Noua carte a lui Al. Zub este o amplă și minuțioasă analiză consacrată preocupărilor istoriografice ale unui curent care a jucat un rol decisiv în evoluția culturii românești în a doua jumătate a secolului trecut. Dacă — în ciuda unor contestații sau denaturări, pornite încă din mijlocul contemporanilor și mergînd pînă aproape de zilele noastre — ponderea Junimii în domeniul literar a fost și este un fapt bine cunoscut, alte dimensiuni ale activității sale au rămas oarecum în umbră chiar dacă ele erau, firește, relativ cunoscute unui număr restrîns de specialiști. „Fenomen extrem de complex — arată pe bună dreptate autorul — junimismul nu și-a limitat acțiunea la sfera esteticii și literaturii, ci a exercitat o influență considerabilă și asupra teritoriilor vecine: filozofie, istorie,

sociologie, politică etc. Fenomenul a fost studiat mai cu seamă de istorici literari, de critici, de sociologi. Aprofundarea lui nu e posibilă totuși decât investigînd și zonele conexe, dat fiind că acestea au fost reprezentate adesea de personalități prestigioase. Este mai ales cazul istoriei, domeniu în care s-au manifestat direct (A. D. Xenopol, G. Panu, T. Maiorescu, I. Slavici, D. Onciul, I. Bogdan ș.a.) sau colateral (M. Eminescu, P. P. Carp, T. Rosetti, Gr. Bucliu, St. Virgolic, Al. Lambrior, Al. Philippide ș.a.) cei mai de seamă junimiști” (p. 7).

De fapt, raportată la evoluția istoriografică, influența Junimii nu a fost cu nimic inferioară celei din planul literar, mișcarea junimistă contribuind esențial, spre sfîrșitul secolului XIX, la impunerea „școlii

critice" acolo unde mai înainte dominau diletantismul sau atitudinea subiectivă a fiecărui autor. A ignora implicațiile istoriografice ale junimismului ar însemna, deci, o înțelegere trunchiată a fenomenului. Ar însemna, de asemenea, neînțelegerea unui moment însemnat, decisiv în multe privințe, al progresului științei istorice românești. Moștenirea Junimii este rezumată astfel de Al. Zub: „În toate, ea a combătut exagerările, falsul patriotic, superficialitatea, imposura. Spiritul critic e marea sa zestre științifică și culturală, iar porunca adevărului — un veritabil testament moral” (p. 14).

Lucrarea, debutând printr-o introducere (p. 7—15) cuprinde apoi un capitol intitulat *Context istoriografic* (p. 15—22), în care este trecută în revistă situația istoriografiei românești în momentul cînd începe acțiunea junimistă; urmează capitolul *Junimea și spiritul istoric* (p. 23—52), cu sublinierea preocupărilor istorice, constante sau întâmplătoare, ale celor mai mulți dintre junimiști. În continuare, într-o secțiune mai întinsă a lucrării, intitulată *Istoria în „Convorbiri literare”* (p. 53—163), se prezintă detaliat, pe probleme și epoci (istoria românilor în diferite perioade, dezvoltarea culturii, discipline auxiliare, istorie universală) articolele cu conținut istoric publicate în revistă. Apoi, autorul se referă la *Elemente de istorie în prelecțiuni* (p. 164—172), dovadă că binecunoscutele „prelecțiuni populare” ale Junimii au fost consacrate în mare măsură unor probleme istorice. Urmează un capitol despre *Junimiștii și preocupările istorice ale Academiei* (p. 173—183), un altul intitulat *Critica învățămîntului istoric* (p. 184—190), iar apoi este trecută în revistă *Literatura de inspirație istorică* (p. 191—201). Autorul tratează, de asemenea, *Istoriografia junimistă și străinătatea* (p. 202—207). Un ultim capitol, de mai mare întindere, prezintă *Probleme de metodă și teorie istorică* (p. 208—300); poate că aceste chestiuni, lămurind concepția de ansamblu a junimiștilor asupra istoriei, și-ar fi găsit mai curînd locul în prima parte a monografiei. Lucrarea cuprinde și o *Încheiere* (p. 301—308), *Note* (p. 309—356), deosebit de detaliate (uneori mai greu de consultat prin plasarea lor la sfîrșit), un rezumat în limba franceză (p. 357—363), câteva ilustrații (credem că aici ar fi fost utilă o rubrică mai amplă, așa cum întîlnim în celelalte lucrări ale lui Al. Zub), precum și un indice de nume.

Pornind de la cercetarea minuțioasă a studiilor publicate în „Convorbiri literare”, a celorlalte scrieri ale autorilor respectivi, folosind de asemenea manuscrise și corespondență editată sau inedită, Al. Zub a reușit o trecere în revistă practic completă, la care cu greu s-ar mai putea adăuga ceva. Pe lîngă

reliefarea tendințelor generale pe lîngă sublinierea activității istoricilor mai cunoscuți — cum sînt, în această primă fază, A. D. Xenopol, cu articole teoretice și apoi cu studii de istorie românească, și G. Panu, cu scrieri polemice, în genere justificate, împotriva școlii lui Hasdeu — lucrarea are marele merit de a scoate în evidență și o serie de contribuții mai puțin cunoscute, dar deosebit de sugestive pentru înțelegerea preocupărilor de ansamblu ale societății și pentru completarea imaginii pe care o avem despre anumite personalități ale epocii. Astfel, un spațiu larg este acordat preocupărilor istorice, atît de diverse, cu urme adînci și în opera poetică, ale lui Mihai Eminescu; o carte despre coordonatele istorice ale gîndirii și scrisului eminescian va fi poate realizată într-o zi. Tot ce este istoric la Junimea — chiar scrierile minore, chiar preocupările colaboratorilor de mîna a doua — își află locul în cuprinsul lucrării. Autorul nu este interesat în primul rînd de definirea contribuțiilor individuale, de stabilirea unei ierarhii a valorilor; din îmbinarea tuturor contribuțiilor, mari sau mici, valoroase sau de calitate îndoielnică, el își propune și reușește o abordare în spirit sociologic a problemei: nu prezentarea unor personalități și a operei acestora, ci reliefaarea spiritului istoric al unei grupări reprezentative pentru cultura românească la un moment dat. Este o monografie indispensabilă pentru înțelegerea mentalității și ideologiei intelectualității românești în a doua jumătate a secolului trecut.

O prezentare, cît de succintă, a evoluției istoriografiei universale în epoca studiată ar fi fost poate utilă pentru o înțelegere mai completă a problemelor în discuție. De fapt, în cadrul culturii românești, Junimea contribuie la îndreptarea istoriografiei într-un sens ce corespunde, în ansamblu, progresului studiilor istorice pe plan mondial. Mai întîi, curentul pozitivist, prin filozofii ca A. Comte (inițiatorul doctrinei) și Spencer, prin istorici ca H. T. Buckle și H. Taine, aduce o nouă înțelegere, mai cuprinzătoare, a dimensiunilor și semnificației istoriei. Abordarea oarecum sociologică a trecutului, întîrșul pentru problemele de civilizație, conceperea istoriei ca știință, guvernată de anumite legi precise, iată ideile care și-au pus amprenta și asupra istoriografiei românești. Spiritul filozofic, teoretic și interesul pentru faptele de civilizație — trăsături esențiale ale gîndirii istorice la unii junimiști proeminenți — trebuie legate de o anumită influență a pozitivismului. Semnificative în acest sens sînt studiile lui A. D. Xenopol (*Cultura națională, 1868; Istoriile civilizațiunii, 1869; Studii asupra stării noastre actuale, 1870—1871*) ca și, fapt mai puțin cunoscut, unele pagini scrise de I. Slavici. În concepția aces-

tuia din urmă, pentru a da doar câteva exemple, națiunea este un „organism social, acel organism nematerial de raporturi, care conține în el legile, conform cărora cugetă, voiește, lucrează și se dezvoltă omenirea prin oameni și oamenii prin omenire. Acest organism social e cea ce-i esențială în societate. În lipsa unui asemenea organism, conform căruia cauze și rezultate stau în cea mai strânsă legătură, studiul societății nu ar fi dect o petrecere plăcută. Unde nu este un „trebuie”, pot fi cunoștințe, nu însă știință sistematică”; „recunoșcnd organismul social, recunoaștem cum că în viața societății sînt legi de caracter etern, cari se vor manifesta nelnterupt . . . ; „istoria unui om mare e istoria timpului său. Cu tot dreptul mare nu e dect acela, care e expresiunea fidelă a timpului său” (din *Studii asupra maghiarilor*, „Convorbiri literare”, V, 1871—1872, p. 179—181). Asemenea ideii despre istorie, de factură pozitivistă, circulau frecvent la Junimea. Spre deosebire de vechea istoriografie, care se mulțumea adesea cu simpla relatare a faptelor, se căuta acum o abordare mai interpretativă, mai științifică a trecutului.

Mai mult chiar dect influența pozitivistă, evidentă în orientarea istoriografică a Junimii este metoda „școlii critice” care se impune, pe plan mondial, spre anul 1900. De formație în bună măsură germană — și patria școlii critice a fost în secolul trecut tocmai Germania, care a influențat sensibil și istoriografia cu vechi tradiții, cum ar fi cea franceză — cei mai mulți junimiști puneau mai presus de orice rigurozitatea interpretării critice a documentului, stabilirea cu exactitate a faptelor, abordarea obiectivă a trecutului, fără considerente de ordin extrăștiințific. Se pronunțau astfel — ca și colegii lor din alte țări ale Europei — împotriva interpretării romantice a istoriei, care nu mai corespundea exigențelor științifice ale epocii. Este acum vremea cînd istoriografia se „profesionalizează”, cînd devine o meserie cu reguli stricte de lucru, depășindu-se astfel diletanțismul, uneori atît de subiectiv, al epocii romantice. Desigur, și faptul apare clar astăzi, „școala critică” a avut limitele și exagerările ei. S-a mulțumit adesea să stabilească cît mai corect faptele, evenimentele, a absolutizat valoarea izvorului scris, a documentului de arhivă, a proclamat principiul irealizabil al unei obiectivități absolute a istoriei, în sensul detașării ei de politică, de preocupările vieții prezente; a fost o istoriografie în genere conservatoare — corespunzînd unei perioade de consolidare a burgheziei și de relativ calm social — iar conservatorismul junimist este un fapt bine cunoscut. Toate aceste limite, îngustimi, ale „școlii critice” nu pot ascunde însă marile progres înregistrat, mai ales pe plan metodologic, în sensul

sporirii rigorii profesionale. A fost o etapă indispensabilă pe calea creării unei adevărate științe a istoriei și în acest sens, contribuția Junimii s-a dovedit de prim ordin.

Singura observație de fond mai însemnată ce s-ar putea aduce unei lucrări atît de complete și sistematice, stă în cadrul cronologic pe care și l-a impus autorul : 1864—1885. Desigur, 1885 — an ce înseamnă prin stabilirea „Convorbirilor literare” la București începutul unei noi faze în istoria Junimii, odată cu sfîrșitul epocii de glorie pe plan literar — marchează o anumită schimbare, dar nu o ruptură în evoluția curentului. Cu atît mai mult cu cît, marile înfăptuiri istoriografice ale junimismului sînt ulterioare anului 1885 (și, de altfel, însuși autorul face numeroase referiri la ele). Se poate spune că — în ciuda unor realizări incontestabile din anii 1864—1885 — programul istoriografic al Junimii, pus la punct în primii ani și apărât prin polemici răsunătoare, își dă pe deplin roadele abia începînd de la mijlocul deceniului IX, odată cu generația lui D. Onciul și I. Bogdan, exponenți tipici ai junimismului, ai „școlii critice”. După 1885 continuă aceeași luptă, care se purtase și înaintea acestui an, susținută însă cu mijloace mai temeinice și încununată de rezultate superioare. Aceste rezultate nu trebuie privite în afara evoluției firești a junimismului, chiar dacă sînt opera unei alte generații, mai tinere dect cea care inițiasc mișcarea.

Astfel, pentru a marca doar câteva înfăptuiri mai însemnate, trebuie arătat că perioada 1885—1900 reprezintă pentru Junimea ani foarte rodnici pe tărîmul istoriografiei. Acum își publică D. Onciul cele mai importante dintre studiile sale (*Teoria lui Rösler*, 1885; *Radul Negru și originile principatului Țării Românești*, 1891—1892 etc.), acum își începe activitatea I. Bogdan, prin numeroase studii și recenzii, ca și prin volumele *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, 1891 și *Cronici inedite atîngătoare de istoria românilor*, 1895, scrieri prin care iese la lumină o întreagă epocă, aproape complet necunoscută, din istoria culturii românești. În acești ani publică cîteva articole și George Popovici, foarte minuțios și original cercetător al istoriei dreptului și, începînd din 1897, Ștefan Orășanu, valoros cercetător al literaturii cronicești. Se întîlnește, ca și în perioada anterioară, semnătura lui Al. Papadopol-Calimah și, fapt interesant, publică unele articole și V. A. Urechia, atît de ridiculizat pe vremuri la Junimea. Alți colaboratori sînt I. G. Lahovari, cu „hîrtii vechi”, o lungă serie de documente, și arheologul Teohari Antonescu, discipol al lui Odobescu. O mențiune specială merită inaugurarea, în 1897, a seriei de studii publicate de T. Maiorescu, referitoare la istoria politică a României după

1866 (vor apare plină în 1915, fiind publicată în același timp și ca introducere la culegerea cuprinzând *Discursuri parlamentare*, 5 vol., București, 1897—1915 și reunite, după moartea autorului, în 1925, sub titlul *Istoria contemporană a României*, operă de mare finețe și luciditate).

Ultima perioadă însemnată în istoria „Convorbirilor literare” se înscrie între anii 1900—1906. În 1900 I. Bogdan intră în comitetul de direcție, iar între 1902—1906 este chiar directorul revistei. Sînt anii cînd studiile de istorie domină, și o analiză amănunțită a acestei perioade ar prezenta cel mai mare interes pentru înțelegerea unei etape semnificative în evoluția istoriografiei noastre. Dacă pe la 1870, revista avea mulți scriitori de prima mîna și puțini istorici, acum situația este complet inversată. Continuă să scrie Onciul — tot mai rar însă — și Bogdan, foarte activ în acești ani, de asemenea T. Antonescu, în timp ce Constantin Giurescu publică în 1900 un prim studiu, după o recenzie apărută în 1899. Apar tot acum, începînd din 1902, primele scrieri istorice ale lui V. Pârvan, cu teme foarte variate, de la arheologie la istorie modernă, dar cu o predilecție pentru evul mediu. Din 1902 publică și Al. Lapedatu, din 1904 G. Murnu, din 1905 C. Moșil, din 1906 I. C. Filitti și I. Ursu etc.; I. S. Floru semnează articole de teorie a istoriei.

Activitatea tuturor este însă mult depășită de prezența în paginile revistei, cu zeci de studii, articole și recenzii, a lui N. Iorga (care mai publicase un articol în 1890, dar care colaborează constant între 1900—1907). Ideologia lui Iorga era departe de junimism, după cum și metoda sa, foarte personală, se împăca prea puțin cu rigorile „școlii critice”; el nu a fost decît un tovarăș de drum al Junimii, pentru o perioadă de vreme. Prin Iorga mai ales „Convorbirile literare” au căpătat în acești ani un caracter polemic, așa cum nu mai avuseseră din primul deceniu de existență, din vremea articolelor programatice ale lui Maiorescu și recenziilor lui Panu. Se dădea acum lupta, ultima bătălie, împotriva celor care încă nu înțeleseseră că istoria este o știință, ca toate științele, care

trebuie să respecte o metodă științifică și al cărei scop este aflarea adevărului. De fapt, vechea luptă a junimismului. Printre victimele noii campanii polemice: Grigore Tocilescu, G. Ionescu-Gion, F. Damé și alții.

Odată cu schimbarea direcției revistei, în fruntea căreia ajunge, la începutul anului 1907, S. Mehedinți, contribuția ei la dezvoltarea științei istorice românești încetează de a mai fi esențială. Dacă Iorga și Bogdan nu mai publică după 1907, se întilnesc, desigur, în continuare, multe semnături de istorici: D. Onciul, Al. Lapedatu, C. Giurescu, C. Moșil, I. Minea, I. C. Filitti, I. Lupaș, N. Bănescu și alții. Pondere istoriei scade însă și se constată mai ales lipsa unui front comun, unei ideologii comune, unui ideal de luptă, așa cum existaseră nădăjduite la Junimea. Revista capătă un caracter eclectic, practic istoriografia junimistă încheindu-și existența. Fusese însă încheiată și menirea ei, aceea de a asigura trecerea de la istoriografia impantisin, a anilor 1860, la istoriografia înțeleasă ca știință, așa cum era văzută în momentul 1900.

Credem, deci, că analiza istoriografiei junimiste poate fi împinsă cu mai mult de două decenii peste momentul la care se oprește autorul cărții. În felul acesta evoluția fenomenului ar fi prezentată în întreaga sa desfășurare.

Pe de altă parte, considerațiile noastre nu duc cu nimic la diminuarea aprecierii de ansamblu a lucrării, autorul avînd în fond dreptul de a-și construi subiectul, fixîndu-i și reperele cronologice. Este un studiu de o mare bogăție a informației, de întinsă erudiție (tendința autorului fiind, ca și în celelalte lucrări ale sale, de a trata cît mai complet cu putință subiectul, valorificînd fiecare amănunt) și de prezentare obiectivă, sistematică a vastului material adunat. Stilul este clar, sobru și precis — un stil de factură maioresciană. Prin această lucrare, Al. Zub face un pas înainte pe calea — urmată cu o rară perseverență — a cercetării marilor probleme și personalității ale istoriografiei românești.

Lucian Boia

SZAKALY FERENC, *A Mohácsi csata* (Lupta de la Mohács). Budapest, Akademiai Kiadó, 1975, 141 p.

Anul 1526 a însemnat un moment crucial în istoria Ungariei feudale. În 1526 și pînă în 1541 asistăm la agonia regatului maghiar și transformarea în cele din urmă a capitalei acestuia în pașalic. Evenimentul din 1526 trebuie privit ca rezultatul unor

factori care s-au maturizat de-a lungul mai multor decenii, atît în statul ungar, cît și pe plan universal.

Lucrarea istoricului maghiar, Szakaly Ferenc, încearcă să plaseze evenimentul în contextul factorilor care l-au generat să-i

releve proporțiile reale ca și consecințele care au decurs din acesta.

Scopul autorului, expus în introducere este acela de a purta prin intermediul lucrării, un dialog cu cititorul, de a pune noi întrebări pe marginea temei, care să suscite discuții și nu aceea de a cuprinde într-o sinteză o suită de fapte cunoscute (p. 7).

Lucrarea cuprinde patru capitole, expunerea fiind făcută după un plan original, care înlesnește mult înțelegerea istoriei regatului maghiar, în contextul Europei medievale a secolelor XV—XVI.

În primul capitol sînt tratate evenimentele dintre 1521—1526, inclusiv campania din 1526. Ceea ce ni se pare valoros în acest plan, este tratarea succintă, dar la subiect a bătăliei ca atare ca și a cauzelor ei imediate (42 p.) Restul cărții, (trei capitole) fiind dedicată unei retrospective, care are drept scop punerea în evidență a multitudinii de cauze care au generat evenimentele dintre 1521 și 1526.

Lucrarea începe cu descrierea amănunțită a drumului pe care, în mod obligatoriu, trebuiau să l parcurgă oștile otomane în direcția Ungariei. Acest drum coincidea cu actuala linie ferată Constantinopol—Belgrad, urmînd pe o bună parte a lui, cursul Moravei sârbești și avînd pe o distanță de 42 km. În apropiere de Vladici (Bulgaria), o vale îngustă care în urma inundațiilor de primăvară, devenea adesea impracticabilă (p. 9)

Campaniile otomane porneau de obicei prin lunile aprilie — mai și ele trebuiau să ia sfîrșit în luna octombrie, deoarece capacitatea de luptă a trupelor otomane scădea considerabil în sezonul rece. Drumul trupelor turcești de la Constantinopol pînă la Drava, (1200 km) dura aproximativ 3 luni; dacă deplasarea trupelor era mai accelerată între Constantinopol și Belgrad, (1000 km), această porțiune fiind de fapt teritoriu otoman, de la Belgrad și pînă la Drava se înainta cu mai multă prudență, fiind posibil, în orice moment, un atac al oștilor adverse. Deci perioada operațiilor efective se plasa, de obicei, între lunile august și octombrie (p. 10).

Pornind de la aceste coordonate de timp și spațiu, autorul explică de ce Ungaria a fost punctul terminus al succeselor otomane și de ce erau fără șanse de reușită atacurile asupra Vienei. Aici autorul ridică, pe bună dreptate, o problemă și anume de ce nu puteau ierna oștile otomane mai aproape de teatrul de operațiuni, de ce trebuia pornit mereu din inima imperiului. Motivele ar fi două: unul de ordin economic și altul de ordin politic.

În primul rînd, zona Balcanilor era în acea vreme o regiune devastată și supusă de turci, care cu greu ar fi putut asigura aprovizionarea pe timp de iarnă a unei mari

oștiri. În al doilea rînd, vastul imperiu reprezentat o unitate destul de slab încheată, cantonarea trupelor într-o regiune periferică facilitînd răscoalele altor regiuni subjugate.

Întrînd direct în evenimentele, ne aflăm în preajma campaniei din 1521. Tînărul sultan Suleiman al II-lea, a pornit campania din acest an, părăsindu-și capitala la 18 mai, în urma oastei conduse de marele vizir Piri-pașa, care a început în iulie asediul cetății Belgradului. Paralel, a fost declanșată o incursiune turco-tătară, asupra Țării Românești și Moldovei, pentru a pune la adăpost trupele ce înaintau spre Ungaria de un eventual atac din această direcție. Adevărata destinația a campaniei otomane, este cunoscută în regatul maghiar abia la mijlocul lunii iunie, pentru ca la 7 iulie turcii să ocupe cetatea Sabatului, în apropiere de Belgrad (p. 13).

Regele Ungariei și Cehiei, Ludovic al II-lea, tergiversa plecarea din Buda, de altfel, toată forța militară a regatului, era formată din efectivele garnizoanelor cetăților de la frontiera din sud.

La 29 august, după un lung asediu, neprimind nici un ajutor din afară, Belgradul cade în mina turcilor. În timp ce regele își pierde timpul în tabăra de la Tolna, deși efectivele trupelor au ajuns aici la 20 000, la 13 septembrie oastea sultanului își începe retragerea fără a fi avut măcar o confruntare armată cu ungurii.

Regele, într-un moment de luciditate politică, caracteriza astfel situația Ungariei, într-o scrisoare adresată lui Sigismund al Poloniei: „Țara noastră acum stă deschisă turcului, atît pe apă cit și pe uscat și nicio dată nu poate fi fericită și liniștită pînă Sabatul și Belgradul sînt în mina dușmanului” (p. 17).

Grava greșală care s-a făcut a fost aceea că oastea maghiară nu a trecut la contraatac, măcar după retragerea armatei otomane, pentru a relua cetățile ocupate.

Între 1521 și 1526 se întîlesc conflictele dintre partidele nobiliare, fiecare căutînd să scoată partida adversă, vinovată de eșcurile din 1521.

Dar tot acum, apare pe plan politic intern, personalitatea lui Tomori Pál, ridicat în scaunul episcopal al Kalocsei și devenit, în același timp, căpitan suprem al Ungariei de jos. Era unul dintre pușinii comandanți capabili și dezinteresați, care a reușit să respingă incursiunile turcești din 1523, 1524, ca în 1525 să întreprindă chiar el o incursiune pe teritoriul otoman învecinat.

Dar acțiunile lui, nefiind susținute de o puternică bază materială și militară, nu i vor împiedica pe turci ca în 1522 să ocupe cetatea Orșovei, iar în 1524 pe cea a Szörényului, obținînd astfel importante poziții fortificate pe malul stîng al Dunării.

În acest context favorabil pentru otomani, se va desfășura campania din 1526.

Acest an a găsit Ungaria într-o situație și mai critică decât cea din anul 1521: visteria era goală; la sfârșitul lunii martie, din cauza neplății pe timp îndelungat a soldelor, o mare parte din comandanții cetăților de la frontiera sudică și-au dat demisia. Nobiliimea maghiară era pe mai departe ocupată de problemele luptei dintre partidele lor, lucru atestat și cu ocazia dietei maghiare care s-a deschis la 24 aprilie 1526. Iată o referire a nuntiiului papal Burgio, privitor la lucrările dietei, datînd din 9 mai 1526; „... azi este ultima zi a dietei și pînă în acest ceas apărarea țării n-a fost luată în discuție” (p. 25).

Sultanul, care și-a părăsit capitala la 23 aprilie, după serioase pregătiri militare, înfruntînd timpul nefavorabil (Morava a inundat o parte a taberei otomane), a ajuns la 30 iunie la Belgrad. Regele s-a complăcut și acuma în tergiversarea pregătirilor, nedispunînd de altfel, nici de bază materială, nici de forță armată necesară.

Tomori descria astfel situația, într-o scrisoare adresată regelui: „[...] nu mai domnește aici (în regiunea Dunării), iertate-mi fie vorba, doar împăratul (turcesc), lna-l-ar Dumnezeu de pe pămînt... „câci”... măriă ta și domnii nici măcar nu v-ai potcovit caii...” (p. 26).

Sultanul a trecut fără nici o dificultate Sava, ajungînd la 12 iulie la Petervaradin, la 20 iulie se pun în mișcare și cetele nobiliare, în număr, de altfel, destul de redus. La 27 iulie cade Petervaradinul. În acest răstimp, oastea regelui Ungariei n-a înaintat decât 50 de km. La 14 august, sultanul a sosit la Eszék, începînd imediat construirea unui pod peste Drava.

Cînd sultanul a atins pămîntul actualei Ungarii, regele de 14 zile — de la 6 august — își pierdea timpul în tabăra de la Tolna. Ar mai fi existat o posibilitate de oprire a înaintării turcești între Drava și Karasica, unde terenul îngust și mlăștinos n-ar fi permis desfășurarea forțelor otomane; dar nici aici nu au fost plasate trupe de apărare.

La 27 august, sultanul a ajuns în apropiere de Mohács, unde, cu cîteva zile mai înainte, își făcuse tabăra și regele Ungariei.

Autorul face aici un bilanț al efectivelor celor două armate adverse, ajungînd la concluzia că, forțele otomane nu treceau de 50—60 de mii, iar ale ungarilor, împreună cu efectivele lui Ioan Zapolia, voievodul Transilvaniei, ar fi fost cam tot atît însă, aceste efective n-au putut fi concentrate în timp util lîngă Mohács.

Întrebarea pe care și-o pune autorul și la care îl invită să reflecteze și pe cititor, este, de ce au ales ungarul ca loc de bătălie cîm-

pia Mohácsului și de ce nu Tolna. Căutarea unui loc de bătălie situată cît mai departe de capitală, este o explicație firească, iar Mohácsul este situat mai departe de Buda decât Tolna (vezi harta de la p. 23).

Personal, aș formula întrebarea altfel: De ce au ales ungarul Mohácsul și de ce n-au împiedicat trecerea turcilor peste Drava la Eszék, sau cel puțin de ce n-au lovit forțele dușmane între Drava și Karasica. Cauzele trebuie să le căutăm cred, în dificultățile de organizare ale armatei ungare, lucru ce a împiedicat concentrarea tuturor efectivelor într-o singură tabără. (Ioan Zapolia și-a oprit armata sa de 25 000 de ostași lîngă Tisa, din cauza unor ordine regale contra-dictorii, neputînd ajunge la timp la Mohács p. 281).

La 29 august, „... trupele maghiare și-au ocupat pozițiile de luptă la 7 km sud de Mohács, pe cîmpia Mohácsului aflată la 4 km. sud de Dunăre, în două linii de luptă...” (p. 31). Prima linie avea aripa dreaptă condusă de Francisc Batthyány, banul Croației, iar aripa stîngă de Perény Pál; aici se afla și Tomori. Autorul subliniază organizarea armatei maghiare, care era un amestec de cavalerie grea și ușoară, cu infanterie, fără a forma corpuri distincte între acestea. Trupele erau desfășurate pe un front foarte larg, Tomori temîndu-se cel mai mult de o învăluire a flancurilor armatei ungare.

A doua linie era în așa fel așezată în lungime și adîncime, ca să apere securitatea regelui, care se afla în centru, înconjurat de mii de mii domniei (p. 32.)

Astfel dispuse, trupele maghiare, puteau fi observate ușor de turcii aflați pe înălțimile din sud, pe cînd ungarul nu puteau vedea mișcarea trupelor adverse.

Trupele otomane aveau în față pe cele din Rumelia, urma apoi armata anatoliană și în cele din urmă sosea sultanul. De asemenea, turcii, erau conștienți de faptul că principala forță a armatei ungare era cavaleria, care lovea printr-un raid rapid.

Pe la orele 3—4 d.a., Tomori a dat ordin de atac, pentru a împiedica astfel concentrarea tuturor forțelor otomane, lîngă înălțimile din sud.

Prima linie maghiară a lovit puternic trupele rușaliote” [...] trupele lui Batthyány ajung acum în fața artileriei turcești și neputînd face o breșă în linia artileriei, suferă pierderi grele din cauza focurilor ienicerilor, care apărau artileria...” (p. 33—34).

Apoi, Tomori a aruncat în luptă și cea de a doua linie care a reușit să producă, într-adevăr, pierderi sensibile trupelor din Rumelia. Dar, doar la o oră de la începutul bătăliei, în sinul armatei ungare au ieșit la iveală toate punctele slabe: în spatele for-

țelor rumeliot apar trupelor anatoliene care, cotind spre dreapta, învâluie aripa lui Pereny; acum se face simțit efectul negativ al amestecării diferitelor arme: plină ajung pedestrașii la locul bătăliei, cavaleria este scoasă din luptă. În armata maghiară se produce un haos, nu mai există un comandament unic, e vorba doar de apărarea disperată a unor frânturi de armată (p. 34).

Lupta s-a terminat în două ceasuri cu un adevărat dezastru pentru unguri: majoritatea pier, inclusiv regele și Tomori, care sînt găsiți pe cîmpul de luptă.

Sultanul a pornit apoi spre Buda, jefuind și incendiind totul în cale. Curtea regală s-a refugiat din timp la Bratislava, iar populația Budei a părăsit și ea orașul. Sultanul a ajuns în capitala ungară la 12 septembrie, dînd întregul oraș pradă flăcărilor, cu excepția cetății. Apoi a început retragerea trupelor turcesti, pe drumul dintre Dunăre și Tisa, neîntîmpinînd pe acest traseu, decît mici rezistențe locale.

Aceasta ar fi succint expunerea faptelor. Relev maniera de prezentare, caracteristică dactilofel accesibilei lucrări, deosebit de atrăgătoare și accesibilă.

Concluzionînd la sfîrșitul capitoului că bătălia de la Mohács a fost doar un raid de cavalerie din partea ungarilor, cauzele acestei înfrîngerii trebuind să fie căutate în deceniile din urmă, autorul trece în capitolele următoare la analiza complexă a acestor cauze.

În capitolul doi, intitulat semnificativ *Apărarea țării: cerințe și posibilități* el se oprește asupra unui aspect foarte interesant și anume asupra reflexelor de apărare ale statului feudal.

Orice clasă dominantă are reflexul de apărare al stărilor existente, deoarece acestea corespund cu propria ei putere. Dar, lăsînd teoria la o parte, aspectul concret al Ungariei de la începutul secolului al XVI-lea, este acela al unei societăți feudale fărâmițate, roasă prea intens de divergențe interne, pentru ca spectrul unui pericol extern să poată aduna într-o tabără unică clasa dominantă în întregimea ei (p. 45).

În cazul pericolului otoman, în fața clasei dominante maghiare se ridică însă o nouă problemă: nu aceea a împărțirii și a reîmpărțirii puterii, ci aceea a pierderii acestei puteri (p. 46).

Autorul trece apoi la descrierea sistemului de fortificații de la granița din sudul Ungariei, înainte de 1521.

Centrul de greutate a acestei duble centuri de apărare, era Belgradul, care prin poziția lui apăra întreaga Ungarie dinspre sud, fiind numită și „poarta Ungariei”. Desigur cetățile nu puteau opri, fără un ajutor venit din afară, puhoiul otoman, dar prin

incursiunile care porneau din ele, puteau crea o permanentă stare de nesiguranță în teritoriul dușman din imediata lor vecinătate (p. 52). Se face apoi un scurt istoric al organizării și reorganizării administrative a principalelor cetăți din sud, începînd din 1458, anul urcării pe tron a lui Matei Corvin și plină în preajma evenimentelor din 1521—1526 (p. 54, 55). Accentul cade pe faptul că la începutul secolului al XVI-lea aceste cetăți erau mult slăbite, dispunînd de slabe forțe militare și de o organizare administrativă ce nu permitea concentrarea tuturor forțelor din regiune, în cazul cînd una din cetăți era luată cu asalt (p. 56).

Monografia analizează apoi rolul pe care l-au avut în apărarea țării diferitele clase sociale. Începînd cu nobilimea, el subliniază că dacă îndatoririle acesteia față de rege ar fi fost efective, oștile nobiliare ar fi furnizat circa 25—30 000 de soldați, care n-ar fi împovărat cu nimic visteria regală, fiecare nobil avînd obligația de a întreprinde pe cont propriu, ceata pe care o conducea (p. 64, 65).

Dar, la sfîrșitul secolului XIV și în secolul al XV-lea este caracteristic fenomenul de demilitarizare a nobilimii, fenomen care de altfel coincide cu cel al slăbirii puterii regale, care drept compensație, n-a putut impune nobililor un impozit în schimbul renunțării la serviciul militar (p. 66, 68).

Rolul țărănimii iobage este suprimat în mod realist de către autor, care respinge părerea des uzitată că principala cauză a pierderii bătăliei a fost teama de a înarma țărănimea, după evenimentele din 1514. Izvoarele contrazic acest lucru: între 1521—1526, s-au făcut numeroase încercări de a chema țărănimea sub arme, ca în august 1526, un ordin regal să cheame toată țărănimea, la apărarea țării. Practic acest lucru nu s-a putut realiza și din cauza temerii de care au fost cuprinși unii nobili, dar și din cauza pasivității țărănimii, în general, care socotea pericolul otoman, „o treabă a domnilor”.

Autorul ia poziții critice față de linia istoriografiei marxiste timpurii din Ungaria, care afirmă că țărănimea, în totalitatea ei, ar fi fost animată de profunde sentimente patriotice. „Orizontul țaranului era satul și imediata lui vecinătate”, deci țaranul se ridică în apărarea acestuia, care însemna pentru el de fapt patria (p. 71).

Pentru a opune armatei otomane forțe egale ar fi fost nevoie de o armată permanentă, bine instruită. În secolul XV, cînd în Europa în cepe fenomenul demilitarizării nobilimii, își face apariția și mercenariatul.

Investigînd condițiile în care visteria maghiară putea face față cerințelor izvorînd din necesitatea apărării țării, autorul subliniază că numai pentru întreținerea în bune condiții a cetăților și a garnizoanelor din

sudul Ungariei era nevoie anual între 120—150 000 de forinți. Izvoarele atestă că maximumul la care ajungeau încasările anuale ale visteriei era de 200 000 forinți (p. 79). Niciodată cetățile de frontieră nu au primit sumele necesare, iar cele primite nu au fost repartizate judicios în cadrul sistemului fortificat din sud. De multe ori, în situații critice, se recurgea la confiscarea unei părți a averii bisericesti, pentru cheltuieli militare (în 1526 s-a confiscat jumătate din averea bisericilor din Ungaria (p. 81).

Dacă, în timpul lui Matei Corvin, visteria atinge suma de 800 000 forinți, scăderea la o pătrime a acestei sume se poate explica doar prin slăbirea puterii centrale și intrarea visteriei pe mîni neavizate (p. 85).

La sfîrșitul acestui capitol, istoricul maghiar ajunge la concluzia că, în ultimele decenii ale secolului XV și începutul secolului XVI, regatul maghiar nu mai putea face față doar cu forțele proprii unui atac turcesc, chiar dacă dezvoltarea sa economică ar fi permis punerea pe picioare a unei armate mai mari decît cea care a fost în realitate (p. 90).

Capitolul următor tratează reacția statelor europene în fața pericolului ce amenința Ungaria.

În mod teoretic, toate statele europene erau interesate să-i îndepărteze pe turci din Europa. Dar marile puteri erau prea departe de teritoriile atacate de otomani, pentru ca acest lucru să le intereseze în mod direct (p. 95). Veneția, unul din vecinii statului maghiar, primise o puternică lovitură prin transformarea Mediteranei în secolul XV, în „mare turcescă”. La prima vedere aceasta ar fi trebuit să facă din republica lagunelor un aliat firesc al Ungariei în lupta antiotomană. Dar analizînd mai aprofundat problema, se observă că interesele economice ale Veneției aveau mai multe șanse de cîștig printr-o înțelegere cu Poarta. Din acest punct de vedere înțelegem de ce senatul venețian se grăbea să felicite pe sultan cu ocazia victoriilor sale, așa cum s-a întîmplat și după Mohács (p. 98).

Urmează apoi analiza cauzelor care au determinat curtea habsburgică să rămînă pasivă față de conflictul turco-maghiar. Căderea regatului maghiar în mîna turcilor deschide drumul sultanului spre Viena. Și totuși ajutorul din partea habsburgilor nu a sosit. De ce? Vastul imperiu, în epoca lui Carol Quintul, a ajuns la apogeul său; dar un astfel de conglomerat uriaș nu se putea conduce dintr-o regiune periferică cum era Madridul. Carol manifesta mai puțin interes față de regiunile centrale, decît pentru cele mediteraniene, fiind cunoscută de altfel „politica mediteraneană” a marelui împărat. Regiunile centrale erau conduse efectiv de

arhiducele Ferdinand, fratele său mai mic, o personalitate mult sub nivelul împăratului, nedispunînd nici de o bază militaro-materială prea solidă (p. 102).

Franța, cea de a doua mare putere europeană, aflată în permanent conflict cu Habsburgii, ducea o politică pro-otomană fățișă, un conflict dintre Poartă și Habsburgii asigurîndu-i liniștea, cel puțin pe moment (p. 103).

De altfel, marile puteri europene vedeau pericolul otoman doar în Mediterana, Ungaria și Balcanii constituînd, în concepția lor, doar un teatru secundar al operațiunilor militare.

Trecînd apoi la analiza situației Europei centrale și de răsărit, regiunea direct amenințată de expansiunea otomană, istoricul maghiar ajunge la concluzia neveridică că țările române și statele sud slave, au renunțat la sfîrșitul sec. XV și începutul sec. XVI la lupta antiotomană și la independență (p. 106). E de mirare cum poate Szakaly Ferenc să pună pe același plan situația statelor sud-slave aflate în această perioadă sub dominația nemijlocită a Porții și cea a țărilor române, state suverane. Tocmai în aceste secole lupta antiotomană a statelor feudale românești a cunoscut momente de strălucită glorie, faptele de arme din timpul domniilor lui Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare sau Radu de la Afumați fiind edificatoare în acest sens. Se constată, cu nepăcută surprindere, că autorul nici măcar nu amintește ajutorul oferit de domnitorul Țării Românești, Radu de la Afumați, regelui Ungariei Ludovic al II-lea, chiar în ajunul bătăliei de la Mohács. Acesta a trimis în taină oameni la regele maghiar, propunîndu-i planul unui atac prin surprindere asupra turcilor. Deoarece cetățile turcești de pe malul drept al Dunării erau puse sub o pază slabă, forțele otomane fiind concentrate în apropierea Ungariei, Radu de la Afumați elaborase un plan foarte îndrăzneț și ingenios: un atac simultan realizat de țările române și de unguri asupra acestor cetăți, înaintea ofensivei turcești. Dacă otomanii ar fi fost luați astfel prin surprindere, bătălia de la Mohács ar fi putut fi evitată; dar Ludovic al II-lea nu a vrut să-și asume riscurile unei asemenea acțiuni (după unele izvoare, turcii ar fi aflat de planul domnului muntean, deoarece în ultimul moment au luat măsuri, întărind în special Nicopole și luînd ca ostatec pe Vlad, fiul domnitorului).

O altă notă forțată a lucrării este aceea în care sînt puși pe același plan imperiul otoman cu regatul maghiar: statele balcanice și țările române, arată autorul se aflau sub presiunea a două mari puteri, Ungaria și imperiul otoman (!). Aceste state înclinau de obicei de partea acelei puteri care exercita

o presiune mai mare asupra lor (p. -108). Fără a nega rolul și locul regatului feudal maghiar în istoria europeană, nu ni se pare suficientă pentru a-l pune pe același plan cu imperiul otoman. Pe de altă parte, este cunoscut că țările române n-au acționat nicidecum sub presiuni venite din afară, domniile române arătând multă înțelepciune politică prin îmbinarea politicii de negocieri cu ascuțitul spadei, atunci când acest mijloc rămânea singurul în stare să apere integritatea lor teritorială.

Concluzia lucrării subliniază că Ungaria nu a pierdut bătălia cu turcii în 1526, ci cu mult înainte, pas cu pas: în secolul XIV prin căderea statelor sud-slave, apoi în prima jumătate a secolului XV, când nu a acordat ajutor suficient regiunilor sud-slave încă neocupate de turci, iar în a doua jumătate a secolului XV și începutul secolului XVI, când nici ea și nici un alt stat european nu a putut înjgheba o coaliție antiotomană.

Ultimul capitol al lucrării este prezentată succint situația Ungariei după Mohács.

La mijlocul lunii septembrie 1526, trupele otomane victorioase s-au retras din Ungaria, fără a lăsa vreo garnizoană; acum ar fi existat posibilitatea pentru regatul maghiar de a alege între doi stăpâni, imperiul otoman și imperiul habsburgic. Alegerea în decembrie 1526, la Bratislava în calitate de rege al Ungariei a lui Ferdinand de Austria, a marcat cea de a doua opțiune. Dar, ambițiosul Zapolya s-a făcut ales rege în octombrie 1526 la Tokaj, ceea ce a generat o anarhie internă, atunci când țara avea nevoie de o puternică coeziune.

În încheiere, istoricul maghiar subliniază încă odată că a urmărit să plaseze bătălia de la Mohács în lanțul evenimentelor în care se include și fără de care importanța sa pentru istoria Ungariei nu s-ar înțelege.

Creдем că în ansamblu, cu excepția unor scăderi pe care le-am menționat, lucrarea a reușit să-și atingă scopul și poate fi apreciată drept o contribuție importantă la înțelegerea evenimentelor din Europa primei jumătăți a secolului al XVI-lea.

Maria Preda

GEORG G. IGGERS, *New Directions in European Historiography*, Wesleyan University Press, Middletown, Connecticut, 1975, 321 p.

Georg Iggers își publică în volum o serie de conferințe ținute în anii 1971 - 1972 la universitățile și institutele de istorie din R. F. Germania, Franța și Polonia. Textele au fost revăzute și îmbunătățite, informația fiind adusă la zi până la data publicării volumului. Firește, o analiză a stadiului preocupărilor istoriografice pe continentul nostru este de o mare utilitate atât pentru istoricul începător, silit să discearnă într-o mare cantitate de informație, cât și pentru cercetătorul interesat să-și raporteze calitativ studiile la acelea ale altor școli istorice. În acest sens lucrarea lui G. Iggers satisface ambele categorii, prin informația precisă și analizele pertinente asupra curentelor istoriografice europene.

Trebuie menționată însă de la început rezerva asupra restrîngerii ariei de informație la țările în care au fost ținute conferințele, dîpsind mențiunile asupra unei bune părți a istoriografiei europene, între care și cea românească. Faptul devine cu atât mai supărător cu cît epoca pe care se desfășoară analiza istoriografică pornește din ultima parte a secolului al XIX-lea și zăbovește masiv asupra perioadei interbelice. Ori A. D. Xenopol, N. Iorga sau G. I. Brătianu își au locul recunoscut tocmai în această perioadă, între

istoricii care au imprimat și susținut o direcție modernă, științifică în cercetarea europeană.

Într-un prim capitol autorul analizează ceea ce denumește „Criza concepției convenționale asupra istoriei ca știință”. Trecerea în revistă a principalelor poziții, readuce în discuție lunga dispută, neîncheiată încă, asupra utilității istoriei și a caracterului ei, recunoscut sau nu, ca știință. G. Iggers notează cu bună credință, că dincolo de orice dispută, sarcina istoricului rămîne aceea de a reconstrui și interpreta un trecut actual. Faptul implică în mod firesc necesitatea unei mai mari rigori metodologice și conceptuale în abordarea și interpretarea materialului istoric.

Istoria istoriografiei, observă autorul, a fost strîns legată de dezvoltarea disciplinei în sine, dar totodată, a reflectat contextul social, politic și instituțional din epoca în care a fost concepută. Pe linia considerațiilor filozofului Thomas Kuhn, autorul acceptă existența unor paradigme în domeniul cercetării istorice. Revizuirea lor, explică Iggers, nu a fost numai rezultatul anomaliilor care au apărut la un moment dat în corpurile de date istorice — deci în momentul depășirii unui stadiu în cunoașterea istorică — ci și urmarea unei crize mai profunde, implicînd schimbarea de viziune asupra lumii, inseparabil legată

de modificarea realității sociale la un moment dat.

Pe acest fond, istoria analitică, a faptului politic în special, promovată de Ranke cu un secol în urmă, apare astăzi, sărăcită, depășită de recunoașterea rolului pe care îl ocupă teoriile, ipotezele și conceptualizările în cercetarea contemporană. După expresia istoricului Peter Reill, în studiile istorice apare și persistă o dilemă de ordin metodologic. Pe de-o parte se face simțită insistența istoricului pentru ridicarea disciplinei sale la rang de știință prin încercarea de a introduce conceptualizările într-un domeniu bazat pe evidența empirică a unor mulțimi de date. Concomitent însă este recunoscută limitarea gândirii raționale conștiente în înțelegerea relațiilor umane, care poartă cu sine un element subiectiv ce rezistă procedurilor stricte metodologice.

G. Iggers urmărește în continuare drumul parcurs de istoriografia modernă. Perioada dominată pe plan teoretic de gândirea lui Ranke, concentrând cercetarea istorică pe evenimentul politic și militar, a fost treptat depășită în secolul nostru, desprinderea de acest nivel primar făcându-se totuși foarte diferențiat în timp și conținut între diversele școli istorice naționale.

Trecerea marcată spre istoria socială și culturală comparativă care a extins raza de analiză asupra tuturor categoriilor sociale s-a petrecut în perioada interbelică. Moment de demarcație mai important este considerat de autor și cel de-al doilea război mondial, fiind în locul unei singure „paradigme” se dezvoltă în paralel mai multe, cu influențe marcate. Fiecare dintre ele a încercat să introducă un model istoric cu un coeficient mai mare de scientizare și a reflectat divizările de ordin ideologic, politic ale lumii contemporane.

În încercarea de a defini drumurile paralele pe care s-a dezvoltat istoriografia contemporană, autorul distinge trei căi pe care le denumește ca: hermeneutică, nomologică și materialist dialectică, marxistă. Fiecare dintre aceste căi își are izvoarele și tradițiile în istoriografia secolului al XIX-lea, considerat de autor ca punct de referință.

Calea hermeneutică a dominat cunoașterea istorică o perioadă îndelungată, nerecunoscând în general importanța conceptelor și a generalizărilor. Pe linia tradiției rankeene, ea a influențat cu predilecție istoriografia germană, care depășește această fază, trăziu, în anii 1960–1970.

În cea de-a doua categorie, nomologică, G. Iggers vede încercarea de a reduce linia de demarcație între logica cercetării în științele istorice, ocupate cu fenomenele umane și aceea a științelor naturii. De aici și specificul acestei căi aplicată spre analiza cantitativă,

istoria având sarcina să stabilească, după expresia lui Mannheim, „regularitățile și principiile de ordine obținute între elementele izolabile formai”. (p. 35).

În sfârșit, cea de a treia cale enunțată, cea marxistă inițiată pe baza materialismului dialectic și istoric de către Marx și Engels s-a dezvoltat cu predilecție în a doua jumătate a secolului nostru.

Privit acestor concepții autorul își sistematizează materialul în trei mari capitole: 1. *Tradiția de la Annales. Istoricii francezi în căutarea unei științe a istoriei*; 2. *În spatele „Istoricismului”. Unele dezvoltări în istoriografia vest-germană de la controversa Fischer*; 3. *Marxismul și istoria socială modernă*.

Scopul acestui demers îl constituie după autor, examinarea critică a caracterului științific al domeniului istoric, prin relevarea dialogului permanent al cercetătorilor angajați în studiul unei realități specifice.

Tradiția istorică generată de cercul care a colaborat la revista „Annales” este considerată ca o platformă de mijloc între calea hermeneutică și cea nomologică. Istoricii citați de Iggers — Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel, Robert Mandrou etc. — susțin că fiecare epocă trebuie înțeleasă în sine, că istoria trebuie să se ferească de „prezenteism”, fiecare încercare de a impune o teorie a progresului sau a unei direcții clare de discernământ asupra istoriei având drept rezultat o răstălmăcire a realităților istorice. Termen de comparație extrem la care este raportat grupul de la Annales, pentru exemplificarea căii nomologice fără concesi, îl constituie așa numitul cerc al „American New Economic Historians” și, pentru Franța, cel denumit „Histoire quantitative” a lui Jean Marczewski. Ambele încearcă după opiniile lor să izoleze segmente — economia este un exemplu — de istorie pe care se pot aplica modelele ipotetico-deductive. După concepția celor de la Annales, istoricul nu trebuie să se ocupe cu studiul indivizilor sau evenimentelor izolate, ci cu modele concrete de comportament social în care se reflectă normele sociale.

G. Iggers și dă o succintă evoluție a publicației în sine pornită de la nucleul creat de Berr în 1909 „Revue de synthèse historique”, trecând prin Annales d'histoire économique et sociale” din 1929 și căpătând în final forma din 1947, „Annales, Économies, Sociétés, Civilisations”. Două perioade identice ar marca și evoluția principalelor preocupări ale grupului. În prima până în 1945, a predominat după expresia lui Le Roy Ladurie, „istoria structurală calitativă”, în timp ce după această dată accentul a căzut asupra istoriei cantitative a „conjuncturilor”. Preocupările s-au grupat în jurul problemelor istoriei

cantitative — istoria prețurilor etc. —, a demografiei istorice și istoriei culturii materiale. Astăzi, notează autorul, predominante sînt studiile de istorie cantitativă, istoria mentalităților situndu-se pe planul secundar. Sînt citate și analizate lucrări aparținînd lui M. Foucault, Ph. Ariès, R. Mandrou, Fr. Furet, evidențindu-se totodată critice aduse metodologiei de studiu. Principalele observații vizează limitele inerente ale analizei cantitative în posibilitatea înțelegerii istoriei sub complexitatea aspectelor ei ca și desconsiderarea factorului politic în analize.

În discuția care urmează asupra istoriografiei vest germane, G. Iggers insistă din nou asupra liniei istorice inaugurate de Ranke și care din cauza unui complex de împrejurări de ordin social-politic nu a putut fi depășită dect din deceniul al șaptelea al secolului nostru. Lucrarea care a marcat momentul inițial de depășire a crizei istoriografice s-a datorat lui Fritz Fischer (*Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf, 1961) care a analizat cu pătrundere cauzele și factorii de ordin intern ce au determinat declanșarea primului război mondial.

Controversa creată în jurul aserțiunilor care acuzau în fapt o anumită mentalitate colectivă favorabilă războiului, a impulsiona dezvoltarea acelor curente istoriografice vest germane inovatoare. În sine sfera de cercetare a rămas aceeași, axată pe studiul statului industrial-agrar al Germaniei. Modalitățile de analiză au fost însă dezvoltate orientîndu-se spre o explicație pe baza factorilor economici și sociali. Spre deosebire de Annales, observă autorul, unde istoricii erau interesați de elementul primar, factori demografici și economici, în cazul acesta studiul urmărește reflectarea acțiunilor umane în exterior, prin instituțiile constituționale, administrative.

Reorientarea critică a istoriografiei germane își are și alți promotori, între care autorul menționează pe Eckard Kehr și Hans Rosenberg. Fără a se considera marxiști istoricii noii orientări își găsesc adesea puncte comune plasînd pe un loc central al analizei lupta de clasă și interesele de ordin economic. În finalul analizelor lor ei lasă adesea să se întrevadă rolul intens al capitalismului în crearea și întreținerea tensiunilor interne din statul german în preajma celor două războaie mondiale.

Fenomenul criticii își face loc și aici, de această dată de pe poziții marxiste. Reinhard Spree, notat ca unul din principalii exponenți, își axează critica pe limitarea vizibilă a analizelor la segmente de realitate istorică în dauna imaginii asupra întregului. Iggers notează în contextul acestor observații că și în R.F. Germania disputa asupra utilității istoriei se face resimțită în considerarea studiu-

lui istoric atît la nivel universitar cît și liceal.

În sfîrșit, ultimul capitol, mai puțin realizat în conținut, încearcă o sumară trecere în revistă a istoriografiei marxiste, urmărită în trei etape distincte: în lucrările de istorie ale clasicii marxismului, în studiile istoricilor occidentali și numai incidental, cu referiri prea adesea sumare la istoriografia din țările socialiste. Se poate constata ușor lipsa de familiaritate cu realizările acestora din urmă. Cu excepția publicației lui Jürgen Kuczynski, „Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte” apărută din 1960 și a citorva lucrări din istoriografia poloneză contemporană (W. Kula, J. Topolski, A. Wyczański), restul istoriografiei marxiste este neglijată.

Un plus de atenție se acordă istoriografiei marxiste de limbă franceză, evident familiară în totalitatea ei autorului, de unde sînt menționate contribuțiile revistei „La Pensée”, și lucrările autorilor care studiază revoluția franceză. A. Soboul, R. Cobb, G. Rudé prin analizele cantitative și prin studiile asupra mentalităților colective în cadrul masei participante la revoluție sînt prezentați ca exponenți ai noii direcții istoriografice, apropiată în metodologie de grupul de la Annales.

În final se adaugă acestui capitol un scurt paragraf, scris de Norman Baker despre istoriografia din Anglia.

Încă odată *Concluziile* reiau sintetic ideile expuse. Autorul înclină spre acceptarea caracterului de știință al istoriei, pe care o înțelege în sensul expresiei lui Hayden White ca pe „un studiu orientat al realității în problemele umane [și] care permite o varietate de strategii științifice.” (cf. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore, 1973). G. Iggers constată diversitatea de vederi asupra „timpului” istoric: „linear”, garantînd continuitatea dezvoltării și unitatea istoriei, ca în gîndirea istoriografică germană și parțial, spune el, la marxiști, alături de „timpuri” multiple istorice, fiecare finite, diferit structurate, marcate de rupturi, ca în viziunea istoriografiei franceze. Dincolo de toate dezacordurile, preocuparea actuală a istoricilor se concentrează pe încercarea de a restabili legătura dintre evenimente și structuri. Într-o lume a continuilor mutații, adesea brutal petrecute, lasă să se înțeleagă G. Iggers, istoria rămîne un auxiliar indispensabil civilizației umane pentru înțelegerea prezentului, pentru o cît mai corectă estimare a dezvoltării în viitor.

Însoțită de note copioase, de un capitol succint asupra lucrărilor istoriografice fundamentale contemporane și de un index, lucrarea lui G. Iggers impune prin prestanța prezentării, fiind deosebit de utilă pentru o orientare rapidă în peisajul unei părți a istoriografiei europene a secolului nostru.

Victor Eskenasy

ISTORIA ROMÂNIEI

ILIE CORFUS *Insemnări de demult*. Iași, Edit. Junimea, 1975, 340 p. + 14 reproduceri.

Iată o carte originală, al cărei titlu, modest și evocator, te ispitește să-i parcurgi neapărat conținutul, pentru a descoperi acolo o adevărată istorie în glose ale unor întâmplări din trecutul poporului nostru. *Introducerea*, cu care începe lucrarea, e o caldă pledoarie convingătoare, nu numai despre originalitatea, ci și despre autenticitatea și verosimilitatea documentară a acestor însemnări. Corfus prezintă în această prefață — care, eventual, putea fi mai dezvoltată — particularitățile esențiale ale acelor întâmplări „de demult”, minunate și uluitoare pentru mentalitatea vremii, într-un stil adecvat textului și străbătut de o vădită afecțiune față de oameni și lucruri.

Pentru întocmirea lucrării autorul a cercetat câteva mii de texte slave, românești și grecești, editate și inedite, în manuscris sau tipărite în diferite colecții și periodice, — cu adaosul că toate „însemnările” au fost însă confruntate cu originalul. Numărul notelor care formează conținutul volumului se ridică la 1 238, — rămânând în afară numai o foarte mică parte, adică cele complet ilizibile sau fără nici o importanță.

Întreg materialul a fost împărțit în 13 capitole, fără o delimitare precisă între ele — în sensul că adnotarea deși, mai mult sau mai puțin lacunară, conține totuși uneori referințe variate care depășesc sfera titlului. În consecință, autorul a avut grijă ca, la sfârșitul fiecărui capitol, să facă indicațiile bibliografice de rigoare. Cele mai vechi „însemnări” provin din cursul secolului al XVII-lea, deși vor fi existând, probabil, și din veacurile anterioare. De altfel, uzanța gloselor marginale și interliniare e foarte veche și urcă în trecut cel puțin până la începutul evului mediu. Inițial, aveau legătură direct cu textul respectiv, însă cu vremea glosatorii detașându-se de text — mai ales când nu era nevoie de un adaos sau comentariu — au notat și anumite evenimente răsunătoare care străneau uimirea contemporanilor. În ceea ce ne privește, la astfel de preocupări

întâmplătoare s-au dat și știutorii de carte — fețe bisericesti, dascăli, cîntăreți, negustori, grămăticii, paracliserii, logofeți de țară, ba chiar și o „călfă de chietrari” (1821). Mulți dintre ei anonimi care, dintr-o necesitate lăuntrică, dintr-un sentiment de uimire și neliniște în fața calamităților și diferitelor evenimente, au notat pentru posteritate fapte istorice, dar și evenimente politice.

Acești adnotatori au consemnat mazișii și înlocuiri de domni, aducând date precise în legătură cu cronologia domniilor. Nu sînt uitate cruzimile, decapitățile unor dregători sau alte evenimente legate de curtea domnască. Un oarecare Ioan Băluț ne prezintă un fastuos tablou descriptiv al înmormîntării lui Alexandru Nicolae Șuțul, în ianuarie 1821 (p. 34). De o egală importanță istorică sînt știrile despre Tudor Vladimirescu, ca și despre prădăciunile săvîșite de oștile turcești și rusești, a căror întîlnire avea totdeauna loc pe teritoriul țării noastre. În legătură cu războiul din 1877—78 merită să fie amintită relatarea contemporană a lui M. Jipescu din Văleni: „A cerut ajutoru rusu și de la noi, spune el, căruia i s-a și datu, căci dacă n-ar fi fost românii era să fie învins rusu” (p. 100).

Dintre întâmplările legate de succesiunea anotimpurilor glosatorii vorbesc de *ninsori* țirzii, chiar în luna august (1716), de foamete, ierni grele cu „vifor foarte iute” (p. 125), de geruri cumplite încît a înghețat „sfînta comunicătură în potiru” (p. 123) și „aghiasma din sticle” (1838). S-au consemnat tunete și fulgere țirzii, ca fenomene neobișnuite, ca și „piatra cît oul de găină” sau de „vrăghie” (p. 126). În schimb, o dată a fost „o vară împărătească” (p. 126).

Inundațiile, căroră autorul le consacră un capitol aparte, ca și *lăcustelor*, au luat proporțiile unor mari răutăți, cu urmări incalculabile. În 1779, „s-au umflat apele” și oamenii „adunau pește beat de pe marginea Oltului” (p. 162). Invaziile lăcustelor au produs numeroase pagube. Prin 1782 au năvălit așa de multe încît „s-au dezghinat copacii de greutate lor” (p. 168). Un oarecare Ilie Izbășescu notează că pe la 1825 unele

lăcuste „erau mici și negre ca furnicile, altele galbene și mai mari”.

Precizări interesante aduc Insemnările despre vestita ciumă din vremea lui Ioan Caragea și despre foametea din 1795, când „creștinii din București se hrăneau cu țărțe sau cu coajă de copaci amestecată cu țărțe” (p. 173). Până și toamna din 1813 a fost „neîndemnată”. Logofătul Anghel Tufă notează că în 1831 a murit de holeră aproape „de o zecea parte din norod” (p. 175).

Foarte prețioase sînt datele referitoare la valoarea și circulația cărților. Cartea — e vorba în genere de texte religioase — pe lângă funcția ei culturală mai dobîndise și valoarea unui bun social. Ea putea fi dată de pomană, putea fi negociată și chiar răs-cumpărată. O notă din 1736 ne informează că un grup de „abrudani” a cumpărat un exemplar din „Carte românească de învățătură” (Iași, 1641) cu „10 oi și 8 miei” (p. 193). Astfel de cărți se răs-cumpărau și de la ban-dele de tătari și turci care, pe lângă bărbați, femei și copii mai luau cu ei atît cărți reli-gioase cit și acte de cancelarie domnească, — tocmai spre a fi răs-cumpărate, ca pe niște robi. Cartea mai putea fi donată sau lăsată moștenire *sub conditio*, — de a „nu fi volnici a o vinde”.

Incediile și cutremurele ne oferă știri în adevăr „cutremurătoare”. Bucureștiul a fost pîrjolit de mai multe ori. În 1840, „o mare arsură de foc” a mistuit orașul „de la Tîrgul cel Înelit pînă la Tîrgul Cucului” (p. 213). La rîndul lor, cutremurele de pămînt au avut, după cit de pare, un caracter periodic (1681, 1738, 1802, 1813, 1834). În 1738 „a crăpat pămîntu la Eși și au ieșit din pămînt miros de iarbă de pușcă și păcură” (p. 239), iar în timpul celui din 1802, despre care există numeroase atestări, „au ieșit din pămînt apă și păcură”.

Unii dintre glosatori au notat chiar direcțiile urmate de șuvoaiele cutremurului, ca și „dudetul” pămîntului. Semne preves-titoare au constituit și apariția *eclipselor* și *cometelor* care, în fantezia poporului, au căpă-tat forme și semnificații neașteptate. Nu numai că soarele și luna „se întunecă” și „piere” sau e mîncată de vîrcolaci (1797), dar pe cer au apărut „văpăi de foc, care se stingea în văzduh” (p. 284). Sau în 1837 „ardea aerul, ca cînd ardea o casă mare” (p. 290). La 8 decembrie 1789 „au răsărit 3 sori pe cer”.

De cele mai multe ori, cometele sînt niște stele cu cap și coadă. În 1811 „coada era stufoasă” (p. 259), iar un an mai înainte Ștan Irimie din Săcelele Brașovului notează că „au ieșit o stea mare cu multe raze către amezi de noapte, răsărea și mergea la răsărit către muscali” (p. 288). Semne de război.

În sfîrșit, capitolul final cuprinde 16 In-semnări de dimensiuni mai mari, pe care autorul le-a intitulat *Cronici mici*. E vorba de relatări mai extinse a unor evenimente însoțite cu multe detalii despre răzmerițe, maziliri de domni, robii, secete, epidemii, împilări și multe alte evenimente sociale și politice.

Limba acestor „Insemnări” e simplă și arhaică, oferindu-ne multe exemple de metafore și atribute surprinzătoare: roii au paroit (e vorba de albine), cîndva au fost „ploi măsurate și cuviincioase” dar și „ploi rele” și altele.

Nota dominantă a acestor Insemnări o constituie faptul că ele provin din cuprin-sul celor trei țări românești: Moldova, Mun-tenia și Transilvania. Și fără a adăuga argumente, credem că procedeul unor atari glose a porces din Ardeal, de unde au trecut munții dincoace, spre noi, atîtea idei răs-co-litoare în trecut.

Cartea lui I. Corfus e un îndemn la strîngerea într-o colecție mai cuprinzătoare a tuturor Insemnărilor de pe textele vechi aflate în depozitele muzeelor, arhivelor, bi-bliotecilor din țară — mai ales că autorul a cercetat numai cele existente în depozitul Bibliotecii Academiei R.S.R. — spre a se trece la ermineutica glosologiei românești. Lucrarea e însoțită de un glosar de cuvinte însă îi lipsește un indice onomastic. Ar fi, fost util.

Tr. Ionescu-Nișcov

GH. GEORGESCU-BUZĂU, CONSTAN-TIN ȘERBAN, *Răscoala de la 1784 din Transilvania, de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, Edit. poli-tică, 1974, 294 p.

Înscriindu-se pe linia popularizării tra-dițiilor de luptă seculară a poporului nostru pentru libertate socială și națională. Edi-tura politică reeditează, în colecția „Biblioteca de istorie”, monografia prof. Gh. Georgescu-Buzău, *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan* (București, 1962), revăzută și completată împreună cu dr. Constantin Șerban și apărută sub semnătura comună a celor doi autori cu o ușoară modificare a titlului. Față de conținutul și suportul docu-mentar al primei ediții, actuala lucrare re-prezintă, fără îndoială, un plus calitativ. Aria de investigație a fost mult lărgită mai ales în ceea ce privește cadrul internațional al răscoalei și la sfîrșitul fiecărui capitol s-a adăugat o cuprinzătoare bibliografie. Totuși

preferam, din punct științific, procedeul adoptat la prima ediție a monografiei și anume cu aparat critic la subsol, făcând mai riguros controlul surselor folosite.

Monografia de față sintetizează, aducând la zi, o sferă largă de informații asupra cauzelor, programului, desfășurării, înfringerii și ecoului răscoalei.

După o trecere în revistă a principalelor rezultate ale istoriografiei pe tema răscoalei (remarcând totodată necesitatea unui corpus de documente privind răscoala), autorii descriu amplu (120 p.) condițiile politice, economice și sociale din Transilvania în ajunul izbucnirii răscoalei. Astfel, în capitolul *Un cotropitor în locul altuia*, prezintă momentul trecerii Transilvaniei de sub dominația turcească sub cea habsburgică și regimul politic al principatului stabilit prin *Diploma Leopoldină*, care, în practică, a menținut populația română în vechia stare de inferioritate stabilită prin *Unio trium nationum* (1437), agravându-i chiar condițiile de trai.

În următoarele trei capitole (*Jugul pământului de pământ, Jugul habsburgic și Calvarul iobagilor mineri*), sînt analizate formele de exploatare internă (a nobilimii și bisericii catolice) și externă (a administrației imperiale exercitată asupra producătorilor direcți, în copleșitoarea lor majoritate iobagi români de religie ortodoxă).

Intitulat sugestiv *Clocot înalt de 1784*, capitolul următor expune mișcările țărănești din Transilvania izbucnite răzleț, încă de la începutul secolului, care se intensifică odată cu marea ridicare a curuților de sub conducerea lui Francisc al II-lea Rákóczi împotriva Casei de Austria între 1703–1711 și culminează cu puternica răscoală a iobagilor români de la 1784. Într-un capitol special, autorii evocă personalitatea conducătorilor răscoalei, Horia (deși transilvănenii îl numesc *Horea*) Cloșca și Crișan ca și a altor căpetenii mai mărunte, cum ar fi Ionuț Dandea din Bucium, Ilie Ștefu din Mogoș, Ion Bercea din Sălciua ș.a.

Este urmărită apoi desfășurarea răscoalei, întinderea ei în comitatele Zărandului, Hunedoarei, Clujului și Turda — regiuni unde răscoala a atins cel mai înalt grad de intensitate —, în Banat, părțile Aradului, în comitatele Făgăraș, Tîrnava — Mureș, Solnoc, Maramureș și Sibiu. Sînt analizate forțele motrice ale răscoalei, scoțindu-se în evidență rolul iobagilor domeniiali și mineri, ca și actele de solidarizare cu răsculații a unor iobagi maghiari, în special din comitatul Tîrnava — Mureș. Oprindu-se asupra programului (exprimat de Horia în ultimatumul dat la Deva la 11 noiembrie), autorii subliniază caracterul social, național și religios pe care l-a căpătat răscoala în desfășurarea sa.

Izbucnirea spontană, fără un plan dinainte chibzuit și într-un anotimp neprielnic, arată autorii, organizarea difuză ce a dus la fărâmițarea în răscoale locale, lipsa armelor, întreruperea răscoalei prin cele patru armistiții (de la Tibru, Valea Bradului, Sălciua și Alba Iulia) și încrederea în „bunul împărat”, trădarea sau șovăiala unor pătriți mai înstărite dintre iobagi (juzii și preoții), lipsa unui program inițial, neputința țărănimii iobage de a avea o perspectivă clară și de a înfăptui o nouă orînduire socială în locul celei feudale sînt cauzele principale care au făcut ca răsculații de la 1784 să nu iasă învingători.

În ultimele capitole ale cărții sînt urmărite ecourile răscoalei în Țara Românească și Moldova, unde pătruși de spaima progresării duhului răzvrătirii, domnii Mihail Suțu și Alexandru Mavrocordat Firaris au luat unele măsuri pe plan local de înfrînare a abuzurilor săvîrșite de boierime împotriva clăcașilor. Se evocă apoi impresiile lăsate în conștiința unor intelectuali contemporani (viitorul gîrondin Jacques Pierre Brissot, naturalistul Balthasar Hacquet), în corespondența diplomatică, a cancelariilor europene, în presa vremii, în literatura și arta epocii, în special în Austria, Germania și Țările de Jos.

Importanța răscoalei, subliniază autorii, constă în intensitatea și aria largă de răspîndire a ei, încadrîndu-se prin aceasta în categoria marilor frămîntări sociale ale epocii de pe continent. Îndreptată împotriva servituțiilor feudale, pentru libertate și pămînt, pentru desființarea nobilimii, pentru libertate națională, răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan a constituit un moment important în procesul de destrămare a raporturilor feudale în Transilvania.

Îndemnul la luptă al lui Horia — conchid autorii — va fi reluat în 1848 și va servi ca simbol poporului român în lupta sa peste veacuri pentru dreptate socială și libertate națională.

Înscriindu-se alături de alte lucrări mai recente (Nicolae Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784–1785)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976 și Gheorghe Bartoș, *Răscoala lui Horea, Bibliografie analitică*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976), în literatura istorică dedicată evenimentelor de la 1784, monografia prof. Gh. Georgescu-Buzău reeditată în colaborare cu dr. C. Șerban, constituie desigur o sinteză utilă pentru sublinierea importanței pe care a avut-o această mare răscoală țărănească în trecutul patriei noastre.

Ioana Constantinescu
Paul Cernovodeanu

EMIL CERNEA, *Istoria statului și dreptului român*, vol. I, Tipografia Universității, București, 1976, 343 p.

Așteptat cu interes pentru tematica abordată, cursul lui Emil Cernea este structurat în trei părți. Partea I-a se ocupă de orlnduirea social-politică și drept în perioada sclavagismului, cu prezentarea obiceiurilor geto-dacice și analiza organizării politice și a normelor juridice în sec. I î.e.n. — 270 e.n. Partea a doua prezintă Organizarea socială și normele de conduită în sec. IV—X, autorul analizând Obștea teritorială, cu condițiile social-politice în care s-a născut și dezvoltat pe teritoriul geto-dac, iar în partea a III-a a cursului autorul tratează perioada istoriei feudale românești, cea a feudalismului timpuriu, a feudalismului dezvoltat și a descompunerii lui.

În tratarea epocii medievale românești, relațind constituirea celor două state feudale românești — Țara Românească, 1330 — și Moldova, 1359 — autorul face o documentată critică teoriilor burgheze cu privire la formarea acestor state, combătând teoriile istoricilor respectivi, care acordau un rol predominant unor personalități venite din afară și devenite legende, fără să țină seama de realitățile social-politice autohtone.

Capitolul III din această parte a lucrării tratează despre formarea dreptului românesc nescris („legea țării”) sau obiceiul pământului care, plină la apariția Pravilelor din sec. XVII este prezent sub formă de obiceiuri juridice nescrise (precum cutuma în Franța) și reglementează întreaga viață a societății românești. Legea țării, susține autorul, nu s-a constituit dintr-o dată; ea este rodul unor activități îndelungate, concretizată pe momente mari ca: „formarea confederațiilor de obști, a cnezatelor și voievodatelor din Țara Românească și Moldova. Pornind de la normele de conduită ale comunităților sătești care nu aveau putere coercitivă la început, autorul arată că ele devin norme de drept cu caracter obligatoriu abia în perioada feudalismului timpuriu, cînd, îmbinate cu normele cnezilor și voievozilor, se impun cu autoritate.

După constituirea statelor feudale apar norme noi, izvorite din structura societății respective. „Legea țării” s-a păstrat din perioada de tranziție a sec. IV — X, trecînd în aceea a feudalismului timpului (X — XIII), cu toate că conținutul și forma dreptului au evoluat în funcție de stadiile noi ale structurii sociale. Subliniem că autorul înfățișează o viziune dinamică asupra formării dreptului românesc nescris, scoțînd în evidență suplețea normelor ce îl compun și caracterul cu totul accidental al influențelor

străine, altoite pe fondul autohtohn, care constituie, propriu-zis, permanența noastră juridică.

Dreptul nostru nescris constituie o unitate de gîndire și expresie, pe care o întilnim atît dincolo cît și dincoace de Carpați fiindcă în istorie „instituțiile reprezintă tot ceea ce rămîne permanent, bine înțeles, în forma evolutivă, în viața istorică a unui popor”¹.

În cap. IV este expusă Organizarea de stat în țările românești în perioada feudalismului dezvoltat, unde, paralel cu Moldova și Țara Românească, păstrînd aceeași metodă de lucru, este analizată și organizarea voievodatului Transilvaniei (sec. XI — 1541) cu scoaterea în evidență a diferențelor de structuri, dar și de instituții și denuniri, subliniind ceea ce a constituit permanența juridică: *jus valachicum*.

Capitolul următor urmărește dreptul absolut de proprietate al domnului (*dominus eminus*); imunitatea feudală, regulile privitoare la domnie; clasele sociale (boierii, țărani liberi și țărani dependenți, cu formele de rumânire); modurile de judecată; hotărîrile judecătorești, etc. Tot aici sînt tratate instituțiile juridice speciale ca: familia; succesiunea; răspunderea colectivă în materie fiscală și penală; despăgubirea de la un altul; contractele; înfrățirea ca formă de rudenie; testamentul; succesiunile; dreptul penal și dreptul procesual. La materia probelor este analizată proba fierului (ordaliile) cunoscută numai în Transilvania — în sec. X — XIII prin Registrul de la Oradea; jurămîntul cu brazda-n cap; jurători etc.

O mențiune specială și interesantă face autorul cu privire la „Statutele Țării Făgărașului (1508) redactate în limba latină, la cererea românilor, care statute cuprind vechi obiceiuri românești în legătură cu persoanele, căsătoria, succesiunea, proprietatea devălmașă, reminiscențe ale vechilor legături cu Țara Românească.

O interesantă și judicioasă tratare oferă secția III care se oprește asupra Organizării de sfat și a dreptului în Transilvania, sub dominația otomană (1540—1583), cu o analiză privind pe principe, dieta Transilvaniei, consiliul intim, armata etc., fără să fie omise *Aprobatele și Compilatele*.

Nu scapă atenției autorului nici transformările statului și dreptului în Țara Românească și Moldova, în prima fază a regimului turco-fanariot (1711 — 1774) subliniindu-se valoarea Manualului de legi al lui Mihai Fotino, elaborat în limba greacă modernă,

¹ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 11—12

din porunca lui Ștefan Nicolae Racoviță, pentru Țara Românească, care, în afară de dispozițiunile de drept bizantin cunoscute și mai înainte în țările române, cuprinde și dispozițiuni noi privitoare la comerț, creditori, debitori, falșiți (mofluzi), foarte necesare începutului capitalismului românesc. Acest Manual de legi, deși netipărit, a circulat în manuscrise — copii și a fost folosit de către instanțele de judecată.

Sînt de asemenea analizate transformările intervenite în organizarea de stat și drept, în Transilvania, Oltenia și Banat, sub dominația habsburgică.

Evoluția statului și dreptului în țările române, în perioada descompunerii feudalismului (1774—1821), este urmărită în capitolul al VII-lea, unde se arată în lumina noilor condiții social-economice, transformările survenite în Organizarea Statului, și a instituțiilor pendinte. Se menționează aici și noile Coduri, precum: Pravilniceasca Condică (1780) cu noutățile aduse în privința organizării judecătorești; Pandectele lui Toma Carra (1806); Manualul juridic al lui Andromache Donici (1814); Codul Calimach (1817); Legiuirea Caragea (1818) netrecînd cu vederea nici Sobornicescul Hrisov (1785) sau Ponturile sau Ierbariile lui Moruzi (1805).

Terminînd analiza succintă a acestui curs, ne putem pune întrebarea legitimă: ce aduce nou față de celelalte cursuri tipărite pînă acum? În primul rînd, sub raportul ariei cronologice investigînd, o tratare complexă și finită, analizîndu-se evolutiv, atît

instituțiile cu caracter public, cît și pe acelea cu caracter privat. Un element nou îl constituie și sublinierea rolului jucat de stat și de obștea teritorială în formarea noilor reguli de conduită în cadrul obștei sătęști, reguli izvorite din organizarea producției în comun și impuse de constrîngerea obștească „prin autoritatea întregii obști, și a aleșilor săi” (p. 66), chiar înainte de constituirea statelor feudale românești.

Interesant pentru cititor este și urmărirea în mod paralel cu celelalte țări române a instituțiilor din Principatul Transilvaniei, cu specificul lor original impus de evoluția evenimentelor sociale, de la principe și dieta Transilvaniei, pînă la legiuirile speciale întocmite anume pentru români, precum Codul lui Verböczy și Aprobatele și Compilatele.

Merită menționată, în final, accentuarea caracterului specific al Statutelor Țării Făgărașului, care au reprezentat o lege transilvană, specială, cu „un adevărat caracter de codificare”, fiindcă această legiuire întocmită la 1508, în limba latină, ca urmare a unor răscoale puternice, cuprinde instituții juridice românești, izvorite din și impuse de obiceiul pămîntului, reminiscențe de pe vremea cînd acest ținut românesc se afla sub autoritatea politică a Țării Românești.

Scriș sobru și documentat, cursul prof. Emil Cernea constituie un util îndreptar pentru cei ce studiază problemele istoriei și dreptului și un interesant instrument de lucru pentru cercetători.

Tudor Voinea

ISTORIA UNIVERSALĂ

ȘTEFAN NĂSTĂSESCU, *Suveranitatea și dinamica relațiilor internaționale*, București, Edit. politică, 1976, 167 p.

În bogata literatură de specialitate, politică sau juridică, ce abordează conținutul și caracteristicile suveranității, unul dintre principiile de bază ale dreptului internațional contemporan și fără a cărui respectare consecvență nu se poate realiza un fundament trainic pentru organizarea democratică a relațiilor dintre state, se numără și lucrarea lui Ștefan Năstăsescu. Așa după cum reiese și din titlu, autorul încearcă, și credem că reușește într-o măsură apreciabilă, să circumscrie chestiunea suveranității între problemele de mare actualitate ale lumii contemporane, să descifreze sensurile pe care acest principiu le are în zilele noastre.

Actualitatea și importanța volumului sînt subliniate și de faptul că, dincolo de relativ puținele aprecieri teoretice, se fac ample referiri la chestiunile majore ale vieții internaționale, la contribuția Republicii Socialiste România la îmbogățirea sensurilor conceptului de suveranitate și la aplicarea acestuia în relațiile interstatale. „Republica Socialistă România, subliniază Ștefan Năstăsescu, pune un accent deosebit pe respectarea principiului suveranității în cadrul eforturilor sale pe plan extern îndreptate spre întărirea păcii și securității mondiale, a cooperării pașnice dintre state” (p. 9).

Din cele șase secțiuni ale lucrării (în afară de introducere p. 7—10 și încheiere (p. 165—168), doar prima abordează unele aspecte teoretice, celelalte cinci fiind consacrate analizei multiplelor legături dintre principiu

suveranității și unele probleme majore ale contemporaneității.

Așa cum era de așteptat, în cea dintâi secțiune a volumului, întâlnim unele *Considerații istorice și teoretice privind suveranitatea* (p. 11—35) ce scot în evidență evoluția conceptului de-a lungul secolelor și permit unele aprecieri doctrinare.

Suveranitatea este o însușire esențială a puterii politice, subliniază autorul, ce „se manifestă prin libertatea de decizie investită cu valoarea obligativității generale în limita unui teritoriu și în cadrul unei comunități determinate” (p. 11). Suveranitatea are un caracter istoric, apărind odată cu statul, devenind un atribut inseparabil al acestuia și evoluind odată cu acesta și ca urmare, dobândind diverse sensuri determinate de orînduirea social-economică din momentul dat. Astfel, în antichitate, statul sclavagist care-și exercita funcțiile de reprimare a sclavilor și de cucerire de noi teritorii, dispune de supremația absolută. Statul feudal a realizat suveranitatea în urma unui proces mai îndelungat promovât de regalitate prin lipsirea treptată a puterilor senioriale și clericale de libertățile politice și economice mari de care dispuneau (p. 11—13). Specificul statului feudal a fost principiul suveranității monarhului și va fi sprijinit, la un moment dat, de burghezia în ascensiune care dorea înlăturarea arbitrarului nobilimii.

Ulterior, cînd burghezia deținea deja puterea economică, monarhia absolută a devenit o picdică în calea spre puterea politică, așa încît noua clasă în ascensiune va acționa inițial pe plan teoretic, iar mai apoi și prin revoluțiile burgheze. În statul burghez, suveranitatea de stat va îmbrăca o formă națională ce va cunoaște aspecte noi în epoca imperialistă (p. 14—18).

O treaptă superioară în evoluția suveranității va fi marcată, subliniază autorul, de apariția statului socialist, ale cărui noi funcții, determinate de baza economică esențialmente diferită de cele anterioare, vor conferi un alt conținut suveranității ce va deveni „... realtate națională, populară, întrucîpînd interesele vitale ale națiunii socialiste și servind realizării sarcinilor acesteia în oprea de făurire și desăvîșire a noii societăți” (p. 19).

Succinta trecere în revistă a evoluției sensurilor istorice ale suveranității a permis lui Ștefan Năstăsescu să emită și câteva considerații teoretice (p. 20—35) în această chestiune, prin evocarea unora dintre laturile și trăsăturile ei. Între acestea din urmă, accentuează autorul, doctrina românească include faptul că suveranitatea este socotită a fi exclusivă, este indivizibilă și este inalienabilă,

Suveranitatea și noua ordine economică și politică internațională sînt analizate, în interacțiunea lor concretă, în cea de-a doua secțiune a lucrării (p. 36—73). Atenția acordată de autor acestei probleme pornește, în mod just, de la ponderea crescîndă pe care o dobîndește problema instaurării unei noi ordini economice și politice internaționale între preocupările opiniei publice din lumea întregă dar și a unui număr sporit de persoane oficiale.

Faptul că problema noii ordini economice și politice este recunoscută ca fiind acută și de un interes fundamental, subliniază Ștefan Năstăsescu, contribuie la dinamizarea procesului de consolidare a suveranității și independenței și evidențiază locul de prim ordin al principiului suveranității și egalității suverane a statelor în făurirea unei noi structuri a vieții internaționale (p. 36).

O preocupare activă în direcția precizării sensurilor și determinării unor soluții realiste pentru problema noii ordini este ușor sesizabilă în activitatea politico-diplomatică bi- sau multilaterală desfășurată de România socialistă. Analizînd diversele documente românești care tratează probleme ale noii ordini economice și politice internaționale, și în primul rînd Programul Partidului Comunist Român, Ștefan Năstăsescu reliefează ideea larg exprimată a compatibilității necesare dintre noua ordine și egalitatea suverană a statelor (p. 37—53).

Sintetizînd corelația dintre cele două aspecte abordate în secțiunea ce o analizăm, autorul afirmă: „Principiul suveranității este strîns legat de recunoașterea și respectarea drepturilor și obligațiilor fundamentale ale statelor în procesul instaurării unei noi ordini politice și economice internaționale. Sub aspect politic, perspectiva instaurării unei noi ordini pune în valoare în mod deosebit dreptul la suveranitatea de stat și dreptul la independență” (p. 53—54). În acest spirit, autorul urmărește apoi cîteva aspecte aplicative ale acestei chestiuni, accentuînd asupra relației obiective ce caracterizează întreaga conexiune.

În cea de-a treia secțiune a volumului atenția autorului se îndreaptă asupra raporturilor dintre *Suveranitatea și democratizarea activității Organizației Națiunilor Unite* (p. 74—96), dat fiind locul important pe care principiul suveranității și al egalității suverane a statelor îl ocupă între principiile fundamentale înscrise și consacrate prin Carta O.N.U.

După cum prea bine accentuează Ștefan Năstăsescu, democratizarea activității Organizației Națiunilor Unite izvorăște chiar din substanța principiilor suveranității și egalității suverane consfințite de Cartă și reprezintă unul din aspectele de bază ale transunerii în viață a acestor principii.

De aici și raportul intim dintre suveranitate și democratizare a activității forumului mondial (p. 80).

Ca și în alte probleme importante ale contemporaneității, România socialistă s-a manifestat ca un factor activ, dinamic avansind o serie de propuneri originale și luând o serie de inițiative în vederea democratizării O.N.U. și pe calea aplicării principiului egalității suverane în drepturi a statelor (p. 81—99). Astfel, țara noastră a propus înscrierea pe ordinea de zi a Adunării Generale a O.N.U. a unui punct referitor la creșterea rolului organizației mondiale, propunere cristalizată într-o rezoluție din decembrie 1973 a cărei aplicare a fost urmărită și la sesiunile următoare, după cum a propus adoptarea unui Cod de conduită cu caracter universal, în care să fie incluse drepturile și îndatoririle fundamentale ale statelor (p. 82—94).

Propunerile românești prezentate Adunării Generale a O.N.U., apreciază autorul, reprezintă o contribuție la eforturile de a aduce în viață a principiului suveranității și al egalității în drepturi a statelor în vederea democratizării activității și funcțiilor forumului mondial, constituind o bază concretă și cuprinzătoare pentru dezbaterile ce au loc (p. 94—96).

Relația suveranitate-securitate-cooperare internațională este pe scurt analizată de Ștefan Năstăsescu în secțiunea a patra a volumului (p. 97—124), în strinsă legătură cu aspectele abordate anterior. În lumea contemporană problema securității, față de evoluția anterioară, se pune diferit din cel puțin două puncte de vedere, afirmă autorul: astfel, datorită diversității statelor sub aspectul mărimumi, potențialului sau sistemului, securitatea nu poate fi edificată fără respectarea reciprocă a principiilor fundamentale ale drepturilor internaționale, și în primul rând a suveranității, independenței și egalității în drepturi. Pe de altă parte, securitatea nu mai poate fi concepută ca o simplă stare de nebeligeranță, ci ca o cooperare activă între națiuni, avându-se în vedere drepturile și interesele suverane ale tuturor. „Într-o astfel de viziune — afirmă autorul — se deschide un câmp larg de acțiune al principiului suveranității și al egalității suverane. Pe terenul realizării unui sistem traic de securitate, ca stare de protecție politică, militară, juridică pentru state, respectul suveranității atrage automat respectul principiului nerecurgerii la forță, cu toate consecințele ce derivă din aplicarea sa în interpretarea cea mai largă” (p. 98).

Ștefan Năstăsescu, analizând diverse fapte și documente între care și multe ce afirmă poziția țării noastre în această problemă,

relevă interacțiunea directă dintre suveranitate, ca premisă necesară a formării regulilor de drept internațional, și dreptul internațional, ca drept de coordonare a relațiilor dintre state în vederea amplificării cooperării dintre ele (p. 108—111). Cu ocazia Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa (p. 111—124), interacțiunea dintre suveranitate și securitate și cooperare a fost pusă într-o lumină nouă. Această interacțiune, după cum argumentează autorul, clar și convingător, se manifestă în ambele direcții, impulsivând atât o latură cât și cealaltă și contribuind, în ansamblu, la mersul înainte pe calea destinderii și democratizării vieții internaționale.

Numeroase puncte de contact se pot remarca și între *Suveranitate și dezarmare* (secțiunea a cincea, p. 125—138), văzând în primul element un atribut chemat să protejeze interesele naționale, legitime ale fiecărui stat, iar în cel de-al doilea, o „garanție primordială a nerecurgerii la forță și, prin implicație, a asigurării securității statelor” (p. 125). Evident că înarmarea, în zilele noastre mai mult ca în trecut, duce la crearea instrumentului material al agresiunii și deci la amenințarea suveranității și independenței statelor, în timp ce dezarmarea poate contribui la împiedicarea recurgerii la forță, permițând reglementarea pașnică a diferendelor internaționale pe baza deplinei respectări a suveranității și egalității în drepturi a statelor.

Dată fiind importanța deosebită a dezarmării, Republica Socialistă România a acționat consecvent în această direcție, așa cum foarte bine reiese din documentele de partid și de stat, din acțiunile de politică externă. Fără îndoială că o sinteză cuprinzătoare o găsim în „Poziția României în problemele dezarmării”, în primul rând al dezarmării nucleare și instaurarea unei păci traice în lume, document oficial prezentat la a XXX-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. (p. 127—137).

Ultima secțiune a volumului abordează corelația dintre *Suveranitate și nealinieră* (p. 139—164). Apărută în viața internațională în ultimele decenii, nealinieră este strins legată de lupta pentru independență, suveranitate și egalitate în drepturi a statelor. Treind în revistă conjunctura în care a apărut și a evoluat mișcarea țărilor nealiniată (p. 140—159), Ștefan Năstăsescu relevă ca principală trăsătură a acesteia lupta pentru aplicarea principiilor suveranității și independenței naționale, a egalității în drepturi a tuturor statelor, indiferent de mărime, situează nealinieră pe tărful colaborării cu toate forțele umanității interesate în instaurarea în lume a unor noi raporturi între state,

bazate pe respectul suveranității și independenței naționale.

De aici și interesul țării noastre pentru mișcarea țărilor nealiniate, interes concretizat, între altele, în solicitarea de către România a statutului de observator la Conferința țărilor nealiniate, ceea ce ar fi perfect compatibil cu vocațiile R.S.R. care militează activ pentru respectarea principiilor independenței și suveranității statelor, pentru crearea condițiilor favorabile instaurării unei noi ordini economice și politice internaționale, democratizarea relațiilor internaționale și asigurarea progresului și bunăstării tuturor națiunilor (p. 159—164).

În finalul volumului, în loc de încheiere (p. 165—168), Ștefan Năstăsescu subliniază că legătura existentă între principiul suveranității și problemele majore ale vieții internaționale evidențiază rolul și locul de seamă al acestui principiu în lumea contemporană. Constatând caracterul dinamic al suveranității, autorul afirmă: „Forțele motrice ce dau impuls și dinamizează conceptul de suveranitate în lumea contemporană sînt, fără îndoială, în esență obiective și au la bază condițiile materiale de existență a statelor naționale, legitățile și legile dezvoltării societății omenesti. Sub acest aspect, suveranitatea este, în fond, o condiție de bază a ființei naționale a popoarelor” (p. 166).

Nelndoielnic că lucrarea prezentată, profund ancorată în realitățile zilelor noastre și realizînd, ori de cîte ori a fost nevoie, incursiuni în istoria lumii, poate fi apreciată ca o apariție de valoare. Ea vine să îmbogățească preocupările pe plan mondial orientate spre elucidarea sensurilor suveranității, prin surprinderea conexiunilor multiple ale acestui principiu cu diverse fenomene majore ale vieții internaționale. Departate de a fi o simplă dezbateră doctrinară, lucrarea lui Ștefan Năstăsescu, ce are în ansamblu un caracter istorico-politic, se bazează pe fapte și evenimente din prezentul și trecutul omenirii. Nu a fost trecută cu vederea, ba chiar am spune a fost situată într-o poziție centrală, atitudinea României socialiste, inițiativele și ideile românești în problema suveranității, a legăturilor acesteia cu probleme majore, ca noua ordine economică și politică internațională, democratizarea activității O.N.U., securitatea și cooperarea dintre state, dezarmarea și nealiniera.

Prin toate aceste elemente, volumul lui Ștefan Năstăsescu poate fi considerat o notabilă contribuție în literatura consacrată relațiilor internaționale actuale, interesînd, atît cercuri de specialiști cît și publicul larg.

Nicolae Dascălu

G. L. ARȘ, *I. Kapodistria i grečeskoje nacionalno-osvoboditelnoje dvizenie 1809—1822 gg (I. Capodistria și mișcarea națională greacă de eliberare 1809—1822)* Moscova, 1976, 328 p.

G. L. Arș este unul din prestigioșii istorici sovietici care se ocupă cu deosebită precădere de istoria popoarelor din Peninsula Balcanică și în special de viața frămîntată a poporului grec de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. După prețioasele sale lucrări *Albania și Epir* (Moscova, 1963), *Eteria și Rusia* (Moscova, 1970) a publicat la sfîrșitul anului 1976 volumul de față asupra căruia ne oprim puțin.

În cele șase capitole autorul se ocupă de activitatea publică a lui Ioan Capodistria în Rusia (p. 13—48), de atenția dată de Capodistria problemelor grecești (p. 49—64), de sprijinul diplomatic acordat Insulelor Ionice (p. 65—123), de contribuția sa la înființarea și activitatea vestitei societăți culturale grecești din Viena, cunoscută sub numele de Societatea filomuzelor (p. 124—169), iar în ultimele două capitole autorul se oprește asupra relațiilor lui Capodistria cu Filiki Eteria (p. 170—212) și cu izbucnirea revoluției grecești, cînd Alexandru Ipsilanti a trecut Prutul și a ridicat stindardul revoluționar la Iași, la 24 februarie (8 martie) 1821 (p. 213—247).

Autorul tratează cu multă competență un mare număr de probleme legate de trecutul istoric al poporului grec înainte de obținerea independenței sale, pe baza unui material edit și inedit. Aici trebuie să accentuăm că Arș a cercetat cu multă sîrguință arhivele din U.R.S.S., care sînt foarte bogate în materiale referitoare la lupta popoarelor balcanice pentru libertate și independență și a reușit să arunce mai multă lumină asupra activității diplomatice a lui Capodistria în decursul anilor, cînd a fost în slujba diplomației ruse.

Unele probleme referitoare la Eteria din Principatele Române sînt mai bine conturate în studiul lui Arș pe baza unor documente și memorii trimise lui Capodistria de consiliul din București și Iași. Avem mai multe detalii despre bogata activitate pe care au desfășurat-o eteriștii în cele două Principate. De asemenea și atitudinea lui Capodistria față de scopurile Eteriei este mai amănunțit expusă și capătă o nouă înfățișare pe baza unor documente de mare valoare.

Arș însotește studiul său cu un număr de 11 anexe (p. 251—310), care sînt reproduse atît în limba franceză, cît și în traducere rusă. Sînt piese foarte rare care vor fi de mare folos specialiștilor care se ocupă de această epocă.

În fruntea anexelor stau Statutele Societății literare greco-dacice, înființată la București în 1810 de mitropolitul Ungrovlahiei Ignatie, trimise lui Capodistria. Ele au fost întocmite de căminarul Nestor Craiovescu, după cum am stabilit într-un studiu¹, și textul lor n-a fost cunoscut pînă acum. În studiul nostru am arătat că statutele au fost publicate în „Journal du Nord” din Petersburg și ar trebui căutate și publicate din nou. Iată că acum cercetătorul rus le-a găsit apărute în ziarul amintit din 22 iulie/3 august 1810 sub titlul: *Précis de l'ouverture de la Société littéraire, établie à Bukarest par S. E. Monseigneur Ignace, Mitropolitain de la Valachie*. Istoricul sovietic a făcut foarte bine că le-a pus la dispoziția cercetătorilor (p. 251—253), întrucît ziarul din Petersburg este greu accesibil.

Statutele, care cuprind 14 articole, sînt de un interes deosebit, mai ales că este vorba de prima societate literară din Țara Românească.

În anexa 2 se publică un foarte interesant „Mémoire sur l'état actuel des Grecs”, pe care Capodistria l-a trimis la sfîrșitul anului 1811 trimisului extraordinar și ministru plenipotentiar al Rusiei la curtea din Viena, contele de Stackelberg. În care prezintă pe larg starea grecilor din Imperiul otoman. Vorbește pe rînd de proprietarii de pămînt, de nobilime, de cler, de învățați, de școli, de negustori, de marină, de muncitori și de soldați. De asemenea arată cum sînt tratați grecii de guvernul turc, ce au făcut Franța și Anglia ca să-i cîștige și în sfîrșit, ce trebuie să facă Rusia pentru a-i proteja. Memoriul este de o valoare excepțională documentară și merită o atenție deosebită din partea cercetătorilor.

Se știe că eteriștii, în pregătirile lor revoluționare, susțineau că planurile lor se bucurau de sprijinul lui Capodistria. Pînă acum istoricii Eteriei n-au avut la dispoziție un document oficial, anterior revoluției, prin care Capodistria să combată afirmațiile eteriștilor. Cercetătorul sovietic Arș, specialist în problemele Eteriei, a descoperit un atare document și îl publică în anexa nr. 6. E vorba de o depeșă secretă a lui Capodistria către consulul Rusiei în Țara Românească, A. Pini, din 3(15) ianuarie 1820, în care se pronunță cu multă vehemență împotriva șefilor eteriști, Panaghiotis Anagnostopoulos și Emanuil Xanthos și planurilor revoluționare ale societății lor secrete.

Capodistria scrie că Anagnostopoulos sînt „deux aventuriers” și că „ces misérables, pour donner à leur entreprise criminelle quelque apparence d'autorité, abusent du nom de la Société des Amis des Muses et font entendre indirectement peut-être, que leur mission ne m'est pas inconnue et que tacitement je l'approuve ou l'encourage”. Mai departe Capodistria cere lui Pini să urmărească pe cei doi eteriști, să le ceară explicații pentru afirmațiile lor și să demaște impostura lor, „car je n'ai jamais connu ces individus et dans aucun temps je n'ai donné ni par écrit, ni de vive voix, à qui que ce soit, la moindre autorisation à me compter au nombre de ceux qui prennent part à des associations secrètes. Moins encore je pourrais encourager ou conseiller de semblables institutions” (p. 289).

Capodistria a trimis această depeșă lui Pini probabil ca să aibă un act justificativ față de țar, care era împotriva răscoalelor. În realitate Capodistria a cunoscut pe Xanthos și a discutat cu el planurile Eteriei, dar a refuzat să ia conducerea acestei societăți secrete revoluționare sub motivul că un ministru al țarului nu putea să facă așa ceva.

În anexa 9 se publică răspunsul lui Pini către Capodistria și poartă data 25 ianuarie—6 februarie 1820 (p. 302—304). Pini comunică lui Capodistria unele prețioase informații despre cei doi eteriști și afirmă că Anagnostopoulos aduna ajutoare bănești de la domni, boieri și negustori pentru înființarea unei școli în Peloponez. El adaugă că nu știe de existența vreunei societăți secrete grecești și îndată ce va avea informații precise despre cei doi „aventurieri” și societatea lor, va reveni.

Este interesant că Pini, care era un susținător al Eteriei, se prefăcea că nu știe că școala din Peloponez era un pretext și că fondurile adunate de Anagnostopoulos erau destinate Eteriei.

Încă o anexă (nr. 10) foarte importantă este scrisoarea lui Alexandru Ipsilanti către Ioan Capodistria, trimisă îndată după sosirea sa la Iași, la 24 februarie — 8 martie 1821. În care li anunță izbucnirea revoluției grecești. Scrisoarea începe astfel: „La voix sacrée de notre patrie m'appelle pour aller me mettre à la tête de ses enfants généreux qui veulent mourir ou vaincre”. Mai departe arată că scopul său este să treacă în Grecia, fie prin Marea Adriatică, fie prin Marea Neagră și Arhipelag, și adaugă că domnul și boierii „ont trouvé nécessaire de prier Sa Majesté de faire marcher ses armées”. Și își încheie scrisoarea cu următoarele cuvinte: „Faites ce que vos devoirs vous ordonnent” (p. 307).

¹ Vezi Nestor Camariano, *Sur l'activité de la „Société littéraire gréco-dacique” de Bucarest (1810—1812)*, în „Revue des études sud-est européennes”, VI (1968), p. 41—42.

Valoroasa lucrare a istoricului sovietic se încheie cu lista bibliografică a lucrărilor utilizate, precum și cu un scurt indice numai de persoane.

Nestor Camariano

GERALD A. J. HODGETT, *A Social and Economic History of Medieval Europe*, London, Methuen & Co Ltd, 1972, 246 p.

În ultimul deceniu au făcut o deosebită impresie în rândurile specialiștilor lucrările de istorie economică apărute în editura engleză condusă de Peter Mathies, în care sînt dezbătute, pe baza unor recente cercetări, importante probleme ale economiei europene mai ales în epoca medie și modernă, ca de ex. *Cauzele revoluției industriale în Anglia* de R.R.M. Hartwell; *Crizele și mutațiile în economia venețiană din secolele XVI și XVII* de Brian Pullan; *Revoluția prețurilor din Anglia în secolul al XVI-lea* de Peter H. Ramsey; *Economistii clasici și politica economică* de A. W. Coats. Alături de acestea și de altele s-a impus în urmă cu cîțiva ani lucrarea pe care o prezentăm aparținînd lui Gerald A. J. Hodgett, profesor de istorie la Universitatea din Londra.

Această sinteză de istorie economică și socială a Europei medievale privind o durată de un mileniu (de la căderea Imperiului roman de Apus pînă la marile descoperiri geografice) a fost alcătuită pe baza prelegerilor pe care autorul le-a ținut în fața studenților de la Universitatea britanică din Columbia la sesiunea de vară din 1967 și al căror cuprins l-a completat apoi între 1969 și 1970 folosind pentru aceasta ultimele cercetări ale specialiștilor. Din acest motiv lucrarea de față are aspectul unei culegeri de studii în care sînt tratate principalele aspecte ale temei principale fiecare din cele 16 capitole avîndu-și structura sa proprie.

Astfel în primele capitole sînt abordate rînd pe rînd schimbările ivite în istoria Europei de la sfîrșitul secolului al V-lea pînă la sfîrșitul secolului al IX-lea din punct de vedere social, economic, politic și cultural așadar în timpul migrațiilor care aveau să dea lovitură de grație unei societăți umane anacronice aflate pe drumul fărîmării politice și să facă loc unor noi relații social-economice menite să pună bazele societății medievale caracterizată prin restaurarea unității politice mai ales în partea occidentală a continentului. Tot în aceste capitole urmează apoi sublinierea principalelor schimbări ivite în societatea rurală, pe timp de cîteva secole ca (de ex. predominarea economiei naturale, efectua-

unor schimburi reduse de mărfuri, cristalizarea principalelor clase sociale dominante și antagoniste totodată, promovarea unei tehnici încă reduse în agricultură. Interesante observații ale autorului se referă totodată nu numai la dezvoltarea manor-ului ca formă tipică de gospodărie a stăpînului feudale cu formele specifice cunoscute în diferitele părți ale continentului, dar și evoluția pe care în evul mediu timpuriu a suferit-o dezvoltarea meșteșugurilor specializate și comerțul; cu acest prilej se fac referiri critice la lucrări în acest domeniu publicate de Pirenne sau Bloch fie de Lopez sau Vercauteren. În plus profesorul Hodgett expune și unele din concluziile lucrărilor sale publicate în ultimile decenii.

Problemele social-economice ale evului mediu european în epoca sa de înflorire sînt abordate în mai multe capitole, această parte fiind de altfel pusă unei analize mai adînci din partea autorului. Astfel sînt studiate amploarea pe care a cunoscut-o dezvoltarea atelierului meșteșugăresc în secolele XI—XII formarea noilor orașe medievale, apariția creditului și a băncilor, evoluția pe care au cunoscut-o transporturile în Europa medievală formele sub care a apărut industria medievală mai ales în domeniul construcțiilor și al prelucrării fibrelor textile, nivelul atins de minerit și metalurgie, apogeele cunoscut de societatea agrară europeană pe baza exploatării pămîntului atît de către feudali cît și de țărani dependenți. Tratatul acestor aspecte multiple a dat prilej istoricului englez să-și exprime acordul cu unele teze existente în cunoscutul tratat *Cambridge Economic History of Europe* și să combată unele afirmații ale istoricilor R. de Roover, G. Luzzato, G. Duby, E. M. Carus-Wilson, M. M. Poston aflate în lucrări independente de specialitate.

În susținerea propriilor sale păreri autorul se oprește mai ales asupra problemelor secolelor XII și XIII, într-un capitol special, pe care le găsește hotărîtoare pentru încheierea procesului feudalizării societății europene și de stabilizare a acestuia. În sprijinul afirmațiilor sale profesorul Hodgett se sprijină pe concluziile din lucrările istoricilor și economiștilor B. E. Supple, B. F. Hoselitz, C. Singer precum și ale lui R. W. Southern care după cum se știe încă din 1959 a publicat o valoroasă lucrare consacrată formării evului mediu (*The Making of the Middle Ages*). În același timp — și prin aceasta lucrarea se impune în fața specialiștilor — autorul utilizează din plin cercetările sale făcute în arhive relativ la unele aspecte de istorie regională, menite să clarifice mai ales consecințele politice și culturale pe care le-a avut dezvoltarea economică și socială a societății europene ca de ex. formarea principalelor monarhii centralizate într-o anumită regiune a Europei

(Anglia, Franța, Spania) și menținerea fărâmițării feudale în alte regiuni (Germania, Italia) sau dezvoltarea neuniformă a culturii la nivelul întregului continent.

În această parte a lucrării credem că încheierile pe care autorul le schițează aproape la fiecare capitol ar fi fost mai aproape de realitatea istorică dacă aria geografică investigată ar fi fost mai cuprinzătoare în sensul de a include în întregime și părțile răsăritene ale Europei. E drept că se vorbește despre anumite situații din Europa de vest, de sud, de nord dar foarte puțin de părțile estice, pentru că cele câteva referiri fie la Polonia, la Ungaria și Rusia apuseană nu sînt suficiente. Cuprinderea acestor regiuni lăsate la o parte ar fi permis istoricului englez să cunoască și acele forme specifice pe care feudalismul european le-a avut pe lângă cele clasice din Europa occidentală. Numai în acest fel s-ar fi putut explica, prin parcurgerea unei ample literaturi istorice de specialitate în limbile sîrbă, română, rusă, cehă, frînarea procesului de feudalizare timp de cîteva secole, datorită dominației pe rînd a tătarilor și a otomanilor, într-o anumită parte a continentului nostru, cu consecințe negative și în epocile istorice următoare.

În această parte a lucrării un capitol destul de reușit se referă la delimitarea principalelor arii de civilizație Europei medievale, cea dominată de imperiul bizantin și aceea dominată de califatul islamic de la Cordoba, fiecare din acestea avîndu-și propriile lor caracteristici. Dar nu numai atât. Autorul studiază aceste două imperii comparativ, subliniind nu numai principalele lor trăsături care le deosebesc dar și le apropie totodată ci și părerea care s-a păstrat în conștiința contemporanilor acestor vremi cu privire la

influența reciprocă pe care au suferit-o în domeniul cultural în special. Observația este cu atât mai valabilă cu cît cultura noastră contemporană a moștenit importante valori din vechea cultură medievală fără de care știința și chiar literatura și arta nu s-ar fi putut dezvolta pe culmile cunoscute în prezent.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat declinului societății feudale; dealtfel și titlul său este sugestiv: declin și schimbare. Spre deosebire de celelalte capitole acesta cuprinde mai multe date relativ la evoluția populației, și mai ales la regresul ei numeric drept consecință a blîtuirii marii molime din 1348. Acest din urmă capitol ridică și problema limitelor cronologice ale lucrării care de fapt cuprind o expunere amplă asupra formării și dezvoltării relațiilor feudale, pînă în epocile de înflorire. Așadar pe autor nu-l interesează declinul ci numai formele ascendente ale fenomenului istoric, cînd sînt conturate formele clasice ale acestei societăți.

Cuprînd în anexă o bogată bibliografie de specialitate tipărită în limbile franceză, germană, italiană și mai ales engleză însoțită de un indice general lucrarea de față se citește cu plăcere și interes chiar de marele public pentru că autorul ei caută și reușește nu numai să dea soluții noi în anumite probleme controversate, dar să supună unei critici istorice principalele teorii economice care caută să explice condițiile apariției societății feudale. Pentru aceste motive lucrarea este utilă atât specialiștilor, studenților, cadrelor didactice cît și marelui public care găsește în ea un material informativ prețios și instructiv în același timp.

Constantin Șerban

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENO-
POL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTA PLASTICĂ
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE BEAUX-ARTS
– SÉRIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- ADĂNILOAIIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), *Relations between the autochthonous population and the migratory population on the territory of Romania*, 1975, 324 p., 30 lei.
- * * * Cronica anonimă a Moldovei 1661–1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p. 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), *Izvoarele istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GUNDISCH GUSTAV (publicate de), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V, 1438–1457, 1975, 639 p. 54 lei.
- * * * *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), *Studii și cercetări de numismatică*, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VIII, 1975, 259 p. 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. XI, 1593–1600. *Domnia lui Mihai Mihai*, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. III (1526–1535), 1975, 452 p., 40 lei. *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * *Nouvelles études d'histoire*, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, 1975, 277 p., 12 lei.
- NICOLAESCU PLOȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, *Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)*, 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D.M. *Seythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire*, 1975, 314 p. XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, *Documente privitoare la istoria orașului București 1821–1848*, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., *Reforma agrară din 1921 în România*, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și SIMANSCHI I. (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova (1384–1448)*, vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, *Vlad Tepeș*, 1976, 280 p., 20 lei.

RM ISSN CI-3878

„I. P. Informația” c. 7289

43 056

Lei 10